

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1980 SONRASI TÜRKİYE SOLU:
SHP ÖRNEĞİ**

Abdullah POLAT

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Hakkı Uyar

2009

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**1980 Sonrası Türkiye Solu: SHP Örneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../..../ 2009

Abdullah Polat

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Abdullah POLAT
Anabilim Dalı : Tarih
Programı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Tez Konusu : 1980 Sonrası Türkiye Solu: SHP Örneği
Sınav Tarihi ve Saati :/...../.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	☐	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTİLMESİNE	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
REDDİNE	☐		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O*** |

Öğrenci sınava gelmemiştir. O** |

- * Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	☐	Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.	☐	
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐	
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	☐	

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans

1980 Sonrası Türkiye Solu: SHP Örneği

Abdullah POLAT

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Yüksek Lisans Programı

Sosyaldemokrat Halkçı Parti, (SHP) 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinden sonra Türkiye'de, kapatılan Cumhuriyet Halk Partisi'nin oylarını bünyesinde toparlamak amacıyla kurulmuş olan siyasi partidir. Aynı kulvarda kurulmuş olan HP ve SODEP'in 3 Kasım 1985 tarihinde birleşmesiyle Erdal İnönü'nün genel başkanlığında kurulmuştur. Partinin amblemi olarak zeytin dallarıyla çevrelenmiş altı ok benimsenmişti. SHP, 18 Şubat 1995'te CHP ile birleşmiş böylece hukuki varlığı sona ermiştir.

SHP 1960'lı yıllardan itibaren oluşmaya başlayan Marksizm temeline dayanan Sosyal Demokrasi'nin dolayısıyla sol'un temsilcisiydi. Siyasal hayatta bulunduğu sürece SHP Türkiye'deki sosyal demokrat kesimin sözcüsü olmuştur. Ancak tek başına iktidar olamaması programını tam anlamıyla uygulamasına engel olmuştur. SHP programında partinin bireye ilişkin amaçları özgürlük ve eşitlik olarak belirlenip, emeğin en yüce değer sayıldığı vurgulanmıştır. Kürt sorunu konusunda diğer partilere göre daha özgürlükçü ve ılımlı olan SHP bu nedenle bazı çevrelerce eleştirilmiştir.

SHP en büyük başarısını 1989 yerel seçimlerinde elde etti. %28 oy oranıyla birinci parti olan SHP, başta Ankara, İstanbul ve İzmir Büyükşehir Belediye başkanlıkları olmak üzere birçok ilde seçimleri kazandı. 20 Ekim 1991 tarihinde yapılan erken genel seçimlerde SHP'nin HEP'le ittifak kurarak seçimlere gitmesi de partinin ağır eleştiriler almasına yol açtı. Deniz Baykal'ın, sık sık olağanüstü kongre yaptırması, ancak bu kongreleri Erdal İnönü'nün kazanması, partinin üst yönetiminde yaşanan huzursuzlukların su yüzüne çıkmasına yol açtı.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Demokrat Halkçı Parti, SHP, Erdal İnönü, Partiler, 12 Eylül,

ABSTRACT

Master's Thesis

After The End Of 1980, Turkey's Left: An Example Of SHP

Abdullah POLAT

**Dokuz Eylul University
Institute of Social Sciences
Department of History
History of the Turkish Republic Programme**

Social Democrat Populist Party(SHP), was founded after 12 September 1982 military stroke to gather the votes of blocked Republic Party (CHP). It was established by Erdal İnönü with the association of HP and SODEP that had same goals, in 3 November 1985. The emblem of the party was six arrows surrounded by olive branches. SHP incorporated with CHP in 18 february 1995. So its legal presence was finished.

SHP was the representative of Social Democracy based on Marxism which began to gain popularity from the beginning of 1980s. It was spokesman of Social Democrat Public section when it was in social life. However, since it didn't become a government power alone ,it could not apply its programme entirely. In SHP programme, party had some goals related to individuals such as freedom and equality and labor was stressed as being the biggest value. As it was more liberal and moderate when compared with other parties SHP was criticized by some surroundings.

SHP gained its biggest accomplishment in 1989 local elections. It became the first party with its %28 voting rate and it won elections not only in Ankara, İstanbul, İzmir but also in many other counties. It was criticized much when associated with HEP in early elections in 20 October 1991.Deniz Baykal often did extraordinary congresses but they were gained by Erdal İnönü. Therefore, uneasinesses in the upper part of the party became apparent.

Key Words: Social Democrat Populist Party, (SHP), Erdal İnönü, Parties, 12 September

İÇİNDEKİLER

1980 SONRASI TÜRKİYE SOLU: SHP ÖRNEĞİ

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	x
TABLOLAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL ASKERİ MÜDAHALESİ VE SONRASINDA GENEL DURUM

1.1 12 EYLÜL ASKERİ MÜDAHALESİ VE SONRASI SİYASAL ORTAM

1.1.1	12 Eylül Müdahalesi ve Sosyal Hayata Etkileri.....	9
1.1.2	12 Eylül Müdahalesinden Sonra Terörizmin Bastırılması	14

1.2 12 EYLÜL SONRASI DEMOKRASİYE GEÇİŞ AŞAMASI

1.2.1	Yeni Anayasa Çalışmaları ve Danışma Meclisi.....	16
1.2.2	Partilerin Kapatılması	17
1.2.3	1982 Anayasası	19
1.2.4	Siyasal Partili Hayata Gündümlü Dönüş	22
1.2.5	12 Eylül Müdahalesi ve Sol	24

İKİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL SONRASI SOL HAREKETLER

2.1	SOSYAL DEMOKRASİDE PARTİLEŞME ÇALIŞMALARI	
2.1.1	Solun Dağıldığı Dönem	27
2.1.2	Solda Partilerin Oluşmaya Başlaması	29
2.1.3	Erdal İnönü ve SODEP	32
2.1.4	HP ve SODEP'in Kuruluş Aşaması	37
2.1.5	1983 Seçimleri Öncesinde Karşılaşılan Vetolar	41
2.2	SOSYAL DEMOKRASİDE BİRLEŞME ÇALIŞMALARI	
2.2.1	1983 Genel Seçimleri	45
2.2.2	1984 Yerel Seçimlerinde HP ve SODEP'in Durumu	49
2.2.3	SODEP-HP Birleşme Görüşmeleri	52
2.2.4	SODEP'in HP'ye Katılması ve SHP'nin Kuruluşunun Tamamlanması	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SHP'NİN SİYASAL YAŞAMDAKİ YERİ

3.1	YENİ BİR OLUŞUMUN ARDINDAN: SHP	
3.1.1	SHP'nin Kuruluş ve Amacı	58
3.1.2	SHP'nin İdeolojisi	58
3.1.3	SHP'nin Siyasi Görüşü	59
3.1.4	SHP'nin Programı	59
3.2	1987 SEÇİMLERİNE KADAR SHP VE GELİŞEN DİĞER OLAYLAR	
3.2.1	Sosyal Demokrat Arenada İkinci Parti: Demokratik Sol Parti	59
3.2.2	SHP-DSP'nin Benzer ve Farklı Yönleri	61
3.2.3	Solda Birlik Görüşmeleri ve Yolların Tamamen Ayrılmaları	64
3.2.4	Erdal İnönü'nün SHP Genel Başkanlığı	65
3.2.5	SHP ve DSP'nin Sosyalist Enternasyonal'e Danışman Üyeliği	66
3.2.6	Seçim Yasası, Ara Seçim ve İnönü'nün Milletvekilliği	67

3.2.7	28 Eylül 1986 Ara Seçimleri Sonrasında SHP.....	72
3.2.8	SHP Küçük Kurultayı	75
3.2.9	Siyasi Yasakların Kaldırılması.....	79
3.3	1987 SEÇİMLERİ VE SONRASINDA GELİŞEN OLAYLAR	
3.3.1	1987 Erken Genel Seçimleri Öncesi Siyasal Ortam	84
3.3.2	29 Kasım 1987 Erken Genel Seçimleri.....	88
3.3.3	1987 Yılı Genel Seçim Sonuçları Değerlendirilmesi.....	91
3.3.4	SHP Açısından Seçim Sonuçları	93
3.3.5	1987 Seçimlerinden Sonra İnönü'nün istifasına Kadar SHP.....	94
3.3.6	Mecliste Olaylar ve Kürt Krizi.....	99
3.3.7	SHP 2. Olağan Kurultayı ve Baykal	101
3.3.8	Yerel Seçimlerle İlgili Halkoylaması.....	106
3.4	SHP'DE YEREL SEÇİM ZAFERİ VE 1991 GENEL SEÇİMLERİ	
3.4.1	1989 Yerel seçimlerine Doğru	109
3.4.2	SHP'nin Seçim Propagandası	111
3.4.3	Seçim Sonuçları ve Siyasal Ortam.....	113
3.4.4	1989 Yerel Seçim Sonuçları Değerlendirilmesi.....	115
3.4.5	Paris Konferansı ve Yol Ayırımı.....	117
3.4.6	SHP'de İç Çatışmalar ve 5. Olağanüstü Kurultay.....	122
3.4.7	Güneydoğu Raporu	124
3.4.8	Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Süreci	129
3.4.9	SHP'de İnönü – Baykal Çekişmesi ve 6. Olağan Kurultay	133
3.4.10	SHP'de Bitmeyen Yarış	137
3.4.11	1991 Genel Seçimleri ve SHP'nin Hep'lilerle İttifakı.....	145
3.4.12	Ayrılan Milletvekillerinin Tekrar Dönüşü.....	147
3.4.13	1991 Seçimleri.....	150
3.4.14	1991 Yılı Genel Seçim Sonuçları.....	152
3.4.15	Olaylı TBMM Yemini ve Sonrası.....	156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DYP – SHP KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ VE CHP-SHP BİRLEŞMESİ

4.1 SHP – DYP KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ

4.1.1	DYP-SHP Koalisyonunun Oluşumu	163
4.1.2	DYP - SHP Koalisyon Hükümeti'nin Yapısı.....	165
4.1.3	DYP-SHP Koalisyon Hükümeti Dönemi.....	167
4.1.4	İnönü ve Baykal Arasındaki Son Genel Başkanlık Yarışı: 7. Kurultay	168
4.1.5	1980 Öncesi Siyasi Partilerin Kuruluşuna Olanak Tanıyan Yasa ve CHP'nin Tekrar Kuruluşu	175
4.1.6	1992 Kısmi Yerel Seçimleri.....	180
4.1.7	SHP'yi Sarsan Üç Olay	181

4.2 SHP'DE İNÖNÜ'SÜZ DÖNEM VE SHP – CHP BİRLEŞMESİ

4.2.1	İnönü'nün Genel Başkanlıktan Çekilmesi	186
4.2.2	Murat Karayalçın'ın Genel Başkanlık Süreci	189
4.2.3	Murat Karayalçın'ın Adıyaman Adaylığı	195
4.2.4	SHP-CHP Birleşmesi	196
4.2.5	Çatı Niçin CHP	205

SONUÇ	209
-------------	-----

KAYNAKLAR	215
-----------------	-----

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
ANAP	Anavatan Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
BTP	Büyük Türkiye Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	Cumhuriyeti Güven Partisi
DEP	Demokratik Emekçi Parti
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DM	Danışma Meclisi
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokratik Türkiye Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HDP	Hür Demokratik Parti
HEP	Halkın Emek Partisi
HP	Halkçı Parti
MC	Milliyetçi Cephe
MP	Milliyetçi alışma Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MKYK	Merkez Karar Yönetim Kurulu
PM	Parti Meclisi
TESAV	Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
s.	Sayfa
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: 1983 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı	47
Tablo 2: 1983 Yılı Genel Seçimlerinde Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı	47
Tablo 3: 1983 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Milletvekili Sayısı ve Oy Dağılımı	51
Tablo 4: Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçlarına Göre Partilerin Aldıkları Oy Oranı	51
Tablo 5: 28 Eylül 1986 Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları	71
Tablo 6: Partiler, Çıkardıkları M.V. Sayısı, Oy Oranları ve Aldıkları Oy Sayısı	71
Tablo 7: 6 Eylül 1987 Halkoylaması Sonuçları	83
Tablo 8: 1987 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı	89
Tablo 9: 1987 Yılı Genel Seçimlerinde Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı	89
Tablo 10: 1987 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Milletvekili Sayısı ve Oy Dağılımı	92
Tablo 11: 1989 Yerel Seçim Sonuçları	113
Tablo 12: 1991 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı	154
Tablo 13: 1991 Yılı Genel Seçimlerinde Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı	154
Tablo 14: 1991 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Milletvekili Sayısı ve Oy Dağılımı	155
Tablo 15: 1994 Yerel Seçim Sonuçları	200

GİRİŞ:

12 EYLÜL ASKERİ MÜDAHALESİ ÖNCESİNDE SİYASAL ORTAM VE ÜLKEYİ MÜDAHALEYE GÖTÜREN OLAYLAR

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Cumhuriyet tarihinde en önemli dönüm noktalarından biridir. Bu müdahale ile 1980’i izleyen yıllar Türkiye’nin yakın siyasal tarihinin en çalkantılı dönemlerinden biri sayılır. Bunun ana nedeni 1980 yılında gerçekleşen askeri müdahale ve bunu izleyen Askeri Yönetimin ülke siyasal hayatında çok derin izler bırakan kararları ve icraatlarıdır. Bundan sonra geçilen ya da yeniden dönülen çok partili dönem bu izleri taşıyacaktır.¹ Ancak bu müdahale Türkiye’nin o dönemlerde yaşadığı birtakım siyasal bunalımların ve toplumsal gerginliklerin sonucu olması itibarı ile daha çok Türkiye’yi bu müdahaleye götüren nedenlerin üzerinde durmak gerekir.

1970’lerin eşiğine gelmiş bir Türkiye’de, 31 Aralık 1969 tarihli başyazısını yazarken, Abdi İpekçi, “...Türkiye'nin daha umutlu ve daha aydınlık bir on yıla girmekte olduğundan...” söz edebilmekteydi. Aynı günün, 31 Aralık 1969’un öteki yazarları ve gazeteleri de benzer iyimserliğin içindeydi. Türkiye'nin 1970’li yıllarda çağdaşlık yönünde ileri adımlar atacağını belirtmekteydi.² Bu umut, yazarından sendikacısına, bilim adamından politikacısına kadar bütün toplumun paylaştığı bir olgu olsa da ilerleyen zamanlar durumların hiç de böyle olmadığını gösterdi.

1965’te İnönü’nün başlattığı “Ortanın Solu” hareketini “Demokratik Sol” a dönüştüren ve yığınlara benimseten Bülent Ecevit 14 Ekim 1973 seçimlerinde CHP’yi birinciliğe taşıdı.³ Ardından Bülent Ecevit, 26 Ocak 1974’te “Milli Görüş” fikrinin

¹ Bülent Tanör, “Siyasal Tarih” (1980–1995), **Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980–2003**, (Editör: Sina Akşin), Cem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 29.

² İsmail Cem, **Siyaset Yazıları, 1975–1980 Türkiye’si**, Cem Yayınları, İstanbul, 1980, s. 347.

³ “Ortanın Solu” Türkiye’nin siyasal yaşamında CHP içinde ve dışındaki partilerin tutumlarında dalgalanmalara neden olan ve İsmet Paşa’nın sahiplendiği bir kavramdı. Önceleri bir yandan, halktan ve aydınlardan büyük destek gören yükselmeye başlayan Türkiye İşçi Partisi’nin önünü kesmek, bir yandan da CHP’nin halka yönelmesini sağlamak için ortaya atılan “Ortanın Solu”, çok geçmeden parti içinde kavgalara ve kopmalara da yol açacak ve sonunda “Ortanın Solu” yolunda ilerleyen Bülent Ecevit, İsmet Paşa ile ters düşecek, CHP Kurultayı’nda onu genel başkanlıktan indirerek yerine geçecekti. Konu ile ilgili olarak “Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu” adlı kitapta Gülsüm Tütüncü Esmer “Ortanın Solu” nun tarihsel gelişimini detaylarıyla anlatmıştır. Bkz. Gülsüm Tütüncü Esmer, **Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yay. Antalya, 2006; Ayrıca Bülent Ecevit’in 1968’de yazdığı “Bu Düzen Değişmelidir” adlı kitabı da başlıca memleket sorunlarını, partinin ortanın solundaki tutumu açısından çözümleyen ve düşünülen

temsilcisi Necmettin Erbakan ile Türkiye'nin siyasal tarihinde aralarında ideolojik olarak büyük fark olmasına rağmen Ahmad'a göre; "*Türkiye'nin ilk Solcu Hükümeti*"⁴ olarak yer alan CHP-MSP Koalisyon Hükümetini güvenoyu alarak kurdu.⁵

Koalisyon hükümeti döneminde, özellikle haşhaş ekimi konusunda ABD'den gelen tehditlere karşı çıkması ve "*Af Yasası'yla*" Ecevit'in artan popülerliği karşısında gölgede kalmak istemeyen Erbakan bir süre sonra kendi başına hareket etmeye başladı. Bu durum Ecevit'i istifanın eşiğine getirse de koalisyon temmuza kadar sürdü.

Bu arada Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler giderek ağırlaşan Kıbrıs sorunun yanısıra Kuzey Ege'deki kıta sahanlığı sorunu üzerine yapılan tartışmalar yüzünden zaten gergindi. Makarios'a karşı yapılan darbe, Ankara'da bir Yunan müdahalesi olarak görüldü.⁶ 1960'ta Kıbrıs konusunda yapılan anlaşmaya göre, Yunanistan dışındaki iki garantör gücün, Britanya ve Türkiye'nin karşı önlemler alması gerekiyordu. Britanya müdahale önerisini reddedince, buradaki olumsuz duruma "*Artık beklemeye sabrımız kalmadı*"⁷ diyen Ecevit, tek taraflı olarak harekete geçti ve 20 Temmuz'da Ada'ya asker çıkardı. İki gün sonra ateşkes ilan edildiyse de, uzun sürmedi.⁸ Kıbrıs Türk cemaatine karşı şiddet kullanıldığı gerekçesiyle, Türk ordusu, 14 Ağustos'ta ikinci saldırıyı başlattı ve Ada'nın yüzde 40'ını denetim altına aldı. Kıbrıs fiilen bölündü.⁹ Kıbrıs'la ilgili yaşanan bu gelişmeler Ecevit'e büyük prestij sağladığı gibi iki önemli tepkiye de yol açtı. Birinci tepki, Ermenilerin ASALA Örgütü 1975'te Türk hariciyecilerine karşı çoğu faili meçhul kalan bir suikast kampanyası başlatmasıydı.¹⁰ İkinci tepki de, ABD'nin 26 Eylül 1978'e değin süren bir silah ambargosu koymasındı.¹¹

70'li yılların ortalarına doğru Kıbrıs Barış Harekâtının verdiği prestiji politikada kullanmak isteyen Ecevit, erken seçim umuduyla 18 Eylül 1974'te Başbakanlıktan istifa etti. Böylece Ecevit'in "*tarihi yanlışlığı*" olarak nitelendireceği

çözüm yollarının ana çizgilerini belirten bir belge niteliği de taşımaktadır. Bkz. Bülent Ecevit, **Bu Düzen Değişmelidir**, Tekin Yayınları, İstanbul, 1974.

⁴ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 195.

⁵ **Tercüman**, 8 Şubat 1974.

⁶ Ahmad, aynı yer; Mesut İzgili, **Sola Dönüş Yok mu? Tıkanan Demokrasi Tıkayan Siyaset ve Sol**, Karınca Yayınları, Ankara, 2008, s. 133.

⁷ **Hürriyet**, 19 Temmuz 1974.

⁸ **Milliyet**, 23 Temmuz 1974.

⁹ Ahmad, a.g.e., s. 195.

¹⁰ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 270.

¹¹ Ambargo kararının uzun bir süre kalkmaması üzerine Türk Dış Politikasında yeni bir dönem başlayacak ve Amerikalılara tanınan imtiyazlar kaldırılacaktır. Bkz. **Hürriyet**, 26 Temmuz 1975.

CHP–MSP Koalisyon hükümeti sona ermiş bulunmaktaydı.¹² Ancak erken seçim kararı çıkmayınca Türkiye uzun bir bunalım sürecine girmeye başlamıştır.¹³

Eylül 1974 tarihinde CHP-MSP koalisyonunun dağılması sonucu ortaya çıkan hükümet bunalımı aylar sürdü.¹⁴ Sonra kurulan “*Milliyetçi Cephe Hükümeti*” 12 Nisan 1975 tarihinde güvenoyu alarak göreve başladı.¹⁵ Hükümet, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel’in başbakanlığında ve DP’den 12 milletvekilinin AP’ye dönmesiyle AP-MSP-CGP-MHP’den oluşan bir koalisyon hükümetiydi.¹⁶

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti ile “*cephe*” adını “*açıkça*” alan bir hükümet ilk kez kurulmuş oluyordu.¹⁷ İki yılı aşkın bir süre iktidarda kalan bu hükümet döneminde, Türkiye’deki şiddet olayları giderek tırmandı.¹⁸ TRT’de yaşanan genel müdür krizinden başka, Süleyman Demirel, yumruklu bir saldırıya uğradı ve MC yandaşları CHP mitinglerine (Gerede, Elazığ, Bayburt, Eynesil ...) saldırdı. Ayrıca, toplumsal olaylar, sağ-sol çatışması ve terör olayları giderek arttı.¹⁹

Milli Eğitim yozlaştırıldı, bir ders yılında öğretmenlerin bile hangisini okutacaklarını şaşırdıkları çeşitli ve çelişkili ders kitapları tedrisata kondu. Geçmişte olduğu gibi üniversitelerin yanısıra orta öğretimdeki gençlere de her geçen gün kısır siyasal çekişmelerin sonuçları yansıtıldı. Bu partizanca ve tavizkar tutumların da etkisiyle, gençler yeniden örgütlenerek anarşinin içine sürüklendiler ve karşılıklı kamplara ayrılarak silahlı ve bombalı şiddet eylemlerine başladılar. Okullarda sınıflar bölündü, koridorlar çeşitli yabancı liderlerin resimleriyle dolduruldu.²⁰

¹² Nedim Yalansız, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961–2002**, Buke Yayınları, İstanbul, 2006, s. 314; Yine Erbakan 12 Eylül’den sonra yaptığı bir konuşmada CHP-MSP Koalisyonunun bozulmasının en çok Demirel’e yaradığını, onun yeniden büyümesine yol açtığını anlattı. Bu konuda kendisini de eleştirdi. Ayrıntılar için bkz. Hasan Cemal, **12 Eylül Günlüğü Tank Sesiyle Uyanmak**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s. 46.

¹³ Bu konu ile ilgili olarak Feroz Ahmad şöyle demektedir: “*CHP–MSP Koalisyonu Döneminde Ecevit’in Kıbrıs Harekatı ile kazandığı muazzam prestij ve popülerlik karşısında sarsılan Erbakan, başbakan yardımcısı olduğu koalisyonun altını oymaya başladı. Durum dayanılmaz hale geldi ve erken seçim yapılması halinde partisinin tek başına iktidara geleceğine inanan Ecevit, 18 Eylül’de istifa etti. Bu istifa tarihsel önemde bir siyasal gaftı. Sağdaki partiler sosyal demokratların ezici çoğunlukla kazanacakları bir erken genel seçime izin vermediler.*” Bkz. Ahmad, a.g.e., s. 196.

¹⁴ Hakkı Uyar, **Türk Siyasal Hayatında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, Buke Yayınları, İstanbul, 2001, s. 23.

¹⁵ **Tercüman**, 13 Nisan 1975.

¹⁶ Tefik Çavdar, “Adalet Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 8**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 2096.

¹⁷ Uyar, a.g.e., s. 24.

¹⁸ Çavdar, aynı yer.

¹⁹ Uyar, aynı yer.

²⁰ **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, (MGK Genel Sekreterliği Tarafından Hazırlanmış), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 14.

I. MC döneminin bir başka özelliği de, Türkiye'deki Sol akımlara karşı sistemli bir saldırının kaba kuvvete dayanarak başlatılması olmuştur. Ecevit ve İrmak hükümetlerinde silâhlı çatışmalar neredeyse yok olmuşken ve 12 Mart'ın açtığı yaralar sarılmaya başlanabilmişken, MC ile beraber, yoğun saldırılar her düzeyde sahnelenmiştir. Özellikle üniversiteler ve yüksekokullarda, Anadolu'nun küçük kentlerinde acımasız baskı ve terör yöntemleri uygulanmıştır. Sol görünümlü şiddet hareketlerinin büyük bölümüyle bu saldırılara bir karşı-tepki olarak geliştiği o dönemde gözlenebilmiştir.²¹ Sonuçta MC iktidarının ilk altı ayında 21 genç öldürüldü; 1 Mayıs 1977 katliamı²² ve Çiğli Havaalanı'nda Bülent Ecevit'e yönelik suikast girişimi yaşandı.²³

Kısa dönemli iktidarlarında herhangi ciddi bir icraat gerçekleştirmeyi başaramayan Ecevit, Kıbrıs Fatihisi sıfatıyla da gitgide efsaneleşti ve 1977 seçimlerinde CHP tarihinin en büyük oyunu kazandırdı.²⁴ Ancak 5 Haziran 1977 genel seçimlerinden CHP tarihinin en yüksek oyunu almasına rağmen (% 41,4), 450 milletvekilinden ancak 213'ünü kazanabildi. Daha sonra Ecevit'in kurduğu azınlık hükümeti güvenoyu alamadı. Bu arada Demirel de Ecevit'in koalisyon önerisini reddetti ve Korutürk'ün onayladığı MSP ve MHP ile İkinci MC Hükümeti'ni kurarak "*Rahatsızlığın ortadan kalkacağı*" söyledi.²⁵ Ancak 31 Aralık 1977 tarihinde gensoru ile düşürülen bu hükümet döneminde,²⁶ gerilim giderek tırmandı ve siyasal cinayetler arttı.²⁷

II. MC beş ay kadar sürmüştür ama, birincinin yarattığı gelişmelerin çok daha ağır ve yaygınına yol açabilmiştir.²⁸ Cem'e göre; MHP'nin hükümette artan etkinliği koşutunda, devlet kuruluşlarına ve bürokrasiye aşırı sağın militanları doldurulmuş,

²¹ Cem, a.g.e., s.75.

²² 1 Mayıs gününü "*İşçi Bayramı*" olarak ilan eden DİSK'in İstanbul Taksim Meydanı'nda düzenlendiği miting, çevredeki bazı binalardan açılan ateş sonucu kana bulandı. 34 kişi hayatını kaybetti, yüzlerce kişi yaralandı. Çeşitli sol kuruluşların toplandığı miting sırasında "*Maocu*" denilen ve ellerinde "*Kurtuluş*" yazılı bir pankartla, Mao'nun, Marks'ın, Lenin'in, Engels'in büyük boy kızıl bayraklı resimlerini taşıyan gruplar kalabalığın üzerine ateş açtılar. Mitingde bulunanların da bu ateşe karşılık vermeleri sonucu ortalık bir anda ana baba gününe döndü. Olay tek kelimeyle tüyler ürpertici bir katliamdı. İki saat içerisinde her şey bitmiş, geride kan, gözyaşı, feryat ve evlat acısı kalmıştı. Bkz. 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, s.15; Ertesi günlerde bu olay gazetelerde "1 Mayıs Kanlı Bitti. 33 Ölü" şeklinde yer aldı. Bkz. **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1977.

²³ Daha sonra AP Genel başkanı Süleyman Demirel Ecevit'i "*suikast ihbarını seçim malzemesi yapmakla*" suçlayacaktı. Bkz. **Güneş**, 3 Haziran 1977.

²⁴ Emin Alper, "Bülent Ecevit", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt: 8, Sol**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 211; **Günaydın**, 6 Haziran 1977.

²⁵ **Akşam**, 22 Temmuz 1977.

²⁶ "CHP İktidarı Düşürdü", **Hürriyet**, 1 Ocak 1978.

²⁷ Uyar, a.g.e. s. 25.

²⁸ Cem, a.g.e. s. 89.

birçok silâhli eylemin buralardan kaynaklandığı sonraki gelişmelerde ortaya çıkmıştır. Faşizm benzeri akımların örgütlenme ve yayılma süreci en hızlı boyutlara varmış, silâhli çatışmalarda büyük artış olmuştur.²⁹ Ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda süregelen huzursuzluklar koalisyon hükümetlerinin dağılmasına yol açmıştır. Plan ve programları ayrı, görüş ve tutumları farklı siyasi partilerin gün geçtikçe orta yol bulmaları güçleştirmiş, Bakanlıklar bölüşülmüş, her bakanlık bir parti görüşü doğrultusunda çalışır olmuştur. Devlet daireleri ve kamu iktisadi kuruluşları parti sempatanları ve militanları ile dolduruluyor, usulsüz tayinler yapıyordu.³⁰ Bunun sonucu olarak Milliyetçi Cephe iktidarı boyunca MHP ve MSP'nin radikal denebilecek kadroları kamu hizmetleri alanında görev almaya başlamışlardı.³¹

II. MC Hükümeti'nin düşürülmesi³² ile CHP Genel Başkanı Ecevit, CGP, DP ve AP'den ayrılan 11 milletvekili ve bağımsızların desteği ile kurduğu CHP ağırlıklı Hükümet 5 Ocak 1978'de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından onaylandı.³³ Ancak, bu hükümet döneminde de ekonomik, toplumsal sorunlar ve siyasi cinayetler önlenemedi. Terörizm yeni ve sinsi bir rota izlemeye başladı. Katiller belirli kişileri başkalarını uyarmak için hedef almaya başladı. 11 Temmuz 1978 günü Ankara'da Profesör Bedrettin Cömert, görev yaptığı Hacettepe Üniversitesi'nde sağ terör olaylarını soruşturmak için kurulan bir komitede yer aldığı için öldürüldü. Aynı derecede sarsıcı başka cinayetler de işlendi. Bütün ülkeyi sarsan bir cinayet de Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi'nin, eve giderken otomobilinde evine yüz metre kala pusula kurulumu 1 Şubat 1979 günü öldürülmesiydi.³⁴ İpekçi, demokrasiye bağlı, liberal, ılımlı bir gazeteciydi. Kendisi de meslekten gazeteci olan Ecevit'in kişisel dostuydu. Onun öldürülmesi doğrudan başbakanın ve hükümetin prestijine indirilmiş bir darbeydi. Siyasal amaçla işlenen cinayetlerin çoğunda polis kimseyi tutuklamıyordu.

²⁹ Cem, aynı yer.

³⁰ 12 Eylül Öncesi Ve Sonrası, aynı yer.

³¹ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, İmge Yayınları, Ankara, 2004, s. 243.

³² II. MC Hükümeti, Cumhuriyet Tarihinin gensoru ile düşürülen ilk hükümetidir. Bkz. Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960–1980)", **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908–1980**, (Editör: Sina Akşin), Cem Yayınevi, 2005, s. 277.

³³ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961- 1980, Cilt: 3**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 446.

³⁴ Uğur Mumcu, **Tüfek İcat Oldu...**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 62-66; **Milliyet**, 2 Şubat 1979; "Cinayet Şimdide Basına Yönelmiş", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1979.

Tutuklasa bile, teröristler devletin hem güçsüz hem de yetersiz olduğunu gösterecek şekilde hapisanelerden, hatta askeri hapisanelerden bile kaçabiliyorlardı.³⁵

İpekci'nin katili sonunda yakalandı. Katil, daha sonra, 1981'de Roma'da Papa II. John Paul'e suikast yaparak dünya çapında kötü bir şöhret kazanacak olan Mehmet Ali Ağca idi.³⁶ O da bazı gardiyanların yardımıyla, İstanbul'daki, güvenlik önlemlerinin çok sıkı olduğu bir hapisaneden kaçmayı başardı.³⁷

Terörizm, Alevi cemaatine karşı girişilen saldırılarla bir başka çirkinlik sergiledi. İlk büyük saldırı 18–19 Nisan günü Malatya'da oldu.³⁸ Bunu 1978 Eylül'ünde Sivas'ta, Ekim'de de Bingöl'de Alevi cemaatlerine karşı saldırılar izledi. Bu olaylarda Alevilere ve CHP'lilere ait ev ve işyerleri tahrip edildi. Amaç, cemaatin ekonomik temelini zayıflatmaktı.

Genellikle kendisinin sorumlu olduğu şiddete bir çare olarak, muhalefet Ecevit'i sıkıyönetim ilan etmesi için zorlamaya başladı. 8 Kasım'da bir konuşma yapan Ecevit, ısrarla, *“Terörizm hukuk düzeni ilkelerinden fedakârlık etmeden ve teröristlere kendi silahlarıyla karşılık vermeden yok edilecektir”* diyordu. Ecevit yeni yasalar önerdi. Ruhsatsız silah taşıyanlara verilen cezalar artırılacak ve uzmanlaşmış sivil mahkemeler kurulacaktı. Ecevit, siyasal şiddet olaylarında 800 kişinin öldüğünü, hükümetin 1052'si sağcı, 778'i solcu olmak üzere 1999 tutuklama yaptığını açıkladı.³⁹

Küçük bir Güneydoğu Anadolu şehri olan Kahramanmaraş'ta meydana gelen katliam, sıkıyönetimden kaçınabileceğini düşünen Ecevit'in umudunu kırdı. Katliam, 22 Aralık'ta başladı ve ertesi gün 31 ölü ve yüzlerce yaralıyla sona erdi.⁴⁰ Bu olaydan sonra Hükümeti suçlayacak olan Demirel *“Bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz”* diyecektir.⁴¹

Ecevit'in terörizm ve ekonomiyle başa çıkamayışı, seçmenlerin ona bağladığı umutların aşınmasında önemli bir etken oldu. *“Barış ve birlik”* vaadiyle iktidara

³⁵ Ahmad, a.g.e., s. 203.

³⁶ Ahmad, aynı yer

³⁷ “İpekci'nin Katil Sanığı Kaçtı.” **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1979; **Milliyet**, 26 Kasım 1979.

³⁸ Ahmad, aynı yer.

³⁹ Ahmad, a.g.e., s. 204; Feroz Ahmad'ın Güneydoğu Anadolu'da olduğunu söylediği Maraş Akdeniz Bölgesi'ndedir.

⁴⁰ Ahmad, aynı yer.

⁴¹ Cezmi Kartay, **11 Eylül 1980'den Günümüze Siyasal Anılar ve Sosyal Demokrasinin Öyküsü**, Sanem Yayınları, Ankara, (Basım Yılı Yok), s. 2; **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1978; Türkeş ise iktidara adım atar atmaz: *“Ülkücü gençler devletin güvenlik kuvvetlerine yardımcı oluyorlar...”* diyerek siyasal örgütlenme ve tırmanma eylemini de Parlamento kürsüsünden açıklamıştır. Bkz. Uğur Mumcu, **Bir Pulsuz Dilekçe**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 104.

gelmiş, muhalefet de onun başarısızlığa uğraması için aynı derecede kararlı davranmıştı. Sıkıyönetimin ilanından sonra bile olaylar sürdü. Ecevit, komutanlar üzerinde sivil denetim kurmaya, deyim yerindeyse “*insan yüzlü bir sıkıyönetim*” uygulamaya çalıştığı için muhalefet tarafından, orduya görevini yerine getirmesi için gerekli yetkileri vermemekle suçlandı. Muhalefet, Ecevit'in komutanların elini kolunu bağladığını ve onları tamamen etkisiz hale getirdiğini iddia ediyordu. Komutanlar bunu benimsediler; iktidara el koyduktan sonra bile parlamenter yönetim altında şiddeti önleyemeyişlerini açıklamak için aynı argümanı kullanmaya devam ettiler.⁴²

1979 sonbaharında yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimleri ve bu seçimle birlikte beş ilde yapılan milletvekili ara seçimi, 1978 başında meclisten güvenoyu alarak göreve başlayan Ecevit hükümetinin sonunu getirdi.⁴³ Ana muhalefet partisi AP seçimlerden birinci parti olarak çıktı ve iktidardaki CHP büyük bir oy kaybına uğradı.⁴⁴ Seçimden yenik çıkan CHP, TBMM'de zaten zayıf olan çoğunluğunu yitirdi. Bu durumda hükümetin bir gensoru sonucunda düşmesi kaçınılmazdı. Ecevit Hükümeti, seçim sonuçlarının belli olmasından sonra, fazla beklemeden, Ekim 1979 tarihinde yapılan milletvekili ara ve kısmi Cumhuriyet Senatosu seçimlerini kaybedince istifa etti.⁴⁵ 19 Ekim'de yeni hükümetin kurulmasıyla ilgili görüşmelere başlayan Korutürk önce Demirel, ardından Ecevit, Erbakan ve Türkeş'le görüştü. Sonuçta 24 Ekim'de Demirel yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi.⁴⁶ Bunun üzerine Demirel, MSP ve MHP'nin dışarıdan desteklediği bir azınlık hükümetini kurarak güvenoyu aldı⁴⁷ ve 12 Eylül 1980'e kadar da iktidarda kaldı.⁴⁸

⁴² Ahmad, aynı yer

⁴³ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961- 1980, Cilt: 3, s. 472.

⁴⁴ Sonuçlar Ecevit'in iktidardaki sicili hakkında açık bir suçlamaydı ve kendisi de bunu kabul etti. Partisinin oyları, 1960'ların düşük düzeyine, yüzde 29'a düşmüştü. Öte yandan Adalet Patisi'nin oyları, 1969'da görülen en yüksek noktayı geçerek, senato seçimlerinde yüzde 46,83'e, milletvekili seçimlerinde ise yüzde 54'e yükselmişti. Milli Selamet ve Milliyetçi Hareket partileri seçimlerden kazançlı çıkmadılar. Şiddet tehdidine rağmen, etkin bir değişiklik için oy sandığını kullanmaya kararlı olan seçmenlerin katılım oranı (yaklaşık yüzde 73) rekor düzeydeydi. Bkz. Ahmad, a.g.e., s. 205.

⁴⁵ Uyar, a.g.e., s. 25.

⁴⁶ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961- 1980, Cilt: 3, s. 472.

⁴⁷ Güven oylamasında MSP son anda beyaz oyda karar kıldı ve bunu “*Karanlığa Kurşun sıkamazdık.*” diyerek açıklayacaktı. Bkz. **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1980; “Erbakan'a güvenen Ecevit son anda ortada kaldı.”, **İstanbul**, 3 Temmuz 1980.

⁴⁸ Uyar, aynı yer.

12 Eylül'e doğru giderken 1980 yılı Tariş olayları ve ekonomik önlemler içeren 24 Ocak Kararları ile başladı. Cinayetler, boykotlar ve ekonomik zorluklarla dolu günler birbirini izliyordu. Mayıs ayında Çorum'da olaylar çıktı ve 48 kişi hayatını kaybetti. Terör; genç, siyasi, aydın, yazar, sağcı ve solcu demeden can almayı sürdürüyordu. Mayıs ayında MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak öldürüldü.⁴⁹ Hemen birkaç gün sonra da CHP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu öldürüldü.⁵⁰ Suikastlar bitmek bilmiyordu. Eski CHP önderlerinden Nihat Erim de teröre hedef olanlar arasındaydı.⁵¹ 22 Temmuz'da Türkiye Maden-İş Sendikası Başkanı Kemal Türkler öldürüldü.⁵² Çeşitli çevrelerin önerdiği CHP-AP koalisyonuna ise her iki partide sıcak bakmıyordu. Bu arada 6 Nisan 1980'de Cumhurbaşkanı Korutürk'ün görev süresi bitmişti. TBMM bir türlü yeni cumhurbaşkanını seçemiyordu. Turlar birbirini izliyor ancak sonuç almamıyordu. Bunca karışıklık içinde bir de ülke başsız bırakılmıştı.⁵³ Ancak yukarıda birkaç çarpıcı örnekle anlatılmaya çalışıldığı gibi, asayiş sorunları, Kürt ayrılıkçılığı, kördüğüm olan siyasal sistem ve harap olmuş ekonomi ile bunlara eklenen İslâmi kökten dincilik tehlikesi neticesinde, 12 Eylül 1980 sabahı saat 03.00'da Türk ordusu iktidara üçüncü kez el koydu.⁵⁴

⁴⁹ Uğur Mumcu, **12 Eylül Adaleti**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 77–83; **Tercüman**, 28 Mayıs 1980; **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1980.

⁵⁰ **Hürriyet**, 16 Temmuz 1980; **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1980.

⁵¹ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1980.

⁵² **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1980.

⁵³ http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_Halk_F%C4%B1rkas%C4%B1, (Son Erişim: 04.04.2009)

⁵⁴ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları., 8. baskı, İstanbul, 2000, s. 390; **Milliyet**, 12 Eylül 1980; “Ana Hedef Atatürkçülük”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1980; **Erol Tuncer** ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

BİRİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ VE SONRASINDA GENEL DURUM

1.1. 12 EYLÜL DARBESİ VE SONRASI SİYASAL ORTAM

1.1.1. 12 Eylül Müdahalesi ve Sosyal Hayata Etkileri

11 Eylül'ü 12 Eylül'e bağlayan gece sabaha karşı saat 04.00'ten itibaren başlayarak birkaç dakikadır askeri marşlar çalınan radyoda, Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren adına, “*Türk silahlı kuvvetlerinin İç Hizmet Kanunu'ndan aldığı yetkiye dayanarak emir komuta zinciri içinde¹ ve emirle ülke yönetimine bütünüyle el koyduğu*” duyuruldu.² Yasama ve yürütme yetkilerini kullanacak bir Milli Güvenlik Konseyi kuruldu. Konsey, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'dan oluşuyordu.³ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Milli Güvenlik Konseyi Başkanlığı'nın yanı sıra Devlet Başkanlığı görevini de üstlendi.

12 Eylül 1980 Cuma günü saat 03.59'da Türkiye radyoları (TRT) İstiklal Marşı'nın çalınmasıyla birlikte yayına geçti. Daha sonra anons yapılmadan Harbiye Marşı çalındı. Marşın bitiminde Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren imzasıyla yayınlanan Milli Güvenlik Konseyi'nin bir numaralı bildirisi şu satırları içeriyordu:

¹ Müdahalenin emir ve komuta zinciri içinde gerçekleştirilmiş olmasının bazı siyasetçilerin yüreğine su serptiği de anlaşılmaktadır. Öyle görünüyor ki Bülent Ecevit bir sağ darbeden, Alparslan Türkeş de bir sol darbeden korkarlarken, harekâtın yukardan aşağı karakterini öğrenince rahatlamışlardı. Bkz. Bülent Tanör, “Siyasal Tarih, (1980–1995), **Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980–2003**, (Editör: Sina Akşin), Cem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 33.

² **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt: 7** İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2387; Tanör, a.g.m., s. 30; Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2000, s. 405; Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 214-215; **12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, (MGK Genel Sekreterliği Tarafından Hazırlanmış), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 205–210; **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961- 1980, Cilt: 3**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 516–519; Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 275–277; Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, İmge Yayınları, Ankara, 2004, s. 263–270; Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 185–189; Mehmet Semih Gemalmaz, “12 Eylül Rejimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Yüzyıl Biterken, Cilt: 14**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 974-988.

³ http://www.belgenet.com/12eylul/12091980_01.html, (Son Erişim: 01.01.2009); http://www.belgenet.com/12eylul/12091980_02.html, (Son Erişim: 01.01.2009).

“MGK devlet yönetimine doğrudan el koymuştur. Her türlü siyasi faaliyet her kademedede durdurulmuş, parlamento ve hükümet feshedilmiş, bütün parlamenterlerin yasama dokunulmazlıkları kaldırılmıştır. Bütün yurtdışı sıkıyönetim ilan edilmiş, ikinci bir emre kadar sokağa çıkmak yasaklanmış, yurtdışına çıkışlar durdurulmuştur. Yasama ve yürütme yetkileri MGK tarafından kullanılacak ve kısa zamanda bir bakanlar kurulu oluşturularak yürütme sorumluluğu bu kurula bırakılacaktır.”

12 Eylül 1980 sabahı saat 04.30’da okunan ilk bildiriyle parlamento dağıtılmış, kabinenin görevine son verilmiş ve milletvekili dokunulmazlıkları kaldırılmış, devlet erkleri MGK’da toplanarak “Askeri Yönetim” başlatılmıştır.⁴ Bu arada parti başkanları, MGK kararıyla “can güvenliklerinin sağlanması amacı ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin koruma ve gözetiminde” belirli yerlerde ikamete tabi tutuldular. Ayrıca bazı milletvekilleri ile DİSK’in bazı üst düzey yöneticileri gözaltına alındı.⁵ Demirel ve Ecevit, Gelibolu Hamzakoy’a, Necmettin Erbakan’da İzmir Uzunada’ya gönderildi.⁶

Aynı gün yayınlanan 2 numaralı bildiriyle ülke genelinde saptanan 13 sıkıyönetim bölgesine 13 general sıkıyönetim komutanı olarak atandı. Yine aynı günkü 7 numaralı bildiriyle Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay dışındaki bütün derneklerin faaliyetlerinin durdurulduğu kamuoyuna duyuruldu.⁷ Türkiye yeni bir döneme giriyordu.

Askeri Yönetimin ilk yaptığı açıklamalar arasında ikisi özel bir anlam taşıyordu. Bunlardan birincisi 12 Eylül “Türk Milletine Açıklama”daydı. “Türkiye Cumhuriyeti NATO dâhil tüm ittifak anlaşmalarına bağlı kalacak”tı. İkincisi ise önce MGK’nın 5 sayılı kararı ile ardından da bu duyuru ile yetinmeyerek bir kez

⁴ http://www.belgenet.com/12eyul/12091980_01.html, (Son Erişim: 01.01.2009).

⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961- 1980, Cilt: 3, s. 517.

⁶ **Erol Tuncer** ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme; Gazeteci Yavuz Donat liderlerin yerleri ile ilgili olarak şöyle demektedir: “Aslında Hamzakoy’a gitmeyecekti. Ankara’da daha yakında olacaktı. Haymana yolu üzerindeki Bayrak Garnizonunda. Garnizonun komutanı Tümgeneral Servet Bilgi’ydi. Garnizon, Amerikalıların bıraktığı bir yer. Servet Paşa, NATO tatbikatı için gelecek olan dört Amerikalı ve İngiliz generallere içinde TV de bulunan dört oda hazırlatmış. Meğer 12 Eylül’den sonra, 4 liderin Bayrak Garnizonuna getirilmeleri planlanmış. Servet Paşa bu konuda kimseye bir şey söylememiş. Herkes tek şey biliyor; ‘dört yabancı general gelecek.’ 12 Eylül yaklaşırken plan değişmiş. Değişiklik Servet Paşaya da bildirilmiş: Liderlerden ikisi Hamzakoy’a, ikisi de İzmir’e gidecek. Ancak Bayrak Garnizonundaki odalar muhafaza edilsin. Harekât günü bir hava muhalefeti olabilir. Yine Bayrak Garnizonu gerekebilir”. Bkz. Yavuz Donat, **Demirel’in Yokluk Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993, s. 17–18; Ancak Hulusi Turgut’a göre MGK, Demirel’i önce Pakistan’a, daha sonra bir Afrika ülkesine sürgüne göndermeyi düşünmüş, sonra bu plânı uygulamaktan vazgeçmiştir. Bkz. Hulusi Turgut, **12 Eylül Partileri**, ABC Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1986, s. 72.

⁷ http://www.belgenet.com/12eyul/12091980_09.html, (Son Erişim: 01.01.2009).

daha aynı hususu vurulama gereği duyan MGK'nın 16 Numaralı Bildirisi ile *“ülkemin ekonomik durumunu düzenlemek ve daha iyiye götürmek maksadıyla yürürlüğe konan ekonomik program ile yapılan anlaşmaların ve protokollerin uygulanmasına devam edilecektir.”* duyurusunun yapılmasıydı.⁸

Kenan Evren de 12 Eylül'ü neden yaptığını Van'daki bir konuşmasında şöyle açıklamaktadır: *“Silahlı Kuvvetler politikanın içine girmez; ama göz göre göre de vatandaşlarımızı daha uzun süre bu halde bırakmaya da gönlümüz razı olamazdı. Eğer biraz daha bekleseydik, inanın, yakın bir zamanda bir iç harbe girebilirdik, birbirimizi boğazlardık, İç Hizmetler Kanunumuzun bize verdiği bir yetki de var. Çok bekledik. ‘Bunlar kendi kendilerine yapsınlar, bir araya gelsinler, şu memleketi, şu düştüğü badireden, kurtarsınlar’ diye çok bekledik, Ama olmadı.”*⁹

Askerî Yönetimin hukukî yapılanması açısından önemli adım Bakanlar Kurulu'nun oluşturulması oldu. MGK'nın, yürütme işlerini bizzat ve tümüyle yerine getirebilmesi mümkün değildi. Bu nedenle bir Bakanlar Kurulu oluşturulmasına karar verildi. Emekli Oramiral Bülent Ulusu hükümeti kurmakla görevlendirildi.¹⁰ Bülent Ulusu, atanmasının ertesi günü Bakanlar Kurulu listesini Devlet Başkanı'nın onayına sundu ve bakanlar aynı gün atandılar. 27 kişilik yeni hükümetin 9 üyesi, vaktiyle 12 Mart Rejimi döneminde (1971–1973) kurulan ve TSK destekli Erim, Melen ve Talu hükümetlerinde ya da daha sonraları Sadi Irmak hükümetinde görev almış kişilerdi.¹¹

Daha ilk etapta devlet cihazına bütünüyle el koyan MGK, kısa süre içinde, önceki dönemden kalan öteki sivil yöneticileri de tamamen tasfiye etti. *“Yansız idare”* formülü adı altında merkezin taşra örgütü yöneticileri ve yerel yönetimlerdeki seçilmişler birbiri ardına görevden alındılar. Bu doğrultuda 25 Eylül'de bütün il genel meclisleriyle belediye meclisleri feshedildi ve belediye başkanlarının görevlerine son verildi. Seçilmişler ya da önceki sivil idarelerce atanmışlar görevden alındıktan sonra, bu görevlere ya MGK'ya yakın kamu görevlileri ya da ordudan emekli olmuş kişiler atandı. Belediye başkanları, sıkıyönetim komutanlarının istemlerine uygun olarak il merkezlerinde İçişleri Bakanlığınca, il merkezi olmayan yerlerde de valilerce atandı.

⁸ Gemalmaz, a.g.m., s. 974 – 975.

⁹ Hasan Cemal, a.g.e., s. 82-83.

¹⁰ Bu işi üstlenmesi düşünülen eski politikacılar (Turhan Feyzioğlu) buna yanaşmadıklarından ya da böyle bir seçimin sakıncalı olabileceği düşünüldüğünden, yüksek rütbeden emekli bir subayda karar kılınmıştı. Bkz. Tanör, a.g.m., s. 34.

¹¹ **Hürriyet**, 22 Eylül 1980.

17 Ekim'de ülkede o zamanki sayısıyla 67 ilden 27'sinin valisi değiştirildi. Bu görevlere yine ya asker kökenliler ya da orduya yakın olanlar getirildi.¹²

Darbe dünyada hayretle değil ilgiyle karşılandı. Bunu ilk duyuranın ABD resmî sözcüleri ve kanalları olması, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya'nın da müdahaleden bir gün önce (11 Eylül) ABD'den Türkiye'ye dönmüş bulunması dikkati çeken bir başka noktaydı.¹³ Ayrıca aynı gün Türkiye saatiyle 03.30'da, yani askeri darbenin Türk halkına duyurulmasından birkaç saat önce; ABD Güvenlik Konseyi Türkiye masası sorumlusu Paul Henze, Beyaz Saray'ı telefonla arayarak *“Bizim çocuklar başardı (our boys have done it)”* haberini verdi. Türk Genelkurmayı, müdahale için harekete geçildiğini derhal Jusmatt'a (NATO çerçevesindeki ABD askeri yardım heyeti) bildirmişti. Aynı gece, ABD Başkanı Carter'a haber ulaştırıldı: *“Türk ordusunun komuta heyeti Ankara'da yönetime el koydu. Herhangi bir kuşku ve kaygıya gerek yok. Müdahale etmesi gerekenler etti.”*¹⁴ Yine ABD Başkanı J. Carter, görevinden ayrıldıktan sonra yaptığı bir gezide Türkiye'ye de uğradığında, *“12 Eylül darbesiyle ABD'nin ferahladığını, Afganistan ve İran'dan sonra Türkiye'nin istikrarının da kendileri için son derece önemli olduğunu”* ifade edecekti.¹⁵

Ordunun hem sonunda demokratik düzene geri dönmeyi düşündüğü (demokratik düzene dönüşle ilgili olarak 1 Kasım'da sekiz maddelik bir program açıklanmış ancak süreye ilişkin bir tarih verilmemişti) hem de iktidarı sivillere devretmeden önce siyasal sistemde köklü değişiklikler yapmak niyetinde olduğu daha başından itibaren belliydi.¹⁶ Yaptıkları değişiklikler birçok bakımdan, seleflerinin, yani 27 Mayıs 1960 Müdahalesini icra edenlerin yaptıklarını feshetmekten ibaretti, 1 Mayıs'la birlikte, 27 Mayıs'ın da resmi tatil olmasına son verilmesi anlamlıdır.¹⁷

Generallere göre, görevleri, demokrasiyi siyasetçilerden kurtarmak ve siyasal sistemi temizlemektir. Bu konuda öncekilerden çok daha ileri gittiler. Sadece parlamenterlerin evlerine gönderilmesi ve partilerin feshedilmesiyle yetinilmeyip

¹² Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961- 1980 Cilt:3, s. 518.

¹³ Tanör, a.g.m., s. 33.

¹⁴ Sosyalizm ve Toplumsal..., aynı yer.

¹⁵ Tanör, aynı yer.

¹⁶ Zürcher bu şekilde ifade ederken Feroz Ahmad bu konuda farklı düşünmektedir. Ahmad; Modern Türkiye'nin oluşumu kitabında Kenan Evren'in 16 Eylül'de verdiği basın konferansının başlığı, ordunun uzun süre yönetimde kalacağına dair ilk ipucunu veriyordu. Evren, *“makul bir süre içinde”* demokrasiye döneceğini bildiriyor ancak belirli bir süre vermediğini belirtmektedir. Bkz. Ahmad, a.g.e., s. 216.

¹⁷ Zürcher, a.g.e., s. 405-406.

ayrıca bütün belediye başkanları ve (1700'ün üzerindeki) belediye meclisi de azledildi. Bütün iktidar ordunun, özellikle de 14 Eylül'de resmen devlet başkanı ilan edilen Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in başkanı olduğu Milli Güvenlik Konseyi'nin elinde toplandı. Sadece askerî üyelerden oluşan MGK, bir hafta sonra emekli amiral Bülent Ulusu'nun yönetiminde 27 üyeli bir kabine atadı. Ama kabine bürokratlar ve emekli subaylardan oluşmaktaydı ve üyeleri arasında faal siyasetçiler yahut eski siyasetçiler bulunmamaktaydı, işlevi sadece, MGK'ya tavsiyelerde bulunmak ve onun kararlarını icra etmektir. MGK'nın bakanları görevden alma hakkı vardı. MGK yalnızca kabine değil, kendilerine sıkıyönetim yasası gereği çok geniş yetkiler verilmiş bölgesel ve yerel komutanlar vasıtasıyla da iş görüyordu. Bu kişiler eğitimin, basın, ticaret odalarının ve sendikaların başlarına getirilmişlerdi ve yetkilerini kullanmada tereddüt etmiyorlardı. Bu durum, özellikle, entelektüel yaşamın ve basının merkezi olan İstanbul'da, gazetelerin sürekli kapatılması, gazetecilerin ve yazı işleri müdürlerinin tutuklanması sonucunu getirdi. Bizzat Atatürk'ün teşvikiyle 1924'te kurulmuş olan yılların *Cumhuriyet* gazetesi bile bir kez kapatılmıştı.¹⁸

Orgeneral Evren geleceğin Türkiye'sinde eski siyasetçilere yer olmayacağını kesin bir dille belirtti.¹⁹ Bu arada, Gelibolu Hamzakoy'daki askeri dinlenme tesislerinde “*güvence altına alınmış bulunan*” CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ile AP Genel Başkanı Süleyman Demirel 10 Ekim'de Ankara'ya getirildi ve siyasi amaçlı olmamak kaydıyla ziyaretçi kabul etmelerine izin verildi. Buna karşılık MHP Başkanı Alparslan Türkeş ve bazı MHP yöneticileri 11 Ekim'de, MSP başkanı Necmettin Erbakan ve bazı MSP yöneticileri 15 Ekim'de tutuklandı.²⁰ Öte yandan MGK ekim ayı başında, daha önce mahkemelerce verilmiş olup TBMM'nin onayını bekleyen sol ve sağ görüşlü mahkûmların idam cezalarını onaylamaya başladı. 7 Ekim'den başlayarak bu cezalar yerine getirildi.²¹

Haziran 1981'de siyasal konuların alenen tartışılması yasaklandı. 1982'de, bir MGK kararı, eski siyasetçilere geçmiş, bugünü ve geleceği tartışmayı neredeyse Orwell'vari tarzda yasaklamaktaydı. Darbeden sonra faaliyetleri durdurulmuş olan eski partiler, 16 Ekim'de resmen kapatıldı ve mal varlıklarına el konuldu. Geçmişten köklü

¹⁸ Zürcher, a.g.e., s. 406.

¹⁹ Zürcher, a.g.e., s. 407.

²⁰ **Hürriyet**, 12 Ekim 1980.

²¹ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961- 1980, Cilt:3, s. 518.

bir kopuşun gayreti içindeki generaller geçmişin kendisini de yok etmeye çalıştılar. Partilerin arşivleri ortadan yok olmuş ve muhtemelen imha edilmişti. Buna Cumhuriyet Halk Partisi'nin son 30 yıllık arşivi de dâhildi.²²

27 Ekim'de MGK, geçici anayasa işlevini taşıyacak olan 2324 sayılı “*Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun*”u kabul etti. Yasaya göre 1961 Anayasası'nın TBMM'ye verdiği bütün görev ve yetkiler MGK'ya, Cumhurbaşkanı yetkilerini de MGK Başkanı ve Devlet Başkanına devreden geçici anayasa kabul edildi.²³ Yeni bir anayasa yapılıncaya kadar yürürlükte kalacak olan bu geçici anayasa, 12 Eylül döneminin başka birçok yasası gibi yayımlandığı tarihten itibaren değil, 12 Eylül 1980 tarihi itibarıyla yürürlüğe giriyordu. MGK'nın çıkardığı yasaların anayasaya aykırılığının ileri sürülemeyeceğini hükme bağlayan “*Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun*”, hükümetin tasarruflarından dolayı sorumlu tutulması ve bu tasarruflardan etkilenenlerin denetim mekanizmalarını çalıştırması olanağını da ortadan kaldırdı. Yasaya göre “*12 Eylül 1980 tarihinden sonra çıkarılan ve çıkarılacak olan bakanlar kurulu kararlarının ve üçlü kararlarının yürütülmesinin durdurulması ve iptali istemi ileri sürülemiyordu*”. Yasa, 12 Eylül 1980 tarihinden sonra bakanlar ile bakanların yetki verdiği görevlilerce kamu personeli hakkında uygulanan ve uygulanacak olan işlemlerin ve alınan kararların yürütülmesinin durdurulması isteminin de önünü kapatıyordu.²⁴

27 Ekim'de çıkartılan bir başka yasayla faaliyetleri durdurulan siyasi parti, dernek, federasyon ve konfederasyonların mallarının idaresi ve mal varlıklarına ilişkin menfaatlerinin korunması, valilik ve kaymakamlıkların gerek görmesi halinde yerel sulh mahkemelerince atanacak ve sıkıyönetim komutanının gözetim ve talimatı altında çalışacak olan kayyım bırakıldı.²⁵

1.1.2. 12 Eylül Müdahalesinden Sonra Terörizmin Bastırılması

Askeri Yönetim, siyasal hayatın yeniden inşasına öncelik veriyordu. Buna da -sosyalistler, komünistler aşırıları, sosyal demokratlar, sendikacılar, örgüt olarak DİSK hatta Türk toplumunun en seçkin aydınlarından oluşan Barış Derneği üyeleri dahil-

²² Bkz. Zürcher, aynı yer.

²³ Yalansız, a.g.e s. 444.

²⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961- 1980, Cilt:3, s. 519.

²⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961- 1980, Cilt:3, aynı yer.

“sol”un her türünü ezmekle başladı. Askeri Yönetim kendisi gibi “*Türk-İslâm sentezi*”²⁶ ideolojisini benimsediği halde, MHP'yle bağlantılı aşırı sağ da ezmişti. O an için Askeri Yönetimin temel görevi “*terörle mücadele*” idi. Bunu, binlerce tutuklama ve gözaltı takip etti. Batı da rejimin şanına leke süren işkence, yaygın ve sistemli bir hal aldı. Fakat Askeri Yönetim, Amerikan desteğine ve stratejik önemine dayanarak, buna pabuç bırakmadı ve acımasız baskı ve şiddet devam etti.²⁷ 18 Kasım'da yaptığı bir konuşmada Evren kendisini dinleyenlere şöyle sesleniyordu: “*Terörle mücadele başlıca görevimizdir. Çünkü ülkenin en büyük ve yurttaşları en çok rahatsız eden problemi budur. Sol örgütlere mensup on binlerce kişi her gün ölü ya da yaralı olarak ele geçiriliyor ve adli makamlara teslim ediliyor.*”²⁸

İstanbul'daki sıkıyönetim yetkilileri Evren'in bu sözlerini doğrular gibi, bu dönemde hızlı bir tutuklama dalgasıyla ülkeyi kapladı. Daha önce darbenin bir yıldan fazla bir zaman öncesinden hazırlanmış olduğu belirtilmişti. “*Şüpheliler*” listesi hiç kuşku yok daha önceden kaleme alınmıştı. Darbeden sonraki ilk altı hafta içinde 11.500 kişi tutuklandı. 1980 sonunda bu sayı 30.000'e çıktı ve bir yıl sonra yapılan tutuklama sayısı 122.600 idi.²⁹ Bu tutumun olumlu sonucu, siyasal nedenli terörist saldırıların sayısının yüzde 90'ın üstünde azalmasıydı. Teröre karşı mücadele her ne kadar sola karşı güçlü bir önyargı içindeyse de, 1971-1973'te gerçekleşen terör karşıtı mücadeleden daha adil ve tarafsız idi. Bu doğrultuda ülkücülerin birçok üyesi de tutuklanmış bulunuyordu.³⁰ Bu siyasetin olumsuz yanı ise, işin çok büyük insanî ve toplumsal kayıp karşılığında bitirilmiş olmasıydı. Yakalanan ve tutuklananlar sadece şüpheli teröristler değildi. Saygın sendikacılar, meşru siyasetçiler, üniversite öğretim üyeleri, öğretmenler, gazeteciler ve hukukçular, kısacası, Eylül 1980 öncesinde belli belirsiz solcu (ya da kimi durumlarda İslamcı) görüşlerini dile getirmiş olanların bile başı derde girebiliyordu. Üniversiteler, bütün dekan ve rektörleri doğrudan atayan Yüksek Öğretim Kurulu'nun oluşturulmasıyla sıkı merkezî denetim altına alınmıştı. 1982 sonlarında 300'ün üzerinde akademisyenin işine son verilmiş, bunu 1983 başlarında ikinci bir işten çıkarma dalgası izlemişti. Diğer birçoğu kendi isteğiyle istifa

²⁶ 12 Eylülcüler ulusal ve sınıfsal mücadelenin gelişimini engellemenin aracı olarak İslamı ve İslamcılarını kullanmıştır. Bkz. **Kurtuluş**, Sayı: 43, Nisan – Mayıs 2000, s. 111.

²⁷ Ahmad, *Bir Kimlik...*, s. 187.

²⁸ Ahmad, *Modern Türkiye...*, s. 218.

²⁹ Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

³⁰ Zürcher, a.g.e., s. 407.

etti, çünkü atılanlar, emeklilik maaşlarını ve kamu kesiminde yeniden işe girme haklarını da yitirmiş oluyorlardı.³¹

Gerek tutuklamaların hemen sonrasındaki sorgulamalar sırasında ve gerekse de hapisanelerde işkence çok yaygındı ve gayet rahatlıkla uygulanıyordu. Uluslararası Af Örgütü, yaygın işkence uygulamasına ve bunun bazen yolaçağı sonuçlara sürekli dikkat çekmekteydi ve Türk hükümetleri, özellikle de 1983 sonrasının sivil kabineleri, uluslararası baskı altında ülkenin bu konudaki sicilini iyileştirmeye çalıştılar. Bazı subay ve polisler mahkemeye çıkarıldı. Ancak sivil hükümetin güvenlik aygıtı üzerindeki hâkimiyeti zayıftı. Bu insanların sıkıyönetim altında olmayan bölgelerde bile yargı önüne çıkarılmadan bu durum on beş gün süreyle gözaltında tutulmasıyla birlikte ele alındığında işkence uygulamasının devam ettiği anlamına geliyordu.³²

Çok sayıdaki kişisel davalardan başka, Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, TİP, aşırı sol örgüt Devrimci Sol ve PKK aleyhinde toplu yargılamalar düzenlendi. Çoğu davada, duruşmalar askerî mahkeme önünde ve sıkıyönetim altında yapıldı.³³

1.2. 12 EYLÜL SONRASI DEMOKRASİYE GEÇİŞ AŞAMASI

1.2.1. Yeni Anayasa Çalışmaları ve Danışma Meclisi

12 Eylül'ü yaratan iktisadi, toplumsal ve siyasal nedenler de darbenin kendi mantığı içinde bütün yapıyı “*elden geçirerek*” restore etmeyi gerektiriyordu. Vehbi Koç'un Ocak 1983'de söylediği gibi, “*12 Eylül devletin yeniden kurulması devri*” idi. Bu topyekûn restorasyonun gerçekleştirilmesi devlet aygıtının, siyasal yapının ve yasal zeminin yeniden biçimlendirilmesinden geçiyordu. İlk adım olarak bu düzenlemelere uygun yasal zemin (Anayasa) için çalışmalara başlandı, daha sonra da eski siyasal

³¹ Zürcher, a.g.e., s. 408.

³² Zürcher, aynı yer.

³³ 12 Eylül 1980 rejiminin birçok defa çıkartılan bilânçoları, oldukça çok insanın devlet otoritesinin yeniden tesisine yönelik uygulamalardan etkilendiğini ortaya koymaktadır: 1,6 milyon insan siyasi nedenlerden dolayı gözaltına alınmış ve bunların 650.000'i tutuklanmıştır. 388.000 kişinin pasaport hakkı elinden alınmış, 230.000 kişiye dava açılmış, 30.000 kişi siyasi nedenlerle ülke dışına kaçarken, 14.000 kişi de yurttaşlıktan çıkarılmıştır. Askerî mahkemelerde görülen büyük davalar, 1983'te henüz sivil mahkemelere devredilmemişti. Sağ ve sol şiddet eylemcilerinin takibatının çok ötesine geçen önlemlerden, milliyetçi sağcı ve radikal İslamcı gruplardan çok, sol yelpaze etkilenmiştir. Bkz. Harald Schüler, **Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 26.

yapıların tasfiyesine girişildi. Bunlarla birlikte, yeni model çerçevesinde tanımlanan güçlü iktidarı taşıyacak aygıtlar tahkim edildi veya oluşturuldu.³⁴

Yeni anayasayı hazırlayacak Kurucu Meclis'in bir kanadını oluşturan Danışma Meclisi (DM)³⁵ 23 Ekim'de ilk toplantısını yaptı. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ardından, Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK) anayasa yapımı ve normal rejime dönüş programı 1 Kasım 1980'de açıklandı. Buna göre yeni anayasayı hazırlayacak bir kurucu meclis oluşturulacak, kabul edilen metin halkoylamasına sunulacak ve yeni seçimlerle Milli Güvenlik Konseyi ve Kurucu Meclis'in görevi son bulacaktı.³⁶ Bu amaçla ilkin 6 Haziran 1981'de Kurucu Meclis Hakkında Kanun çıkarıldı.³⁷

DM adayları ve bunların seçimiyle ilgili olarak MGK, 53 ve 55 sayılı kararlarıyla ek açıklamalar getirdi. Üyelik için başvuruların sayısı 6000 kadar oldu. Seçilen üyeler 15 Ekim'de açıklandı. Devlet memurluğu kökenlilerin oranı % 50'nin üzerindeydi. 50 yaşını aşmış olanlar da % 70 civarındaydı. Asker kökenliler de yaklaşık % 20 dolayındaydı. DM, bürokratik ve oldukça yaşlı bir kompozisyonla oluştu.³⁸

1.2.2. Partilerin Kapatılması

MGK 12 Eylül'de faaliyetlerini durdurduğu siyasi partileri 16 Ekim'de çıkardığı bir yasa ile temelli kapattı. 12 Eylül 1980'de ülkenin yönetimine emir-komuta zinciri içinde doğrudan el koyan Milli Güvenlik Konseyi, aynı gün, her türlü siyasi faaliyeti

³⁴ Sosyalizm ve Toplumsal..., s. 2403.

³⁵ Danışma Meclisi'nin 40 üyesi doğrudan doğruya MGK'ca, geri kalan 120 üye ise başvurular arasından valilerin önereceği 360 kişi arasından gene MGK tarafından seçilecekti. Danışma Meclisi'ne, 11 Eylül 1980 tarihine kadar herhangi bir siyasal partiye üye bulunanlar alınmayacaktı. Danışma Meclisi'nin işlevi, yeni Anayasa üzerinde çalışmanın yanında, MGK'nın sevk edeceği yasaları onaylayacaktı (bu, fiilen, "yayımlamak" anlamına geliyordu). Yeni Anayasa'yı hazırlayacağı ilan edilen Kurucu Meclis, Danışma Meclisi ile MGK'ndan oluşuyordu. 12 Eylül'ün Danışma Meclisi, 1961 Anayasasını hazırlayan Kurucu Meclis'in korporatif anlamdaki temsili özelliğine bile sahip bulunmayan; salt görüntüyü "demokratikleştirme" kaygısıyla oluşturulmuş bir organdı. Bkz. Sosyalizm ve Toplumsal..., aynı yer; **Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1981-2000, Cilt: 4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 8.**

³⁶ Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1981-2000, Cilt: 4, s. 8.

³⁷ Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve Danışma Meclisi (DM) olarak iki kanattan oluşmakta, kanatlar arasında eşitlik değil ast-üst ilişkisi bulunmaktaydı. MGK'nın belirlediği DM üyeleri birer "danışman" durumundaydı. Yasa ve anayasa yapımında son söz hakkı ve hükümeti denetleme yetkisi de yalnızca MGK'ya aitti. Bkz. Tanör, a.g.m., s. 42; Sosyalizm ve Toplumsal..., aynı yer.

³⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1981-2000, Cilt: 4, s. 8.

her kademedede tümüyle yasaklamıştı. 27 Ekim 1980'de çıkartılan bir yasayla faaliyetleri durdurulan siyasi partiler 16 Ekim 1981'de çıkardığı yasa ile fesh edildi.³⁹

Kenan Evren, 16 Ekim'de feshin gerekçesini “*Danışma Meclisi'nin rahat çalışmasını sağlamakla*” açıkladı.⁴⁰ Ayrıca 17 Ekim 1981 tarihli Milliyet gazetesinde de Evren, kapatma gerekçesini; “*Siyasi partilerin 12 Eylül öncesi tutumlarını sürdürüyorlar ve ilk yapılacak seçimde iktidara gelecekmış gibi yandaşlarına şimdiden menfaat dağıtıyorlar. Ayrıca mevcut partiler ve yöneticileri dış ülkelere jurnal ederek birtakım kuruluşlar vasıtasıyla bize baskı denemelerine girişmeselerdi belki bu kararı almak gereği duymayacaktık. Bu yüzden demokrasiye geçmişten sorumlu olmayan partilerle başlanacaktır*” diye açıkladı.⁴¹ Çünkü siyaset yasaklarına rağmen siyasi parti yöneticileri ve mensupları zaman zaman bazı konularda görüş açıklama olanağı buldular. Örneğin, CHP genel başkanı olup 30 Ekim 1980'de bu görevinden istifa eden Bülent Ecevit, çıkarmakta olduğu “*Arayış*” adlı dergi kanalıyla çeşitli konulardaki görüşlerini kamuoyuna duyurabiliyordu. Öteki parti yöneticileri de zaman zaman demeçler veriyorlardı.⁴²

MGK, 2 Haziran 1981'de aldığı 52 No'lu kararıyla siyasi faaliyet yasağının sürdüğünü hatırlattı ve parti mensuplarına getirilen yasakları açıkladı. Kararda, 11 Eylül 1980 tarihinde parlamento üyesi bulunan siyasi parti mensupları ile her kademedeki parti yöneticisi ve mensuplarının, Türkiye'nin geçmiş ve gelecek siyasi ve hukuki yapısıyla ilgili olarak, kendi anlayışları doğrultusunda sözlü veya yazılı beyanda bulunmaları, makale yazmaları ve bu amaçla toplantı yapmalarının yasaklanmış olduğu bir kez daha vurgulandı. Karar, sıkıyönetim komutanlıklarının koyduğu yasakların ve sıkıyönetim uygulamalarının herhangi bir biçimde tartışılmasını

³⁹ Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1981–2000, Cilt: 4, s. 10.

⁴⁰ Sosyalizm ve Toplumsal..., s. 2404

⁴¹ **Milliyet**, 17 Ekim 1981; **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1981; Bülent Ecevit tepkisini dile getirirken karar için şöyle demektedir: “...Oysa kişisel değerlendirmelere ve ön yargılara dayanarak partileri feshetmekle veya devlet yöneticilerinin kişisel eğilimlerine göre partilerini ve programlarını sınırlandırıp yönetmekle özgür demokrasiye geçilmez...” Bkz. Cemal, a.g.e., s., 392; 12 Eylül öncesi CHP'de genel sekreter yardımcısı olan Erol Tuncer ise “*Partiler kapatılınca ilk reaksiyonumuz 'bizim işimiz bitti' oldu. Ama sonra düşündük ki 'bizim bir işimiz daha var. O da partileri dağıtmamak, yeni bir partinin kurulmasına öncülük etmek'. Bu arada bize de yasak gelecek. Onun için bu işin bizim için değil de toplum için yapıldığı anlaşılacaktı. Ayrıca o dönemde CHP tabanını dağıtmamak için haftada bazen de ayın bazı dönemlerinde bir araya gelip partinin yönetimini ayakta tutmaya çalışıyorduk. Sebebi de sivil yaşama dönüldüğünde parti ayakta kalsın. Bu süreçte çok zor şartlarda partilileri ayakta tutuyorduk.*” diyordu. Bkz. Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

⁴² Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

da yasaklıyordu.⁴³ Karar üzerine Ecevit “*Arayış*” dergisindeki yazılarına son vermek zorunda kaldı.⁴⁴

12 Eylül programının 27 Mayıs ve 12 Mart’a göre çok daha derin ve kapsamlı olması, fiili iktidar paylaşımını daha da katlanılmaz kılıyordu. Feshedilen partilerin milyonlarca kişilik kadro ve taraftar kitlesinin bu karara tepki göstermemesi, Türkiye’de parlamenter siyasal “*katılımın*” büyük ölçüde klientelist iktidar ilişkilerine koşullanmışlığının yanında; partilerin 12 Eylül öncesinde içine düştükleri derin siyasal-sınıfsal temsiliyet bunalımıyla açıklanabilir. DP/AP geleneği bakımından ilk etkenin, CHP bakımından ikinci etkenin görece ağırlıklı olduğu söylenebilir. 62 yıllık geçmişiyle Türkiye’nin en eski ve “*devleti kuran*” partisi olan CHP’nin önderi Ecevit de, 1980lere girilirken CHP geleneğinin artık tükendiği yolunda yorumlar yapma gereği duymuştur.⁴⁵

1.2.3. 1982 Anayasası

Kurucu Meclis’in asıl görevi, adından da anlaşıldığı gibi, yeni bir Anayasa hazırlamaktı. Yasalar için olduğu gibi, Anayasa taslağını ve metnini oluşturmada da hazırlık görevi DM’ye, kesinleştirme yetkisi MGK’ya aitti. Anayasa’nın son metni halkoylamasına sunulacaktı. Bu yolda ilkin DM Genel Kurulu 15 kişiden oluşan bir Anayasa Komisyonu seçti. Komisyon Başkanlığına Profesör Orhan Aldıkaçtı getirildi.

MGK tarafından belirlenen DM üyeleri; Orhan Aldıkaçtı (başkan-hukuk profesörü), Şener Akyol (sözcü-hukuk profesörü), Kemal Dal (hukuk profesörü), Muammer Yazar (Anayasa Mahkemesi emekli üyesi), Feyzi Feyzioglu (hukuk profesörü), Feyyaz Gölcüklü (Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi, Profesör), Mümin Kavalalı (emekli yargıtay üyesi), Feridun Ergin (iktisat profesörü), Turgut Tan (Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi, doçent), Rafet İbrahimoglu (Türkiye İşveren

⁴³ <http://www.belgenet.com/12eylul/mgk52.html>, (Son Erişim: 01.01.2009)

⁴⁴ Hikmet Bila, **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, Milliyet Yayınları, (İstanbul), 1987. s. 485–487; Bu radikal kararın alınmasında, büyük ölçüde 27 Mayıs ve 12 Mart deneyimlerinin ordunun kolektif belleğindeki izlerinin payı vardı. Her iki dönemeçte de, bürokraside ve toplumda etkinliklerini, güçlerini koruyan siyasal partilerin varlığı; darbelerin hedeflerini tam anlamıyla gerçekleştirememelerine, siyasal inisiyatifi yitirmelerine yol açmıştı. Evren’in 15 Ocak 1981’de Konya’da söylediği şu sözler, bu sıkıntının ifadesiydi: “...normal düzene, yani parlamenter demokratik sisteme döndükten sonra da Türkiye’nin kaderi, memleketi bu hale getirenlere tekrar teslim edilmeyecektir. Bunu şunun için söylüyorum: Bütün kamu görevlileri, görevlerini öyle yapsınlar. Çünkü şöyle bir inanç var ‘Bunlar nasıl olsa gidici... Daima kulaklarını onlara çeviriyorlar. Onlardan aldıkları direktiflerle iş yapmaya çalışıyorlar.’” Bkz. 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, s. 322.

⁴⁵ Sosyalizm ve Toplumsal..., aynı yer.

Sendikaları Konfederasyonu Genel Sekreteri), İhsan Göksel (emekli korgeneral), Hikmet Altuğ (profesör, tıp doktoru), Teoman Özalp (İstanbul Teknik Üniversitesi gemi inşa fakültesi profesörü), Recep Meriç (tarımcı, Tarım Orman Bakanlığı emekli müsteşar yardımcısı), anayasa taslağını hazırlayarak, kesinleştirmek üzere MGK'ya sunmuşlardı.⁴⁶ Anayasa Komisyonu kendi içindeki görev bölüşümünü yaptıktan sonra çeşitli kurum ve kuruluşlardan (üniversiteler, yüksek mahkemeler, sendikalar, meslek kuruluşları, vb.) anayasa konusundaki görüşlerini istedi.⁴⁷

İlk toplantısını 23 Ekim'de yapan DM çalışmalarını ilkin MGK tarafından hazırlanan esaslara göre yürüttü; daha sonra kendi iç tüzüğünü yaptı. MGK Başkanı Kenan Evren, DM'yi açış konuşmasında yeni anayasanın otoriteyi güçlendirici olması isteğini açıkladı ve son sözün MGK'ya ait olduğunu hatırlattı.⁴⁸ DM başkanlığına 27 Ekim'de eski başbakanlardan Sadi Irmak seçildi.

Anayasa Komisyonu taslağı epey gecikmeyle 7 Temmuz 1982' de açıklandı ve ağır eleştirilerle karşılandı. Tepki önce basında kendini gösterdi. Yazar Adalet Ağaoğlu “*Tasarının bulanık ayrıntılara yer verdiği için güven vermediğini*” söyledi. Yine Sanatevi de bu konuyla ilgili olarak “*Temel hak ve özgürlüklerin çağımızın gerçeklerine uymayacak biçimde sınırlandırıldığını*” belirtti.⁴⁹ DM Genel Kurulu'ndaki görüşmeler de Ağustos 1982'de sert eleştirilerle başladı. Fakat ilginçtir ki, taslağın tümü üzerindeki görüşmeler bitip de maddelere geçilme sırası geldiğinde, sadece bir tek olumsuz oy (Tunceli temsilcisi Kamer Genç) vardı. Genel Kurul geçici maddeler ve başlangıç bölümü üzerinde de durduktan sonra ilk turu tamamladı. Bir ay kadar sonra başlayan ikinci tur görüşmeleri sonunda 23 Eylül'de yapılan oylamada 120 kabul, 7 ret, 12 çekimser oyla anayasa taslağı DM' de kabul edilmiş oldu.⁵⁰

Anayasa taslağına propaganda çalışmaları başladığında MGK bu kez de 65 ve 71 No'lu kararlarını açıklamıştı. 65 No'lu kararlar siyasal faaliyetler ve propaganda hakları kısıtlanırken 71 No'lu karara göre ise: “*Anayasanın geçici maddeleri ile Devlet Başkanının Radyo- Televizyonda ve yurt gezilerinde yapacakları Anayasayı tanıtmaya*

⁴⁶ Cumhuriyet, 16 Ekim 1981.

⁴⁷ Tanör, a.g.m., s. 43.

⁴⁸ 12 Eylül Öncesi Ve Sonrası, aynı yer.

⁴⁹ Güneş, 22 Temmuz 1982.

⁵⁰ Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1981–2000, Cilt: 4, s. 9.

*konuşmaları hiçbir surette eleştirilemez ve bunlara karşı yazılı veya sözlü herhangi bir beyanda bulunulamaz” hükmü getirilmiştir.*⁵¹

Bu dönemden sonra MGK, devlet tekelindeki radyo-TV'den ve baskı altındaki basından da en geniş biçimde yararlanmak yoluyla, ülke sathında “*Anayasaya Evet*” kampanyasını yürütüyordu. Sistemli olarak 1961 Anayasası'nı kötüleyerek, 1982 Anayasası'nın kabulü için zemin oluşturmaya başladı.⁵² MGK lideri, örneğin, 29 Ağustos 1982 günü Afyon'da halka hitaben yaptığı konuşmada şunu söylüyordu: “*Bu Anayasalar bizi 1961 Anayasasından daha geri götürüyor' diyenlere şunu belirtmek isterim ki, ben hiçbir yer ve hiçbir zamanda hazırlanacak yeni Anayasa, 1961 Anayasasından daha ileri özgürlükler getirecek demedim. Tam tersine, O Anayasa bize bol geldi, içinde oynamaya başladık, oynaya oynaya 12 Eylül'e geldik' dedim. Ve yine ilave ettim: 'Toplumun güvenliği, toplumun huzuru için kişi hak ve menfaatlerinden bazı fedakârlıkta bulunmak zorundayız' dedim.*”⁵³ Ayrıca Kabul ya da ret durumu, Orgeneral Evren'in şahsiyetiyle doğrudan bağlantılıydı. Çünkü anayasanın geçici bir maddesi, anayasa kabul edildiği takdirde, onun kendiliğinden yedi yıllık bir dönem için cumhurbaşkanı olacağını bildiriyordu.⁵⁴

Taslak metnini teslim alan MGK kendisine bağlı komisyonları çalıştırdı. Metinde önemli değişiklikler yapıldıktan sonra anayasa tasarısı kamuoyuna 19 Ekim'de açıklandı. 7 Kasım 1982 günü yapılan halkoylamasında da % 91,37'lik bir kabul oyu ile benimsenen metin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası sıfatını kazandı.⁵⁵ Oysa 7 Kasım 1982 tarihine gelinirken, Evren'in bile ancak % 60–65 oranında oy alacağına inandığı anayasa, halkın % 91'inin onayını alarak tahminleri altüst etmiştir. Olumsuz oy vermek, belirsizliğe destek olmak ve Askeri Yönetimin sürmesi anlamına geldiğinden, demokrasiye geçilmek isteniyorsa bu metne olumlu oy verilmeliydi.

⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. **Resmi Gazete**, S: 17604, 13 Şubat 1982.

⁵² Kenan Evren birçok konuşmasında “*1961 Anayasasının bize bol geldiği*”nden, “*stratejik konumumuza göre bir anayasa*” gerektiğinden, “*eski politikacılardan ümit kesilmesi*”ni istediklerinden bahsetti. 12 Eylül yönetimi, 1961 Anayasasına ve 1980 öncesinin siyasi kadrolarına (aslında 1960'lı ve 1970'lerin radikal toplumsal muhalefetine) duyduğu tepkinin Anayasa'ya aktarılmasını istedi. Bkz. Sosyalizm ve Toplumsal..., s. 2405.

⁵³ Gemalmaz, a.g.m., s. 988.

⁵⁴ Zürcher, a.g.e., s. 409.

⁵⁵ Ancak, bu “*benimseme*”nin hangi koşullar altında gerçekleştiğine de kısaca değinmekte yarar vardır. Bir kere, Kurucu Meclis'te halk tarafından seçilmiş hiç kimse yoktu. DM tamamen atanmışlardan oluşuyor, anayasa metninde son söz hakkı da askeri müdahalenin organı olan MGK'ya ait bulunuyordu. Anayasa tartışmaları ve görüş açıklamaları da MGK kararlarıyla çizilen çerçeve içinde tutulmuştu. Bkz. Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

Bunun bir şantaj olduğunu, Anayasa Komisyonu Başkanı Prof. Orhan Aldıkaçtı da su sözlerle itiraf etmektedir: “*Bizim Anayasamız kabul edilecektir. Kesin... Çünkü Anayasanın kabul edilmesi demek, Siyasi Partiler Kanununun yapılması ve seçime gidilmesi demektir... Seçmen bunu değerlendirecek ve bir an evvel normal düzene geçilmesi için Anayasaya oy verecektir*”⁵⁶

Bu metin birçok bakımdan 1960'taki anayasal gelişmelerin ters yöne çevrilmesiydi. İktidar, yürütmenin elinde toplanmış ve cumhurbaşkanı ile Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkileri arttırılmıştı. Ayrıca basın özgürlüğü, sendika özgürlüğü (siyasal amaçlı grevler, dayanışma grevleri ve genel grevler yasaklanmıştı) ve kişi hak ve özgürlükleri sınırlanmıştı. Temel hak ve özgürlükler anayasaya dâhildi, ancak bunların, ulusal çıkarlar, kamu düzeni, ulusal güvenlik, Cumhuriyet düzeninin tehlikede olması ve kamu sağlığı gerekçesiyle iptal edilebileceği, askıya alınabileceği ya da sınırlanabilecekleri belirtilmekteydi.⁵⁷ Ayrıca generaller yüzde 91'lik oy oranını rejime güvenoyu olarak algıladılar. Böylece toplum tarafından en az Atatürk tarafından benimsendiğine inanan Kenan Evren⁵⁸ 9 Kasım 1982'de Türkiye'nin 7. Cumhurbaşkanı oldu.⁵⁹

1.2.4. Siyasal Partili Hayata Güdümlü Dönüş

Anayasa'nın kazasız-belasız kabulünden sonra, elbette “*yeni düzen*” çerçevesindeki “*normalizasyon*” süreci başladı. Bu dönem, “*(demokrasiye) geçiş dönemi*” olarak tanımlandı. Kimi parti-devlet sözcülerinin ülkedeki siyasal ortamı 80'lerin sonuna dek “*geçiş dönemi*” olarak tanımlaması; “*yeni düzenin*”, gücün/otoritenin tam anlamıyla sivil siyasal-parlamente organlarının elinde bulunması bakımından asla “*normalleşmeyecek*” karakter özellikleri taşıdığına göstergesidir.⁶⁰

Seçim yasasının hazırlanıp yeni parlamentonun oluşumuna geçilmesi, son derece baskı altında, denetimli bir süreç olarak işledi. Seçim yasası, “*güçlü devlet, güçlü iktidar*” ilkesini önde tutan bir anlayışla hazırlandı. 80 öncesi siyasal yapının zaaflarından biri kabul edilen “*fazla sayıda parti*”ye ve bu durumun koşulladığı koalisyonlara imkan vermeme saikiyle önlemler getirildi. Parti örgütlenmelerinin

⁵⁶ Cumhuriyet, 26 Ocak 1982.

⁵⁷ Zürcher, a.g.e., aynı yer.

⁵⁸ Türkiye'nin halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı sıfatına sahip olmuştur. Bkz. Günaydın, 8 Kasım 1982.

⁵⁹ Ahmad, Bir Kimlik..., s. 189.

⁶⁰ Sosyalizm ve Toplumsal..., s. 2406.

oluşumunu zorlaştırıcı, etkinliklerini kısıtlayıcı düzenlemelere gidildi. Gençliğe, kadınlara dönük özgül alt-örgütlenmeler yasaklandı. Küçük partilerin ayakta kalmasının engellenmesi amacıyla seçim sisteminde ülke ve bölge düzeyinde çeşitli barajlara yer verildi.⁶¹ 24 Nisan 1983'te çıkan Siyasal Partiler Yasası'yla birlikte, yeni siyasal-toplumsal yapıya uygun siyasal partilerin örgütlenmesine geçildi.

Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'in başkanlığında kurulan yeni dönemin ilk, demokrasi tarihinin 94. partisi *Milliyetçi Demokrasi Partisi* (MDP) adıyla bir merkez sağ iktidar partisi olarak hazırlandı.⁶² Bu partinin yanında, “*siyasal parti enflasyonu*”nu engelleme düşüncesiyle ikiden (bir yorumu göre birbuçuktan) fazla partiye yer olmaması tasarlanıyordu.⁶³ Bu partilerden biri, son derece eklektik bir ideolojik söylemle gene sağ tabana hitap eden, 24 Ocak kararlarının mimarı,⁶⁴ esasen kurucusu Turgut Özal'ın Askeri Yönetim ve büyük burjuvazi nezdinde sahip olduğu itibar sayesinde “*izin verilen*” Anavatan Partisi (ANAP) oldu.⁶⁵ Bir de, geleneksel CHP mirasını taşıyacak merkez sol bir muhalefet partisi öngörülmüştü. Bu amaçla, Başbakan Emekli Oramiral Bülent Ulusu'nun Müsteşarlığını yürüten Necdet Calp'ın önderliğinde Halkçı Parti kuruldu.⁶⁶ Ancak HP, CHP mirasına kolayca ve yalnızca sahip çıkamadı. Kapatılan CHP kadrolarının ezici çoğunluğu, Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) adı altında yeni bir partiyi örgütlediler.⁶⁷ Çeşitli baskılarla karşılaşan SODEP'in seçimlere katılması önlenecekti. Kapatılan AP önderliği ve Demirel de, siyasal taban ve geleneklerine sahip çıkarak Büyük Türkiye Partisi (BTP) adında bir partinin kurulmasını sağladı. BTP, 12 Eylül rejimini parlamenter görünüm içinde süreklileştirmesi tasarlanan MDP'nin kadro ve seçmen desteği üzerinde etkinlik iddia etmesi bakımından, rejim açısından SODEP'le kıyaslanmayacak ölçüde tehlikeliydi. Bu nedenle, 1983 yazbaşında MGK kararıyla kapatıldı. Bu kapatma kararıyla birlikte siyasal yasakların kapsamı genişletilerek, siyasal partilerin örgütlenmesinde etkin rol

⁶¹ Partilerin çoğalmasını önlemek için %10'luk bir baraj kabul edildi. Yani ülke çapında oyların %10'undan azını alan bir parti mecliste temsil edilmeyecekti. Küçük partilerin karabasanı olan bu baraj, bugüne değin sürmüştür. Bkz. Akşin a.g.e., s. 272.

⁶² Güneş, 17 Mayıs 1983.

⁶³ Sosyalizm ve Toplumsal..., aynı yer.

⁶⁴ 24 Ocak Kararları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Emin Çölaşan, **24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1984; Uğur Mumcu, **Liberal Çiftlik**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 26–40.

⁶⁵ Askeri yönetimin düşüncesine göre orta sağ ve orta solda iki parti yeterliydi. Ne var ki, bu planı Turgut Özal ve arkadaşları bozdu. Bkz. Çavdar, a.g.e., s. 270.

⁶⁶ Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁶⁷ Sosyalizm ve Toplumsal..., aynı yer.

oynayan belli başlı AP ve CHP kurmayları Zincirbozan'da (Çanakkale) bir ay kadar “zorunlu ikamete” gönderildiler. Eski AP ve CHP üyesi olan bu politikacılar şunlardı: S. Demirel, A. N. Erdem, E. Ceyhan, S. Bilgiç, N. Menteşe, Y. Köker, İ. S. Çağlayangil, S. Atalay, M. Tüzün, C. Doğan, D. Baykal, F. Aslantaş, S. Genç, Y. Çakmur, H. Cindoruk, M. Gölhan. Bunlar, MGK'nın 166 sayılı ve 30 Eylül 1983 tarihli kararıyla serbest bırakılacaklar, ancak haklarındaki siyasal yasaklıklar devam edecektir.⁶⁸ Hatta tek bir örnek vermek gerekirse, demokratik duruşu hakkında en ufak bir tereddüt bulunmayan, eski dönemde de politikaya bulaşmamış olan Erdal İnönü bile yasaklanmıştı.⁶⁹

MGK bu genel önlemlerle yetinmeyerek, kurucu üyeleri veto etme yetkisi dolayısıyla, partilerin kuruluş çalışmalarına doğrudan müdahale etti. Başta SODEP ile kapatılan BTP'nin yerine kurulan Doğru Yol Partisi (DYP) olmak üzere, ANAP, MDP, HP dışındaki bütün partilerin seçimlere katılmaları, veto mekanizmasıyla kurulmaları geciktirilerek engellendi.⁷⁰ Bütün bu önlemler ve baskılar sonucunda, 1983 seçimlerinden bir partinin “tek başına güçlü iktidar” olarak çıkması başarılıydı. Ne var ki, bu parti öngörüldüğü gibi MDP değil ANAP oldu.⁷¹

1983 Milletvekili Genel Seçimlerine katılabilecek üç partinin liderlerinin konumundaki ortak bir nokta dikkat çekiciydi. Üç lider de Askeri Yönetimin “mutemet” unsurlarıydı, onunla değişik derecelerde işbirliği içinde olmuşlardı. Özal Başbakan Yardımcılığı, Calp Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü yapmıştı. Sunalp ise eski bir yüksek komutan olarak yeni rejimin müstakbel Başbakanı olarak tasarlanmıştı. Bu anlamda Sunalp, Askeri Yönetimin veliahdı olarak algılanıyordu. Partisi ise, “devlet partisi” anlayışının tipik temsilcisiydi.⁷²

1.2.5. 12 Eylül Müdahalesi ve Sol

12 Eylül'den sonra Türk Solu'nun aşırı şekilde parçalandığı söylenebilir. Özellikle merkez solda bu parçalanma Sosyal Demokrasiyi iktidardan uzaklaştıran en önemli nedenlerden biri olarak görünmektedir.

⁶⁸ Tanör, a.g.m., s. 56.

⁶⁹ Emre Kongar, **Demokrasimizle Yüzleşmek**, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 233.

⁷⁰ Böyle bir ortamda içinde Askeri yönetim önce partileri feshetmiş, sonrada yenilerinin kurulmasına izin vermişti. Bu yüzden yeni partiler köksüz ağaç gibiydiler. Seçmen de partisini tanıyıp bulmakta zorlanıyordu. Partiler dünyasında meydana gelen çalkalanmalar bunun kanıtıdır Bkz. Tanör, a.g.m, s. 66.

⁷¹ Sosyalizm ve Toplumsal..., aynı yer; Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁷² Tanör, a.g.m. s. 60.

12 Eylül Müdahalesiyle gerçekleşen Askeri Yönetim, Türkiye'nin tüm toplumsal ve siyasal hayatını olduğu kadar sosyalist hareketin de gelişimini derinden etkileyen bir dönemeci işaret eder. Askeri Yönetim, 20 yıl boyunca genel olarak sosyal demokrat ve sosyalist solun geliştirdiği bir genel değişimin toplumsal zeminde dağılıp çözülmesini sağladı.⁷³ Bu sürecin en önemli uğraklarından biri sosyalist hareketin genel toplumsal muhalefet üzerinde sağlamış bulunduğu hegemonyanın, siyasal gündemi tayin etmedeki üstünlüğünün sona ermiş olmasıydı.⁷⁴ 12 Eylül ile birlikte genel olarak siyasete ve ideolojilere karşı kayıtsızlığın hâkim olduğu toplumun manevi hayatı üzerinde maddi çıkarlara tutkuyla yönelişin etkisi tayin edici bir rol oynadı.⁷⁵

Bununla birlikte Askeri Yönetimin kendi beklentilerinin bile çok altında bir direnişle adım adım parçaladığı toplumsal muhalefetin kendisini yeniden ifade edişinin ve sosyalizmin toplumsal ve tarihsel meşruiyetini yeniden tesis edişinin imkanları bu sürecin dinamikleri arasından kendisini göstermeye başlarken, 12 Eylül diktatörlüğünün teknelci büyük burjuvazinin olağanüstü bir rejim biçimi olarak kendi hakimiyetini nasıl kurmuş bulunduğunu izlemek onun çözümlüşünün dinamiklerini de ele verebilecektir.⁷⁶

Askeri Yönetimin başlıca kaygısı, ülkenin siyasal ve kurumsal olarak yeniden yapılandırılmasıydı. Askeri Yönetim kendini bu göreve adadı. 1960'lardan beri önemli bir rol oynayan kent gençliğini siyasetten arındırmaya kararlıydılar. Bu arındırma işlemi, devrimciler, sosyal demokratlar, sendikacılar ve hatta Barış Derneği içinde örgütlenen ve Türkiye seçkinlerinin en üst tabakasının içinde yer aldığı nükleer silahsızlanma hareketinin üyeleri de dâhil olmak üzere, soldan gelebilecek her türlü muhalefet belirtisinin ezilmesini gerektiriyordu.⁷⁷

Bu anlamda Uğur Mumcu 12 Mart Muhtırası ile 12 Eylül ortamını karşılaştırmıştır. Mumcu'ya göre 12 Mart Muhtırası, çok başka potalarda kaynadı, çok başka kanallarda yürüdü. Bu dönemin herhalde en büyük yanlışı, devlet gücünün,

⁷³ Sosyalizm ve Toplumsal..., s. 2388.

⁷⁴ Tevfik Çavdar'a göre; 12 Eylül darbesi, Türkiye'ye vahşi, acımasız bir kapitalist düzeni yerleştirmek amacıyla yönelik faşist bir eylemdir. Nitekim MHP'nin önde gelen yöneticilerinden Agâh Oktay Güner, "biz içerdeyiz (cezaevini kastediyor) ama düşüncemiz iktidarda" diyerek duruma çok güzel bir teşhis koymuştur. Bkz. Çavdar, a.g.e., s. 264.

⁷⁵ Sosyalizm ve Toplumsal..., aynı yer.

⁷⁶ Sosyalizm ve Toplumsal..., aynı yer.

⁷⁷ Ahmad, Modern Türkiye...,s. 218.

silâhlı sağ eylemciler için hiç kullanılmayıp, yalnızca sol eylemler için kullanılması ve de yaygın bir “*ihbar kampanyası*” eşliğinde “*solcu avına*” çıkıp, silâhlı eylemlerle uzaktan yakından ilgisi olmayan insanların gözaltına alınıp, tutuklanmasıdır. Bu tür devlet öfkesinin, öncelikle devlete zarar verdiği anlaşılmış, bu anlaşılınca kadar da işi işten geçmiştir.⁷⁸

12 Eylül ortamı, 27 Mayıs ve 12 Mart'tan çok başka türdür. Böylesi bir ortamda devletin ilk ve başlıca görevi, yurttaşları, “*korkusuz yaşama özgürlüklerine*” kavuşturmasıdır. Bunun da ilk koşulu, terör odaklarını, arkalarında karanlık karargâhları ile birlikte ortaya çıkartmaktır.⁷⁹

⁷⁸ Uğur Mumcu, **Terörsüz Özgürlük**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 8.

⁷⁹ Mumcu, aynı yer.

İKİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL SONRASI SOL HAREKETLER

2.1. SOSYAL DEMOKRASİDE PARTİLEŞME ÇALIŞMALARI

2.1.1. Solun Dağıldığı Dönem

12 Eylül sabahı askerler Parlamentosu feshetmiş, parlamento üyelerinin dokunulmazlıklarını kaldırmış, yurt dışına çıkışları yasaklamış, tüm yurttaki sıkıyönetim ilan etmişlerdi. Askeri müdahaleyi yapanlar ve onlara destek veren yerli, yabancı güç odakları; anarşiyi ve terörü önlemeyi bahane ederek, toplumu geçmişinden koparmayı, değer yargılarını değiştirmeyi ve toplum için her alanda kontrol edilebilmesi kolay bir yapılanmayı gerçekleştirmeyi de kendilerine hedef seçmişlerdi.¹ Dağıstanlı'ya göre tabii bunda, darbenin amaçlarından birisi olan solu sindirmek, dağıtmak ve yükselen sosyal demokrat hareketin önünü kesmek düşüncesinin de büyük payı olmuştur. Sol üzerinde yapılmak istenenler artık gerçekleşiyordu.²

Takvim 16 Ekim 1981'i gösterdiği zaman artık CHP yoktu. 27 Ekim 1980'de çıkartılan bir yasayla faaliyetleri durdurulan siyasi partiler 16 Ekim 1981'de çıkardığı yasa ile fesh edildi.³ 16 Ekim tarihiyle birlikte 16 Mayıs 1983'e kadar geçecek yeni bir süreç başlıyordu. Milli Güvenlik Konseyi, diğer partilerle birlikte CHP'yi - Atatürk'ün kurduğu, devrimlerini yaşama geçirmek için kullandığı CHP'yi- de kapatmıştı.⁴ Anayasa Komisyonunun kurulmasından bir yıl kadar sonra da anayasa hazırlandı. Ergül'e göre politikacıları, "hukuk garibesi" olan anayasa tasarısından çok kendileri için getirilmek istenen bir hüküm, geçici 4. madde ilgilendirmişti. Aslında AP ve Demirel için diğer maddeler pek önemli değildi. Büyük çoğunlukla AP'nin arzuladığı değişiklikler yapılmıştı. A. Taner Kışlalı'nın deyişiyle "Anayasa,

¹ http://www.belgenet.com/12eylul/12091980_01.html, (Son Erişim: 01.01.2009);

http://www.belgenet.com/12eylul/12091980_02.html, (Son Erişim: 01.01.2009).

² Fatih Dağıstanlı, **Sosyal Demokratlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 102.

³ **Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1981–2000, Cilt: 4**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 10.

⁴ **Milliyet**, 17 Ekim 1981; **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1981; 12 Eylülcü asker ve sivil yöneticilerin, Atatürk'ün kurduğu CHP'yi kapatma konusunda bir hayli korku ve tereddüt yaşadığı görülüyordu. Ancak, eski Genel Başkan Bülent Ecevit'in CHP Genel Başkanlığı görevinden istifa etmesi, sanki planlanan senaryolara daha rahat uygulama alanı yaratmıştı. Bkz. Dağıstanlı, aynı yer.

biraz yumuşatılmakla birlikte, sağcı bir parti programından alındığı izlenimi veren bölümlere sahipti.”⁵

Anayasa'ya konulan bir hükümlerle eski siyasetçilere oldukça uzun süreli yasaklar getirilmek istendiği anlaşıldı. Bu geçici 4. madde Mümtaz Soysal'ın deyişi ile “*çapraşık ve karışık bir hükümdü*” ve 12 Eylül öncesi siyaset adamları için hayli uzun süreli ve kapsamlı yasaklar öngörülmekte idi. Sonradan il, ilçe, parti ve belediye başkanları ile bazı kişiler için de 79 sayılı kararlar yasaklar getirildi. Yasaklamalar CHP, AP, MHP, MSP gibi dört partiyi kapsamaktaydı. CGP yasaklar dışındaydı.⁶

Yasak kapsamına giren partilerin genel başkanları, genel başkan yardımcıları veya genel başkan vekilleri, genel sekreterleri ve bunların yardımcıları ve merkez yönetim kurulu üyeleri on yıl süreyle parti kuramayacaklar, siyasal partilere üye olamayacaklar, milletvekili ara ve genel seçimlerinde, yerel seçimlerde aday gösterilmeyecekler, bağımsız aday olamayacaklardır.⁷

Ecevit, yasağı beklediği ve CHP Genel Başkanlığından bu nedenle istifa ettiği için ona sürpriz etkisi yapmadı. Ecevit'in istifası, CHP'lilerce darbeye karşı “*olumlu*” bir hareket olarak değerlendirildiği gibi, “*korkup kaçma*” olarak da değerlendirildi. Böylece “*Türkiye sosyal demokratları*” için, bugüne kadar yansıyan liderlik krizi de ortaya çıkmış oldu.⁸ Ancak, karar Askeri Yönetimle iyi geçinerek CHP mirasını devralmak isteyenlerde büyük şaşkınlık yarattı. Yasak kararının açıklandığı ekim sonunda yine YANKI'dan okuyalım: “*Yasağın sadece lideri ve çevresini kapsayacağını düşünenler belirli bir hazırlık ve beklenti içinde görünüyordular.*”⁹ Deniz Baykal, Ali Topuz, Necdet Uğur, İsmail Hakkı Birler ve hatta İstanbul'da İsmail Cem'in, yeni parti için ayrı ayrı kolları sıvadiği söylentileri kulaktan kulağa yayılırken, geçmişe dönük tartışmalar da sürüyordu. Kurucular kurulu bir türlü belirlenemiyor, her geçen gün liderliğe soyunanların da sayısı artıyordu.¹⁰ Parti kurma ve yönetici kademelerde görev alma ile ilgili yasak kapsamının genişliği bu

⁵ Teoman Ergül, **Sosyal Demokrasiye Ayrışma Yılları (Sosyaldemokratların On Yılı)**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995, s. 139.

⁶ Ergül, aynı yer.

⁷ Ergül, a.g.e., s. 142; **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1982.

⁸ Yavuz Gökalep Yıldız, “SHP-CHP”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 15**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1268.

⁹ Ergül, a.g.e., s. 152.

¹⁰ Yurdağül Erkoca, **Siyasette 2. İnönü'lü Yıllar**, Sosyal Demokrasi Yayınları, Ankara, 1994, s. 15.

bakımdan orada da bir bomba etkisi yaptı. Demokratik sol doğrultuda kurulması tasarlanan bir büyük partinin liderliğinde söz sahibi olabilecek Necdet Uğur, Muhsin Batur, Deniz Baykal gibi isimler birden bire devre dışı kaldılar.¹¹ Hele 12 Eylül müdahalesi sırasında parlamenter olmayan Muhsin Batur'un yasak kapsamına girebileceğini çok kişi düşünmüyordu.”

İlk darbe atıldıktan sonra ileriye dönük yeni planlar gündeme girmeye başladı. Aşağı yukarı bu haberler, partileşme döneminin ilk haberleridir. Ortaya atılan isimler açısından önemi vardır: *“Demokratik sol ya da sosyaldemokrat eğilimli bir partinin artık lideri değil kurucu isimleri aranıyordu. Bu isimler öyle seçilmeliydi ki, seçmen kimliğini anlayabilmekte zorluk çekmesin. CHP'nin eski genel sekreter yardımcısı ve bakanlarından İsmail Hakkı Birler ve Türk-İş'in eski Genel Başkanı Halil Tunç ilk akla gelen isimler arasındaydı. Onlarla birlikte, Fikret Gündoğan, İlyas Seçkin ve İsmail Cem gibi, tanınmış bazı eski CHP'liler; gene yasak kapsamı dışında kalan bazı Milli Birlikçiler, sendikacılar, CHP'nin eski bazı il başkanları: Aytekin Kotil, Ali Dinçer, Vedat Dalokay gibi bazı eski tanınmış partili belediye başkanları da kurucular arasında yer alırsa sorunun çözümlenmiş sayılabileceğini düşünenler çoktu.”¹²*

2.1.2. Solda Partilerin Oluşmaya Başlaması

1982 yılının son aylarından başlayarak partileşme gündeme gelmesinden sonra 1983 yılı Kasım ayında yapılacak seçimler için sağda da solda da kollar sıvanmıştı.¹³ Buna karşın Askeri Yönetim, başında emekli bir orgeneralin bulunduğu yeni bir parti kurulmasını Türkiye'nin kurtuluşu(!) açısından uygun görmüştü. Askerlerin geliştirdiği formülleri uygulaması düşünülen bu parti anlaşılın siyasi yelpazede muhafazakâr, liberal yaklaşımı temsil ediyordu. Çünkü bu partinin karşısında kapatılan CHP'nin yerini doldurmak üzere bir de Halkçı Parti adıyla yeni bir

¹¹ Bir grup, özellikle Deniz Baykal ve arkadaşları, Ecevit'e bitmiş gözü ile bakıyorlar; sosyaldemokrat kesimin geleceğini kendilerinde görüyorlardı. Bu düşüncelerinin temelinde, Türker Altan'ın şu tahmininin dayandığı görüşler olmalıdır: *“Sol oyların tek partide toplanması olasılığı, sağ oyların tek partide toplanmasından çok daha güçlüdür. Bugüne değin çok sol parti kuruldu, fakat, eski CHP dışında hiçbirisi ciddi bir güç oluşturamadı. TİP dışında Meclis'e temsilci sokmayı başaran bile olmadı. 12 Eylül'den sonra eski CHP dışındaki solun iyice yıprandığını ve yeniden toparlanmasının zaman alacağını da düşünenecek olursak, birçok solcunun, yürekten inanmasalar bile, orta-sol bir partiyi desteklemesini bekleyebiliriz.”* Bkz. Ergül, a.g.e., s. 152.

¹² Ergül, a.g.e., s. 141-141.

¹³ Erkoca, a.g.e., s. 12.

kuruluşun oluşturulmasına çalışılıyordu. Halkçı Parti ismiyle CHP tabanına mesaj verilmek istendiği aşikârdı. Görev eski Başbakanlık müsteşarlarından Necdet Calp'a verilmişti.¹⁴ Halkçı Parti'ye Muvazaa parti gözüyle bakılması sosyal demokratları yeni bir arayış içine itmiş ve yeni bir parti düşüncesi ortaya çıkmıştır. Onur Kumbaracıbaşı bu konuda şöyle demektedir: “*Biz AİTİA'dan ayrılmış bazı arkadaşlar bir yandan YÖK'e duyduğumuz tepkiden, öte yandan yapay bir oluşumla CHP'nin mirasını kendi emelleri için kullanmaya çalışanların karşısında gerçek bir sosyal demokrat partinin kurulması gerektiğine inandığımız için...*”¹⁵

Ancak partileri kapatılmış olan CHP'liler, ortanın solcuları, demokratik solcular, böylelikle, örgütsüzlüğe ve dağınıklığa itilerek etkisizleştirilmişlerdi.¹⁶ Örgütün tavrı “*Şimdi solda bir boşluk var biz doldurmazsak başkası doldurur*” biçimindeydi.¹⁷ Ecevit ise parti kurulması fikrine şiddetle karşı çıkıyor ve CHP'nin kapatılmasına karşı parti yöneticilerini direnmeye çağırıyordu.¹⁸

Ecevit, parti kurulması için kapısını çalanlara “*Hayır*” demekle kalmıyor reddi miras yapıyordu. İstifasından o güne dek partisi tarafından sürekli yalnız bırakıldığına inanan Ecevit düşüncelerini açıklarken, eski genel başkan olarak partiye karşı hiç bir sorumluluk duymadığını belirtiyor ve şunları söylüyordu: “*...CHP zaten burjuva partisiydi. O misyonunu tamamladı. Sosyal demokrat bir parti olmadı. 1977'deki gücüyle parasıyla arabasıyla binalarıyla verseniz artık gözümde yok...*”¹⁹

Ecevit, kendisini ziyaret edip bu kararından vazgeçirmeye çalışan dava arkadaşlarına, “*Kurulacak partiler konsey tarafından denetlendiği müddetçe parti kurulmasını doğru bulmuyorum,*” diyerek kararlılığını ifade edecekti. Ecevit, aldığı

¹⁴ Onur Kumbaracıbaşı, **İnönü'lü Günler**, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 69; **Uğur Büke** ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

¹⁵ Kumbaracıbaşı, aynı yer.

¹⁶ Günümüzde, birleşme ve bütünleşme gereksinmesi duyan sosyal demokratları dağınıklığa iten ve etkisiz bir konuma getiren başlıca etken CHP'nin kapatılmış olmasıdır. Bkz. Dağıstanlı, aynı yer.

¹⁷ Erol Tuncer yeni parti kurma çabalarını şöyle açıklıyor: “*Korkumuz şu idi. Birden fazla parti kurulur ve hep side biz CHP'nin devamımız der. Oylar bölünür. Bir süre sonra hangisinin CHP'nin devamı olduğu ortaya çıkar. Ancak bu seferde bir dönemi kaybetmiş olursunuz. Tıpkı 1960 sonrası Yeni Türkiye Partisi ve AP örneği gibi.*” Bkz. **Erol Tuncer** ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

¹⁸ Erkoca, aynı yer.

¹⁹ Erkoca, a.g.e., s. 14; Erol Tuncer'in Bülent Ecevit ile ilgili yorumu şöyledir: “*Bülent Bey 12 Eylül'den önce partiden ayrılıp yeni bir parti kurmayı kafasına koymuştu. 12 Eylülden sonra bir demeci var 'zaten' diyor. Yani bu düşüncesine yakın bir laf etmiştir. Partiler kapatıldıktan sonra Bülent Bey'e yaptığımız bir ziyaret duruma açıklık getiriyor. Biz Ecevit'i üzgün beklerken o bizi güler yüzle karşıladı. Ecevit 'Neredeyse parti kapandı diye sevinesim geliyor. CHP zaten burjuva partisiydi. O misyonunu tamamladı. Sosyal demokrat bir parti olmadı. 1977'deki gücüyle parasıyla arabasıyla binalarıyla verseniz artık gözümde yok' dedi.*” Bkz. Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

kararı bu şekilde savunurken, dava arkadaşları kararı, “*Sayın Genel Başkan yasaklı bir şekilde kurulacak partide dışarıdan otoriteyi sağlayamayacağı gerekçesiyle, böyle bir oluşuma sıcak bakmıyor,*” biçiminde yorumluyordular.²⁰

Ecevit'in son sözlerini alan yöneticiler, CHP'nin son genel başkanının evine en yakın ev olan Mehmet Dedeoğlu'nun evinde soluğu aldılar. Ankara'da CHP Genel Yönetim Kurulu ve Genel Başkan Vekili Mustafa Üstündağ ve arkadaşları, birbirlerine; CHP'nin gerçekten misyonunu tamamlayıp tamamlamadığı ve kapatılmayı hak edip etmediği sorusunu soruyorlardı. Sonuçta CHP'nin misyonunu bitirmediği görüşünde birleştiler. Eski CHP'liler: “*Bundan sonra elbette eskinin devamı niteliğinde bir parti kurulamaz. Ama sosyal demokrat ilkelere dayalı bir parti kurmak zorunludur. Yeni bir parti kuruluncaya kadar bizim sorumluluğumuz devam eder,*” görüşünü benimsiyordu.²¹ Artık Ecevit ile eski dava arkadaşlarının yolları iyice ayrılmıştı.²² Bundan sonra sosyal demokrat bir partinin kurulması gerekliliği ön plana çıkmış oldu.

Sol cephede bunlar olurken; MGK'nın 1983 ilkbaharında siyasi partilerin kurulması onayının ardından 15 Siyasi partinin kurulmasına onay verildi. Yıldız göre darbeciler, Türkiye'deki siyasal yaşamın her alanını kontrol etmeyi elden bırakma niyetinde değildiler. Bu çerçevede kurulacak siyasi partileri ve kadrolarını da kendileri belirlediler. “*Sosyal demokratları bir çatı altında toplamak*” amacıyla kurulan Halkçı Parti Genel Başkanı olan Necdet Calp MGK'nın uygun bulduğu isimlerden biriydi.²³ 17 Mayıs 1983'te Kenan Evren ile görüşmesinden sonra Calp, “*bizden daha soldaki bir sosyal demokrat parti kurulamaz*” diye açıklama yapmasından üç gün sonra Halkçı Parti 20 Mayıs 1983'te kuruldu. Kendisini “*sosyal demokrat*” olarak niteleyen HP'de, daha önce CHP içinde ve bu partinin merkez, merkez sağ kanadında yer almış politikacılar görev aldı. Ancak, Halkçı Parti'nin MGK'dan “*icazetli*” olduğunu ileri süren Eski CHP'liler başka bir “*gerçek sosyal demokrat*” parti kurma teşebbüsü içine girdiler.²⁴ Eski CHP'liler yeniden partileşmek için çeşitli odalarda toplanırken, Mustafa Üstündağ bunları birleştirmek için önce yasak dışında kalan CHP eski yöneticileri ile 9'lar hareketini örgütledi. Eski CHP

²⁰ Dağıstanlı, a.g.e., s. 106; Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

²¹ Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

²² Dağıstanlı, a.g.e., s. 107.

²³ Yıldız, aynı yer.

²⁴ Yıldız, aynı yer.

genel yönetim kurul üyeleri, Ecevit'ten, yukarıda görülen olumsuz cevabı alınca, “sosyaldemokrat ilkelere dayalı yeni bir parti” kurulmasının zorunlu olduğu sonucuna varmışlardır.²⁵ Nokta dergisinin İstanbul'da düzenlediği toplantıya katılan sosyaldemokratların görüşleri, “Sosyaldemokrat bir parti kurulmalıdır. Hatta geç bile kalındı” demiştir.²⁶

Bu süreçten sonra, yasaklı olmayıp sosyaldemokratları aynı çatı altında toparlayacak isim üzerinde çalışmalar başlamıştır. Siyaset yasakları gelmiş pek çok eski politikacı siyaset dışı tutulmuş ve solda Ecevit'in istifasıyla başgösteren lider boşluğu yasakla iyice büyümüş ve karamsarlık başlamıştı. Bütün bunlara ek olarak Ecevit'e rağmen kurulacak bir partinin hiç bir şansı olmayacağı gerçeği de işleri iyice zorlaştırıyordu. CHP'nin yerine kurulacak partinin başına geçmesi için lider arayışı başlıyordu. Aranılan liderde bulunması gereken nitelikler ise tabii ki politikada ki deneyimi, örgüt içindeki başarıları, sosyal demokrat ideolojiye olan bağlılığı değildi. İhtiyaç duyulan, Ecevitsiz de tabanı toparlayacak, kurulacak parti içinde ekipleriyle etkinlik kurmaya çalışacak olanların itiraz edemeyeceği, sosyal demokrat seçmenin reddedemeyeceği bir liderdi. Hem partiyi hem sosyal demokrat oyları birleştirecek bir isme ihtiyaç vardı.²⁷

İsmail Hakkı Birler dışındakiler siyaset yasağı kapsamında olduğu için, önce, onun üzerinde duruldu. Sonra vazgeçildi. İstanbul sosyaldemokratlarının da büyük bir özlemle üzerinde durdukları Mümtaz Soysal'ın adı ortaya atıldı. O günlerde, Mümtaz Soysal aleyhine Fatsa olayları hakkındaki yazılarından dolayı dava açılınca Soysal adı rafa kaldırıldı. Tabanda tartışılmayan tek lider, Ecevit'in kabul edebileceği bir isim aranıyordu. Nadir Nadi'ye öneri götürüldü. Ancak, Nadir Nadi kabul etmedi. Erdal İnönü'nün adı bu aşamada gündeme getiriliyordu.²⁸

2.1.3. Erdal İnönü ve SODEP

Milli Güvenlik Kurulu eski siyasilere izin vermeyecek olması tartışmalara yol açmıştı. Yerine yeni partiler kurulacaktı. İşte bu günlerde toplanan CHP'liler “kimler solu eski günlerine döndürebilir”, diye zihin egzersizi yaparken, İsmet İnönü'nün

²⁵ Ergül, a.g.e., s. 173.

²⁶ Ergül, a.g.e., s. 170.

²⁷ Erkoca, a.g.e., s. 15; Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

²⁸ Ergül, a.g.e., s. 174; Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan oğlu Erdal İnönü'nün²⁹ de ismi gündeme geliyordu.

İnönü, bir gün, daha önce hiç tanımadığı bir kişiden, işadamı İbrahim Cevahir'den telefon aldı. Talep üzerine Boğaziçi Üniversitesi'ndeki odasında Cevahir'e randevu veren İnönü, “*Ecevit'in istifasıyla sol başsız kaldı. Gel, solu toparla,*” teklifiyle karşı karşıya kaldı. Teklifi dinleyen İnönü, “*Bu fikri unutmanızı istiyorum,*” dedi ve kestirip attı.³⁰ Ancak İnönü ile Cevahir birkaç kez daha yüz yüze ve telefonla görüştüler. Bir defasında Ankara'dan İnönü'ye telefon açan Cevahir, yanında kapatılan CHP'nin son Genel Sekreteri Üstündağ'ın bulunduğunu ve kendisiyle başkentte görüşmek istendiğini ilettili.³¹

Yüz yüze gerçekleşen görüşmeyi Erdal İnönü “*Anılarım*” kitabında şöyle anlatmaktadır: Görüşmede Sayın Üstündağ bana “*Ara rejim CHP'yi kapattı. Ama CHP gibi tarihten gelen köklü bir kurum, bir emirle siyasal olarak kapatılsa bile, sosyolojik olarak kapanmaz; yaşamaya devam eder. Bugün de durum budur. Ben, Türkiye'nin her tarafındaki üyelerimizle sürekli temas halindeyim. Sayın Ecevit genel başkanlıktan ayrıldıktan sonra parti başsız kalmaması diye ben fiilen bu görevi üstlendim. Ama kendimi genel başkan olarak görmedim. Sadece partiyi dağılmaktan koruma görevini yapıyorum ve partimiz bütünüyle bir arada duruyor, inanacağı, güveneceği bir insanın çıkıp kendilerini toparlamasını bekliyor. Bütün ricalarımıza karşın Sayın Ecevit, bu görevi üstlenmeyi kabul etmiyor. ‘Bugünkü şartlarda bir sosyal demokrat parti kurmamalıyız’ diyor. Ama biz bekleyemeyiz. Siyaset boşluk kaldırmaz. Babanız vaktiyle demokrasiyi yerleştirmek için bize görevler vermişti. Şimdi sıra sizde, bunu düşünün; gecikmeden bize kararınızı bildirin*”, dedi.³² İnönü, ikinci teklifi de geri çevirdi ve toparlayıcı başka bir ismin bulunabileceğini öne sürdü. Dağıstanlıya göre; aslında İnönü, gelişmeleri bu dönemde tartmaktaydı.

²⁹ Uğur Buke Erdal İnönü'nün adının ortaya çıkışını şöyle ifade ediyor: “*İsmet paşa simge bir isimdi. Erdal Bey'in de İsmet Paşa'nın oğlu olması bir avantajdı. O soyadı taşıyan biri ön güven unsuru oluyordu. Ayrıca Türkiye entelijansiyasında tanınan bir isimdi. Bilim adamı kimliği vardı.*” Bkz. Uğur Buke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme; Erol Tuncer de neden Erdal İnönü ismi üzerinde durduklarını şöyle açıklıyor: “*Erdal İnönü ismine son CHP yönetim kurulu öncülük etti. Doğrusu Erdal Bey'le tanışmıyorduk bile. Sadece şunu düşünüyorduk. Hem İsmet Paşa'nın oğludur, hem soyadı İnönü'dür. Dolayısıyla askerler karşı çıkmaz hem de tabana bir mesaj olur; CHP'nin devamı burası diye böylece birliği bütünlüğü sağlarız*”. Bkz. Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

³⁰ Dağıstanlı, a.g.e., s.108; **Sevinç İnönü** ile 25 Mayıs 2009 tarihli görüşme; Ergül, a.g.e., s. 180-189.

³¹ Dağıstanlı, aynı yer; Uğur Buke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

³² Erdal İnönü, **Anılar ve Düşünceler 1**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2007, s. 194.

Siyasete atılması halinde ailesiyle olan ilişkilerinin bozulmasından, sıkıntılı döneme girmesinden korkmaktaydı.³³

Kısa süre sonra bu kez CHP'nin eski Senato Başkanı Sırrı Atalay ile eski Grup Başkan Vekili Necdet Uğur, Ankara'dan Erdal İnönü'ye telefon açıp İstanbul'daki evine gittiler. Yine İnönü ikna edilmeye çalışılıyordu. İnönü ilk kez, eşi Sevinç İnönü'nün “*olmaz*” tavrına karşın, Atalay ve Uğur'a düşüneceğini söyledi. İnönü, kendisiyle eşiyle yakın çevresiyle ve CHP'nin üst düzey yöneticileriyle konuyu tartışırken, tabanda İnönü'nün yeni partinin başına geçeceği söyleniyordu.³⁴ Daha sonra da “*...Demokrasiye geçiş için görevi kabul edebileceğini...*” belirtti.³⁵

Ancak bir gün sonra ise kararını “*Siyasete hayır*” olarak açıklamaya karar vererek hemen bir metin kaleme aldı. İnönü'nün açıklaması, Anadolu Ajansı aracılığıyla tüm merkezlere geçildi: “*Son günlerde siyasete atılacağım yolunda bazı haberler basında çıktı ve bu konuda bazı yorumlar yapıldı. Durumumla ilgilenenleri daha fazla merakta bırakmamak için vardığım kararı hemen açıklıyorum. Siyasete girmeyeceğim. Yapmakta olduğum işleri kendi kendime bırakamayacağımı, bilim çevresinden kendi isteğimle kopamayacağımı anladım. Ben aradan çekilince, siyasette benden beklenen birleştiricilik görevini yapacak başkaları muhakkak bulunacaktır. Kararım kesindir. Bundan sonra benim üzerimde durulmamasını rica ediyorum. Kararımın şaşırtacağı insanlardan, beni büyük iyi niyetle siyasal göreve çağıranlardan özür diliyorum.*”³⁶

Geldi geliyor gözüyle bakılan İnönü'nün kararı gerçekten de pek çok kişiyi şaşırtmış daha da ötesinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı.³⁷ Erdal İnönü'nün bu açıklaması kamuoyuna özellikle de sol çevrelere bomba gibi düşüyordu. Açıklamadan bir gün sonra çıkan gazetelerin manşetleri ise aynen, “*Erdal İnönü çekildi*”, “*Erdal İnönü hayır dedi*” şeklinde çıkıyordu.³⁸ Ancak, Erdal İnönü'ye teklif götüren politikacılardan hiçbiri bu açıklama sonrasında sitem içeren mesajlar vermeyecekler ve soğukkanlı davranacaklardı. Bu belki de önemli bir gelişmeydi. Her ne kadar ilerleyen yıllarda İnönü'nün bu açıklaması “*taktik*” olarak nitelense de

³³ Dağistanlı, a.g.e., s. 109.

³⁴ Ekoca, a.g.e., s. 18.

³⁵ **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1983.

³⁶ **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1983.

³⁷ Erkoca, a.g.e., s. 20.

³⁸ İnönü, a.g.e., s. 200; **Cumhuriyet**, aynı yer.

bunun semeresi görülecekti.³⁹ Ancak İnönü'den “ret” yanıtını alan CHP'liler, mayısın başı olmasına karşın halen ne yapacaklarını planlayamıyorlardı. 1 Mayıs'ta Ankara'da toplanan eski CHP'li 46 il temsilcisi, “*tabandan tavana doğru bir örgütlenme modelinin*” tek seçenek olduğunda karar kılıyordu.

Aralarında Vedat Dalokay ve Erol Köse gibi tanınmış isimler bulunan on altı sosyal demokrat belediye başkanı ise 2 Mayıs'ta başkentte bir araya geliyordu.⁴⁰ Eski Genel Başkan Bülent Ecevit, üç gündür Ankara'da bulunan belediye başkanlarının ziyaret talebine olumlu yanıt vermediği gibi; “*Gerçek lider kadroları yazıhanelerden çıkmaz,*” diyerek, parti kurma çalışmasına girişen CHP'lileri tabansız olmakla suçluyordu.⁴¹

Bu toplantılardan sonra Kenan Evren, aşağı yukarı bütün partileşme hareketlerinin adını vererek sert bir konuşma yaptı. 7 Mayıs 1983 günü Çankırı'da, “*Ankara'da ve bazı şehirlerimizde il başkanları veya belediye başkanları adı altında siyasi maksatlı toplantılar yapılmaktadır. Bunlar hangi sıfatla bu toplantılara katılmaktadır?*” diye sormakta “*yeni yasaklamalardan*” söz etmekte idi.⁴²

Bir yandan parti kurma çalışmaları sürerken diğer yandan da Cumhurbaşkanı Kenan Evren, çıktığı yurt gezilerinde sert konuşuyor ve siyasete gireceklere üstü açık mesajlar veriyordu. İşte bunlardan birisi: “*Bu kişiler henüz parti kurma çalışmalarında bunları yaparlarsa, acaba parti kurulduktan sonra daha ne gibi marifetler ortaya koyacaklardır. Siyaset yapmanın mutlak bir disiplin, sorumluluk ve edep anlayışı ve duygusu içinde olmasının ve her şeyden evvel de ülke yararının göz önünde tutulmasının kaçınılmazlığı herkes tarafından bilinmelidir.*”⁴³

Bu arada, sosyal demokrat bir parti kuracağını açıklayarak yürüttüğü Başbakanlık Müsteşarlığından 1 Nisan 1983 tarihinde istifa eden, İsmet İnönü'nün eski Özel Kalem Müdürü Necdet Calp ise Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile sık sık görüşüyor ve “*Sayın Evren'e çalışmalarla ilgili bilgi veriyorum,*” diyordu. Bu şekilde parti çalışmalarını yürüten Necdet Calp, “*Bizden daha solda bir parti olamaz,*” diyerek CHP'lilerin yapmaya çalıştığı oluşumu dışlamaya çalışıyordu.⁴⁴

³⁹ Dağıstanlı, a.g.e., s. 110.

⁴⁰ Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁴¹ Dağıstanlı, aynı yer; Yalçın Doğan, **Dar Sokakta Siyaset**, Tekin Yayınları, İstanbul, 1985, s. 238

⁴² Ergül, a.g.e., s.180; **Cumhuriyet**, 8 Mayıs, 1983; Oran, a.g.e., s. 139.

⁴³ Baskın Oran, **Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları**, Bilgi Yayınevi 1989, Ankara, s. 139.

⁴⁴ Dağıstanlı, a.g.e., s. 112.

Bu açıklamalar ve CHP'lilerin toparlanamamasından rahatsız olmaya başlayan Erdal İnönü, eşi Sevinç İnönü'yü nasıl ikna edeceğinin yollarını aramaya başlıyordu. Erdal İnönü, anılarında bu durumu şöyle aktarıyor: “*Bir ara fırsat buldum, Sevinç'e; 'Ne dersin, eğer o gün siyasete girmeyi kabul etseydim ne yapardın? diye sordum. Eşim hiç düşünmeden; Ne yapardım, herhalde sonunda razı olur, otururdum,'* ” dedi.⁴⁵

Erdal İnönü'yü siyasete girmeye iten adım işte aldığı bu yanıtı. Çünkü Erdal İnönü, Sevinç Hanım'ın sonunda “*tamam*” diyeceğini öğrenmişti. Ve bir akşam Ankara'da bulunduğu sırada İnönü'ye, CHP'nin son Genel Sekreteri Mustafa Üstündağ, bir ev toplantısına katılmayı önerdi. Eşi Sevinç Hanım'dan olumlu sinyaller alan Erdal İnönü, toplantıya katılmaktan çekinmedi.⁴⁶

Yıllar sonra SHP'nin İstanbul İl Başkanlığı'nı da yapacak olan müteahhit Ali Özcan'ın Çankaya'daki evine konuk olan Erdal İnönü'nün salona girmesiyle şaşkınlığa düşmesi bir oldu. Çünkü Erdal İnönü içeri girdiğinde, CHP'nin, son Genel Başkanı Bülent Ecevit dışındaki hemen hemen bütün ileri gelenlerinin bir masa etrafında toplanmış bulduklarını gördü. Eski Senato ve Meclis başkanları Sırrı Atalay, Kemal Güven, Cahit Karakaş, eski genel sekreter yardımcıları ve devlet bakanları İrfan Özaydınlı, Hikmet Çetin, eski Milli Eğitim Bakanı ve Grup Başkan Vekili Necdet Uğur oradaydı. Erdal İnönü, hepsini bir arada görünce: “*Herhalde beni babamla karıştırıyorsunuz.*” diye espri yaptı. İnönü'nün bu toplantıya katılması genel başkanlığı kabul ettiği şeklinde yorumlanıyor ve bu kez yanılmıyordu.⁴⁷

Genel başkan sorununu çözen CHP'liler hemen ikinci aşamaya, “*Ne yapılacak?*” sorusunun yanıtını aramaya koyuldular. Zaten kamuoyunun önüne çıkmakta iyice gecikmiş olan grup, Milli Güvenlik Kurulu'nun da eski siyasetçilere yeniden aktif siyaset için izin vermeyeceğini göz önüne alarak yeni isimler, yeni yüzler için arayışa geçti. Ve ilk olarak 12 Eylül Yönetimi tarafından yönetime getirilmiş olan eski Vali Cezmi Kartay, eski Askeri Yargıtay Başkanlarından Kazım Yenice, Barolar Birliği Başkanı Atila Sav ile eski Yol-İş Sendikası Başkanı Muzaffer Saraç'ın adları gündeme geldi. Hemen aranıp bulunan Kartay, Yenice, Sav ve

⁴⁵ İnönü, a.g.e., s. 203; Sevinç İnönü ile 25 Mayıs 2009 tarihli görüşme; Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁴⁶ Dağıstanlı, aynı yer; Sevinç İnönü ile 25 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁴⁷ Dağıstanlı, a.g.e., s. 113.

Saraç'tan, bir gün sonra Pembe Köşk'te bulunmaları istendi. Ertesi gün Pembe Köşk'te bu isimlerle birlikte Erdal İnönü, habercilerin karşısına çıkıyordu. *“Ben politikanın yoğun yaşandığı bir aileden geliyorum. Politikaya ilgi duyardım ve olayları yakından izlerdim. Ama kendime meslek olarak bilimadamlığını seçmişim. Bu alanda yıllardan beri ülkeme ve bilime hizmet etmeye çalıştım. Demokrasinin yeniden kuruluş aşamasında siyasal görev yapmak önerilen ile karşılaştığım zaman, bilim alanından ayrılmaya karar vermekte güçlük çektim. Bu çerçevede kopmaya hazır değildim ve bunu söyledim. Ancak aradan geçen süre içinde olayları değerlendirerek düşündüm. Ülkemizde demokrasinin yeniden işlerlik kazandığı bugünlerde, ilkelerine daima inandığım, batılı anlamda sosyal demokrat bir partinin kuruluşuna katkıda bulunmak görevinden kaçınamayacağımı gördüm. Tercihimi bu yolda yapıyorum”*.⁴⁸

Erdal İnönü'nün politik yaşama girme kararı çeşitli çevrelerde değişik biçimde yorumlandı Bu bağlamda Yavuz Donat'ın bir iki notunu da aktarmakta yarar vardır: *“Erdal İnönü'nün politikaya atılma kararı, sosyaldemokrat parti kurmak isteyen bütün karargâhlarda bir 'bomba' gibi patladı. Pek çok kişi 'panik' halindeydi. Bu karargâhlarda bulunanlar, dün 'iki telden' çalıyordu. Birinciler, 'Aman ben de Erdal İnönü grubuna koşayım' diyenler... ikinciler ise... Kızanlar. Şimdi... Sırası mıydı? Erdal Bey'in ortaya çıkmasının... Biz... Bütün hazırlıkları bitirmiştik... Her şey tamamdı... Erdal Bey ortaya çıkınca pabucumuz dama atılır... Erdal İnönü'nün etkili bir yapıştırıcı olduğunu kabul etmek gerek....”*⁴⁹ Metin Toker ise, Milliyetteki köşesinde *“Sol İşini Halletti Darısı Sağın Başına”* başlıklı bir yazıda ilginç şeyler söylüyordu: *“Erdal olayının aslı şudur: Orada kaç parti kurulursa kurulsun ortanın solunu yeni siyaset yelpazesinde hangisinin temsil edeceği, oyların kimin etrafında buluşacağı artık bellidir.”*⁵⁰

2.1.4. HP ve SODEP'in Kuruluş Aşaması

Erdal İnönü'nün *“Sosyal demokrat partiye katkıda bulunmak görevinden kaçınamayacağımı”*⁵¹ ve bu yüzden de *“aktif siyasete evet”* yönündeki açıklamasından iki gün sonra 20 Mayıs 1983'te, 1 Nisan 1983 günü Başbakanlık

⁴⁸ Cumhuriyet, 19 Mayıs 1983; İnönü, a.g.e., s. 206.

⁴⁹ Tercüman, “Vitrin”, 19 Mayıs 1983; Ergül, a.g.e., s. 188.

⁵⁰ Ergül, a.g.e., s. 189; Milliyet, 22 Mayıs 1983.

⁵¹ Cumhuriyet, 19 Mayıs 1983.

Müsteşarlığından istifa eden Necdet Calp, Halkçı Parti'nin kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığına verdi.⁵² Halkçı Parti, 12 Eylül'den sonra kurulan ilk sosyal demokrat parti olduğunu açıklıyordu. Kurucuları arasında Bahriye Üçok ve Mucip Ataklı gibi sol düşüncenin önemli isimlerinin bulunduğu HP 6 Kasım 1983 Seçimlerine solun tek partisi olarak girmeyi hedefliyordu.⁵³ Bunun içinde Halkçı Parti Genel Başkanı Necdet Calp, İzmir Valiliği sırasında tanıdığı Konsey Başkanı Evren ile olan dostluğunu ön plana çıkartıp her zeminde bunu vurguluyordu.⁵⁴

Sosyal Demokrasi Partisi'nin ise biraz zamana ihtiyacı vardı. Çünkü zor bir araya gelmişlerdi ve işleri titiz yürütmeye özen gösteriyorlardı. Bir yandan titiz bir çalışma yapılırken diğer yandan pek çok kişi Pembe Köşk'e çağırılıyor, görüşleri alınıyor bazılarına kurucu üyelik öneriliyordu.⁵⁵ Erdal İnönü, kurucu olmasını istediği Kent Koop. Genel Başkanı ve Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı eski Müsteşar Yardımcısı Murat Karayalçın'ı ikna edemiyordu.⁵⁶

Çalışmaların duyulması, özellikle Erdal İnönü'nün siyasete girmeyi kabul etmiş olması Halkçı Parti'yi de hareketlendirmişti.⁵⁷ Calp, İnönü'nün kuracağı partinin seçime giremeyeceği konusunda emin olsa bile, partinin gelişme yolları tıkanmıştı. Kurucu olmak için başvuran çoğu kişi, hareketten kopuyordu.⁵⁸ *"Halkçı Parti, heyula gibi karşısına dikilen SODEP karşısında eziliyordu."* Bu cümleyi Turhan Temuçin aynen kullanmıştır. İnönü etrafında birleşilme olasılığı karşısında solun bu kesimindeki ruh halini göstermektedir. ABD Büyükelçisi, durumu önceden görmüştür: *"İnönü'nün müstakbel partisi eski CHP çizgisine en yakın olanı gözükmektedir. Bu parti Calp'ın Halkçı Partisi'ne ölümcül bir darbe indirebilir."*⁵⁹

⁵² "Siyasal yaşama üç parti daha katıldı", **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1983.

⁵³ M. Serhan Yücel, **Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859–2005)**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s. 69.

⁵⁴ Kenan Evren'de bu dostluğu vurgulamıştır. Sırrı Atalay Cumhurbaşkanı vekili olarak, İzmir'de Ege Ordu Komutanı olarak görev yapan Kenan Evren ile bir görüşmesine Necdet Calp için *"Allah Devlete başışlasın, ben askerlik ve komutanlık hayatımda çok vali ile çalıştım ama böylesini tanımadım, çok kaliteli, çok güvenilir bir insan"* demiştir. Bkz. Ergül a.g.e., s. 156.

⁵⁵ Kumbaracıbaşı, a.g.e., s. 72.

⁵⁶ İnönü'ye *"şimdi olmaz"* diyen Karayalçın, ilerleyen dönemde sosyal demokratların kaderinde söz sahibi olacaktı. Önce Ankara'nın Büyükşehir belediye başkanı sonra da Erdal İnönü'den sonra SHP'nin genel başkanı olacaktı. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s. 116.

⁵⁷ Kumbaracıbaşı, aynı yer.

⁵⁸ Ergül, a.g.e., s. 199.

⁵⁹ Ergül, a.g.e., s. 200; Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

İnönü'nün Ankara'ya gelip, Pembe Köşk'te parti kurma çalışmalarını fiilen başlatması, eski CHP'liler arasında yeniden umut ve heyecan yaratırken; generalleri de fazlasıyla huzursuz ediyordu. İsmet Paşa'nın oğluyla karşı karşıya gelmeyi açıkçası pek istemiyorlardı. İnönü'nün Devlet Başkanlığı koltuğunda oturan Evren'le görüşme talebi bir kaç gün gecikmeyle kabul ediliyordu. Görüşmede Evren, İnönü'ye solda ikinci bir parti kurulmasını onaylamadıklarını “*Aslında biz çok fazla parti kurulmasını istemiyoruz. Halkçı Parti varken yeni bir partiye gerek var mı?*” diyerek belli ediyordu.⁶⁰ Yine Evren'in İnönü'ye “*İnsanlar politikada pek belli olmuyorlar. Ecevit'de iyi niyetli olabilirdi. Ama sonradan, bazı tuhaf şeyler yaptı. Siz de iyi niyetli görünüyorsunuz, ama çevrenize dikkat etmeniz gerekir. Sizin adınızı şemsiye olarak kullanırlar, babanızın adını kullanarak bazı eski istikametlere sevkedebilirler sizi, bunun için dikkatli olmanız lazım...*” sözleri uyarıdan çok tehdit niteliğindedeydi.⁶¹

MGK'nın olumsuz düşünce ve uyarılarına rağmen 06 Haziran 1983 günü kurucular kurulunda onanmış SODEP kuruluş bildiğini İçişleri Bakanlığına verdi.⁶² Erdal İnönü SODEP'in kuruluş dilekçesini verirken “*Sağlıklı demokrasiye geçişte üzerimize düşeni yapacağız*” dilekleri ile İçişleri Bakanlığına vererek Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) kurdu.⁶³ 6 Haziran tarihi aynı zamanda hareketin liderliğini yapan Erdal İnönü'nün doğum günüyüdü. İşte zor koşullarda biraraya gelen SODEP'in kurucular kurulu:⁶⁴

1. Erdal İnönü (Boğaziçi Üniversitesi Eski Öğretim Üyesi)
2. Prof. Dr. Türkân Akyol (A. Ü. Eski Rektörü, Eski Sağlık Bakanı)
3. Halil Akyüz (Dış hekimisi)
4. Doç. Dr. Türker Alkan (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi)
5. Tekin Alp (Ankara eski valisi)
6. Uğur Batmaz (Tez Büro-İş Eski Genel Başkanı)
7. İsmail Hakkı Birler (Eski Parlamenter, Devlet Eski Bakanı)
8. Vecdi Çapa (Sanayici)
9. Ahmet Salih Cebi (Anayasa Mahkemesi Emekli Üyesi)
10. Hasan Çetinkaya (Erzincan Eski Milletvekili)

⁶⁰ Erkoca, a.g.e., s. 26; Uğur Buke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁶¹ Erkoca, aynı yer.

⁶² Hasan İleri, **Türkiye'de Siyasal Demokrasi (1908- 1998)**, Yorum Yayıncılık, Ankara, 1998, s. 114.

⁶³ **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1983; “İkinci İnönü de Politika Sahnesinde”, **Güneş**, 7 Haziran 1983.

⁶⁴ Erdal İnönü, **Anılar ve Düşünceler 2**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2007, s. 285–286.

11. Ahmet Durakoğlu (Başbakanlık Eski Müsteşarı, Eski Parlamenter)
12. Oktay Ekşi (Gazeteci, yazar, Kurucu Meclis Eski Üyesi)
13. Prof. Dr. Hicri Fişek (A. Ü. Öğretim Üyesi, Eski Rektörü)
14. Doç. Dr. Korel Göymen (ODTÜ Öğretim Üyesi)
15. Yiğit Gülöksüz (ODTÜ Öğretim Üyesi)
16. Erhan Işıl (Maliyeci, Enerji ve Tabii Kaynaklar Eski Bakanı)
17. Doç. Dr. Kemal İnan (ODTÜ Öğretim Üyesi)
18. Kamil Karavelioğlu (Milli Birlik Komitesi Eski Üyesi Ve Senatör)
19. Cezmi Kartay (Emekli vali)
20. Prof. Dr. Saim Kendir (A. Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi)
21. Prof. Dr. Mehmet Kıcıman (ODTÜ Öğretim Üyesi, Eski Rektör Vekili)
22. Dr. Şevket Koksall (Ordu Eski Senatörü)
23. Erol Köse (İzmit Eski Belediye Başkanı)
24. Zihni Kutlar (Avukat, Gaziantep Barosu Başkanı)
25. Cahit Külebi (Türk Dil Kurumu eski Yazmanı, Şair, Öğretmen)
26. Şükran Nasuhoğlu (Öğretmen)
27. Hüday Oral (Enerji ve Tabii Kaynaklar Eski Bakanı)
28. Ünal Ozan (Adapazarı Eski Belediye Başkanı)
29. İbrahim Önen (Emekli vali)
30. Gündüz Pamuk (Petkim Eski Genel Müdürü)
31. Muzaffer Saraç (Yol-İş Federasyonu Başkanı)
32. Süleyman Sarıalioğlu (İş Adamı)
33. Kemal Sarısoy (Ağaç-İş Sendikası Genel Başkanı)
34. Atila Sav (Barolar Birliği Eski Başkanı, Devlet Eski Bakanı)
35. Cevdet Selvi (Petrol-İş Sendikası Genel Başkanı)
36. Cemal Seymen (Ürgüp Eski Belediye Başkanı)
37. Doç. Dr. Metin Şahin (Tarım Bakanlığı Eski Müsteşar Yardımcısı, Ziraat Fak. Öğrt. Üyesi)
38. Prof. Dr. Cahit Talaş (Ankara Üniversitesi SBF Eski Öğretim Üyesi)
39. Güler Tanyolaç (Ortaöğretim Eski Genel Müdürü)
40. Seyfi Turagay (Emekli Korgeneral, Büyükelçi)
41. Rafet Tüzün (Askeri Yargıtay Eski Başkanı)

42. Kâzım Yenice (Danıştay 12. Daire Eski Başkanı)

Kurucular kurulunun yaptığı toplantıda Erdal İnönü 36 oyla genel başkan seçiliyor, tek oy ise Prof. Dr. Türkân Akyol'a çıkıyordu. Genel başkan yardımcılıklarına Prof. Dr. Türkân Akyol, Muzaffer Saraç, Cezmi Kartay ve Atilla Sav seçilirken, genel sekreterliğe Ahmet Durakoğlu, genel saymanlığa da Uğur Batmaz seçildi. Genel Sekreter Ahmet Durakoğlu'nun önerisiyle de, Oktay Ekşi, Cevdet Selvi ve Yiğit Gülöksüz genel sekreter yardımcılıklarına seçildiler. Böylece parti yönetimi oluşmuş oldu.⁶⁵

Pembe Köşk'ün çıkarttığı ikinci lider Erdal İnönü, ilk mesajında; *“12 Eylül 1980 öncesinde siyasal, ekonomik ve toplumsal bir bunalım içine girmiş olan ülkemiz, kardeş kavgasından ve iç savaş eşiğine varan anarşi ve terör ortamından Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime zorunlu olarak el koyması ile kurtulmuştur. Şimdi hepimize düşen sorumluluk Sayın Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 12 Eylül Harekâtının hemen ardından dediği gibi, demokratik sistemi yeniden kurduktan sonra her zamanki vefakâr ve vazife aşkıyla asli vazifesi olan vatan savunmasına döneceğini açıklamış olan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne görevini tamamlamasında yardımcı olmaktır,”* diyordu.⁶⁶ Erdal İnönü, hem askerleri yere göğe sığdıramıyor, hem de *“Hemen gitsinler”* diyordu. Övüyordu, çünkü halen askerlerin dediği oluyordu; gitsinler diyordu, çünkü *“demokratik yaşam”*ın yok olduğunu biliyordu.

Halkçı Parti, CHP'nin Cumhuriyet kelimesini almamış, halk kelimesini ise halkçı şeklinde değiştirmiş, amblem olarak da kendine güneş etrafında altı oku seçmiş, konsey de buna ses çıkartmamıştı. Calp'ın gerek parti kurarken, gerekse daha sonra dile getirdiği Evren ile dostluğu yarar sağlıyordu.⁶⁷ SODEP ise amblem seçmekte zorlanıyordu. Çok seçenek üzerinde duruluyor, ancak sonuçta çember içerisinde üzerinde zeytinlerin bulunduğu zeytin dalında karar kılınıyordu. Bunda da amaç, zeytin dalının barışı simgelemesiydi.⁶⁸

2.1.5. 1983 Seçimleri Öncesinde Karşılaşılan Vetolar

Sivil siyasal yaşama dönüşün güdümlü niteliği, bundan sonra *“vetolar”* sisteminde kendini göstermiştir. Bunlar iki türdür: Siyasi Partiler Yasasından

⁶⁵ Dağıstanlı, a.g.e. 116.

⁶⁶ Dağıstanlı, a.g.e. 117.

⁶⁷ HP'nin amblemindeki güneş ışınları CHP'nin *“altı ok”*u gibi altı adettir.

⁶⁸ Dağıstanlı, aynı yer.

doğanlar ile Milletvekili Seçimi Yasasından doğanlar. Birinciler parti kuruculuğuna, ikinciler ise seçilmeye konan engellerdir.⁶⁹ Burada, MGK'nın veto yetkisinin oldukça "hazin tablolar çizen" uygulamaları konusuna girilmeyecektir. Ama bu yetkinin konumuzu doğrudan ilgilendiren bir sonucuna değinmemiz gerekir ki, o da, bu vetoların sonucunda SODEP ve DYP'nin 6 Kasım 1983 Genel Seçimlerine girmelerinin engellenmiş olmasıdır.

Necdet Calp'ın partisi sosyal demokrat olduğunu açıklamasına karşın ilgi görmüyordu. Bunda HP'ye, "muvazaalı parti" denilmesinin de etkisi büyüktü. Calp, kiminle görüşse olumsuz cevap alıyordu. Sırrı Atalay, Mustafa Üstündağ, Muammer Erten, Çağlar Kırçak, İsmail Cem, İsmail Hakkı Birler gibi pek çok isim deniyorlardı ama nafiye; ancak HP'nin seçtiği isimler konsey tarafından tek tek onaylanıyordu.⁷⁰

SODEP'e ise gözle görülür bir yönelme yaşanıyordu. Tabii bu durum askerlerin de gözünden kaçmıyordu. Her şeyi kontrol altında tutmak isteyen askerler de yeni planlar kurmuyor değillerdi. Ve bunlar yavaş yavaş yaşama geçiyordu. İlk aşaması ise vetolar idi. SODEP, kurucular kurulu listesini Milli Güvenlik Konseyi'ne bildirmişti ancak konseyden ses soluk çıkmıyordu. SODEP'ten çok sayıda kurucunun veto edileceği yönündeki olumsuz dedikodular alıp başını gidiyordu.⁷¹ Veto söylentileri için Necdet Calp, Halkçı Parti üyeliği konusunda Onur Kumbaracıbaşı ile yaptığı bir görüşme ilginçtir. Kumbaracıbaşı'nın Halkçı Partisine Üyeliği için Calp şöyle demiştir: "...Sonradan Aydın Gürkan'ın Halkçı Parti ile ilişkisini sürdürdüğünü öğrendim. Israrla beni yeniden Calp'la görüştürdü. Günseli Hanım'ın da katıldığı konuşmamız sırasında Calp Halkçı Parti'ye girmemiz durumunda veto engeliyle karşılaşmayacağımızı söylüyordu. Politikayı düşünmediğimi tekrar ifade ettim ama Calp'ın bir değerlendirmesi çok ilginçti. "Eğer," dedi Calp, "SODEP'e girmeyi düşünüyorsanız, parti seçime katılmayabilir. Hatta bilin ki Erdal İnönü de veto edilebilir!"⁷²

23 Haziran 1983 günü 16.30'da bir sivil görevli, elinde kahverengi bir zarf ile parti merkezine geldi. Ve karar: SODEP'ten tam 21 kurucu üye, Erdal İnönü, Tekin Alp, Yiğit Gülöksüz, Kamil Karavelioğlu, İbrahim Önen, Cevdet Selvi, Kazım

⁶⁹ Tanör, a.g.m. s. 57.

⁷⁰ Dağıstanlı, aynı yer.

⁷¹ Dağıstanlı, a.g.e. 118.

⁷² Kumbaracıbaşı, a.g.e., s. 74.

Yenice, Türkan Akyol, Hasan Çetinkaya, Erhan Işıl, Cahit Külebi, Muzaffer Saraç, Cahit Talaş, Korel Göymen, Türker Alkan, Hicri Fişek, Kemal İnan, Şükran Nasuhoğlu, Atilla Sav, Güler Tanyolaç ile Halil Akyüz veto edilmişti.⁷³ Demokratik duruşu hakkında en ufak bir tereddüt bulunmayan, eski dönemde de politikaya bulaşmamış olan Erdal İnönü bile yasaklanmıştı.⁷⁴

İnönü'nün bu karara tepkisi *“Ne yapalım, demek öyle uygun görmüşler,”* oldu. İnönü, konseyin aldığı karar karşısında şaşırılmıştı. Çünkü böyle bir kararı beklemiyordu. Daha sonra SODEP, tam beş kez kurucular kurulu için konseye isim gönderdiyse de konsey veto etti.⁷⁵ Konseyin planı ANAP-MDP ve HP'nin haricinde hiçbir partiyi seçime sokmamaktı. SODEP'teki bu cesaret yarışında toplam doksan iki kurucu görev alıyordu. Aynı durum sağda da gerçekleşiyor; önce Demirel'in kurdurttuğu Büyük Türkiye Partisi toptan kapatılıyor, ardından kurulan Doğru Yol Partisi ise SODEP'le aynı gerekçe ile sandıkta seçmenle buluşamıyordu.⁷⁶

Veto gerekçelerini İnönü, *“Anılarım 2”* kitabında şöyle anlatmıştır: *“Kenan Evren'in yayınladığı anılarda genel gerekçelerini büyük bir açıklıkla anlattığını gördüm. Özel gerekçeler olarak da bazı bahaneler ileri sürmüştü. Hepsine kısaca değinmek istiyorum. Yeni bir veto müdahalesi yaptıkları gün için anılarında şunları söylüyor: ‘Bugün SODEP'ten 8 ve DYP'den 15 üyeyi yeniden veto ettik. Daha evvel de belirttiğim gibi, MDP, ANAP ve HP'den başka kurulan bütün partileri seçimlere sokmamaya kararlı olduğumuzdan son güne kadar vetolarımız devam edecek.’”*⁷⁷

“Sonra, o güne kadar üç kişiye, Sunalp, Özal ve Calp'a izin verdiklerine değinerek sonuca varıyor: ‘Böylece sağda iki partiye, solda bir partiye müsaade etmiş oluyorduk. Zaten bizim istediğimiz seçimlere üç partinin girmesiydi. Bundan sonra hiçbirine müsaade etmeme taraftarız.’ Sayın Evren'in bu itiraflarını okuyunca, vaktiyle beni siyasete çağıran CHP'lilerin söyledikleri, MGK'nın güdümlü

⁷³ *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1983.

⁷⁴ Emre Kongar, **Demokrasimizle Yüzleşmek**, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 233. Uğur Büke Erdal İnönü isminin veto edilmesinin gerekçesi olarak *“MGK'nın kafasındaki projeye uygun bir isim olmadığı için veto edildi. Çünkü solu toparlamasından çekiniyorlardı.”* Bkz. Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁷⁵ Kenan Evren günlüğünde vetolarla ilgili şöyle demektedir: *“Geçen ayın 23'ünde SODEP, İsmet Paşanın adını istismar etmek için kurulan sol parti 23 veto yedi. Şimdi gene kurucu liste yapıyorlar, daha çok yaparlar. Ümit etmek güzel şeydir. Ümit etsinler. 30 kurucusunu 24 Ağustos'a kadar tamamlayamayan seçime giremiyor. Ama haklılar. Bunu onların anlayacağı lisanla söylemedik ki...”* Bkz. Oran, a.g.e., s. 150.

⁷⁶ Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁷⁷ İnönü, a.g.e., s. 316.

bir demokrasi peşinde olduğu gerekçesinin bir tahminden öte, gerçeğin ta kendisi olduğunu gördüm. Demek ki, siyasete girmekle doğru yapmışım."⁷⁸

Başlangıçta 42 kişiden oluştuğu bildirilen Kurucular Kurulunun 5 üyesi MGK'nın 31 Mayıs 1983 tarihli ve 70 sayılı kararı uyarınca kuruldan çekilmek zorunda kalmışlardı. MGK'nın değişik tarihlerdeki 5 ayrı vetosuna bağlı olarak 31 Mayıs–8 Eylül tarihleri arasında SODEP kurucusu olarak bildirilen 86 kişiden 53'ü bu sıfatlarını yitirdiler. SODEP ancak 8 Eylül 1983'te kesinleşen 33 kurucu üyesi ile resmen ve hukuken kurulmuş oldu. Oysa genel seçimlere katılabilmek için kurucuların en geç ağustosta onaylanması gerekiyordu. Dolayısıyla DYP gibi SODEP de 8 kurucu üyesi eksik olduğundan 6 Kasım 1983 genel seçimlerine katılma hakkını yitirdi. SODEP'te ilk başta Erdal İnönü genel başkanlığa, Atilla Sav genel sekreterliğe getirilmişlerdi.⁷⁹ Erdal İnönü'nün veto edilmesinden sonra toplanan SODEP Kurucular Kurulunda emekli Vali Cezmi Kartay genel başkanlığa getiriliyordu.⁸⁰ Bundan sonra genel başkanlığı yerel seçimlere kadar Cezmi Kartay götürdü. Genel Başkan yardımcılıklarını Oktay Ekşi, Mehmet Kıcıman, Rafet Tüzün ve Kemal Sarısoy, Genel Sekreterliği Ahmet Durakoğlu yaptılar.⁸¹

Peki, şimdi ne olacaktı? SODEP, genel seçime sokulmuyordu. SODEP'liler hangi parti için oy kullanacaklardı? Örgütlenme çalışmalarını sürdüren SODEP'lilerin bu soruya yanıtı netti: *"Hiçbir partiyi desteklemeyeceğiz. Ancak seçim sandığına giderek oyumuzu kullanacağız. Oy pusulasındaki üç icazetli partiye de mühürü basacağız."*⁸² SODEP'lilerin bu yaklaşımından özellikle Halkçı Parti çok rahatsız olmuştu. HP Genel Başkanı Necdet Calp de bunu sık sık dile getiriyor ve solcuları partisine çağırıyordu. Ancak Calp'in, *"HP, Anayasanın elverdiği oranda soldur."* açıklaması insanları şaşırtıyordu. Bunu gören Calp de bir adım daha ileri

⁷⁸ İnönü, a.g.e., s. 317; Yine Kenan Evren Anılarında kurulan partiler için şöyle demektedir: *"Şimdi de mantar çıkar gibi birçok parti çıkıyor. Bu partilerin bu kadar çok oluşu memlekete fayda değil, zarar getirir dedik. İnadına şimdi mütemadiyen parti kurduruyorlar. Maksatlarının ne olduğunu ben size söyleyeyim sevgili vatandaşlarım, gayet iyi biliyorum. Hiçbir parti çoğunluğu sağlayamayacak, ondan sonra milletin karşısına geçecekler ve diyecekler ki, Görüyor musunuz? Askeri idare gelirse sonunda bu olur."* Bkz. Oran, a.g.e., s. 149.

⁷⁹ İlhami Soysal, "12 Eylül Döneminin Başlıca Partileri" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:8**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 2139.

⁸⁰ Cezmi Kartay, emanetçiydi. Emaneti de zamanı geldiğinde sahibine verecekti. Bunun işaretini de, *"Günü geldiğinde konseyin partimiz için ve vetolarla kişiler için aldığı tüm kararlar sona erecek, yapılan haksız uygulamalar kalkacak, herkes kendi yerini alacaktır,"* diyerek veriyordu. Öyle de oldu. Genel seçim sonrası Kartay, emaneti İnönü'ye, sahibine devretti. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s. 120.

⁸¹ Soysal, aynı yer.

⁸² Dağıstanlı, a.g.e., s. 120.

gidiyor ve 1973 yılında yapılan genel seçim öncesinde CHP gibi, seçim bildirgesine “*Akgünlere*” adını veriyordu.⁸³

Bir yandan siyasi partiler kurulup, seçim hazırlıkları tüm hızıyla sürüp giderken, diğer yandan askerler 12 Eylül öncesinde siyaset yapanların üzerinden gözlerini ayırmıyorlardı. Eskilerin, siyaset yapmakta ısrar etmeleri üzerine 31 Mayıs 1983 tarihinde MGK kararı ile CHP ve AP'liler Çanakkale'nin Zincirbozan Deniz Üssünde zorunlu ikametgâha tâbi tutulmak için çağrıldılar. Süleyman Demirel, Ali Naili Erdem, Ekrem Ceyhun, Sadettin Bilgiç, Nahit Menteşe, Yiğit Köker, İhsan Sabri Çağlayangil, Sırrı Atalay, Metin Tuzun, Celal Doğan, Deniz Baykal, Ferhat Aslantaş, Süleyman Genç, Yüksel Çakmur, Hüsamettin Cindoruk, Mehmet Gölhan bu isimlerin bazılarıdır. Düne kadar kanlı bıçaklı olanlar tek çatı altına alınmışlardı. 16 eski parlamenterin zorunlu ikameti tam 1 Ekim 1983 tarihine kadar sürecekti.⁸⁴

1983 milletvekili genel seçimlerine katılabilecek üç partinin liderlerinin konumundaki ortak bir nokta dikkat çekiciydi. Üç lider de Askeri Yönetimin “*mutemet*” unsurlarıydı, onunla değişik derecelerde işbirliği içinde olmuşlardı. Turgut Özal Başbakan yardımcılığı, Necdet Calp Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü yapmıştı. Turgut Sunalp ise eski bir yüksek komutan olarak yeni rejimin müstakbel Başbakanı olarak tasarlanmıştı. Bu anlamda Sunalp, Askeri Yönetimin veliahdı olarak algılanıyordu. Partisi ise, “*devlet partisi*” anlayışının tipik temsilcisiydi.⁸⁵

2.2. SOSYAL DEMOKRASİDE BİRLEŞME ÇALIŞMALARI

2.2.1. 1983 Genel Seçimleri

12 Eylül sonrasında kurulan siyasi partilerin yapılacak ilk genel seçimlere katılabilme hakkını elde edebilmeleri için en az 30 kurucu üyenin Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından onaylanması gerekiyordu. MGK siyasi parti kurucuları üzerindeki veto yetkisini geniş bir biçimde kullanınca, 6 Kasım'da yapılacak seçimlere sadece üç parti katılabildi. MGK'nın onayından geçmiş 30 kurucu üyeyi

⁸³ Dağıstanlı, aynı yer.

⁸⁴ Dağıstanlı, a.g.e., s. 121.

⁸⁵ Tanör, a.g.m. s.60; Erol Tuncer de Tanör gibi düşünmektedir: “*o dönem kurulan partiler arasında CHP'nin devamı olarak kurulan parti HP değil SODEP'ti. Ancak daha sonra SODEP yasaklandı ki HP'nin önü açılsın. Çünkü HP yönetimin desteklediği partiydi. Ve daha sonraki seçimlerde HP doğru dürüst seçim propagandası bile yapamadan yüzde otuz oy aldı.*” Bkz. Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

tamamlayamayan ANAP, MDP ve HP dışındaki partilerin tümü seçimlerin dışında bırakıldı.⁸⁶ SODEP ve DYP, resmen parti oldukları halde, MGK'nın 99 sayılı bildirisi ile konulan veto edilmemiş 30 kurucu üye barajına takıldılar ve 1983 milletvekili seçimlerine girmek için gösterdikleri “*gayret*” boşa gitti. Seçimlere katılamayacakları anlaşıldı.⁸⁷ SODEP'in seçime girme olasılığı ortadan kalkınca, HP rahatladı. Kısa sürede örgütlenmesini tamamladığı gibi, milletvekili adaylığı için başvuruların sayısı da hızla arttı. 700 kişi milletvekili adaylığı için başvurdu.⁸⁸

Milletvekili Genel Seçimleri 6 Kasım 1983 günü yapıldı. Sonuçlar genelde bir sürpriz olarak karşılandı. Oy verme gününden hemen önce Evren TRT konuşmasında ANAP ve Genel Başkanına karşı cephe almış, seçmeni bunlara “*oy vermemeye*” davet etmişti.⁸⁹ Generallerin açık desteğine rağmen -kim bilir belki de bu destek yüzünden- Sunalp kaybetti.⁹⁰ Ve Özal 6 Kasım seçimlerini kazandı.⁹¹

Seçim gününden hemen önce K. Evren tarafından eleştirilmiş olan ANAP, üstelik de tek başına iktidar olmasını sağlayacak bir çoğunlukla seçimin galibi olmuştu. İktidara hazırlanan MDP ve Başbakanlık uman lideri için beklenmedik son tecelli etmiş, üçüncü sırada yer almıştı. Merkez sol oyları devşirmek için uygun görülen HP de beklenenin üstünde oy alarak ikinci parti konumunu almıştı.⁹²

⁸⁶ Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1981–2000, Cilt: 4, s. 68; Cemal Altan'a göre; aslında partilerin büyük bir kısmı çok sayıda kurucu ismi bildirmesine rağmen askeri konsey, kurucuların büyük bir kısmını veto etmiştir. Yine partilerin büyük bir kısmı ülkenin yarısından fazlasında örgütlenebilmek için yoğun faaliyetler içinde bulunmuşlar, ancak yine askeri konsey, il ve ilçe örgütlerinde görev alacak isimlerin büyük bir kısmını veto ettiği için, siyasi partilerin bir kısmı ülkenin en az yarısında örgütlenmiş olma şartını yerine getirememişlerdir. Böylece 12 Eylül sonrasındaki ilk genel seçimlere sadece 3 parti katılma hakkına sahip olabilmıştır. Cemal Altan, “*Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983–2004)*”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, www.e-sosder.com, ISSN:1304–0278 Bahar 2005 C.3, s.177, (Son Erişim: 01.04.2009)

⁸⁷ Ergül, a.g.e., s. 220.

⁸⁸ Ergül, a.g.e., s. 222; Oran, a.g.e., s. 170.

⁸⁹ Tanör, a.g.m., s. 63.

⁹⁰ MGK Başkanı Kenan Evren, seçimlerden bir gün önce yaptığı radyo ve TV konuşmasında seçmenlere seslenerek “*MGK'nın icraatını sürdüreceğiz bir yönetimi seçeceğinize inanıyorum*” dedi. Bu sözler açıkça MDP'ye verilmiş bir destekti. Bkz. Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1981–2000, Cilt: 4, s. 69; Ancak Uğur Bükre'nin bu konuda yorumu dikkat çekicidir. Bükre'ye göre o dönemde bunun iki yorumu vardı. “*Ya MGK, MDP'ye destek verdiği için halkın bir tepkisi sonucu MDP'ye oy verilmedi ve ANAP birinci oldu. Ya da aslında ANAP'ın kazanılması isteniyordu. Ve MGK'da MDP'ye destek verip arka planda ANAP'ın kazanmasını sağladı*”. Bkz. Uğur Bükre ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁹¹ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 190.

⁹² Tanör, aynı yer.

Tablo 1: 1983 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Partiler	Oy Oranı
1	ANAP	45.144
2	HP	30.463
3	MDP	23.266
4	BAĞ.	1.127
TOPLAM		100

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur.⁹³

Tablo 2: 1983 Yılı Genel Seçimlerinde Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı

PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI
ANAP	211
HP	117
MDP	71
TOPLAM	400

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 3: 1983 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Milletvekili Sayısı ve Oy Dağılımı

		Türkiye Geneli	
		Partilere Göre Oy ve Milletvekili Dağılımı (%)	
		Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
1983	Sağ Partiler Toplamı	68.410	282
	Sol Partiler Toplamı	30.463	117
	Diğerleri	1.127	1
Toplam		100	400

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur.

Seçimlere katılma oranı yüzde 92,3 düzeyinde gerçekleşti. Üç parti de yüzde 10'luk ülke barajını aşarken, MDP ve HP, bazı illerde, yüzde 10'luk seçim çevresi

⁹³ Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur. Bkz. **Milletvekili Genel Seçimleri 1923–2007**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 96–97; ayrıca www.tbmm.gov.tr; http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=11, (Son Erişim: 23. 04. 2009).

barajı engeline takılarak milletvekili çıkartamadı. Seçimlerin kesin galibi ANAP oldu. Oyların yüzde 45,1'ini alan ANAP 400 milletvekilinden oluşan TBMM'de 212 sandalye kazandı. (Bingöl'de eksik aday ismi bildirdiği için parti fiilen 211 milletvekili çıkardı.) HP yüzde 30,5'lik oy oranıyla 117, MDP de yüzde 23,3'lük oy oranıyla 71 milletvekilliği kazandı. Bu arada seçmenlerin yüzde 1,1'i bağımsız adaya oy verdiler, ama hiçbir bağımsız aday seçilmeye yetecek düzeyde oy alamadı.⁹⁴

Bu sonuçların ardından Cumhurbaşkanı Kenan Evren, hükümeti kurmakla ANAP Genel Başkanı Turgut Özal'ı görevlendirdi.⁹⁵ Artık Türkiye'de tam dokuz yıl sürecek ANAP dönemi başlıyordu. “*Köprüyü satarım*” diyenler iktidardı.⁹⁶ HP'nin gücü bunu önlemeye yetmemişti. Gerçi askerlerin dedikleri de olmamıştı. Üniforma destekli MDP, seçimden üçüncü parti olarak çıkmıştı.⁹⁷

Seçim sonuçlarını değerlendiren HP Genel Başkanı Necdet Calp, ANAP ve MDP'nin reklâm için büyük paralar harcadığından yakınacak ve “*Fakir kuşun yuvasını Allah yapar,*” diyecekti. Ayrıca Calp, partisinin aldığı sonucu soran habercilere ANAP ile MDP arasında bu kadar büyük fark beklemediğini açıklayarak, parçalanmışlıktan faydalanıp birinci parti olmayı planladığını ortaya koyacaktı. Ancak Calp'in falı tutmamıştı. Seçimle birlikte TBMM Başkanlık Divanı oluşmuş ve Anayasanın üçüncü maddesi uyarınca Milli Güvenlik Konseyi'nin yasama ve yürütme yetkisi ortadan kalkmıştı. Artık, üç yıl aradan sonra ülkenin yönetimi sivillerin elindeydi. Parlamento yenilenmişti, sırada yerel yönetimler vardı, iktidarı ele geçiren ANAP, 25 Mart 1984 tarihi için yerel seçim randevusu veriyordu.⁹⁸

Deniz Baykal, 1983 milletvekili seçimlerini iki açıdan değerlendiriyordu. Önce bu seçimin ortaya koyduğu, Askeri Yönetimin bütün gayretine rağmen siyasal

⁹⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1981–2000, Cilt: 4, s. 68.

⁹⁵ Nedim Yalansız, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961–2002**, Buke Yayınları, İstanbul, 2006, s. 445.

⁹⁶ Seçim öncesinde sönük bir tanıtım çalışması sürdüren HP lideri Necdet Calp, en önemli çıkışını seçimden birkaç gün önce yapılan TV programında, Boğaz Köprüsü'nün gelirlerini satma planı yapan Turgut Özal'a, “*Köprüyü sattırman!*” diyerek yapmıştır. Calp bu çıkışıyla, aslında farkında olmadan Özal'a önemli bir koz vermiştir. Çünkü Özal bu propagandayı daha sonra (1984'te de) HP aleyhinde kullanmaya, “...*Sen istediğin kadar bağır. Biz onların hisselerini de, gelirlerini de satarız. Kimse bize mani olamaz!*...” diyerek devam etmiştir. Bkz. Betül Uncular, **İşte Böyle Bir Meclis 1983–1991**, Bilgi Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1992, s. 24–25.

⁹⁷ Dağıstanlı, a.g.e., s. 124; Uğur Buke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁹⁸ Dağıstanlı, aynı yer.

hayatın “sağ-sol eksenini” etrafında biçimlenmesidir, diyordu. Seçim sonuçlarından çıkardığı ikinci sonuç ise, sosyaldemokrat birikimin çarpıcı sayılabilecek düzeye ulaştığı yolundadır. Baykal'a göre, %30 oy bu aşamada sadece bir belirtidir. “Soldan kaynaklanan bilinçli katılmama ve oy iptalleri ile bu oran artabilir. Kaldı ki, Askeri Yönetime karşı”, Baykal, bunu sivil-demokrat görüntü diye niteliyor, “kabul edilen ANAP'a bir sol oy kayması olduğu da bir gerçektir.”⁹⁹

Seçim sonuçlarını yorumlayan gazeteci-yazar Murat Belge'nin deyişiyle, MDP ve HP tanıdık seslerdi. MDP, “sabah erken açılan radyolardan duyulan marşları” anımsatıyordu. HP ise bilinen eski bir sesin “taklidiydi”. Bu ortamda, “yeni” ve “belirleyici” olanın temsilcisi ise ANAP'tı.¹⁰⁰ Ancak genel görüşe göre, DYP ve SODEP seçimlere katılabilseydi, ne MDP'nin ne de ANAP'ın iktidar şansı olmazdı.¹⁰¹

2.2.2. 1984 Yerel Seçimlerinde HP ve SODEP'in Durumu

Askerî rejim önce partileri feshetmiş, sonra da yenilerinin kurulmasına izin vermişti. Bu yüzden yeni partiler köksüz ağaçlar gibiydiler. Seçmen de partisini tanıyıp bulmakta zorlanıyordu. Partiler dünyasında meydana gelen çalkalanmalar bunun kanıtıdır. 1983 genel seçimlerinin hemen ertesinde eski Adalet Partisi çizgisindeki kişiler DYP'de toplanmaya başladılar. 21 eski bakan, 80 eski parlamenter ve Milli Güvenlik Konseyi'nce kapatılan BTP'nin 21 kurucusu DYP'ye girdiler (10-12.12.1983). Seçimlere katılması engellenen SODEP'in başkanlığına da Erdal İnönü seçildi. Bunlar, merkez sağ ve solda yeni açılımların ilk habercileriydi. Asıl büyük değiştirici etken ilk yerel seçimlerin sonuçları olacaktı. Çünkü ANAP çoğunluğunun olumlulukları hanesine yazılabilecek bir yasa değişikliğiyle SODEP, DYP ve RP'nin de seçimlere katılabilmeleri mümkün kılınmıştı.¹⁰²

⁹⁹ Ergül, a.g.e., s. 223.

¹⁰⁰ Murat Belge, “Anavatan Partisi ve Müttefikleri-Apolitik Bir Politik Parti”, 12 Yıl Sonra 12 Eylül, Birikim yayımları, İstanbul, 1992, s. 197.

¹⁰¹ Gazeteci-Yazar Uğur Mumcu ise seçimden sonra şöyle demiştir: “MGK, Genel Seçimlere ancak üç partinin katılması uygun gördü. Bu üç parti de bütün kurucular ve milletvekili adayları ile birlikte konseyin onayından geçti. Bu açıdan bu üç partinin birbirlerinden hiç farkı yoktur.” Bkz. Uğur Mumcu, **Devrimci ve Demokrat**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 83.

¹⁰² Tanör, a.g.m., s. 66.

1983 seçimleriyle iktidara gelen ANAP, Mart 1984’de yerel seçimlerin yapılmasını gündeme getirdi.¹⁰³ 1983 seçimleri Turgut Özal’ın konumuna meşruluk kazandırmadı. Çünkü iki ana parti-SODEP ve DYP- seçimlerin dışında tutulmuştu. Halk, serbest bir seçimde Özal’ın kazanmasından kuşku duyuyordu. Bu durumda Özal, Mart 1984’te yapılacak belediye seçimlerinde kendini kanıtlamak zorundaydı.¹⁰⁴

HP’nin Seçim Propagandası: HP seçimlere gidilirken iki partiye karşı mücadele etti: ANAP VE SODEP. ANAP’a soldan muhalefet ederken, SODEP’i sık sık aşırı solda olmakla suçladı. SODEP’in birleşme çağrılarını ısrarla reddetti. Calp, en etkin muhalefeti “köprü satışı” tartışmalarında gösterdi. Özal, Calp’a “istediğin kadar bağır, biz satarız. Köprü ve baraj satışları sırasında ben de hisse alacağım” diye sataşırken; Calp, “ulusal tesislerimiz Yunanlılar’a mı, Kuzey komşumuza mı satılacak” diye soruyordu.¹⁰⁵

SODEP’in Seçim Propagandası: SODEP’in seçimlerdeki temel argümanı, gerçek sosyal demokrat partinin kendisi olduğuydu. HP’ye sürekli olarak birleşme, en azından arayışı daha fazla açmama çağrılarında bulundu. Seçmene “sosyal demokrasinin adresi benim” mesajı verirken HP’ye karşı daima saygılı bir yaklaşım içinde olmaya özen gösterdi. HP tarafından sürekli reddedilince umudunu seçimden sonraya erteledi. Seçimlerde en çok oyu alan partinin çatısı altında birleşme çağrısı yaptı.¹⁰⁶

1984 Yerel Yönetim Seçimleri, iktidardaki Anavatan Partisinin zaferiyle sonuçlandı. ANAP üç büyük şehir de dahil olmak üzere, toplam 54 ilde Belediye

¹⁰³ Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**, İmge Yayınları., Ankara, 2004, s. 276.

¹⁰⁴ Bu seçimler son derece önemliydi; çünkü sonuçlar yönetimdeki partinin durumunu zayıflatabilir ve ülkeyi erken bir genel seçime zorlayabilirdi. Bkz. Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak yayınları, İstanbul, 2007, s. 224.

¹⁰⁵ **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1984; Calp köprü satışı konusunda daha milli bir yaklaşım içindedir. Bu düşüncesini de 8 Aralık 1984’te, 1985 Mali Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı Nedeniyle TBMM Genel Kurulunda Yaptığı Konuşmada şöyle ifade etmektedir: “1984 başında çıkan “Tasarrufların Teşviki” adlı bir yasa ile hiçbir ayırım gözetmeksizin birçok ekonomik müessese ile birçok altyapı ve tesisin kar ortaklığı belgesi ve hisse senedi alımı yoluyla yabancıları eline geçeceğini ve bunun da milli güvenliğimiz bakımından büyük sakıncaları vardır.” Bkz. **Halkçı Parti 1985 Mali Yılı Bütçe Konuşmaları**, Teknik Basım, Ankara, (basım yılı yok), s. 11.

¹⁰⁶ Mustafa Şener, “Seçim Sonuçları Değerlendirilmesi 1984 Yılı Raporu”, www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1984, (Son Erişim, 14. 02. 2009); SODEP özellikle büyük şehirlere önem verdi buralarda aday seçimini daha büyük bir titizlikle yapmaya çalıştı. Ankara büyük şehir belediye başkan adayı Vedat Dalokay, seçim dönemi boyunca 25 Martı, sınıf mücadelesi perspektifinden değerlendiren tek aday oldu: “25 Martta sandıktan ben çıkarsam, Özal’a, ‘kendine başka halk ara’ diyeceğim... 25 Mart, sermaye ile halkın kavgasıdır...” **Cumhuriyet**, 23 Mart 1984

Başkanlığı seçimini kazandı. Seçimlerden ikinci parti olarak çıkan SODEP 8 ilde (Artvin, Bitlis, Burdur, Kırklareli, Muğla, Kars, Ordu, Tunceli); MDP 2 ilde (Adıyaman ve Niğde) ve RP’de Urfa ve Van olmak üzere iki ilde belediye başkanlığı kazandılar. Sonuçlar ilk açıklandığında MDP’de görünen Ağrı Belediyesi seçimleri, daha sonra ANAP’ın itirazı sonucunda iptal edildi ve seçimin ilerideki bir tarihte tekrarlanması kararlaştırıldı.

Tablo 4: Belediye Başkanlığı Seçim Sonuçlarına Göre Partilerin Aldıkları Oy Oranı

Partiler	Oy oranları
ANAP	43,24
SODEP	24,86
DYP	11,80
HP	7,78
MDP	5,44
RP	3,74
Bağımsızlar	3,14

Kaynak: Erol Tuncer, Seçim 2004’ten alınan verilerle oluşturulmuştur.¹⁰⁷

Bu sonuçlar gazetelerde “Özal’ın İkinci Zaferi”,¹⁰⁸ “Özal’a Güvenoyu”¹⁰⁹ gibi manşetlerle verildi. Böylece ANAP iktidardaki yerini korumuş ve sağlamlaştırmış oluyordu. Cumhuriyet’te Hasan Cemal seçim sonuçlarını şöyle değerlendirdi: “Yerel seçimler ANAP ile lideri Özal’ın büyük bir seçim zaferiyle noktalandı. Bir yandan hükümet partisi parlamentodaki durumunu iyice sağlama alırken, öte yandan, yerel yönetimler, üç buçuk yıllık bir aradan sonra kendi doğal yöneticilerine kavuştular. Demokrasiye geçiş sürecinde, 6 Kasım genel seçimlerinden sonra önemli bir aşama daha başarıyla geride bırakılmış oldu. (..) Yalçın Doğan’ın yerinde tespitiyle, ‘iktidar değişmedi, muhalefet değişti.’”¹¹⁰

Yalçın Doğan ise aynı gazetede yazısında ANAP’ın başarısını iki faktöre dayandırıyor: Birincisi, halkın hükümet ile belediyeler arasında parti farkı istememesi, ikincisi de seçmenin oyunu siyasal istikrardan yana kullanması. Doğan’a

¹⁰⁷ Erol Tuncer-Coşkun Kasapbaş, **Seçim 2004, 28 Mart 2004 İl Genel Meclisi ve Belediye Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, Tesav Yayınları, Ankara, 2004, s.307; http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1984.php, (Son Erişim:05.07.2009)

¹⁰⁸ **Tercüman**, 26 Mart 1984.

¹⁰⁹ **Cumhuriyet**, 26 Mart, 1984.

¹¹⁰ Hasan Cemal, “ANAP’a Güvenoyu ve Sonrası”, **Cumhuriyet**, 26 Mart, 1984, s. 11.

göre halk, daha üç ay önce belirlediği iktidarı değiştirmek için bir sebep görmemişti.¹¹¹ Aynı gazetede İ. Selçuk da ANAP'ın başarısını analiz etti.¹¹²

25 Mart seçimlerinin bir özelliği de seçimlere “sağ'ın da sol'un da” bölünmüş olarak girmeleriydi. Hâlbuki 1980 öncesinde merkez sağ ve merkez solda birer büyük parti vardı: AP ve CHP. Şimdi merkez sağ ANAP, DYP ve MDP olmak üzere üçe; Merkez sol ise HP ve SODEP olarak ikiye bölünmüştü. Seçim boyunca bu bölünmüşlük üzerinde de çok tartışıldı. Gerçi sağdaki partiler birleşmeden çok rekabeti ön plana çıkardılar ve benzerliklerden çok farklılıkların altını çizdiler.¹¹³

SODEP'in seçimlerdeki temel argümanı, gerçek sosyal demokrat partinin kendisi olduğuydu. SODEP, HP'ye oranla daha köklü ve yaygın bir örgütlenmeyi başlatmış, daha hazırlıklı kadrolardan yola çıkmış ancak, kendi elinde olmayan nedenlerden ötürü seçime katılamamıştır. Buna rağmen çabalarını sürdürmüş ve yurt düzeyinde bir güç birikimi olmanın eşiğine gelmiştir.¹¹⁴

Seçimden sonra toplanan SODEP yetkili kurulları sonuçları; “*Bu sonuçlar demokrasimizde yeni bir siyasal durum yaratmıştır. 4 milyonu aşan oyu ile Sosyal Demokrasi Partisi, Parlamento dışı fakat ana muhalefet partisi durumundadır.*¹¹⁵ *Merkez Karar ve Yönetim Kurulu, üzerinde durulması ve düşünülmesi gereken bu yeni siyasal durumu kamuoyunun dikkatine sunar, bugün Parlamento dışında kalan diğer partilerle birlikte ele alındığında, Parlamento dışındaki partilerin oyları, iktidar partisinin toplam oyunun üzerindedir. Bu durumda iktidarın önümüzdeki günlerdeki icraatında daha da dikkatle ve sorumlulukla hareket etmesi gerektiği açıktır,*” şeklinde değerlendiriyordu.¹¹⁶

2.2.3. SODEP-HP Birleşme Görüşmeleri

İhtilale kadar tek parti altında siyaset yapan solcular, iki parti olarak yaptıkları siyasetin zorluklarını yaşamaya kısa sürede başladılar. Bütünleşme-birleşme söyleminin arttığı bir ortamda, 6 Temmuz 1984 yılında yapılan SODEP 1. Kurultayında Genel Başkan Erdal İnönü, artık, birleşmenin gerektiğinden

¹¹¹ Yalçın Küçük, “İktidar Değişmedi, Muhalefet Değişti”, *Cumhuriyet*, 26 Mart, 1984, s. 12.

¹¹² *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1984.

¹¹³ Şener, aynı yer.

¹¹⁴ İsmail Cem, *Geçiş Dönemi Türkiye'si 1981–1984*, Cem Yayınları, İstanbul, 1984, s. 297.

¹¹⁵ Dağıstanlı, a.g.e., s. 125.

¹¹⁶ Dağıstanlı, a.g.e., s. 126.

bahsediyordu.¹¹⁷ Kurultay, genel başkanın bu yöndeki sözlerine destek veriyor ve sonuçta HP ile birleşmenin arayışına geçmesi için Erdal İnönü'ye yetki veriyordu.¹¹⁸

O dönemki SODEP'in Genel Başkanı Erdal İnönü, bu birleşmenin perde arkasını “*Anılar ve Düşünceler*” adlı kitabında anlatır.¹¹⁹ Kurultaydan aldığı yetki ile ertesini gün HP Genel Başkanı Necdet Calp'ı ziyaret eden İnönü, bu konuda ne düşündüğünü sordu. Calp'ın yanıtı da olumluydu. İnönü'ye birleşme yönündeki hareketlerinden dolayı teşekkür eden Calp, ancak böyle bir karar için kendisinin tek başına yetkili olmadığı, kurultayın toplanmasının beklenmesi gerektiği üzerinde durdu.¹²⁰ Calp'ın bu mesajı sol çevrelerde, “*HP Genel Başkanı acele edilmemesini istiyor. Zaman kazanmaya çalışıyor*” şeklinde algılandı. Ancak, bu adıma karşın iki parti arasında gergin günler de bitmek bilmiyordu. SODEP'te birleşme sesleri yükselirken günler geçiyor, Halkçı Parti içinde de Genel Başkan Necdet Calp'e karşı muhalefet sesleri yükseliyordu.¹²¹

Yerel seçimlerdeki SODEP %23,4 oranındaki başarı yüzdesi ile Türkiye genelinde ikinci olması ve “*parlamento dışı muhalefet*” kavgasını başlaması HP'nin oylarındaki erime, parti yönetimine karşı muhalifleri harekete geçirerek HP'nin siyasal varlığını tartışılır hale getirdi.¹²² Bir de HP'de kurultay öncesi bir sürpriz yaşandı. Bu, Calp'ın önerisi üzerine Gürkan ve sekiz arkadaşının bir yıl yönetimden uzak durma cezasının kaldırılmasıydı. Gürkan'a genel başkan adayı olma yolu açılmıştı.¹²³

Selim Sırrı Tarcan Spor Salonundaki kurultayda 56 ilden, 706 delege, 113 milletvekili, 6 kurucu oy kullandı ve 424 oy alan Gürkan, genel başkan seçildi. Calp'e ise 228 oy çıktı. İnönü'nün Özel Kalem Müdürü Calp, iki yıl önce seçimsiz aldığı koltuğu, iki yıl sonra demokratik tercihlere bağlı olarak bıraktı. Genel başkan seçilen Gürkan, sosyal demokratların gurur duyacağı bir genel başkan olacağını söylemişti; ancak Gürkan'ın genel başkanlığı da uzun sürmeyecekti. Gürkan ve

¹¹⁷ Erdal İnönü, **Kurultay Konuşmaları**, Boyut Yay. İstanbul, 1998, s.50; **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1984.

¹¹⁸ Bu dağınıklaktan rahatsız olan sosyal demokratlar bugün bile güncelliğini yitirmeyen bütünleşme-birleşme söyleminin, temelini, işte bu yıllarda, 1984 yerel seçimleri sonrasında attılar. Bkz. Dağistanlı, a.g.e., s. 127.

¹¹⁹ İnönü, *Anılar...*, 1, s. 278–286.

¹²⁰ **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1984.

¹²¹ Dağistanlı, a.g.e., s. 128.

¹²² Yıldız, a.g.m., s. 1268; Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

¹²³ Dağistanlı, aynı yer; Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

arkadaşları kurultay öncesinde başlattıkları hareketi kurultaya kadar taşımışlar, birleşmeyi isteyen ancak ayak sürten Calp'ı koltuktan indirmeyi de başarmışlardı.¹²⁴

1985 yazında HP yönetimine Gürkan seçilince birleşmenin yolu açıldı. Hatta Gürkan birleşmeye 1985 yılında son CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit tarafından kurulan DSP'nin de dâhil olmasını istedi ancak ret cevabı aldı.¹²⁵ Rahşan Ecevit ret gerekçesini de "*Amacımız solda birlik değil, demokratik solda birlik diyerek*" açıklayacaktı.¹²⁶ Şimdi iki tarafta da birleşme iradesi ve taban baskısı vardı. Ama bu nasıl olacaktı? Erdal İnönü, SODEP 3. Küçük Kurultayı konuşmasında şöyle dedi: "*Görüşmemizin başında Sayın Gürkan'da bende partilerimizin birleşmesini, bütünleşmesini içtenlikle istediğimizi saptadık hatta zorunlu kılan nedenler üzerinde durduk.*"¹²⁷ İki partinin birleşebilmesi için üç somut yol vardı:¹²⁸

1. HP'nin SODEP'e katılması
2. SODEP'in HP'ye katılması
3. HP ve SODEP'in bir üçüncü partide birleşmesi

Oy oranlarına bakılırsa SODEP'in HP'ye katılması beklenemezdi. HP'nin SODEP'e katılmasına da yasalar engeldi. HP kendini feshetse Hazine yardımı kesilecekti. Yeni partide yönetimin nasıl paylaşılacağı da ayrı sorundu. Herkes formül ararken İnönü, bilim adamı tizliğiyle, kafasında birleşmenin teorik temellerini atmış, bir birleşme modeli bile yaratmıştı. Formülü şuydu: "*Önce HP adını, amblemini, programını SODEP doğrultusunda değiştirecek. Bunu yaparken tüzel kişiliğini koruyacak, ama yapısı değişmiş olacak. SODEP'liler bu yeni partiye katılacaklar. Yasal açıdan iki parti birleşmiş olacak.*" Yönetimler için bulduğu formül şuydu: "*Her iki partinin yerel yönetimleri feshedilecek. Yeni yöneticiler ile kurultay delegeleri iki parti üyelerinin toplamının katıldığı seçimlerle demokratik olarak belirlenecek.*

¹²⁴ Dağıstanlı, a.g.e., s. 129.

¹²⁵ <http://www.karamandan.com/karaman-secim-gundemi/1407-sosyal-demokrat-halk-partisi.html>, (son erişim: 14.02.2009); Yine Yalçın Doğan ile Gürkan Bir gün yine sohbet ederken, "*sosyal demokratların dağınık olmasına çok üzülüyorum, birleşmemiz gerek*" diyor. DSP'ye de gidiyor ama Ecevit birleşmeye yanaşmıyor. <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3834283&yazarid=91>. (Son Erişim: 14.02.2009); "HP-DSP: Birleşme Yok", *Cumhuriyet*, 23 Temmuz, 1985.

¹²⁶ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1985, s. 7.

¹²⁷ **Genel Başkan İnönü'nün 3. Kurultay Konuşması, 10 Ağustos 1985**, SODEP Genel Sekreterliği, (Basım yeri ve yılı yok), s. 9.

¹²⁸ Süleyman Coşkun, **SHP Bir Oluşumun Perde Arkası**, Esen Yayınları, Ankara, (basım yılı yok), s. 2; Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

*Böylece belirlenen delegeler olağanüstü kurultayda birleşik partinin genel başkanını seçecekler. O zamana kadar genel başkanlığı HP Genel Başkanı üstlenecek.*¹²⁹

O temaslar sürecinin bir özeti yapılırsa, şu söylenebilir: Hiçbiri “*Genel başkan ben olayım*” demiyordu. İkisi de, olaya, “*Hangimiz olursa olsun. Yeter ki, partilerimiz birleşince güçlü olsun*” diye bakıyordu. Çünkü ne Erdal İnönü'nün yeniden genel başkan olma merakı vardı, ne de Aydın Güven Gürkan'ın İnönü'nün genel başkanlığını önleme merakı. Neredeyse, genel başkanlığı ikisi de birbirine “*Siz buyurun*” diye ikram eder gibiydiler. İnönü zaten, eşiyile uzun bir tatile çıkacaktı. İki parti, birleşmenin gerçekleşmesine kadarki süre içinde iki gün arka arkaya kurultaylarını topladı. Yasal formaliteleri yerine getirdi. Liderlerin o iki kurultayda yaptıkları konuşmaları, iki kurultayın delegeleri birlikte izledi. Erdal İnönü, artık alışılmış olan esprili “*tevazu*”u ile, SODEP'in kuruluşu sırasında genel başkanlığa nasıl getirildiğini hatırlattı. Dedi ki: “... *Acemiliğime aldırmadan beni aranızda kabul ettiniz. Başkan olarak benimsediniz ve particiliği ve siyaseti öğretmeye çalıştınız. Bunun için hepimize minnettarım. Yalnız herhalde particiliği iyi öğrenemedim ki, birleşme için, partiyi kapatmaya götüren bir yol seçtim.*”¹³⁰ Tabii, onun “*kapatma*” dediği şeyin, solu birleştirip büyütme olduğunu herkes biliyordu. Gürkan bu öneriyi duyunca İnönü'yü kutladı. SODEP'te ise tepki vardı. Niye genel başkanlığı bırakıyorlardı ki? İnönü o geceyi şöyle anlatıyor: “*Heyecandan uzun süre uyuyamadığımı hatırlıyorum. (...) Bilimsel araştırma yaptığım dönemlerde aklıma gelen bir fikrin başarıya götüreceğini fark ettiğim zamanlarda duyduğum heyecana benzer bir duyguydu bu...*” “*Şimdi satranç bilenler önerimi gambit'e benzetecekler*” diye düşünmüştü. Malum, satrançta “*gambit*” denilen açılış şeklinde bir taş, savunmasız olarak karşı tarafa bırakılır. Ama sonra bu kayıp açılışın genel yapısında üstünlük kazanılarak fazlasıyla geri alınır. Burada da birleşme HP'nin tüzel kişiliğinde gerçekleşeceği için başlangıçta HP daha avantajlı duruma gelmiş gibi görünecekti, ancak sonradan yerel yönetimler demokratik yoldan belirlenince SODEP'in tabandaki gücü kendini gösterecekti. “*İnönü formülü*”yle 2 parti 11 aylık bir süreç sonunda 3 Kasım 1985'te birleşti.¹³¹

¹²⁹ Can Dündar, “İnönü Birleşmeyi Anlatıyor”, <http://www.gercekgundem.com/?c=51785>, (Son Erişim:14.02.2009); Bkz. İnönü Anılar..., 1, s. 280–281.

¹³⁰ İnönü, Kurultay..., s. 102.

¹³¹ İnönü, Anılar..., 1, s. 280–281; Dündar, aynı yer.

SHP'de bu gelişmeler olurken, Demokratik Sol Parti de kurularak siyasi faaliyetine başladı. DSP'nin ilk genel başkanı (Bülent Ecevit yasaklı olduğu için) Rahşan Ecevit'ti. DSP ilk dönemde hızlı bir gelişme gösteremedi. SHP içindeki sürtüşmeden ötürü bu partiden ayrılan yirmi beş dolayındaki milletvekili, DSP'ye geçerek Meclis grubu oluşturdular.¹³²

2.2.4. SODEP'in HP'ye Katılması ve SHP'nin Kuruluşunun Tamamlanması

Uğur Mumcu'nun "*Birleşme*" adını verdiği, SODEP'in HP tüzel kişiliğine katılması 26 Eylül Perşembe günü Anadolu Kulübü 5. katında yapılan bir törenle HP-SODEP birleşme protokolü Erdal İnönü ve Aydın Güven Gürkan tarafından imzalandı.¹³³ Tüzük ve program çalışmaları tamamlandı. Alınan kararların, tüzük ve program taslaklarının önce Halkçı Parti Kurultayı'nda, sonra da SODEP Kurultayı'nda onaylanması gerekiyordu.

2 Kasım 1985 günü Halkçı Parti Kurultayı'nda önerilen program ve tüzük onaylanıyordu. Tüzükte yer alan geçici madde gereği MKYK seçimi yapılıyordu. SHP'nin ilk merkez kuruluşu oluşturuluyordu. HP'den 40, SODEP'ten 40 üyenin katıldığı 80 kişilik MKYK da aşağıdaki isimler yer alıyordu: Aydın Güven Gürkan, Vecihi Ataklı, Halil İbrahim Şahin, Cüneyt Canver, Barış Can, Sırrı Özbek, Sururi Baykal, Enver Özcan, Kadir Narin, Aşkın Toktaş, Kenan Nehrozoğlu, İbrahim Taşdemir, Yılmaz Demir, Muhteşem Vasıf Yücel, Tülay Öney, Turan Beyazıt, Ali İhsan Elgin, Durcan Elirbayer, İsmet Turhangil, Ayhan Fırat, Tevfik Bilal, Münir Sevinç, Sahir Koçak, Yılmaz Çarkgil, Turhan Özgül, Doğan Sönmez, Sermet Sıvacı, Ufuk Büyükkırkık, İbrahim Yılmaz, Sabri Koç, Hüseyin Durakcan, Veli Baz, İsmail Cem, Erdoğan Erman, Fermani Altun, Halil İbrahim Karal, Hüseyin Avni Güler, Salih Alcan, Halil Goral, Cezmi Kartay, Türkan Akyol, Muzaffer Saraç, Atilla Sav, Hicri Fişek, İbrahim Önen, Güler Tanyolaç, Nail Gürman, Uğur Batmaz, Halil Akyüz, Cahit Angın, Turgut Atalay, Tevfik Çavdar, Hasan Çetinkaya, Vedat Dalokay, Servet Devrimci, Hızır Ekşi, Kamer Genç, Mustafa Günaydın, Mustafa Gündeşlioğlu, Yiğit Gülöksüz, Erhan Işıl, Suphi Karaman, Algan Hacaloğlu, Kamil Karavelioğlu, Birgen Keleş, Saim Kendir, Cahit Külebi, Erol Köse, Mehmet Moğoltay, Süleyman Sarıalioğlu, Cemal Seymen, Metin Şahin, Cahit Talas, Mustafa Timisi, Enis Tütüncü,

¹³² Çavdar, a.g.e., s. 278.

¹³³ Teoman Ergül, *Sosyal Demokraside Bölüşme Yılları*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000, s. 24.

Fikret Ünlü, Kazım Yenice, Özkal Yici, Ekrem Yurdakoş, Bilal Şişman ve Arif Toprak.

SHP'nin Merkez Disiplin Kurulu Üyeleri ise şu isimlerden oluşmuştu: Rafet Tüzün, Refik Oral, Olcay Mis, Sabiha Çaycı, Nevin Dağlı, Adil Esmer, Suavi Evin, Doğan Könel, Baki Kuru, Faruk Marşan, Yalçın Milli, Ali Rıza Akaydın, Hayrettin Ozansoy, Turgut Altunkaya, Neriman Elgin, Cevdet Karalı, Metin Üstünel, Ali Bacak, Nihat Eruysal, Mehmet Kara, Muhittin Yıldırım ve Veysel Varol.¹³⁴

26 Eylül 1985'te Gürkan ve İnönü SODEP-HP birleşmesinde imzalanan protokolden sonra yeni partinin adını Sosyaldemokrat Halkçı Parti olarak açıkladılar. HP kurultay toplanarak partinin adı SHP olarak değiştirildi.¹³⁵

¹³⁴ <http://www.sodev.org.tr/AYLAR/Kasim/sodep.htm>, (Son Erişim: 14.02.2009)

¹³⁵ “HP’li girdiler SHP’li çıktılar”, **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1985, s. 8; Ayrıca Bkz. Erdal İnönü, **Anılar ve Düşünceler 3**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2007, s. 180–181; Bkz. Erol Tuncer birleşmenin bir zorunluluk sonucu doğduğunu söylüyor “*Parlamento dışında kaldığı için SODEP sıkıntıya girdi. Bir partinin parlamentoda yaşayabilmesi çok zordur. O dönem tabandan da bir baskı geliyordu. O baskı sonucunda da birleşime gidildi. Ancak birleşme hemen istediğimiz sonucu vermedi. Çünkü bu sefer de örgüt yapısı bozuldu. Yani SODEP’in örgüt yapısının tamamı CHP’nin devamıydı. Öyleki HP seçimlerde aday bulmakta bile zorluk çekiyordu. HP ise çok fazla üye yazılımına gitti ve yapı bozuldu.*” Bkz. Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SHP'NİN SİYASAL YAŞAMDAKİ YERİ

3.1. YENİ BİR OLUŞUMUN ARDINDAN: SHP

3.1.1. SHP'nin Kuruluş ve Amacı

Kuruluş

- *Sosyaldemokrat Halkçı Parti, programındaki anlamları ile, CUMHURİYETÇİ, MİLLİYETÇİ, HALKÇI, DEVLETÇİ, LAİK ve DEVRİMCİ siyasal bir kuruluştur.*
- *Partinin kısaltılmış adı, SHP'dir*
- *Merkezi Ankara'dadır.*
- *SHP'nin simgesi Güneş ve Zeytin dalıdır.¹*

Amac

- *Sosyaldemokrat Halkçı Partinin amacı, Atatürk devrim ve ilkeleri doğrultusunda, Türk Ulusu'nun bağımsızlığını, Ülkesi ve Ulusu ile bölünmezliğini, güvenlik ve bütünlüğünü, Cumhuriyetçi, çoğulcu, özgürlükçü, katılımcı demokrasiyi korumak, sosyal adalete dayalı bir devlet anlayışı yapısı içinde, hızlı ve hakça bir gelişmeyi gerçekleştirerek toplumsal dayanışmayı, halkın mutluluğu ve refahını sağlamaktır.²*

3.1.2. SHP'nin İdeolojisi

SHP kapatılan CHP'nin yerine kurulmuş bir siyasal örgütlenmeydi. Bundan dolayı SODEP ve HP'nin dolayısıyla CHP'nin oylarına talip olmuştur. SHP 1960'lı yıllardan itibaren oluşmaya başlayan Marksizm temeline dayanan Sosyal Demokrasi'nin dolayısıyla sol'un temsilcisiydi. Ekonomide katı devletçi anlayış yerine karma ekonomiden yana oldu. Piyasa ekonomisini destekledi ancak bu SHP'nin devletçiliği tamamen reddettiği anlamına gelmemektedir. SHP özelleştirmeye karşı her zaman mesafeli olmuştur. Siyasal hayatta bulunduğu sürece SHP Türkiye'deki sosyal demokrat kesimin sözcüsü olmuştur. Emekçi yığınlara sempatiyle yaklaşmış ve haklarını gözetmiştir. Ancak tek başına iktidar olamaması

¹ S.H.P. Sosyaldemokrat Halkçı Parti Tüzüğü, (Basım yeri ve yılı yok), s. 9.

² S.H.P. aynı yer.

programını tam anlamıyla uygulamasına engel olmuştur. Kürt sorunu konusunda diğer partilere göre daha özgürlükçü ve ılımlı olan SHP bu nedenle bazı çevrelerce eleştirilmiştir.

3.1.3. SHP'nin Siyasi Görüşü

Sosyal demokrat politikaları benimsemiş, kapatılan CHP'nin tarih ve misyonuna sahip çıkan bir siyasal örgütlenmedir. Ekonomide devletçi anlayışı temsil ediyordu. Sosyal devlete ve laikliğe sıkı sıkıya bağlıdır.

3.1.4. SHP'nin Programı

SHP programında partinin bireye ilişkin amaçları özgürlük ve eşitlik olarak belirlenip, emeğin en yüce değer sayıldığı vurgulanıyordu. Programa göre SHP'nin topluma ilişkin amaçları demokratikleşme, bağımsızlık ve üreticilikti. Bu amaçlara ulaşmakta izlenecek altı ilke, Ekim 1981'de Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kararıyla öteki partilerle birlikte feshedilen Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ilkelerini belirten Altı Ok ile çakışıyordu: Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik.

Piyasa mekanizmasından doğan çarpıklıkların akılcı yöntemlerle düzeltilmesini öngören SHP bazı üretim alanlarına devletin doğrudan girmesi gerektiği görüşünü savunuyordu. Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın (NATO) Türkiye'nin güvenliğinin artırılmasındaki rolünün sürdürülmesinden yana olan SHP, Türkiye'nin ortak güvenlik sisteminin yanı sıra kendi olanaklarından yararlanarak ulusal savunma stratejisini geliştirmesini gerekli görüyordu.³

3.2. 1987 SEÇİMLERİNE KADAR SHP VE GELİŞEN DİĞER OLAYLAR

3.2.1. Sosyal Demokrat Arenada İkinci Parti: Demokratik Sol Parti

Demokratik Sol Parti (DSP), Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) üçüncü genel başkanı ve eski Başbakanlardan Bülent Ecevit tarafından 12 Eylül 1980 sonrası dönemde kuruldu. Mevcut siyasi partileri kapatan 12 Eylül Askeri Yönetimi Mayıs 1983'te partilerin kurulmasına yeniden izin verince, eski CHP'li pek çok siyasetçi, bu partinin seçmenlerinin desteğini alabilecek bir oluşum için girişimlerde bulundu.⁴ O

³ SHP Program ve Uygulama Politikaları, Ankara, 1991.

⁴ Nazmi Hanoğlu, "Demokratik Sol Parti", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 15, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1272; Erdal İnönü, Anılar ve Düşünceler 3, Boyut Yayınları, İstanbul, 2007, s. 191–192; Atilla Akar, Öteki DSP, Ecevitlerin Gayrı Resmi Öyküsü, Metis

dönemde, 1980 öncesi parlamento üyelerinin ve parti yöneticilerinin yeni kurulacak partilere üye olması yasaktı ve Bülent Ecevit de bu yasak kapsamındaydı. Ona rağmen CHP'lilerin büyük bölümü, Ecevit'in onayını alan ve onun dışarıdan destekleyeceği bir parti kurulmasını istediler.⁵

Ecevit, tamamen kendi denetimi altında bir parti arzu ediyordu. Ayrıca, 1980 öncesinde CHP içinde mevcut hiziplerden uzaklaşmak kararındaydı ve şimdi yeniden partileşme dönemi ona bu fırsatı sağlıyordu.⁶ Bu koşullar altında yeni parti kuruluşunun yalnız Askeri Yönetimden izin alabilen partilerin katıldığı 6 Kasım 1983 seçimlerine yetişmesi için acele etmek gerekmiyordu. Zaten parti o tarihten önce kurulmuş olsaydı dahi, Askeri Yönetim tarafından seçime katılmasına herhalde izin verilmeyecekti. 1983 yılının ikinci yarısında kuruluşa dönük ilk örgütlenme çalışmaları başladı. Partinin binlerce kurucusunun olacağı belirtiliyordu. “*Tavandan değil temelden*” yapılanmaya başlanacağı vurgulanıyordu ve bir ara kurucu sayısının 40 bin civarında olacağı duyurulmuştu.⁷

DSP'nin kamuoyu önüne çıkan ilk isimleri Türk-İş eski genel başkanı Halil Tunç, işadamı Murtaza Çelikel ve CHP İzmir eski il başkanı Sedat Akman oldu. “*Halkın kendi partisini kuracağı*” bu üçlü tarafından, 6 Kasım seçimlerinden az önce, 27 Ekim 1983'te kamuoyuna açıklandı ve kuruluşa dönük örgütlenme çalışmaları hızlandı. Kısa bir süre sonra “*Geçici Yazışma Merkezi*” oluşturuldu ve sözcülüğü Merkez Bankası eski başkanı İsmail Hakkı Aydınoglu ile mimar Cahit Ülkü'nün yüklendiği görüldü.⁸

1984 yılının ikinci yansında kuruluş çalışmalarını yürüten isimler tekrar değişti ve bu kez Avni Başdoğan, Bedri Demir, Mustafa İmirzalıoğlu, Celal Kürkoğlu ve Haluk Özdalga'nın yer aldığı “*Kuruluş Hazırlıkları Bürosu*” oluşturuldu. Halkçı Parti (HP) milletvekili Aydın Güven Gürkan, henüz kurulmamış DSP ile birleşmeyi sağlayacağı iddiasıyla, HP Genel Başkanlığına seçildi. Genel

Yayımları, İstanbul, 2002, s. 37–38; <http://baybul.com/siyasi-partiler/371085-ecevit-dspyi-nasil-kurdu.html>, (Son Erişim: 01.03.2009).

⁵ Hikmet Bila, kitabında Bülent Ecevit'in kendisine gelenlere verdiği mesaj şöyle anlatır: “*Bu ortamda Sosyal demokrat bir parti kurulamaz. Partilerin meslek örgütleriyle, sendikalarla ilişkisi yasaklanmıştır. Böyle bir parti bürolarda kurulamaz...*” Bkz. Hikmet Bila, **CHP 1919–1999**, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 175.

⁶ Nitekim Ecevit daha sonraları, CHP içindeki hizipleri tasfiye etmek niyetinde olduğunu ve eğer 12 Eylül yönetimi tarafından kapatılmamış olsaydı, partide bu amaca dönük bir hesaplaşmanın yaşanmış olacağını söylemiştir. Bkz. Hanoğlu, aynı yer.

⁷ **Uğur Bük**e ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁸ Hanoğlu, aynı yer.

Başkan seçildikten sonra Gürkan'ın DSP ile birleşme girişimleri Ecevit tarafından kabul görmedi.

1983 Kasım'ından beri kuruluşu altı kez ertelenen DSP, 37 ilden 612 kurucu üye adına İçişleri Bakanlığı'na yapılan başvuruyla 14 Kasım 1985'te kuruldu.⁹ Halkçı Parti'den istifa eden dört bağımsız milletvekilinin kurucular arasında yer almasıyla da Meclis'te temsil edilen dördüncü parti oldu.¹⁰ Partinin amblemi, yıllar önce Ecevit tarafından kurulan Beyaz Güvercin Vakfının amblemi gibi mavi zemin üzerinde uçan beyaz bir güvercindi.¹¹

Kurucular arasında bulunan 4 HP milletvekili, Murtaza Çelikel ve Sedat Akman dışında kamuoyunda bilinen isim yoktu. Kurucularının yaklaşık % 80'ini işçi, köylü, esnaf ve emekli memur kökenliler oluşturuyordu.¹² Ecevitler verdikleri sözün gereğini yerine getirmişler ve kurucular kurulunun yüzde 80'ini işçi, köylü, esnaf ve emeklilerden oluşturmuşlardı. Ancak bunun, partinin dayandığı toplumsal tabanı gösterdiğini söylemek zordu. Çünkü resmi kurucular hiçbir zaman DSP'de yönetimde yetkili ve etkili olamadılar.¹³ Doğu ve Güneydoğu illerinin hemen tamamından kurucu vardı ve kurucular kurulunda temsil edilen 37 ilin yaklaşık yarısını, daha sonraları partinin örgüt kurmakta dahi zorlanacağı bu bölgenin illeri oluşturuyordu. Buna karşılık DSP'ye seçimlerde en güçlü oy desteğini sağlayacak Trakya illeri ve Zonguldak gibi yerlerden kurucu yoktu. Zaten kuruculardan önemli bir bölümünün, ihraç edilerek veya üyeliği silinerek partiyle ilişkisinin kısa bir süre içinde kesildiği görüldü.¹⁴ 23 Kasım'da yapılan Kurucular Kurulu toplantısında tek aday olarak belirlenen Rahşan Ecevit, oylamaya katılan 510 üyenin oybirliğiyle genel başkan seçildi.¹⁵ Ecevit yaptığı konuşmada *“DSP'nin, sürekli demokrasi, süngüsüz barış, sömürsüz bir düzen için”* kurulduğunu vurguladı.¹⁶

3.2.2. SHP-DSP Nerede Birleşiyor Nerede Ayrılıyor

1985'den itibaren solun düşman kardeşleri olarak anılan DSP ile önce SHP, sonra da CHP'nin programları arasındaki farklar partiler yelpazesindeki yerlerinin

⁹ Cumhuriyet, 15 Kasım 1985

¹⁰ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 136.

¹¹ Fatin Dağıstanlı, Sosyal Demokratlar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 139.

¹² Hanoğlu, a.g.m., s. 1273.

¹³ Dağıstanlı, aynı yer.

¹⁴ Hanoğlu, aynı yer.

¹⁵ Akar, a.g.e., s. 37.

¹⁶ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

belirlenmesi açısından önem taşıyor. Birincisinin kendisini Demokratik Sol, ikincilerin ise Sosyal Demokrat diye tanımlaması merkezin solundaki yerlerinin belirlenmesini ne derece etkiliyor? Bunun açıklanması taraflar arasındaki tartışmalarda ne oranda ilkelere dayanıldığını ve ne oranda CHP mirasının bahis konusu olduğunu anlamak için yararlıdır. Programlarını karşılaştırarak bir yargıya varılabilir.¹⁷

DSP İle SHP'nin Benzedikleri Noktalar

- Temel hak ve özgürlüklere dayalı, çoğulcu ve katılımcı demokrasiye bağlılık
- Milliyetçilik
- Dünyada hakça bir düzen
- Toplumun devlete değil, devletin topluma tabi olması
- Yerel yönetimlerin güçlendirilip merkeziyetçiliğin azaltılması
- Çevre ve enerji konuları
- Sınıf değil birey özgürlüğü
- Sosyo-ekonomik koşullarda adalet gereği
- Sınıf değil kitle partisi
- Devletin yatırım ve üretim faaliyetlerine katılmasının gelişme için gerekliliği
- Tekelleşme ve rantlara karşılık
- Tarıma devlet müdahalesi gerekliliği
- Enflasyona karşı istikrar politikası
- Enflasyonu indirirken sosyal sorun yaratacak ekonomik durgunluğa karşı olmak
- Daha yüksek kalkınma hızı
- Sağlıksız tüketimciliğe karşı
- İhracatta uzmanlaşmış büyük ve güçlü kuruluşlar gereği
- Bankacılık
- Kamulaştırma
- Yabancı sermayenin koşullu kabulü
- İşsizlik sorunları.

¹⁷ Orhan Koloğlu, **Ecevit İle CHP Bir Aşk ve Nefretin Öyküsü**, Buke Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.149; Şahin Alpay-Seyfettin Gürel, “ SHP-DSP Nerede Birleşiyor Nerede Ayrılıyor?”, **Cumhuriyet**, 25-26 Mayıs 1986, s. 6.

DSP İle SHP'nin Ayrıldıkları Noktalar

SHP programının 60 sayfalık “*özlü bir temel ilkeler ve politikalar bildirgesi*” niteliği taşımasına karşılık DSP'ninki 170 sayfalık oldukça ayrıntılı bir metin. Temel fark SHP'nin daha girişte CHP'nin mirasına sahip çıkması ve Atatürk ilkelerine bağlılığını vurgulaması gibi amblemine de kırmızı zemin üzerine Altıok'u yerleştirmiş olmasında. Tabii Altıok'un tanımlanmasına da olabildiğince yer veriliyor. DSP ise Atatürk'ten tek bir defa programının en son bölümü olan kurallarda bahsediyor.¹⁸

Bu yaklaşım CHP'nin 1976 programına Ecevit'in soktuğu 6 ilke'yi 6 temel kuralla bağdaştırma girişiminin daha da geliştirilmiş şeklidir. Böylece Atatürk'ü ret etme iddiaları çürümüş oluyor. Buna karşılık DSP mavi zemin üzerine -ki milliyetçi çevrelerce Yunanlıları andırıyor diye eleştirilir- beyaz güvercinli amblemiyle farklılığını vurguluyor. SHP'nin geçmişe bağlılığa önem vermesine karşılık DSP, 12 Eylül'e varan siyasi olaylardan alınması gereken dersleri vurgulayıp 12 Eylül Askeri Yönetimini ve uygulamalarını eleştirmeye özen gösteriyor. Dolayısıyla ilkelerini yaşanmış bir deneyimin pratiğine yöneltiyor. Açıkçası kuruluş gerekçesinde, 24 Ocak 1980 kararlarıyla oluşturulan ekonomik temel ve onun gerektirdiği sosyo-ekonomik yapıyı yerine oturtmak için gerçekleştirilen 12 Eylül 1980 müdahalesi hedef alınmış bulunuyor. Nitekim yeni bir anayasa yapılmasına temel amaçlar arasında yer verilmiştir. Bu arada SHP'den farklı olarak askerinin siyasete karışmaması gereğinden bahsedilmesi de bu yaklaşımın tamamlayıcısıdır.

SHP devletçi ekonomiyi ve planlamacılığı tartışmıyor. Özel kesimi özendirme amaçlı da olsa, kamu harcamalarının milli gelir içindeki payının artması öngörülüyor. KİT'lerin özerk olması da bahis konusu değil. DSP ise sosyal adaletsizliği ve sömürüyü getireceği için kapitalist düzene karşı olduğu kadar proletarya diktatörlüğüne de karşı olduğunu belirtiyor. Ecevit'in 1970'lerdeki tezi, *devletle* özel mülkiyetlerin yanı sıra üçüncü bir sektör olarak Halk Sektörü anlayışı tekrarlanıyor. Kooperatifçilik, işçi yatırım fonları oluşturulması öneriliyor. Plan birincil sayılmıyor, esnek bir nitelik taşıyacak. KİT'ler de devletin kontrolünden

¹⁸"*Demokratik Sol Parti Atatürk'ün Ulusal egemenlikle demokrasiyi, bağımsızlıkla özgürlüğü, milliyetçilikle halkçılığı, Türk ulusu ile Türkiye'yi ve yurttan barışla dünyada barışı bütünleştiren: ulusallıkla çağdaşlığı, düşünce özgürlüğü ile inanç özgürlüğünü bağlaştıran; din, mezhep ve soy ayrımcılığını tek bir ulustan olmanın bilincinde önleyen insanlık, ulus ve toplum anlayışlarına bağlılığı, tüm uğraş ve tutumlarında temel kural sayar.*" Bkz. Koloğlu, a.g.e., s. 150.

çıkarılıp bürokrasiden kurtarılacak ve pazar kurallarında çalışmaları sağlanacak. Tekelci KİT'ler de dış rekabete açılacak. Sanayide de SHP'nin ithal ikameciliğine karşılık DSP'nin sistematik bir yaklaşımı yok, buna karşılık küçük sanayi üzerinde daha ayrıntılı düşünceler ortaya koyuyor. Dış ekonomi ilişkilerinde SHP devletin düzenleyiciliğini savunurken DSP “*Türk parası değeriyle Türkiye'nin dış ekonomi ilişkileri arasında gerçekçi bir ilişki kurulmasını*” öneriyor.¹⁹

3.2.3. Solda Birlik Görüşmeleri ve Yolların Tamamen Ayrılımları

SODEP ve HP gibi iki sosyal demokrat partinin SHP çatısı altında birleşmesinden çok kısa bir süre sonra, 14 Kasım 1985'te DSP'nin resmen kurulmasıyla sosyal demokratlar arasında yeni bir ayrılık ortaya çıktı. Böyle olunca, sosyal demokratların birleşmesi yönündeki dilek ve girişimler izleyen dönemde de gündemden hiç düşmedi.²⁰ Birleşme görüşmeleri için kapalı kapılar ardında buluşan parti liderleri birleşme konusunda anlaşamadılar. Bu dönemde DSP ile SHP'nin nerede birleşip, nerede ayrıldıkları tartışılmaya başlanmıştı. SHP'liler iki parti arasında program ve siyasal yönetim açısından hiçbir önemli fark olmadığını savunurlarken, DSP'liler ya da diğer bir deyişle Ecevitler ise iki parti arasında hem program hem de örgütlenme ilkeleri açısından önemli farklar bulunduğunu ve çağdaş sosyal demokrasiyi DSP'nin temsil ettiğini ileri sürüyorlardı.²¹ SHP cephesi birleşmeden yana olurken DSP cephesi daha çok uzlaşma taraftarı oldu. Daha sonra da Bülent Ecevit “*birleşmeyi düşünmüyoruz DSP ayrı bir parti olarak kalacak*” dedi.²²

Zaten DSP'nin kuruluşundan on gün sonra, 23 Kasım'da, Batı Sineması salonunda toplanan 510 kurucu, tarafından oybirliğiyle DSP genel başkanı seçilen Rahşan Ecevit açış konuşmasında SHP'yi, “*halktan kopuk çatı partisi*” diyerek eleştirmişti.²³ Daha sonra da demokratik solun ötesindeki akımlara bağlı kişileri partilerine almayacaklarını, bu kişilere yer veren partilerle bir araya gelmeyeceklerini, üç yıl sonra gelecek seçimde solun en güçlü partisi haline gelmeyi

¹⁹ Koloğlu, a.g.e., s. 151.

²⁰ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 135.

²¹ Dağıstanlı, a.g.e., s. 143.

²² **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1986.

²³ İnönü, a.g.e., s. 191.

bekledikleri için, kendilerine bugün “*solu bölüyorsunuz*” suçlamasını yöneltmenin yersiz olduğunu vurguladı.²⁴

Kısa süre içinde DSP'nin eleştirdiği partilerden çok daha fazla bir çatı partisi olduğu, hiçbir örgüte dayanmadan, halka doğrudan doğruya mesajlar verecek bir lider partisi olarak yaşamak istediği meydana çıktı. Öte yandan DSP, Raşan Ecevit'in ilk gün açıkladığı partiyi kendisinden daha soldakilere kapalı tutma ve başka sol partilerle birleşmeme ilkelerine, geçen on beş yıl içinde titizlikle uydu.²⁵

3.2.4. Erdal İnönü'nün SHP Genel Başkanlığı

HP (Halkçı Parti) ile SODEP (Sosyal Demokrasi Partisi) arasındaki birleşme protokolü uyarınca HP 2 Kasım 1985'te SHP adını almış ve HP Genel Başkanı Gürkan'ın mayısta yapılacak kurultaya kadar genel başkan kalması kararlaştırılmıştı. 30–31 Mayıs'ta toplanan SHP 2. Olağanüstü Kurultayı öncesinde parti yönetiminde görev almayacağını açıklayan Gürkan, İnönü'nün ısrarlarıyla kararından vazgeçti.²⁶

33 kişilik MKYK üyeliği için parti içindeki grupların İnönü'nün listesine alternatif liste hazırlamaları üzerine, “*Parti içinde gruplar olduğunu kabul etmiyorum*” diyen İnönü yeni bir denge listesi hazırladı. Buna rağmen İnönü'nün hazırladığı denge listesi de delindi.²⁷ Bu durumu Cezmi Kartay “*Siyasal Anılar*” kitabında şöyle anlatmaktadır: “*Halkçı Partililerin Genel Başkan Yardımcıları, Vecihi Ataklı ve İbrahim Şahin'i silecekleri duyuldu. Ben kendimi sağlam sayıyordum. Hicri Fişek'le birlikte bazı il başkanlarına; ‘Bu arkadaşlara haksızlık olur, onları destekleyin’ şeklinde yardımcı olmaya çalışıyordum. Bir ara Necdet Calp ile karşılaştım. Durumu O'na da anlattım. Calp'ın yanıtı çok başka oldu. ‘Siz onlara değil, kendinize yardım arayın. Aleyhinizde yoğun bir kampanya var. Esas sizi silecekler’ dedi. İnanmak istemedim. Fakat Calp'in gözlemi ve uyarısı doğru çıktı. Halkçı Partililer 6 Kasım öncesini unutmamışlar. Birleşme döneminde partiye sızan aşırı uçlar ve bölücülerle büyük işbirliği içine girmişler. Sonuçta ben ve Hicri*

²⁴ Yalnız, birleşmeme konusundaki kararlılığının Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişmesine katkıda bulunduğunu söylemek olanaklı değil. Kanımca tam tersine, DSP'nin uygun bir zamanda SHP'yle birleşmeyi kabul etmemesi sosyal demokrasinin iktidar etkinliği göstermesini uzun süre engelledi.

²⁵ İnönü, a.g.e., s. 192.

²⁶ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 165.

²⁷ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

*Fişek'le, kendilerine yardımı düşündüğümüz Vecihi Ataklı ve H.İbrahim Şahin, seçilmek için yeterli oyu alamadık.”*²⁸

Aradan altı ay geçtikten sonra 30 Mayıs 1986'da SHP'nin 2. Olağanüstü Kurultayında il başkanlarının ortak önerisiyle Erdal İnönü partinin genel başkanlığına seçildi. Tek aday olarak katıldığı genel başkanlık seçiminde İnönü, oylamaya katılan 870 delegeden 733'ünün oyunu aldı.²⁹ Birleşme sonunda ne HP kökenliler huzur bulmuştu ne SODEP'ten gelenler. HP'liler Gürkan'ı “*kendilerini satmakla*” suçlarken, SODEP'liler de İnönü'ye yükleniyorlardı.³⁰

3.2.5. SHP ve DSP'nin Sosyalist Enternasyonal'e Danışman Üyeliği

Sosyalist eğilimdeki çeşitli işçi sınıfı partileri II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra uluslararası bir federasyon içinde yeniden örgütlenme girişimlerini başlattılar. 1946'da İngiltere'de toplanan uluslararası konferansta bir haberleşme ve irtibat bürosu kuruldu. Bu büro ertesi yıl daha temsili nitelikte bir danışma organına dönüştürülerek **Uluslararası Sosyalist Konferans Komitesi (COMISCO)** adını aldı. Bu komite 1951'de Enternasyonal'i yeniden kurmaya karar verdi. Sosyalist Enternasyonal'in kuruluşu Temmuz 1951'de Frankfurt am Main'da düzenlenen kongrede gerçekleşti.³¹

Merkezi Londra'da bulunan örgütün tüzüğüne göre, örgüt içindeki her partinin üye sayısı ne olursa olsun bir oyu vardır ve kararlar oybirliğiyle alınır. En yüksek organ olan kongre her yıl toplanarak örgütün ilkelerini ve üyelik koşullarını belirler. Bütün üye partilerin temsilcilerinden oluşan daha alt düzeydeki konsey ise gene her yıl toplanır ve örgütün güncel siyasi konulardaki tutumunu saptar, başkan ile sekreteri seçer, ayrıca üyelik ödentilerini belirler. On iki ülkenin temsilcilerinden oluşan büro ise sekreterliğin çalışmalarını denetler.³²

²⁸ Cezmi Kartay, **11 Eylül 1980'den Günümüze Siyasal Anılar ve Sosyal Demokrasinin Öyküsü**, Sanem Yayınları, Ankara, (Basım Yılı Yok), s. 324–325.

²⁹ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 166.

³⁰ Yurdağül Erkoca, **Siyasette 2. İnönü'lü Yıllar**, Sosyal Demokrasi Yayınları, Ankara, 1994, s. 47.

³¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyalist_Enternasyonal, (Son Erişim: 01.03.2009); http://www.marksist.com/Lenin/sosyalist_enternasyonal_konumu_ve_gorevleri.htm, (Son Erişim: 01.03.2009),

³² **Sosyal Demokrat Değişim**, Sayı: 4, Eylül-Ekim 1996, “Sosyalist Enternasyonal'de Propaganda Önemli”, “Erdal İnönü ile Söyleşi”, s. 104–107; <http://www.sosyaldemokrasi.org/ynt.htm>; <http://www.tempodergisi.com.tr/dunya/16043/>, (Son Erişim: 01.03.2009),

Daha önce üyelik için başvuran SHP ve DSP, haziran ayının sonlarında Peru'nun başkenti Lima'da toplanan Sosyalist Enternasyonal'e, "aday üye" olarak kabul edildiler. Aday üyelerin oy hakkı bulunmuyordu.³³ Sosyalist Enternasyonal'in üyelik işleyişine göre; üyeliği kabul edilen partilere ancak bir yıl sonra oy hakkı tanınmıyor.³⁴ İnönü, Partisinin Sosyalist Enternasyonale üyeliğinin kabul edilmesini "olumlu bir başlangıç" olarak kabul etti. Ayrıca İnönü "bu karar olumlu bir başlangıçtır. Oy hakkımız dışında bütün başvurularımız kabul edilmiştir. Amacımız tam üyeliktir" dedi.³⁵ DSP ise, adaylık için başvurup vurmadiği konusunda bile bilgi vermedi. Genel seçimlerden sonra, kesin durumları yeniden görüşülecekti.

3.2.6. Seçim Yasası, Ara Seçim ve İnönü'nün Milletvekilliği

Bu seçimler 1984 Yerel Seçimleri kadar kapsamlı ve iktidarı değiştirecek nitelikte olmasa da, halkın nabzını ölçmek bakımından önemlidir.³⁶ ANAP'ın Bingöl'de veto edilen adayının yerine zamanında yeni bir isim bildirmemesi, buna karşılık bu ilden çıkacak milletvekilliklerinin tümünü kazanması nedeniyle çalışmalarına 400 yerine 399 kişiyle başlayan TBMM'deki boş üyeliklerin sayısı 1986' ya gelinceye kadar 11'e yükselmişti.³⁷ TBMM'nin tatile girmesinden bir ay sonra, 04.07.1986'da ANAP Merkez Yönetim Kurulu (MYK), vefat eden milletvekillerinin yerine yenilerini seçmek için karar almıştı.³⁸

Haziran sonunda, "ara seçim" tartışması başladı. Başlangıçta ANAP, Anayasa'nın 78. maddesine göre ara seçimin, "boşalan üyeliklerin sayısı, üye tam

³³ Ergül, a.g.e., s. 49.

³⁴ **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1986; SHP içindeki Sol Kanat Hareketi: "Demokratik sosyalizm, evrensel ilkeleri Sosyalist Enternasyonal'in metinlerinde ve üye partilerin uygulamalarında yaşama geçen bir fikir hareketidir. Partimizin öncelikle, programını bu doğrultuda yeniden yazması gerekmektedir. Dünyanın ve Türkiye'nin gelmiş olduğu noktada, sosyal demokrasi öncesi ideolojik anlayışların temizlenmesi nesnel bir zorunluluktur." diye açıklayacaktı. Bkz. Ercan Karakaş, "Sosyal Demokrasi Arayışları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt: 8, Sol**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 257.

³⁵ Erdal İnönü'nün Sosyalist Enternasyonal Danışmanı Şule Bucak İnönü için şunları söylemiştir. "Dünya sosyal demokrat hareketinde çok tanınmış ve sevilen bazı isimler vardır ki Erdal İnönü'de bunlardan biridir. Bilim adamı kimliğinden dolayı tanınan sevilen sayılırdı. Bu anlamda Türkiye'nin aleyhine olacak bazı karar tasarılarında o kararı ne şekilde düzeltirebiliriz diye mutlaka Erdal Bey'e başvurulurdu. Ve Erdal Bey ne söylerse o yapılırdı. Son sözü o söylerdi. Bu doğrultuda çok büyük katkıları oldu. Türkiye hakkında alınacak olumsuz kararları hep önlemeye çalıştı." Bkz. **Şule Bucak** ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

³⁶ Şeyda Belhan, **Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve İktidara Gelişi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005, s. 128.

³⁷ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 164.

³⁸ Belhan, aynı yer.

*sayısının yüzde beşini bulduğu hallerde” zorunlu olabileceğini söylüyor, seçimlerden kaçınıyor rolü yapıyordu.*³⁹ Ergül’e göre Hukukçular ve politikacılar, ülkenin “*incir çekirdeğini doldurmayan konularda, tartışma*” geleneğine uygun olarak Anayasanın 78. maddesi etrafında tartışmaya girdiler. Temmuz ayının ilk haftasında ANAP birden fikir değiştirdi, “*ara seçim*” kararı aldı.⁴⁰ Bu durumda bir ön seçim yapma zorunluluğu ortaya çıktı. Meclis 11 Temmuz’da yaptığı toplantıda 11 ildeki ara seçimlerin 28 Eylül’de yapılmasını kararlaştırdı.⁴¹

Osman Ulagay’a göre 1986 seçimlerinin çok fazla hazırlık yapılmadan alelacele yapılmasının nedeni, muhalefetin toparlanmasına fırsat tanımadan ve bir taşla birkaç kuş vurmaya amaçlayan Özal’ın, ekonomide tahminleri aşan büyüme hızını ve gözlenen canlılığı oya dönüştürmeyi ve seçmenden sağladığı yeni destekle bozulan dengelerin üzerine gidebileceğini ve enflasyona karşı daha ciddi bir mücadeleye girişebileceğini hesaplamış olmasından kaynaklanmaktadır.⁴²

Halkçı Parti ile SODEP’in birleşmesinin üzerinden bir yıl geçmiş, bu birleşmeden doğan SHP ilk kez sandıkta halk ile buluşacaktı. Ancak, parti içinde sıkıntılar vardı. Çünkü iki parti birleşmiş, ancak henüz bütünleşememişti. Bütünleşememenin verdiği gerginlikler halkın önünde yaşanıyor, bu durum da SHP’nin güvenilirliğini yitirmesine neden oluyordu. Halkın ANAP iktidarından sıtkı sıyrılmaya başlamış, ancak SHP’ye ya da daha bir yıllık parti DSP’ye de pek sıcak bakamıyordu.⁴³

SHP, milletvekili adaylarının genel merkez tarafından belirlenmesi için tüzük değişikliği hazırlığına girişti. SHP seçimin 26 Ekim’de yapılmasını, Radyo - TV’de propaganda yasağının kaldırılmasını istiyordu.⁴⁴ DYP ise, 11 ilde seçime girme kararı alacağını açıklıyordu. Ancak, sonradan, ANAP’ın önerisini görünce, seçimi “*boykot*” çağrısı yapacaktı. Bu çağrıya, DSP, hemen olumlu yanıt verdi. Ancak, SHP, Mecliste yasaya karşı sert muhalefet yapma kararı almakla yetince, her iki

³⁹ Teoman Ergül, **Sosyal Demokraside Bölüşme Yılları**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000, s. 56.

⁴⁰ Ergül, aynı yer.

⁴¹ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

⁴² Osman Ulagay, **Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1987, s. 97.

⁴³ Dağıstanlı, a.g.e., s. 144.

⁴⁴ Ergül, a.g.e., s. 57.

parti de seçime katılma kararı vereceklerdi. SHP, gerçekten, iktidara inanmış ya da inandırılmıştı.⁴⁵

DSP Genel Sekreteri Nuri Korkmaz, ilk önce, *“Bizim bütün hazırlığımız ara seçim için değil, genel seçim için”* diyerek seçime girmeyeceklerini açıklayacaktı. Sonradan bu kararlarını, yasanın Meclis'ten çıkması biçimine bağlayacaklardı. TBMM, 10 Temmuz günü 16 saat çalışarak, altı ana maddeden oluşan seçim yasa tasarısını kabul etti. Muhalefet partilerinin engelleme çabalarına karşın, öneri değiştirilmeden yasalaştı.⁴⁶

Yasanın çıkmasından bir gün sonra, SHP, Genel Başkan Erdal İnönü'yü İzmir'den aday gösterirken, DSP de seçime girme kararını açıklıyordu. Ancak, Rahşan Ecevit'in aday olup olmayacağı; olursa hangi ilden olacağı sorularına cevap verilmiyordu. Rahşan Ecevit, *“Bülent Ecevit'in Zonguldak milletvekili olması, benim İzmir doğumlu olmam nedeniyle bu iki ilden aday olacağım varsayımları tamamen bir yakıştırma. Henüz adaylık konusunda hiçbir görüşme yapılmadı ve hiçbir saptamada bulunulmadı”* sözleriyle, kamuoyunun merakını körüklüyordu.⁴⁷ Ayrıca, *“Özenle yürüttüğümüz örgütlenme çalışmalarımızı ara seçimler uğruna eksik bırakıp gereğinden önce büyük kongre toplamayı istemiyorduk. Şimdi bu koşullar kalktığına göre, ilkelerimizden sapmaksızın ara seçime katılabileceğiz”* diye seçime katılma konusundaki tereddütlerinin sebeplerini açıklamaya çalışıyordu.⁴⁸ Ancak, Yeni Asır, Rahşan Ecevit'in *“İzmir benim doğum yerim ve en kuvvetli olduğumuz ildir. Çok önemli bir siyasal merkez olduğu gibi, bizim örgütlenme çalışmalarımızın özellikle hızlandığı bir ildir”* sözleriyle üstü kapalı biçimde aday olacağını açıklıyordu.⁴⁹

⁴⁵ Ergül, aynı yer.

⁴⁶ Ergül, aynı yer.

⁴⁷ DSP bütün gelişim ve olaylara aldırmandan seçime gitme kararı verdiği gibi, korkulan hareketi yaptı, Rahşan Ecevit'i İzmir'den aday gösterdi. DSP Genel Sekreteri, *“İnönü'ye İzmir'den şans tanıyor musunuz?”* sorusuna *“Ben tavsiye etmem. Başka bir yerden, Gaziantep'ten falan denese daha iyi olur”* diye rekabete hız veriyordu. Bkz. Ergül, a.g.e., s. 58.

⁴⁸ 1983 seçimleri öncesi veto edilerek genel seçimlere sokulmayan Erdal İnönü de ilk kez bu seçimde partisi gibi şansını deniyor. İnönü, İzmir'den aday olurken Eşref Erdem Ankara ikinci bölgeden, Sait Bingöl Bingöl'den, İbrahim Şahin Burdur'dan, Mustafa Yılmaz Gaziantep'ten, Hikmet Çetin İstanbul altıncı bölgeden, Erdoğan Yetenç Manisa birinci bölgeden, Yalçın Milli Manisa ikinci bölgeden, Abdullah Emre İleri Niğde'den, Suat Binici Samsun'dan, Muzaffer Saraç ise Zonguldak'tan aday oldular. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s. 144.

⁴⁹ Rahşan Ecevit'in Erdal İnönü'nün karşısına çıkmasındaki neden ara seçimde SHP'nin muhtemel bir başarısını engellemeye yönelikti. Ecevitler biliyorlardı ki, SHP'nin ara seçimdeki başarısı DSP'nin önünü tıkayacak, başarıya giden süreci uzatacaktı. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s. 145.

Seçim sırasında, solun sola, sağın sağa karşı savaşıacağı ağır ağır gün ışığına çıkmıştı. DSP'nin, seçime, “*İnönü'ye bir ders verme*”, SHP ise “*DSP'nin, SHP ile uzlaşma içinde olmadığını göstermek için*” girdiği değerlendirmesi yapılıyor ve bu gerekçelerle, bölünmenin zararları, sol kamuoyuna anlatılmak isteniyordu. Oysa Bülent Ecevit'in düşüncesi, “*Soldaki bölünmenin sağdaki bölünmeden daha önemsiz olduğu*”, “*nihayet seçmen iki partinin yapılarını, bileşimlerini, işleyiş biçimlerini tartacak ve birinden birine ağırlığını koyacaktır*” düşüncesindeydi. Sağda ise “*derine inen bir bölünme söz konusudur*” biçimindedir.⁵⁰ Gerçekten de sağda, soldaki gibi birbirinin kuyusunu kazan iki parti değil, tam beş parti vardı: farklılıkları dincilik, milliyetçilik gibi ideolojilere dayanıyordu.⁵¹

Seçimlerden önce gerekli yasal düzenlemeler yapılarak hiçbir koşul aramaksızın tüzel kişiliği olan bütün siyasal partilerin seçimlere katılmasına olanak verildi. Ayrıca bütün partilere devlet radyo ve televizyonundan propaganda yapma hakkı tanındı. Böyle olunca bu ara seçimde, seçime katılan parti sayısı bakımından, Cumhuriyet Tarihinin rekoru kırıldı ve 11 milletvekilliği için tam 12 parti yarıştı.⁵²

Seçime katılma oranı yüzde 87,9 düzeyinde gerçekleşti. ANAP bir önceki seçimlere göre önemli bir oy kaybına uğramasına karşın, yine de yüzde 32,1'lik oy oranıyla seçimlerden birinci parti olarak çıktı.⁵³ DYP yüzde 23,5 ile ikinci, SHP yüzde 22,7 ile üçüncü sırayı aldı. Bu oy oranlarıyla ANAP 6, DYP 4 ve SHP 1 milletvekilliği elde ettiler.⁵⁴ Daha küçük oranlarda oy alan öteki 9 partinin hiçbiri meclise temsilci sokamadı. Bu arada Cindoruk Samsun'dan, İnönü İzmir'den milletvekili seçildiler.⁵⁵

⁵⁰ Uğur Mumcu'ya göre, Özal “*emanetçi*”, oyları ise emanettir. Çünkü 6 Kasım seçimlerinde AP oyları Özal için kullanılmıştır. Bkz. Uğur Mumcu, “*Emanetçi Sultana*”, **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1986.

⁵¹ Ergül, a.g.e., s. 59.

⁵² Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 165.

⁵³ Ara seçim sonuçları ANAP açısından anlamlıydı: Seçimler: 1983–1984–1986, ANAP'ın Oy Oranları: %42 %32 %32. Bu seçimlerde, 1984 seçimlerinin ikinci ve üçüncü partileri de yer değiştirmiştir. Seçimlerden beklediği olumlu sonucu alan DYP erken seçim isterken, hayal kırıklığına uğrayan ANAP ise buna karşı çıkmıştır. Bkz. Belhan, a.g.t., s. 129

⁵⁴ Seçimden sonra Cumhuriyet Gazetesi “*Demirel Silkeledi*” diye başlık atarken Erdal İnönü de “*Sonuç benim umduğum gibi olmadı*” diyerek hayal kırıklığına uğradığını gözler önüne serecektir. Bkz. **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1986, s. 11.

⁵⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer; Erdal Onar-Levent Gönenç, “1982 Anayasası'na Göre Ara Seçim”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/284/2596.pdf>, (Son Erişim: 01.03.2009)

Tablo 5: 28 Eylül 1986 Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları

28 Eylül 1986 Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları	
Seçim Yapılacak İl Sayısı	10 il
Seçilecek Milletvekili Sayısı	11 Milletvekili
Seçim Yapılan İller	Ankara, Bingöl, Burdur, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Manisa (2), Niğde, Samsun, Zonguldak
Seçmen Sayısı	2.950.154
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	2.592.752
Seçime Katılma Oranı	% 87.9
Geçerli Oy Sayısı	2.507.212

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur.⁵⁶

Tablo 6: Partiler, Çıkardıkları M.V. Sayısı, Oy Oranları ve Aldıkları Oy Sayısı

Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Çıkardığı M.V. Sayısı
ANAP	805.267	32.1	6
BP (1)	9.058	0.4	--
BAP (2)	13.497	0.6	--
BVP	32.303	1.3	--
DSP	213.168	8.5	--
DYP	590.069	23.5	4
HDP	34.317	1.4	--
IDP	15.729	0.6	--
MÇP	55.144	2.2	--
RP	137.485	5.5	--
SHP (1)	570.055	22.7	1
VAP	25.814	1.0	--
Bağımsızlar	5.306	0.2	--
Toplam	2.507.212	100.0	11

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur.

⁵⁶ Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur. Bkz. **Milletvekili Genel Seçimleri 1923–2007**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 96–97; ayrıca www.tbmm.gov.tr; http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=11, (Son Erişim: 23. 04. 2009).

Rahşan Ecevit'in başkanlığındaki DSP ilk kez bir seçim tecrübesi yaşarken oyların yüzde 8,5'ini alarak dördüncü sıraya yerleşti. Refah Partisi yüzde 5,5'te kaldı. Öteki partilerin oyları daha da düşüktü. 7 Temmuz 1983'te kurulan Milliyetçi Çalışma Partisi yüzde 2,2; 9 Mayıs 1986'da kurulan Hür Demokrat Parti yüzde 1,4; 21 Temmuz 1986'da kurulan Büyük Vatan Partisi yüzde 1,3; 18 Mart 1986'da kurulan Vatandaş Partisi yüzde 1,0; 21 Mart 1984'te kurulan İslahatçı Demokrasi Partisi 0,6; 14 Mart 1986'da kurulan Büyük Anadolu Partisi yüzde 0,6 ve 29 Temmuz 1983'te kurulan Bayrak Partisi yüzde 0,4 düzeyinde kaldı. Seçmenlerin yüzde 0,2'si de bağımsız adaylara oy verdi.⁵⁷ Seçim sonuçlarını değerlendiren Özal, “*Ekseriyeti biz aldık, solun durumu garip*” olduğunu söylese de bu seçimler ANAP için önemli bir dönüm noktası olmuş, “*6-5'lik*” bu son zaferden sonra parti sürekli oy kaybetmiş, Demirel'in deyişiyle “*Hükümet şamarı yemiştir.*”⁵⁸

3.2.7. 28 Eylül 1986 Ara Seçimleri Sonrasında SHP

SHP seçim sonuçlarından memnun değildi. DSP ve Ecevit, sonuçları normal karşıladılar.⁵⁹ İç ve dış basında seçim sonuçları “*Demirel Silkeledi, Demirel'in zaferi ve Türk toplumunun demokratikleşmeye doğru adımı*” olarak değerlendiriliyordu.⁶⁰ 6 Kasım 1983 seçimlerine “*muvaaza*” ithamı altında giren HP'nin aldığı oy ile 1984 yerel seçimlerinde SODEP'in aldığı oyların altında kalmıştı. SODEP, HP ile birleştiğinde DSP faktörüne karşın, birinci parti olmayı düşünüyordu. SHP muhalefette oy kaybetmişti. Seçim sonuçları hem DSP olgusunun varlığını gösteriyor hem de alınan % 22,7 oyla, topluma umut ve mesaj verilemediğini ortaya koyuyordu. Hayal kırıklığı büyüktü.⁶¹

SHP'liler taraftarları, SHP'nin kimliğinde yaktıkları iktidar özleminin, çok uzaklarda olduğunun ortaya çıkmasından doğan öfke ile önce, Ecevit'e yüklediler. “*Ecevit böldü*” tanısı gündeme giren, ilk görüş oldu. Bu bağlamda, seçim sonuçları “*bölünme*” tezine bağlanıyordu. Oysa kimilerine göre, gerçek neden, sosyaldemokratların kamuoyuna gerekli güveni verememiş olmalarıydı. “*Eğer*”, diyorlardı, “*SHP % 30'larda oy alabilmiş olsaydı, DSP'nin bölmesinden söz etmek*

⁵⁷ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

⁵⁸ **Cumhuriyet**, 29–30 Eylül 1986; ayrıca bkz. Betül Uncular, **İşte Böyle Bir Meclis 1983–1991**, Bilgi Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1992, s. 96.

⁵⁹ Ergül, a.g.e., s. 72.

⁶⁰ **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1986.

⁶¹ Ergül, a.g.e., s. 73.

mümkün olabilirdi. İki parti birleşse bile Zonguldak dışında hiçbir ilde seçim kazanamadığına, Zonguldak'ta da DSP önde olduğuna göre, 'bölme' lafta kalan bir yenilgi nedenidir.”

Kısa süre sonra, “Sol kanat SHP'yi mahvetti” diye, parti içi çatışmalar ve örgütlenme sırasında büyük bir iştiyakla kucak açılanlar, suçlandı. Ecevit'in suçlamasına koşturarak vaktiyle “daha solda” olanların, partide olmasının sonuçları etkilediği söylendi. “12 Eylül'ü yapanların üzerine fazla gidildi, işkence konusu üzerinde fazla duruldu, halk bu nedenle SHP'den soğudu” eleştirisi de yapılıyordu. Doğal olarak, aksini düşünenler de vardı. Bunlar, “SHP yeterince sol olamadığı için oy kaybetti” diyorlardı. 12 Eylül Askeri Yönetimine karşı gerekli muhalefeti yapamamanın partiyi bu noktaya sürüklediği düşüncesinde idiler. Halka, anayasanın değiştirilmesi, idam cezasının kaldırılması dâhil hiçbir konuda “mücadeleci” parti görünümünü sunamamışlardı.⁶² Yeterince sol muhalefet yapılmadığından yakınanlar; Özellikle 12 Eylül'den sonra strateji hatası yapıldığını, 12 Mart'tan sonra olduğu gibi ezilen geniş halk kitlelerine gerekli heyecanın verilemediğini söylüyorlardı. Bu bağlamda, Ecevit'in Askeri Yönetime karşı tavrının doğruluğunu benimsiyorlardı.⁶³

Ecevit'in sosyaldemokrasinin ötesindeki sola karşı tutumunu haklı bulanlar da vardı. Örneğin, Ahmet Taner Kışlalı, “Daha soldakileri sınıflandırarak değerlendirmek gerekir. Bir bölümü demokratik solu küçümseyip, o bayrak altında görünmek istemez. Diğer bölümü, demokratik solu küçümseyip halde, kendi amacı olan solu geliştirmek için onun gücünden yararlanmak amacındadır. Bunlar bir anlamda gerçek kimliklerini gizleyerek girdikleri demokratik sol partilere zarar verirler” düşüncesindedir. Bu nedenle de Ecevit'in bu tehlikeye işaret etmesini haklı görmektedir.⁶⁴

Ergül'e göre: “Halktan iktidar istemenin ve iktidarı beklemenin” tek başına başarı için yetmeyeceği görülmüştü. İktidara karşı bir seçenek oluşturulamamış; baskılar, yasaklar, keyfi uygulamalar konusunda “pısrık, beceriksiz” bir muhalefet

⁶² Ergül, aynı yer.

⁶³ Ergül, a.g.e., s. 74.

⁶⁴ Ancak, SHP'deki durum farklı idi. SHP, başından beri, “tüm solu tek çatı altında toplamak” amacı ile yola çıkmıştı. Bu nedenle bir “sızma” söz konusu değildi. Radikal solun, SHP'de yer aramasının kendisi için handikapı ayrı; SHP'nin politikası ve kendisine zararı ayrı değerlendirilmelidir. Bkz. Ergül, aynı yer.

sergilenmiş; tutarsızlıklar gösterilmişti. Hemen iktidar olunacakmış havasına kapılıp, hiziplerin birbirine girmesi başarısızlık nedenlerinden biri olarak gösteriliyordu. Bu kavgaların halkta güvensizlik yarattığı kesindi. Bir süre sonra da, *“İnönü gibi genel başkan olursa böyle olur”* diye, suçlamalar Genel Başkan'a yönetildi. Özellikle Genel Başkan'ın geçmişte alışıldığı gibi seçim heyecanını meydanlara taşıyamadığı vurgulanıyordu.⁶⁵

SHP'de kısa sürede, yeni kimlik, yeni strateji ve yeni lider tartışmaları peş peşe gündeme gelecekti. İsmail Cem, *“kendi temellerimizden hareketle kendimizi, topluma verdiğimiz görünümü, mesajlarımızı üslubumuzu köklü biçimde yenilemeliyiz”* çağrısında bulunuyordu. Erol Çevikçe, SHP'nin *“artık her an iktidar olabilir”* yaftası ile dolaşmamasını, partinin uzun vadeli bir perspektif çizmesini teklif ediyordu. Ertuğrul Günay, *“1960'dan beri, sosyaldemokratların toplumda militarizmin bir kurum olarak yerleşmesinde, pay sahibi olarak gösterildiğini, bu tavrın kamuoyuna iyi aksettirilmediğini ve yeni hedefin sosyaldemokratların devletçi seçkinci çizgiyi terk ederek halk çizgisi tutturması”* olduğunu söylüyordu. Oysa Demirel, *“demokratikleşme ve sivilleşme”* konusunda topluma bir imaj vermeyi başardığı için seçimden başarılı çıkmıştı.⁶⁶

Aydın Güven Gürkan'ın seçim değerlendirmesi, *“sağın büyük bir şok geçirdiği”* biçimindedir. *“Sağ, tam ortasından ikiye bölünmüştür. Bu da, 1988'de, % 35 civarında bir oyun SHP'ye tek başına iktidar yolunu açacağı anlamına gelmektedir. Ufacık bir şartla: SHP dilinde, üslubunda, içeriğinde hızla yenilenmelidir. Parti, bu klik, hizip söylentilerinden kararlı bir tavırla kurtarılmalıdır. HP'den gelmiş olanlar kendilerini dışlanmış ve aldatılmış saymaktadırlar. Bu duygu aşılmazsa eski HP'lilerin DSP'de yeni bir yuva bulmaları umudu giderek güçlenir.”* İsmail Cem, *“Ara seçim sonuçları bizim açımızdan üzücüdür, ama asıl düşündürücü olan, bu seçimin verdiği işaretleri anlayamazsak karşılaşacağımız gelişmelerdir”* diyor, olağanüstü kurultay öneriyordu.⁶⁷

Teoman Ergül şöyle aktarıyor: *“MKYK'da, olağanüstü kurultay önerisi, genel başkanın olumlu oyuna karşın reddediliyordu. İnönü, seçim sonuçlarından kendisini sorumlu tuttuğunu açıklıyor; istifa dilekçesini de aday olmamak koşuluyla*

⁶⁵ Ergül, a.g.e., s. 76.

⁶⁶ Ergül, a.g.e., s. 77.

⁶⁷ Ergül, aynı yer.

veriyordu. İnönü'nün istifası büyük etki yapıyordu. SHP henüz İnönü'nün istifasına hazırlıklı değildi. Tartışmanın yönünü, DSP üzerinde yoğunlaştırdı. HP ile birleştirme deneyiminin verdiği yetki ve güvenle 'DSP ile birleşmeyi sağlayacağı' kozunu masaya koydu. 'Birleşme' formülü kafasındaydı. Zamanı geldiğinde yürürlüğe koyabileceğini, özellikle de 'Ecevit'in yasağının kalkmasından sonra', bu birleşmenin mutlaka gerçekleşebileceği umudunu çevresine yaymaya başladı.”⁶⁸

Seçimlerin hemen ardından, SHP'de, genel başkanlık mücadelesi başlayacağı havası yayılmaya başladı. Doğal olarak, böyle bir mücadele için, ilk akla gelen isim de Aydın Güven Gürkan olacaktı. Ancak, Gürkan, çok sert bir dille “Kim kendisini genel başkanlığa layık görüyorsa beni araya katmaya çalışmadan çıksın mücadelesini yapsın” dedi. Bu süreçten sonra SHP kurultaya gitti.

3.2.8. SHP Küçük Kurultayı

28 Eylül seçimlerinden sonra büyük önem verilen; 30 yıldır CHP'nin kaleleri Silifke ve Ardeşen'de yapılan Belediye Başkanlığı seçimleri de kaybedildi. Ergül'e göre Deniz Baykal, kazanılması mümkün Silifke seçimlerinde büyük gayret gösteriyor ve “görkemli bir dönüş” plânliyordu. Ancak seçimler kaybedilince evdeki hesap çarşıya uymamış ve “Baykal'ın başarısı” plâni suya düştü. İsmail Cem, “Genel Başkanlık makamı yenilenmeli” diyor; paradoksal bir anlatımla, bütün olanlardan genel başkanı değil de başkanlığı sorumlu tuttuğunu, bunun için de “Başkanlık makamının yenilenmesini” bir bakıma kurultaydan güvenoyu alınmasını istiyordu.⁶⁹

Deniz Baykal, ilk defa parti sorunlarına ilişkin düşüncelerini açıklıyor; seçim sonuçlarından, parti içindeki çekişmelerden “Başkanı değil, karargâhını” sorumlu tutan bir politika izliyordu. Bu bir bakıma partinin ikinci adamlığına talip olmak anlamı taşıyordu. Deniz Baykal, “İnönü partide ikame edilmesi mümkün olmayan bir noktada bulunuyor. Yetenekleriyle, nitelikleriyle, kişiliğiyle, bugüne kadar sergilediği yaklaşımıyla ve uygulamasıyla Sayın İnönü yerini doldurma imkânına sahip olmadığımız bir kimlik sergilemiştir. Partinin tüm unsurlarını etkin bir biçimde

⁶⁸ Ergül, a.g.e., s. 77-78.

⁶⁹ İsmail Cem, 1988 Haziran Kurultayında genel başkanlığa adaylığını koyduğunda, kendisine bu görüşünü hatırlatanlara şu cevabı vermiştir: “Büyük fırsatların kaçtığı ve bazı kaygılarımın maalesef doğru çıktığını görmekteyim. Örneğin, soldaki oy birikiminin üzerinde tek iddia artık bizimki değil, bu ciddi bir durumdur, bize çok pahalıya mal olur demiştim. Ve kendini yenilemiş bir SHP'nin sosyaldemokrat dünyanın içindeki bütünleşmeyi çok daha kolay sağlayacağını belirtmiştim. Malumdur ki genel seçimdeki bölünmüşlük bize 76 milletvekiline mal oldu”. Bkz. Ergül, a.g.e., s. 90.

geleceğe dönük çalıştırma şansına sahip böyle bir genel başkana ihtiyacımız var.” diyordu.⁷⁰ Bu sözlerin hemen arkasından *“parti karargâhına”* yönelttiği eleştiriler, Deniz Baykal'ın inandırıcılığını azaltıyordu. İnönü, Kurultay'da, Deniz Baykal'la köprüleri atacaktı. Bunun tüm hiziplere bir uyarı olacağını düşünmekte idi. O'na göre Baykal, *“Açıkça başkanlığa oynadığını”* ilan ediyordu. Kurultay'dan önce gazeteci Teoman Erel'in *“Deniz Baykal ile görüştim. Size gelirse yarışa girmesi için izin verir misiniz?”* sorusuna, kızgınlıkla, *“Bir arkadaşım bana gelmek isterse kendisi sormalı”* cevabını veriyordu.

İnönü, kendisini *“gidici”* olarak gösterecek her türlü davranıştan, rahatsızlık duyuyordu. Nitekim Milliyet gazetesine verdiği demeçte *“Bırakıp gitmeyeceğim”* diyerek bu konudaki kararlılığını göstermişti. Küçük Kurultay'dan birkaç gün önce gerçekleşen İnönü-Baykal görüşmesinde İnönü gazetecilerin birlikte fotoğraf çekilmesi isteklerini, görüşmelerin uzamasını bahane ederek engelliyordu. Deniz Baykal, İnönü ile görüşmesinden sonra hızını yitirmiş; *“Bazen sessiz kalınarak da partiye yardımcı olunabilir”* demeye başlamıştı. Baykal ile beraber hareket eden 40 kadar il başkanına, *“kendisine güveni yok, O genel başkanken yönetimde görev almasının söz konusu olmayacağını”* söylüyordu.

Baykal'ın, İsmail Cem'in, açıkça olmamakla beraber Gürkan'ın kurultayı toplama isteklerinin ardındaki amacı sezenlerden, eski genel sekreter Cahit Angın, *“Partinin bir genel başkanı var”* diyordu, *“Bir genel başkan aramak büyük yanlıştır. Artık Türk insanı kendisine kahraman, kurtarıcı aramıyor. Onun için kimse kendisini bir kurtarıcı, bir mehdi gibi sunmasın”* diye tartışmalara katılıyordu.⁷¹

Küçük Kurultay'da Gürkan-İsmail Cem ikilisi, seçim yapılacak Kurultay'ın erkene alınmasını, Baykal-Topuz dâhil eskiler ise Kurultay'ın 5 yıllıklara ait yasakların kalkacağı 1987 Kasım ayında yapılmasını istiyorlardı. Gürkan, Baykal-Topuz ikilisinin parti içinde uygulamaya çalıştığı siyaset üslubunu beğenmediğini isim belirtmeden söylüyorlardı.⁷² Baykal-Topuz ve diğerleri ise birlikte hareket ediyorlar, ve *“partinin karargâhına”* girmeyi plânlıyorlardı. Bu yüzden seçimli bir Kurultay peşindeydiler.

⁷⁰ Ergül, aynı yer.

⁷¹ Ergül, a.g.e., s. 91.

⁷² Ergül, aynı yer.

SHP 3. Olağan Küçük Kurultayı, bu hava içinde Ankara'da Ses Sineması'nda toplandı. Kurultayın başlayacağı saatte bile kapı önünde kalabalık olmadığı gibi, salonda da kimse bulunmuyordu. Yavaş yavaş kurultay delegeleri salonda yerlerini almaya başlıyorlardı. Dinleyici yok denecek kadar azdı. Salonun önüne İnönü posteri bile asılmamıştı. Karamsar hava yüzlerden okunuyordu.⁷³

Kurultaya gelenler için umut, yenilgiden sonra ayyuka çıkan hizip çekişmelerinden dolayı darmadağın olan partinin derlenip toparlanmasıdır. Hatta Genel Başkan İnönü, seçim yenilgisi ve hizip tartışmalarına fazla girilmeden, delegelerin geleceğe yönelik olarak tüzük ve program çalışmalarına girmesinden yanadır. Ancak, örgüt “*iktidar alternatifi*” olmaktan giderek uzaklaşmasının sorumlusu olarak gördüğü yönetim kadrosunu sert bir dille eleştiriyordu.

İnönü, açış konuşmasında, meydanı hiziplere bırakamayacağını açıklıkla belli ediyordu. Meclis grubundaki huzursuzlukları gidermeye, parçalanmayı önlemeye özel bir özen gösterdiği açıklıkla görülüyordu. Kurultay'dan önce, tek tek konuştuğu il başkanlarından da milletvekillerine karşı aynı dikkat ve özeni göstermelerini; onları ürkütecek tepkilerden kaçınmalarını istiyordu. DSP ile ilgili olarak artık sert olunacağı mesajını veriyordu: “*DSP sözcülerinin insafsız suçlamaları seçim sırasında SHP ve DSP'nin birlikte alacağı toplam oyu azalttı, çünkü kararsız seçmenleri ürküttü, sosyaldemokratları uzaklaştırdı.*”⁷⁴ DSP Genel Başkanının seçimden sonraki konuşmaları birleşme için umut vermiyor. Tam tersine hala SHP'ye tamir edilmez yapısal kusurlar atfediyor, 'beş generalin izniyle kurulan partinin' halktan destek alamayacağı suçlamasını gene yapıyor.” Ayrıca İnönü, “*Bundan böyle DSP'nin yönelteceği suçlamaları cevapsız bırakmayacağını*” özellikle vurguluyor ve “*DSP'nin SHP'yi tabanda ve çatıda tahrip etmesine izin vermeyeceklerini*” söyleyerek DSP'ye savaş ilan ediyordu.⁷⁵ İnönü, seçim kampanyası sırasında çok yumuşak davrandığı Ecevit ve DSP'ye karşı sert bir tutum takınmaya başlamıştı.⁷⁶

Ancak Ankara İl Başkanı Ertuğrul Günay daha çok özeleştiri yapıyordu: “*Ekonomik konularda vaat veriyor, kaynak göstermiyoruz, halk bize güvenmiyor*”

⁷³ Ergül, a.g.e., s. 92.

⁷⁴ Ergül, a.g.e., s. 92.

⁷⁵ Erdal İnönü, **Kurultay Konuşmaları**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998, s. 112.

⁷⁶ Bunun nedeni, dışta bir ortak düşman yaratarak içte dayanışmayı sağlamak stratejisi olabilirdi.

diyordu. Günay, giderek sertleşen konuşmasında, İnönü'yü de eleştiriyor, İnönü'nün “sosyaldemokrat ilkeleri iyi anlatamadığını” söylüyordu. Günay, en önemlisi, “SHP'nin 12 Eylül'e bakışının net bir şekilde halka açıklamasını” istiyordu. HP'den gelen milletvekilleri, Kurultay'ın önemli sorunlarındandı. Özellikle “DSP ile ilişkileri”, “istifa toplantıları” eleştiri konusu oluyordu. Meclis Grup Başkanvekili Cahit Tutum, MKYK'yı hizipçilikle suçluyordu. Parti örgütü ile meclis gurubu uyum sağlayamamıştı. Manisa İl Başkanı Erdoğan Yetenç ise Cahit Tutum'u adını vererek itham ediyordu: “Benim hakkımda geçen Kurultaydaki olaylar nedeniyle soruşturma açılmasını istediniz. Bu soruşturma savcının işidir, sizin değil. Eğer partide disiplin sağlanmak isteniyorsa Canver'in dokunulmazlığı oylamasında çekimser kalan iki SHP milletvekili hakkında parti soruşturma açmalıdır”⁷⁷ Baykalcıların, “Genel Başkan'a destek oluyoruz” stratejisi, kesinlikle sona ermişti. Ancak Topuzcular, “parti yönetimi ile ilgili sorunlar vardır, bunlara genel başkanlık dâhil değildir” politikasını sürdüreceklerdi. Ali Topuz, Genel başkanlık sorununu gündeme getiren İsmail Cem'i yadırgıyor, eleştiriyordu.

Kurultay sonrasında, “Genel Başkan tartışıldı, Genel Yönetim tartışıldı. Meclis grubu tartışıldı. Örgüt tartışıldı. En sonunda SHP de henüz parti olamamanın sancıları çekiliyor” değerlendirmesi yapıldı. Delegeler, Kurultay'dan, illerine, “Tüzük ve Program Çalışmaları Raporu” ile dönüyorlardı.⁷⁸ Tüzük konusunda, en önemli tartışma, parti yöneticilerinin seçiminde, “nisbi temsil” sisteminin önerilmesi noktasında odaklaşıyordu. Genel Sekreter Fikri Sağlar ve yardımcısı Yakup Kepenek, parti yönetimi için önerilen “nisbi temsil” sistemine, “kamuyunda ve partinin yapılanmasında yanlış düşünceler doğuracağı” endişesi ile karşı çıkıyorlardı.⁷⁹

SHP'nin yeni Genel Sekreteri, Genel Başkan'ın CHP'nin eski hiziplerinden uzak durma politikasına karşı, Genel Başkan'ın etrafında CHP'nin ağır toplarından bir ekip oluşturma çabalarına girmişti. İnönü'nün etrafında, “Liderler Grubu” oluşturulması düşüncesinin ilk sahibi Ali Dinçer'di. Ecevit'i kızdırmamak için CHP hizip liderleri saf dışı bırakılmak istenmişti, ama Ecevit'in husumeti yine çekilmişti.⁸⁰

⁷⁷ Ergül, a.g.e., s. 93.

⁷⁸ S.H.P. Sosyaldemokrat Halkçı Parti Tüzüğü, (Basım yeri ve yılı yok).

⁷⁹ İnönü, a.g.e., s. 116-121.

⁸⁰ Fikri Sağlar, “Ecevit'i kızdırmamak için o kadar dikkatli davranıldı da ne oldu? Zaten bizi hizipler koalisyonu gibi göstermiyor mu? Öyleyse eskilerin gücünden de yararlanmamız için hiçbir engel yok

Sağlar, bu amaçla ilk önce Deniz Baykal, Ali Topuz, Necdet Uğur ve Süleyman Genç'le görüştü. Bu görüşmeler, “hiziplerin resmen tanınması” biçiminde değerlendirildi. Sağlar, “bu değerli politikacılara Ecevit'in, hizipçi demesinin nedenini, kendi başarısızlığını örtme” amacıyla görüyordu. Bu düşünce ile bu kişilerden Silifke seçimlerinde yararlanılmak istendi; ama sonuç, alınamadı.⁸¹

Ecevit, yeni bir yapı ve yeni bir parti görüntüsü için çabalarken, Sağlar SHP'yi eski CHP ile özdeşleştirmeye çalışıyordu. Doğal olarak, Fikri Sağlar gibi düşünmeyenler de vardı. Örneğin, SHP eski genel başkan yardımcılarında Tefik Çavdar aykırı görüşler belirterek, “SHP bana göre CHP'nin devamı değil yeni bir partidir. Bunu kanıtladığı ölçüde inandırıcı olacaktır. Yoksa klasik CHP oylarını bir süre korumakla birlikte, giderek ağır ağır küçülür” diyordu. Çavdar'a göre, “SHP, bir dünya görüşü olmamasından dolayı belkemiği olmayan bir parti” idi. Genel Sekreterinin girişimlerine karşın, Erdal İnönü, eski CHP'lilerin bir bölümüne uzak durmayı tercih ediyordu. İnönü, ayrıca, Ecevit'e karşı politikasını değiştirmişti. “Sertleşmeyi deneyeceğini” çevresine söylüyor; Almanya'da bir toplantıda Ecevit'in sağda olduğunu açıkça söylemekten kaçınıyordu.

3.2.9. Siyasi Yasakların Kaldırılması

1987'de demokratikleşme süreci açısından meydana gelen dikkate değer gelişmelerden biri de, Anayasa gereğince on ve beş yıl süreyle politik faaliyette bulunmaları yasaklanan kişilere yönelik, bu yasakların kaldırılması amacıyla yapılan halkoylamasıdır.⁸² 1984 yerel ve 1986 ara seçimleri, 12 Eylül yönetiminin koyduğu siyaset yasaklarını işlemez hale getirmişti. Bu yasaklar sayesinde 1983'te tek başına iktidar olan ANAP bile artık açıkça yasakları savunamaz durumdaydı. Zaten yasaklı liderler bütün güçleriyle siyasetin içindeydiler.⁸³ 1986'ya gelindiğinde, artık yasakları koyduran Evren bile bu fiili durumun hukukileştirilmesine karşı

artık” gerekçesi ile Genel Başkan'ın etrafında “Liderler Grubu” fikrine sahip çıkmıştı. Bkz. Ergül, aynı yer.

⁸¹ Ergül, a.g.e., s. 95.

⁸² Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, İmge Yayınları, Ankara, 2004, s. 278.

⁸³ Hikmet Bila, **CHP 1919–1999**, Doğan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 379.

görünmüyordu. Ancak bu konuda bir “ön referandum” un yapılmasını gerekli görüyordu. Çünkü yasakların kalkması için Anayasa değişikliği gerekiyordu.⁸⁴

Süleyman Demirel, yasaklılarla ilgili geçici 4. maddenin kaldırılması için halkoylamasına gidilmesine içerlemişti. Buna hiç gerek olmadığını; halkı ikiye, “Evetçi-Hayırcı” diye böleceğini söylüyordu. Meclis, bu işi yapabiliirdi. Evren'in savunduğu, “Yasağı halk koydu, halk kaldırsın” gerekçesinin de mantığı yoktu. “Anayasa oylamasının yapıldığı günlerde halkın özgür iradesini ortaya çıkaracak koşullar bulunmuyordu” diyordu. Erdal İnönü de, halkoylamasının gereksizliği görüşünü paylaşıyordu. Onun gerekçesi farklıydı sadece, “Hukuk devletinde halka ceza verelim mi, vermeyelim mi” diye sorulmamalıydı.⁸⁵

Anayasa'nın değiştirilmesine ilişkin kurallar yeniden düzenlenirken, TBMM'de % 75 oranında bir çoğunluk sağlayamayan değişiklik önerilerinin (eğer aldıkları oy % 50'nin üzerinde ise) halkoyuna sunulması kabul edilmişti. Bu arada 1982 Anayasası'nın geçici ek maddeleri uyarınca siyaset yapmaları yasaklanan kişilerin yasakları, TBMM'de gerekli çoğunluğun sağlanarak kalkabileceği halde, önerinin bir kere de halkoylamasına sunulması gündeme getirildi.⁸⁶ Diğer yandan yasakların kaldırılmasına sıcak bakmayan Özal, anayasa değişikliğinin kolaylaştırılmasını ve daha kapsamlı tutulmasını, yasakların da halkoylaması ile kaldırılmasını istemiştir.⁸⁷

Özal, seçimlerden sonra kamuoyunun baskısı altında rakiplerinin siyasal haklarını iade etmek zorunda kalacaktı. Meclis'te çoğunluğa sahip olduğu için Anayasayı değiştirebilirdi. Ancak, konuyu bir referandumla halka götürmeye karar verdi. Halk siyasal hakların iadesine karşı oy kullanırsa, Demirel'in meydan okumasından (İnönü de Ecevit'inkinden) kimsede nefret uyandırmadan kurtulmuş olacaktı. Özal, yaz boyunca “hayır” oyu verilmesi için kampanya yürüttü. Kendisini

⁸⁴ Bununla beraber Özal, Evren'in de yasakların kalkmasını istemeyeceğini düşünmüştür. Ancak Evren, adının bu ise bahane gösterilmemesi için Cumhurbaşkanlığı Basın Danışmanı Ali Baransal aracılığı ile eski siyasilerin affına karşı olmadığını açıklamıştır. Bkz. Bülent Tanör, “Siyasal Tarih, (1980–1995), **Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980–2003**, (Editör: Sina Akşin), Cem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 71; Yavuz Donat, **Demirel'in Yokluk Yılları**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1993, s. 187.

⁸⁵ Ergül, a.g.e., s. 156.

⁸⁶ Çavdar, aynı yer; Ayrıca, İktidardaki ANAP, yasakların kaldırılmasını bazı zeminlerde savunuyor, bazı zeminlerde ise karşı çıkıyordu. Yani ANAP ikircikli bir tutum içine girmişti. Aslında iç ve dış baskılar sonucu Milletvekilliği Ara Seçimlerine yasaklı liderlerin bizzat katılması, yasakları fiilen bitirmiş, ancak hukuken bitirememişti. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s. 148.

⁸⁷ Tanör, aynı yer.

dinleyenleri “*evet*” oyunun askeri müdahaleye yol açan şiddet ve kaos kâbusuna yeniden dönülmesi anlamına geleceğini söyleyerek uyarıyordu.⁸⁸

Özal, “*Hayır*” demeden, gittiği her yerde verdiği demeçlerde üzeri kapalı söz ve imalarla, “*hayır*” kampanyası yapmıştır. Güneş Taner, turuncu renkli ve üzerinde üç tane “*No!*” yazan bir tişört giyip ilk kez ağustostaki Samsun mitinginde Özal’ın yanında durmuştur. Yine, Özal’ın konuştuğu meydanlar, hayır oyunun rengi olan turuncuyla süslenip halka sorular yöneltilerek “*hayır*” cevabı alınmıştır. Özal o günlerde “*Hayırlı olur!*” deyimini de sıkça telaffuz etmiştir. “*Hayır*” kampanyasının hızlandığı dönemlerde, bir gün Isparta mitinginde halkın, evet oyunun rengi olan mavi için “*Mavi, mavi masmavi*” diye tempo tutmasına sinirlenen Özal, kendini tutamayıp, “*Yunan bayrağının rengi de mavidir ama!*” diyerek son derece sert bir tepki göstermiştir. Özal’ın bu sözü büyük bir şaşkınlık ve tepkiyle karşılanmıştır. En sonunda, 5 Eylül 1987’de yaptığı TV konuşmasında Özal, açıkça ilk kez “*hayır*” sözcüğünü telaffuz etmiştir.⁸⁹ ANAP, “*hayır*” oylarının “*evet*” oylarından fazla çıkacağını varsayıyordu. Çünkü ANAP en büyük rakibi DYP'nin başına Demirel'in geçmesinden korkuyordu. Bunun için ikircikli davranıyordu.⁹⁰

Aslında, SHP de, ANAP gibi bir ikilem yaşıyordu.⁹¹ Süleyman Demirel, ANAP ve Özal için neyse; Bülent Ecevit de SHP için aynı değerde seçenek teşkil ediyordu. Bunun için, halkoylamasına gidilirken, basın, “*SHP'nin büyük sınavı*” gibi başlıklar kullanmakta idi. SHP'nin yasakların kaldırılması sırasında, “*aktif bir kampanya*” yürütüp yürütmeyeceği merak ediliyordu. Ergül’e göre Kuru kuruya “*Biz yasakların kalkmasını istiyoruz*” sözleri yeterli ve samimi bulunmuyordu.⁹² İnönü’nün “*Biz kalksın demekten öte nasıl bir kampanya yürütebiliriz?*” sorusu, kuşkulara neden oluyordu. Hatta “*Bizim partimizin yasaklılarla hiçbir ilgisi yoktur, sadece demokrasi açısından kalkmasını istiyoruz*” gibi sözler, SHP'lilerin gönülsüzlüğüne delil olarak gösteriliyordu. Oy verme gününe yaklaşıldıkça, bu gönülsüzlük kimi yerde açık bir tavra dönüşmüştü. Manisa SHP İl Başkanı Erdoğan

⁸⁸ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 231.

⁸⁹ Belhan, a.g.t., s. 130.

⁹⁰ Dağıstanlı, aynı yer.

⁹¹ Ergül, a.g.e., s. 156.

⁹² Buna karşın SHP'nin 175. maddeye muhalefeti, geçici 4. maddenin kaldırılmasını engelleme olarak değerlendiriliyordu. Ecevit'in yasağının kalkması istenmiyor, biçiminde yorumlar yapıyordu. Özellikle Başbakan Özal, bunu devamlı söylüyordu. Erdal İnönü bu açmazdan ve Özal'ın yönelttiği suçlamalardan bunalmıştı. Bkz. Ergül, a.g.e., s. 143.

Yetenç, açıkça “Hayır” diyordu. Yasaksız bir Türkiye özlediğini, ancak Ecevit'in sözde solcu ve Amerikancı olduğunu, yasakların kalkmasının sağın ekmeğine yağ süreceğini söylüyordu: “Ecevit sözde solcu geçinen bir sağcı. Sola ihanet eden bir Amerikan sempatzanı. Yasağı kalkınca solun başına bela olur.”⁹³

Oysa Ertuğrul Günay bu konuda tam tersini ifade ediyordu. Günay, SHP'nin aktif bir “evet” kampanyası açmadığı takdirde, yasaksız demokrasinin savunulmasında gösterilecek ihmalin sorumluluğunun ağır olacağını ve tarih önünde bunun hesabını vereceklerini söylüyordu. Onun için de “evet” oyu çıkmasını, gönülden istediğini sözlerine ekliyordu. Günay ağır bir suçlamada da bulunuyordu: “Kurultay'da 'parti şimdilik işlevsiz kalsın tutumunu içlerine sindirebilen bazı arkadaşlarımızın, 'Hayır' çıkması yaklaşımını da içlerine sindirebilecekleri düşünülebilir. Yani 'Yasaklar kalkmasın. Böylece bu defteri düzeriz yaklaşımını da içlerine sindirebilmelerinden korkarım. Oysa referandumda Ecevit'le aradaki bir türlü eritilemeyen buzlar da eritilebilirdi. Ama parti insanları boşa bırakınca herkes bireysel tavırlar geliştirmek zorunda kalıyor.”⁹⁴

Halkoylamasında Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş geri planlarda kalmışlardı. Ecevit gayret ediyor; ancak sorunu kendi şahsı ile birleştirmemeye özen gösteriyordu. Süleyman Demirel ise cansiperane çalışıyordu. “Evet'i” Özal ve 12 Eylül'e karşı savunuyordu.⁹⁵

Ancak her kim ne isterse istesin halk, 6 Eylül 1987 tarihinde sandık başına gitti. Sonuçta yüzde 50.16 “evet”, yüzde 49.84 “hayır” oyu çıktı. Anayasa değişti ve yasaklar tarih oldu. Bu sonuçlar 12 Eylülün önemli bir kararını daha tarihin tozlu raflarına kaldırıyordu. Kıl payı da olsa “evet” oylarının fazla çıkması yeni ve zorlu bir dönemin Türkiye'nin gündeminde olduğunun işareti gibiydi.⁹⁶

⁹³ Ergül'e göre İnönü, bu halkoylamasını, “12 Eylül'ün tartışması” haline getirmek istememekle ne anlama geldiği anlaşılmayan bir politika izliyordu. Oysa halkoylamasının sonucunun 12 Eylül rejiminin yargılanması anlamına geleceği açıktı. Bütün bu düşünceler, bir bütün olarak ele alındığında, “Evet” oylarında SHP'nin büyük bir pay sahibi olamayacağı, pay sahibi olduğunu iddia edemeyeceği söylenebilirdi. Bkz. Ergül, a.g.e., s. 157.

⁹⁴ Ergül, a.g.e., s. 158.

⁹⁵ Ergül, a.g.e., s. 160.

⁹⁶ Dağıstanlı, a.g.e., s. 148.

Tablo 7: 6 Eylül 1987 Halkoylaması Sonuçları

Seçmen Sayısı	26.095.630
Sandık Sayısı	96.501
Kullanılan Oy	24.436.821
Geçerli Oy	23.347.856
Katılma Oranı	% 93.64
Evet Oyları	11.711.461
Hayır Oyları	11.636.395
Evet Oranı	% 50.16
Hayır Oranı	% 49.84
Evet-Hayır Oy Farkı	75.066
Evet-Hayır % Farkı	% 0.31

Kaynak: Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, İmge Yayınları, Ankara, 2004, s. 279'dan alınan verilerle oluşturulmuştur

1987 yılındaki genel seçimlerin yaklaşık 2 ay öncesinde, 12 Eylül'den miras kalan siyasi yasakların kaldırılıp kaldırılmaması halkoyuna sunulmuş ve Özal'ın tüm karşı muhalefeti ve anti-demokrasi propagandasına rağmen yaklaşık 70 bin civarında oy farkıyla siyasi yasakların kaldırılması kabul edilmişti.⁹⁷ Siyasal yasakların kaldırılmasına ilişkin referandumda “*evet*” oylarının yani “*siyasi yasakların kaldırılması*” yönünde kullanılan oylarla Demirel, Erbakan, Türkeş gibi siyaset adamları siyaset sahnesine döndüler.⁹⁸

Bülent Ecevit 13 Eylül 1987'de, DSP genel başkanlığını eşi Rahşan Ecevit'ten devraldı. Önce Çankaya örgütüne kaydını yaptırdı, sonra 339 oyun tamamıyla genel başkan seçildi, ilk konuşmasında Özal ve İnönü'ye çattı: “*Özal 12 Eylül'ün uzatmalı temsilcisidir. Üzerinden SHP gölgesi kalkarsa demokratik sol, sosyal demokrasiyi iktidara getirir.*” Süleyman Demirel de emanetçi Hüsamettin Cindoruk'un yerine DYP genel başkanı oldu. Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş de partilerinin başına geçtiler. 12 Eylül'ün yıkamadığı eski politikacılar yeniden siyaset sahnesine

⁹⁷ “*Halk Ders Verdi*”, “*Yasak Bahanesi Artık Kalmadı*” **Güneş**, 8 Eylül 1987 ; “*Yasaklar Kalktı Hedef Seçim*”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1987; <http://www.itusozluk.com/goster.php/29+kas%FDm+1987+genel+se%E7imleri> , (Son Erişim: 01.03.2009); Halkoylaması öncesinde ve oylama sırasında ülkemizin demokrasi yanlısı kişileri, örgütleri büyük bir kararlılık göstermişlerdir. Her türlü olumsuz koşullara, güçlüğe rağmen "Evet" yanıtı çoğunluğu oluşturmuştur. Yasakların kalkmasını sağlayan yetmiş bin oyluk fark, demokraside kararlı ve inançlı olanların sağladığı farktır. Bkz. Çavdar, aynı yer.

⁹⁸ http://tolgaistan.blogcu.com/genel-secimler-yerel-secimler-iliskisi_10917291.html, (Son Erişim: 01.03.2009).

çıktılar.⁹⁹ Bu gelişmeler Evren'in, "*eskiye rağbet olsa bitpazarına nur yağardı*" sözünün geçerli olmadığını da göstermiş oldu.¹⁰⁰

Halkoyulamasında toplumu eşit iki parçaya ayıran ölçüt, son analizde "*demokrasi*" idi. Bu ölçüt öyle görünüyor ki, klasik sağ/sol ayrımını dikine kesti. Örneğin AP'nin klasik oy depoları olan iller, Kastamonu, Afyon, Kütahya, Bursa vb. DYP'nin iradesine aykırı davranabildiler... Ama geleneksel olarak "*sol*" eğilimli sayılan illerde de -Sivas gibi- oldukça ezici denebilecek "*hayır*" oyları çıktı. Genel olarak sol sayılan seçmenin "*hayır*" demesinde, sağ liderlerin yayını kaldırma gönülsüzlüğünün yanısıra, SHP'li olup da Ecevit'ten kurtulma hesabının da rol oynadığı herhalde bir olgudur.¹⁰¹

3.3.1987 SEÇİMLERİ VE SONRASINDA GELİŞEN OLAYLAR

3.3.1. 1987 Erken Genel Seçimleri Öncesi Siyasal Ortam

12 Eylül 1980 öncesinin siyasal parti lider ve yöneticileri üzerindeki siyasal yasakların kaldırılıp kaldırılmamasına ilişkin referandumun yapıldığı 6 Eylül'de Başbakan Turgut Özal sürpriz bir açıklama yaparak, normal koşullarda 1988 yılının kasım ayında yapılması gereken milletvekili genel seçimlerinin erkene alınacağını duyurdu.¹⁰² Oysa 1982 Anayasası 5 yılda bir genel seçimlerin yapılması hükmünü getirmişti. Buna göre parlamento seçimlerinin normal zamanı olan 1988 yılında yapılması gerekiyordu. Ancak seçimlerin 1988'den önce yapılmasını gerektiren bazı gelişmelere tanık oluyoruz. Bu gelişmelerden en önemlisi, 6 Eylül 1987 günü yapılan siyasal yasakların kaldırılmasına ilişkin referandumda "*evet*" oylarının yani siyasi yasakların kaldırılması yönünde kullanılan oyların sayısının "*hayır*" oylarından fazla çıkması ve bunun sonucunda Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş gibi siyaset adamlarının tekrar siyaset sahnesine dönmeleridir.¹⁰³ İktidardaki Özal Hükümeti, eski siyasetçilerin başına geçtikleri partilerin örgütlenmelerini

⁹⁹ Bila, a.g.e., s. 379.

¹⁰⁰ Tanör, a.g.m., s. 73.

¹⁰¹ Ergül, a.g.e., s. 160.

¹⁰² Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 194.

¹⁰³ Hikmet Bila ise; Turgut Özal'ın, "*hayır*" oylarının kendini yeniden tek başına iktidar yapacağını, "*evet*" oylarınmsa karşı tarafta bölüneceğini hesap ederek, sandıklar açılmadan erken seçim kararı aldığını söyler. Bkz. Bila, a.g.e., s. 379; http://tolgaistan.blogcu.com/genel-secimler-yerel-secimler-iliskisi_10917291.html, (Son Erişim: 01.04.2009).

tamamlamasına ve yeterli propaganda yapmalarına olanak tanımamak için bir baskın seçim yapma kararı aldı.¹⁰⁴

Özal'a erken seçim kararı aldırın diğer bir neden de 1982 Anayasa halkoylamasında oy kullanmamış iki milyonun üzerindeki insanın 1988'e kadar oy kullanma hakkına sahip olmamasıydı. Bunların muhalefet için oy kullanması muhtemeldi.¹⁰⁵ ANAP'ın, 10 Eylül 1987 günü mecliste oylanan, seçimlerin 1 Kasım 1987 günü yapılmasına ilişkin önerisi kabul edildi ve 12 Eylül sonrasındaki ikinci genel seçimlerin 1 Kasım 1987 günü yapılması böylece kesinleşmiş oldu.¹⁰⁶ Ancak ne SHP ne de DYP seçime hazır değillerdi. Muhalefet partileri baskın seçim kararı alınmasını ve sıkışık seçim takvimi yüzünden milletvekili adayları belirlenirken önseçim yapılamayacak olmasını sert bir dille eleştirdiler.¹⁰⁷ 7 yıl sonra ilk kez televizyonda 9 dakika görünen Demirel, erken seçim için *"bu baskındır"* diyordu.¹⁰⁸

Muhalefet partileri seçimi boykot etmeyi düşündüler, ancak anlaşamadılar. SHP ile DSP arasındaki işbirliği, güçbirliği girişimleri de sonuç vermedi. Üstelik SHP'de yine çatışma başlamıştı. Görevinden ayrılan İstanbul il Başkanı Hasan Fehmi Güneş'in yerine Hikmet Çetin getirildi. Bu atamanın, Topuzcuların önünü kesmek için yapıldığı söyleniyordu. Aydın Güven Gürkan, İnönü'yü suçluyordu. Gürkan'a göre İnönü, eski CHP'yi yeniden inşa etmeye çalışarak yanlış yapıyordu. Bunlar, SHP'de giderek artacak iç çatışmaların seçimler öncesindeki ilk işaretleriydi.¹⁰⁹ SHP yasanın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Bu arada partiler milletvekili aday listelerini 28 Eylül'de Yüksek Seçim Kurulu'na bildirdiler. Partilerin genel merkezleri tarafından oluşturulan aday listeleri hemen hemen bütün partilerde büyük huzursuzluklara yol açtı.¹¹⁰

Anayasa Mahkemesi 9 Ekim'de seçim yasının, seçimlerin önseçim olmaksızın yapılmasını öngören hükmünü iptal edince, seçimlerin 1 Kasım'da yapılıp yapılmayacağı konusunda bir tartışma çıktı. Sonuçta, tatilde bulunan meclis

¹⁰⁴ Cemal Altan, "Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)" **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Bahar 2005 C.3 S. 12 (174-190), s. 180. (Son Erişim: 01.04.2009).

¹⁰⁵ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, 2005, s. 414; Ahmad, a.g.e., s. 225.

¹⁰⁶ Altan, aynı yer.

¹⁰⁷ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000, Cilt: 4, aynı yer.

¹⁰⁸ Bila, a.g.e., s., 380.

¹⁰⁹ Bila, aynı yer.

¹¹⁰ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000, Cilt: 4, aynı yer.

toplantıya çağrıldı¹¹¹ ve 16 Ekim'de toplandı. Meclis yeni seçim tarihini 29 Kasım olarak belirledi ve önseçim konusunun partilerin içtüzüklerinde yer alan hükümlere bırakılmasını kararlaştırdı. SHP ve DYP birçok seçim çevresinde adaylarını önseçimle belirledi.¹¹²

Bu arada SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, 3 Eylül 1987 tarihinde kurucular kurulu toplantısında DSP Genel Başkanı seçilecek olan Bülent Ecevit'e ikinci bir çağrıda bulundu. Bu çağrı, “*Seçime birlikte girelim*” şeklindeydi. Ancak Ecevit, bu öneriyi de “*Öneriniz nasıl olursa, olsun, yine de kabul etmem*” diyerek geri çevirdi. İnönü, bastırıyor, Ecevit “*olmaz*” diyordu.¹¹³ Ancak beklenmeyen bir gelişme ortaya çıktı. DSP, 23 Eylül 1987 günü bir basın bildirisinin fotokopisini, bir başlık yazısı ekinde SHP'ye gönderdi. Ecevit, seçimde işbirliği telifinde bulunuyordu. Ecevit'in teklifi açıklı, seçim çevrelerinde güçlü olan parti girmeli, diğer parti o partiyi desteklemeliydi.¹¹⁴ Aynı gün aday saptamasını sürdüren SHP Parti Meclisi, bu teklifi samimi bulmadı; paniğe kapılan DSP'nin hiç olmazsa grup kuracak kadar sayıda milletvekilini Meclise taşımak için bu teklifi yaptığı düşüncesiyle geri çevirdi.

Teoman Ergül'e göre önerinin reddedilmesinin gerçek nedeni, SHP'nin “*büyüklik*” duygusuna kapılmış olmasıydı. Seçimin gündeme girmesinden sonra, önceleri Ecevit'in ortaya attığı “*boykot*” çağrısına uymayı düşündüler. Özal'ın İnönü'ye “*Siz büyük, partisiniz, ne korkuyorsunuz? Biz DYP'yi tasfiye ederiz, siz de DSP'yi tasfiye edersiniz. Meclis ikimize kalır*” dediği iddia ediliyordu.¹¹⁵

SHP, erken seçim ilanıyla birlikte, yine “*iktidara yürüyoruz*” havasına girmişti. Çifte baraj ve büyük partileri koruyan hükümler nedeniyle, DSP'ye verilecek oyların, “*boşa gideceği, çöpe atılacağı*” sloganları hemen o günlerden itibaren siyasal yaşamımıza yerleşiyordu. Ecevit'in halkoylaması sırasında, topladığı kalabalıkların DYP'nin desteği ile olduğu dedikoduları yayılıyordu. Ara seçimlerindeki kalabalıkların da ANAP'ın desteği ile olduğu söylendiğini

¹¹¹ “... ve meclis toplantıyor..., Yeni kanun, yeni tarih...”, **Hürriyet**, 13 Ekim 1987.

¹¹² Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 195.

¹¹³ Dağıstanlı, a.g.e., s. 149.

¹¹⁴ Dağıstanlı, a.g.e., s. 150.

¹¹⁵ Ergül, a.g.e., s. 163.

anımsamakta yarar var. SHP her türlü “politik zoru” göstermeye kararlı idi. O günlerde, Necdet Calp, SHP'den istifa ediyordu.¹¹⁶

Hürriyet'in yaptırdığı bir kamuoyu araştırmasına göre, Ecevit'in, halk tarafından sevilme oranı sürekli yükseliyordu. DSP Genel Başkanlığına seçildikten sonra, Ecevit, her gün gündemde idi. Evren'i ziyaret etti; Cindoruk'u kabul etti. İnönü ile görüştü. İnönü ile DSP Genel Merkezindeki görüşmesi, Fikri Sağlar'ın yönlendirmesi sonucu sıradan bir görüşme olmuştu.

Seçim kampanyası boyunca liderler bir yandan birbirlerine ağır eleştiriler yöneltirken, bir yandan da halka geniş vaatlerde bulundular. Bunlardan en ilginç Özal'ın her aileye bir otomobil sözü vermesi oldu.¹¹⁷

Zayıflayan oy potansiyelini eski gücüne kavuşturmak isteyen Özal, bu dönemde “orta direk” sloganı yerine “çağ atlamak”ı kullanmıştır. SHP ise Özal'ı fena halde rahatsız eden ve kamuoyunda oldukça etkili olan şu sloganı kullanır: “SHP halkımıza soruyor: Beş yıl daha bir limon gibi sıkılmaya gücünüz var mı?”¹¹⁸

Özal bu seçimlerde de, TV'yi en çok kullanan liderdir. TV'yi azami oranda kullanabilmek için propaganda dönemini 10 günle sınırlandırmıştır. Son dört gün ANAP'ın TV propagandası, 65 dakika ile rekor kırmıştır. Bunu 11 dakikayla SHP ve DYP, onları da 10 dakikayla DSP izlemiştir.¹¹⁹

3.3.2. 29 Kasım 1987 Erken Genel Seçimleri

1986 ve 1987'de milletvekili seçim yasasında önemli değişiklikler yapılmıştı. Her şeyden önce milletvekili sayısı 400'den 450'ye çıkarılmıştı. İkinci olarak seçim çevreleri yeniden düzenlenmiş ve altıdan çok milletvekili çıkaracak iller birden çok seçim çevresine bölünmüştü. Ülke genelindeki yüzde 10'luk genel baraj ve seçim çevresi barajları korunmuştu. Ama altı milletvekili çıkacak seçim çevrelerinde baraj

¹¹⁶ Deniz Baykal, seçim yasası ile ilgili bir yazısını şu cümlelerle bitiriyordu: “...Solda parlamentoda temsili önemli sayan, bariz ideolojik farklılıkları bulunmayan partiler arasından, yeni seçim sisteminde hiç şansı olmayan küçük sol partinin, şansı olan sol siyasal parti içinde birleşmesi de kaçınılmazdır. Bu durum solda birlik tartışmalarını da geliştirecektir.” Bkz. Ergül, a.g.e., s. 164.

¹¹⁷ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

¹¹⁸ Hasan Cemal, **Özal Hikâyesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 251–252; “Limon gibi sıkılmak” kampanyasının yürütücüsü Burhan Şenatalar seçim kampanyasının o dönemde başarılı olduğunu söylüyordu. “O dönemde halk yeni yeni 12 Eylül'ün etkilerinden kurtulduğu için o döneme bir tepki duyuyordu. Ayrıca Özal döneminde yapılan aşırı zamlar milleti sıkıyordu. Bizde bundan ilham alarak yapıcı bir dille böyle bir kampanya yürütmüştük Pozitif bir yaklaşım kullanarak yapmıştık.” Bkz. **Burhan Şenatalar** ile 27 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

¹¹⁹ Cemal, aynı yer.

hesaplanırken “*bölme işleminin bir eksiğiyle yapılacağı*” kuralı benimsenerek en yüksek çevre barajı yüzde 20'ye düşürülmüştü. Buna göre iki milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde yüzde 50, üç milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde yüzde 33,3, dört milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde yüzde 25, beş ve altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde ise yüzde 20 seçim çevresi barajı uygulanacaktı.¹²⁰

Bir başka önemli yenilik de kontenjan milletvekilliği uygulamasıydı. Buna göre altı veya daha fazla milletvekili çıkaracak olan illerin 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde partiler birer kontenjan adayı gösterecekler ve bu seçim çevrelerinde geçerli oyların en çoğunu almış olan parti, seçim çevresi barajını aşmış olmadığına bakılmaksızın, kontenjan milletvekilliğini kazanacaktı. Kalan milletvekillikleri ise normal nispi temsil esaslarına göre dağıtılacaktı.¹²¹

29 Kasım'da yapılan seçime yedi parti katılırken, seçmenlerin yüzde 93,3 gibi çok büyük bir bölümü sandık başına giderek oylarını kullandılar. Ülke genelindeki yüzde 10'luk genel barajı sadece üç parti aştı ve milletvekillikleri bu partiler arasında dağıtıldı, öteki partiler meclis dışında kaldılar.¹²² Nihayet 1 Kasım 1987 gününe gelinip seçim sonuçları açıklandığında partilerin aldıkları oy oranları şöyleydi:

¹²⁰ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

¹²¹ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

¹²² Genel seçimlerde sağ oyların büyük oranda parçalanma yaşanmıştır. 1983 genel seçimlerinde sağ görüşlü 2 parti (ANAP ve MDP) varken, 1987 genel seçimlerinde, bu görüşte 4 parti (ANAP, DYP, RP ve MÇP) mücadele etmiştir. ANAP, yerel seçimlerde başarılı olabilmek için devletin olanaklarını sonuna kadar kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmemiştir. TRT' de bazı düzenlemelere giderek diğer partilerin tanıtımlarına kısıtlamalar getirmiştir. Bkz. http://tolgaistan.blogcu.com/genel-secimler-yerel-secimler-iliskisi_10917291.html, (Son Erişim:01.04.2009).

Tablo 8: 1987 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Partiler	Oy Oranı
1	ANAP	36.311
2	SHP	24.742
3	DYP	19.135
4	DSP	8.529
5	RP	7.164
6	MÇP	2.927
7	IDP	0.819
8	BAĞ.	0.373
TOPLAM		100

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 9: 1987 Yılı Genel Seçimlerinde Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı

PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI (%)
ANAP	292	64.89
SHP	99	22.00
DYP	59	13.11
TOPLAM	450	100

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur.

Seçim sonuçları sürpriz olmadı. Anavatan Partisi seçim yasasında yapılan değişiklikler sayesinde, 1983'e göre önemli bir oy kaybına uğramasına karşın, yine de seçimlerden birinci parti olarak çıkmayı başardı ve yürürlükteki seçim kanunu sayesinde mecliste, seçimlerde aldığı oy oranının çok üzerinde bir oranla temsil edilme olanağını elde etti.¹²³

¹²³ Zaten karmaşık olan seçim yasası 1983 ile 1987 arasında dört kez değiştirildi. Bu değişiklikler, oyların yüzde 10 barajını aşamayan ve bu nedenle Meclis'te temsil edilemeyen küçük partiler pahasına, iktidardaki partinin milletvekili sayısını daha da artırmasını sağlıyordu. Bkz. Ahmad, a.g.e., s. 231–232; <http://baybul.com/ansiklopedik-bilgiler/100197-sosyaldemokrat-halkci-parti.html>. (Son Erişim: 01.04.2009).

Oyların yüzde 36,3'ünü alan ANAP milletvekilliklerinin yüzde 64,9'unu kazandı (292 milletvekili).¹²⁴ SHP yüzde 24,8'lik oy oranıyla 99 milletvekili çıkardı.¹²⁵ Öte yandan parti genel başkanlığını yasal olarak devralmalarından genel seçimlere geçen iki ay gibi bir süreç içinde Demirel'in DYP'si 19,14 gibi önemli bir oy oranı ile muhalefet partisi olarak, 59 sandalye ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil hakkı kazandı (Tablo 9). Bülent Ecevit'in başkanlığındaki DSP de, yüzde 8,53'lük oy oranı ile seçimlerden dördüncü parti olarak çıktı. Yüzde 10'luk seçim barajı nedeniyle, bu oy oranı Ecevit'in DSP'sinin mecliste temsil edilme hakkını kazanmasına yetmedi. Yalnızca üç siyasi partinin parlamentoda temsil edilebilme gücünü elde ettiği bu seçimlerde, Erbakan'ın RP'si yüzde 7,16 oranında oy ile beşinci, Türkeş başkanlığındaki MÇP ise yüzde 2,93'lük oy oranı ile seçimlerde altıncı parti oldu.¹²⁶

1987 yılında yapılan erken genel seçimleri sonucunda 1983 genel seçimlerinin mutlak galibi ANAP'ın oylarında yaklaşık %9 oranında bir azalma göze çarpmaktadır. Bunun nedenlerinin başında sağ kulvarda yarışan partilerin sayısının artmış olmasıdır. Bir diğer nedeni de ANAP'ın iktidarda yıpranmasıdır. Aslında bir başka açıdan bakıldığında, ANAP'ın iktidar nimetlerini seçimlerden önce sonuna kadar kullanmış olmasına, siyasal yasakların kaldırılmasıyla siyaset sahnesine dönen eski siyasetçilerin toparlanmasına olanak tanımamak için bir erken seçim yapılmasına ve özellikle de dış destekle ekonomik genişlemenin sağlanmış olmasına rağmen ANAP'ın oy kaybetmiş olması, ANAP adına önemli bir başarısızlık olarak kabul edilmelidir. Bu seçimlerden ortaya çıkan önemli bir sonuç da sol yelpazede mücadele eden partilerin birleşmeleri (SODEP-HP birleşmesi) ve oylarını önemli bir düzeye çıkarmalarıdır. 1983 genel seçimlerinde sol yelpazeyi temsil eden HP, %30,5

¹²⁴ Bununla birlikte, Özal'ın Anavatan Partisi'nin 1983 genel seçimlerinde yüzde 45.14 oranında oy aldığı göz önünde bulundurulduğunda kolayca, bu partinin iktidarda çok ciddi bir yıpranma süreci içine girmiş olduğu sonucu çıkarılabilir. Bkz Ali Arslan, "12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı" <http://www.akademikbakis.org/sayi11/makale/aliarslan.doc>. (Son Erişim: 01.04.2009).

¹²⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer; Parlamentoda yüzde 24 oranında güç ile temsil edilme anlamına gelen bu sonuçlarla Türk halkı SHP'ye, solun en büyük partisi kimliği ile ana muhalefet partisi görevini veriyordu. Bkz. Arslan, aynı yer.

¹²⁶ Arslan, aynı yer.

oranında oy almıştı. HP ve SODEP birleşmesinin ardından sol oylar %33,3'e (SHP %28, DSP %8,5) yükselmiştir.¹²⁷

Sonuçların ardından basın toplantısı yapan Özal; Demirel'in ve DYP'nin tükendiğini ve misyonlarının sona erdiğini açıklamış, ANAP'a gelmek isteyenlere kapılarının açık olduğunu belirtmiştir.¹²⁸ Seçim sonuçlarını değerlendiren Cüneyt Arcayürek'e göre, 1987 seçimlerinde ANAP bir zafer kazanmamıştır. Çünkü seçimden önce ANAP "*hem şike hem de doping*" yapmıştır. Arcayürek'le benzer görüşte olan Yalçın Doğan'a göre ise, seçim ANAP için bir başarı olmadığı gibi, SHP içinse "*tam bir yenilgi*"dir.¹²⁹

Bu sonuçların ardından TBMM ilk toplantısını 14 Aralık'ta yaptı. Cumhurbaşkanı Evren açılış konuşmasını yapmak üzere salona girdiğinde SHP ve DYP milletvekilleri ayağa kalkmayarak kendisini protesto ettiler, ayrıca Evren'in konuşmasını alkışlamadılar. Meclis başkanlığına, ANAP'luların oylarıyla Yıldırım Akbulut seçildi. Hükümeti kurmakla görevlendirilen Özal' in oluşturduğu bakanlar kurulu listesi Cumhurbaşkanı Evren tarafından 21 Aralık'ta onaylandı. Hükümet 30 Aralık'ta yapılan güven oylamasında 153'e karşı 290 oyla güvenoyu alarak çalışmalarına başladı.¹³⁰

3.3.3. 1987 Yılı Genel Seçim Sonuçları Değerlendirilmesi

1987 yılı, tam anlamıyla, bir seçim sandığı yılı oldu. Önce yüze yakın yeni küçük belediyede yöneticiler seçildi. Sonra halkoylaması yapıldı. Nihayet 29 Kasım'da erken genel seçime gidildi. 1984 yılında yapılan yerel seçimlerden sonra ANAP iktidarı, her seçimin önem ve ortamına göre seçim sistemini değiştirdi.¹³¹ Böylece şu ya da bu biçimde iktidarını sürekli kılmaya çalıştı. 1987 erken genel seçiminde de yeni bir seçim yasası uyguladı. Bu yasaya göre seçim çevreleri küçültüldü, diğerlerinden bir oy fazla alan partiye kontenjan adı altında ek milletvekilliği sağlandı.

¹²⁷ Ancak bu seçimlerde asıl dikkatleri çeken konu sağ oyların büyük oranda parçalanmış olmasıdır. 1983 genel seçimlerinde sağ kulvarda mücadele eden 2 parti (ANAP ve MDP) varken, 1987 genel seçimlerinde, bu kulvarda 4 parti (ANAP, DYP, RP ve MÇP) mücadele etmiştir. Bkz. Altan, a.g.m., s. 182.

¹²⁸ Cemal, a.g.e. s 253.

¹²⁹ Belhan, a.g.t., s. 133-134.

¹³⁰ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer; Tanör, a.g.m., s. 78.

¹³¹ Çavdar, a.g.e., s. 279; Yavuz Sabuncu-Murat Şeker, "Seçimler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1155.

Bu arada seçim çevresinin küçülmesinden ötürü bölge barajı arttı. Böylece örneğin üç milletvekili çıkaracak bir seçim bölgesinde % 33'ün üzerinde oy alan bir parti (eğer diğer partiler % 30 ve % 25 oy almışlarsa) üç milletvekilliğini de kazanmaktaydı. Bir hesaba göre mevcut ANAP iktidarı, bu seçim yöntemiyle seksen milletvekillik bir avantajı elde edebilmiştir. Nitekim toplam oyların ancak % 36'sını alabilen Anavatan Partisi, TBMM'de 292 milletvekilliği kazanarak % 65 dolayında bir çoğunluğa sahip olmuştur. Böylece mevcut demokrasinin kimden yana çalıştığı daha açık bir biçimde ortaya çıkmıştır.¹³²

Tablo 10: 1987 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Milletvekili Sayısı ve Oy Dağılımı

		Türkiye Geneli		
		Partilere Göre Oy ve Milletvekili Dağılımı (%)		
		Oy Oranı	Milletvekili Sayısı	Temsil Edilme Oranı
1987	Sağ Partiler Toplamı	66.356	351	78
	Sol Partiler Toplamı	33.271	99	22
	Diğerleri	0.373	-	-
Toplam		100	450	100

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur.

1987 genel seçim sonuçları, oyların siyasi yelpazeye dağılımı bazından incelendiğinde ise, çok genel olarak durumun 1983 seçimlerine benzer bir görünüm sergilediği söylenebilir. 1987 genel seçimlerinde de, bir önceki genel seçimlerde olduğu gibi seçimlerin mutlak galibi sağ kanattır. Ancak, oy oranı bakımından sağ kanadın 1983'te ulaştığı zirveden sonra, kısmi de olsa bir güç kaybı içine girdiği görülür. Bununla birlikte Tablo 10'da da görüldüğü gibi bu seçimlerde sağ partiler toplamda yüzde 66.36 oy alarak, 351 milletvekili ve yüzde 78 temsil gücü ile parlamentoda büyük bir çoğunluk elde etmiştir. Sağ kanadın 1983 seçimlerinde yüzde 68.41 oy oranı ve 282 milletvekili ile mecliste temsil edildiği dikkate alındığında bu sonuçların ifade ettiği anlam daha bir netlik kazanır.¹³³

¹³² Çavdar, a.g.e., s. 280.

¹³³ Arslan, aynı yer.

3.3.4. SHP Açısından Seçim Sonuçları

Sol açısından seçim sonuçları değerlendirildiğinde, 1983 seçimlerinde aldığı toplam yüzde 30.46 oya rağmen bu seçimlerde yüzde 33.27'lik oy alarak kısmi bir toparlanma süreci içine girmiş gibi görünmektedir. Ne var ki sol kanat durumu meclis aritmetiğine yansıtamamış ve yalnızca SHP'nin çıkardığı 99 milletvekilliği ile yetinmek zorunda kalmıştır. Oysa bir önceki seçimlerde sol yelpaze daha düşük oy oranına rağmen, 117 milletvekili çıkararak parlamentoda daha yüksek bir temsil gücü kazanmıştı.¹³⁴ Tabii bu sonuçlar sosyaldemokratların bölünmüşlüğüne ortaya çıkartmıştı. 12 Eylül döneminde CHP'nin kapatılmasıyla güçsüzleştirilen sosyal demokrat taban dağıntık bir duruma girmişti. 25 Mart 1984 yılında yapılan yerel seçimde bu dağıntıklık fark edilmiş ve HP-SODEP birleşmesiyle giderilmişti. Bu kez ise SHP-DSP dağıntıklığı görülmekteydi.

SHP ana muhalefet olmuştu, DSP'nin oylarını da kendi bünyesine alabilseydi, belki iktidar olabilir ya da kurulacak bir koalisyonda ön planda olabilirdi.¹³⁵ SHP tarafından seçim sonrası yapılan değerlendirmelerde, Ecevit'in birleşme önerilerini sürekli geri çevirmesinin bu sonucu yarattığı üzerinde durulacaktı.¹³⁶

29 Kasım 1987 Milletvekilliği Genel Seçiminde istediği sonucu alamayan çiçeği burnunda DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, eşiyile birlikte aktif siyasetten çekildiğini açıkladı. Sosyal demokrat çevrelerde bomba etkisi yapan bu karar, Ecevit'in aldığı ikinci istifa kararıydı. 12 Eylül sonrası CHP Genel Başkanlığından istifa eden Bülent Ecevit, bu kez de DSP Genel Başkanlığından ayrılıyordu.¹³⁷ 7 Mart 1988 tarihinde yapılan DSP 1. Olağan Kongresine katılan Bülent Ecevit, “*Yeter ki sizler Ecevit gitti, bu iş bitti demeyin, demeyeceksiniz, demiyorsunuz,*” şeklinde delegelere seslendi. DSP için artık kendisinin “*koruyucu hekim*” olacağını da belirten Ecevit, 41 yıllık eşi Rahşan Hanıma da teşekkür ettikten sonra, bunun

¹³⁴ Arslan, aynı yer.

¹³⁵ İnönü DSP ile birleşme konusunda parti içi eğitim seminerindeki yaptığı bir konuşmasında şöyle demiştir: “*Demokratik Sol Partinin amaçları bizimkilerin aynı. Bu durum çok tuhaf bir manzara ortaya çıkarıyor. Aynı amaçlar için iki partiye gerek yok. O zaman, ya bu iki parti birleşmeli veya birisi ortadan kalkmalı. Biz diyoruz, birleşmeli. Çünkü sosyal demokratlar niye ayrı olacaklar, bir neden yok. DSP diyor ki, ‘olmaz, biz sizi ortadan kaldıracacağız.’ Gayretleri bu doğrultuda. Ama bu hayalden başka bir şey değil. SHP’yi ortadan kaldıramazlar.*” Bkz. **SHP Genel Başkanı Erdal İnönü’nün Bölge Toplantılarında ve TBMM’de Yaptığı Konuşmalar**, SHP Genel Başkanlık Yayınları, (Basım yılı ve yeri yok), s. 95–96.

¹³⁶ Dağıstanlı, a.g.e., s. 152.

¹³⁷ **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1987.

kendisine fazla görülmemesini istedi.¹³⁸ Kısaca Ecevit, “*DSP'ye elveda, politikaya devam*” diyordu. Çünkü istifa etmesine karşın partinin üstünden elini çekmiyordu.¹³⁹

3.3.5. 1987 Seçimlerinden Sonra İnönü'nün istifasına Kadar SHP

1987 seçimlerinde, yeniden Adana milletvekili olarak TBMM'ne giren Cüneyt Canver, yeni TBMM'nin öncekine göre, “*Daha dinamik, daha üretken, daha sonuç alıcı*” olacağına inanıyor; özellikle, SHP kanadının, “*Çok birikimli, eylem yapmaya susamış ve halkının çıkarlarını savunmaya hazır olduğunu*” söylüyordu.

SHP, yapılanmayı ön plana almaya başlıyor, bir danışmanlar ordusu kurmaya hazırlanıyordu. Bu örgütlenme ile Gaziantep milletvekili Prof. Dr. Abdülkadir Ateş görevlendirilmişti. SHP, yeni döneme heyecanla başlamak istiyordu. (...) Parti Meclisinde yapılan toplantıda, örgüt konusunda Genel Sekreter Fikri Sağlar ve Merkez Yürütme Kurulu'nun kararları reddedilince yeni çalkantılar başlıyordu. Yeni yılla beraber, SHP umutla giriştiği muhalefet görevinden çok, iç mücadelelerle ilgilenmeye başlamıştı.¹⁴⁰

Partide üç grup oluşmuştu. Birinci grup İnönü ile birlikte hareket ediyordu. Bunların tabanı bulunmuyordu. Fikri Sağlar, Turan Beyazıt, Onur Kumbaracıbaşı, Ekrem Kangal, Erol Ağagil önde gelen isimleri oluşturuyordu. İkinci grup, CHP'den beri devam edegelen, Deniz Baykal ve arkadaşlarından oluşan, en güçlü gruptu. Üçüncü grup, kendisine “*sol kanat*” adını veriyordu. Fehmi Işıklar, Abdullah Baştürk başı çekiyordu. “*Doğu kökenli*” milletvekilleri de bu grupla birlikte hareket ediyorlardı. DSP'den hemen seçim öncesi istifa ederek, SHP'ye geçen Seyfettin Gürsel, A.Savaş Akat yanında Ercan Karakaş, Aydın Güven Gürkan ve Ertuğrul Günay da bu gruba yakındılar. Bunlar CHP'nin tekçi, seçkinci, devletçi yapısını reddediyorlar; çoğulcu, katılımcı, sivil toplumcu bir anlayışı savunuyorlardı. Deniz Baykal'ın Genel Sekreterliğine de karşı değillerdi. “*Kent-Koop*” çevresi, yeni yeni

¹³⁸ Bila, a.g.e., s. 382; Dağıstanlı, a.g.e., s. 151.

¹³⁹ Bülent Ecevit, yerine Necdet Karababa'yı aday gösterdi ve kazandırdı. Karababa 403 oyla DSP'nin 3'üncü genel başkanı seçilirken, Hasan Bıyıklı 58 oy alıyordu. Artık DSP'de “*Karaoğlan*” dönemi kapanmış, “*Karababa*” dönemi açılmıştı. SHP'liler rahatlamıştı; halk arasındaki deyimle “*el ovuşturuyorlardı*”. Ancak Ecevit'in dönüşü gecikmeyecekti. Ecevitler, gölgelerini genel başkan seçtirmişlerdi. Ancak işlere çok karışmaları üzerine, Necdet Karababa aynı yılın aralık ayında istifa etti. Karababa DSP'den de kopacaktı. Ocak 1989'da toplanan I. Olağanüstü Kongrede Bülent Ecevit, genel başkanlığa yeniden döndü. Raşan Ecevit de MKYK üyesi ve genel başkan yardımcısı oldu. Ecevitler, bu kez istifa etmemek üzere bir kez daha birlikteydiler. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s. 152.

¹⁴⁰ Ergül, a.g.e., s. 182.

şekillenmeye başlıyordu. Çok daha sonra parti içinde etkin olacak bu grubun başında ise Murat Karayalçın vardı.

Deniz Baykal'ın Genel Sekreterliği, *“partinin CHP'lileştirilmesi”* demektir. Baykal bunu saklamıyordu. Nitekim bu yolda kararların alındığı Baykalcılar ve Topuzcular arasındaki toplantılar, 15–16 kadar Doğu kökenli milletvekilleri ile *“sol kanat”* tarafından endişe ile izleniyordu. Onlar, *“CHP'nin birikimini SHP'de temsil etmek, yani onun bağımsızlık ilkesini, onun sosyal ve ekonomik görüşlerini çağdaş yorumlarla günümüze adapte etmek gerekli. Günümüzün gerektirdiği ekonomik, sosyal ve kültürel hedefleri çağdaş boyutları içerisinde yorumlayıp CHP'nin tarihten gelen birikimini Kuvayı Milliye'den bu yana taşıdığı devlet ve toplum sorumluluklarını günümüzün gelişim çizgisi içerisinde değerlendirmek gerek. Kimse CHP'nin birikimini inkâr etmiyor, ama sosyaldemokrat hareket gittikçe büyüyor ve güçleniyor”* diyorlardı.¹⁴¹ Mehmet Moğultay açıkça karşı çıkıyordu CHP'lileşmeye: *“SHP'yi tamamen CHP gibi kabul etmek yanlış olur, evet, bütün olumlu yönlerini taşıyoruz, ama bunun üzerine yeni değerler katarak sosyaldemokrat bir niteliğe kavuşmuş bir partidir SHP. Üstelik 'SHP, CHP'nin devamıdır' şeklindeki bir görüşe de katılmıyorum. SHP'yi CHP'lileştirmek gibi bir tabire de karşıyım. Durağan bir parti değil yürüyen bir parti, susan bir parti değil konuşan bir parti olmak zorundayız.”* diyordu.

“CHP'lileşmek” konusunun öncülerinden Ali Topuz, *“SHP'nin CHP tabanına, köküne, kültürüne, mirasına oturan bir parti haline gelmesini sağlamaya”* çalıştıklarını söylüyordu. Ona göre, *“CHP'nin her yaptığı doğrudur”*. Ecevit hakkında, *“CHP'yi ve CHP'lileri çok önceden reddettiği için”* birşey söyleyemiyorlardı. Ali Topuz, SHP'nin CHP'den daha ileride olduğu iddialarına şu cevabı veriyordu: *“Ne HP, ne SODEP ne de SHP hiçbirisi CHP'nin daha ilerisinde bir parti olmamıştır. CHP sürekli kendisini yenileyen bir programın partisiydi. CHP, devleti kuran partidir. Her gelişen ortamda kendini yenileyebilmiştir. SHP sosyaldemokrat bir partidir. Ama CHP'nin niteliklerinden bir tanesidir sosyaldemokratlıktır. Başka birtakım manevi değerleri vardı. Onlar kayboldu. Biz onları kazandırmaya çalışıyoruz.”* İsmail Hakkı Önal, bu sözleri şöyle yanıtlıyordu: *“Eski CHP'nin hastalıklı yanları vardı. Dün bünyesinde belli hastalıklar barındıran*

¹⁴¹ Ergül, a.g.e., s. 183.

*bir partinin bugün hastalıklardan arınmış, gerçekten çağdaş anlamda bir sosyaldemokrat olmasından yana çalışan insanlarız. CHP'nin temel yapısını hepimiz biliyoruz. Gelişmeler bu hareketin bizim toplumsal yapımıza çok da uygun bir sosyaldemokrat hareket olmadığını gösterdi.”*¹⁴²

SÖZ gazetesinde Ahmet Taner Kışlalı ile konuşan Bülent Ecevit, bu aşamada SHP'yle birleşme koşullarını açıklıyordu. “*SHP kapısını herkese açtığı için, sosyaldemokrasiyi benimsememiş kişiler de ağırlıklı olarak girebildiler. Partinin inandırıcılığı ve tutarlılığı kalmadı. SHP'nin programında ve tutumunda dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmelerle bağdaşmayan öğeler bulunuyor. Bürokratik devletçilik büyük bir yanlış. Laiklik anlayışı bile çok dar ve çağın gerisinde. Milliyetçiliği ise adeta sağa armağan etmişler.*” değerlendirmesi ile birlikte, “*Gelin tartışalım*” çağrısı yapıyordu. Ancak, SHP'de bu sözleri dinleyecek kimse yoktu. Parti içi oyunlar bir anaför gibi bütün politikacıları içine çekmişti. Baykal-Topuz ikilisinin Fikri Sağlar'ın şahsında Genel Sekreterlik makamına göz koymaları, parti içi mücadelede ilçe ve il kongrelerinin Genel Merkezde büyük tartışmalara neden olması, Mehmet Ali Eren'in Meclis konuşması gibi olaylar anaförü daha da çıkılmaz hale getiriyordu.¹⁴³

Erdal İnönü ve Genel Sekreter Fikri Sağlar, Parti Meclisi toplantısında yapılan eleştiriler karşısında, “*taktik*” diye nitelenebilecek şekilde görevlerinden istifa ettiler.¹⁴⁴ Erdal İnönü milletvekilliğinden de ayrılmıştı. İnönü'nün toplantıyı terk etmesinden sonra, Parti Meclisi'ni “*istifa*”yı hemen kabul etmiş; Genel Başkan seçimi için gündem tayin ederek Kurultay kararı vermişti.¹⁴⁵ Cezmi Kartay, İnönü'nün istifası ile ilgili olarak; “*Partide İnönü'nün karşıtı olanlar dahil hiç kimse İnönü'nün bu ani çekilişini kabul edememişti. En azından kendilerini onun yerine gelmeye hazır hissetmemişlerdi*” dedi.¹⁴⁶ Ancak, İnönü'yü, Parti Meclisi tavizler

¹⁴² Ergül, a.g.e., s. 184.

¹⁴³ Ergül, a.g.e., s. 186.

¹⁴⁴ Bülent Ecevit İnönü'nün istifasını; “*SHP'nin yapısal özelliklerinden pek sağlıklı sonuçlar çıkmayacağı belliydi*” diyerek normal karşılamıştı. Bkz. **Cumhuriyet**, 29 Şubat 1988.

¹⁴⁵ İstifayla ilgili diğer bir değerlendirme de ANAP Genel Başkanı Turgut Özal'dan geldi: “*Umarım onu çileden çıkaracak bir hadise olmamıştır.*” Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s. 152.

¹⁴⁶ Kartay, a.g.e., s. 329.

vererek ikna ettiği için 48 saat sonra istifasını geri alıyor; dördüncü kez makamına dönüyordu.¹⁴⁷

İnönü'nün niçin istifa ettiği, istifasını neden geri aldığı üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Ergül'e göre hemen hemen herkes, o günlerde, olayların İnönü'nün istifasını gerektirecek boyutta olmadığı kanısındadır. Parti Meclisi ile İnönü'nün etkisi altındaki Merkez Yürütme Kurulu arasında, bazı il ve ilçe örgütleri ile ilgili çekişmeler söz konusudur. Özellikle, Genel Sekreter Fikri Sağlar'ın seçim bölgesi Mersin'le ilgili işlemler üzerinde tartışmalar olmaktadır. Ancak, bu tartışmaların görünürde Genel Başkan'ın istifası için ciddi ve yeterli olmadığı söyleniyordu.¹⁴⁸

Erdal İnönü ile birlikte politikaya soyunan ve SODEP döneminde görevi üstlenen Oktay Ekşi'nin bu istifa ile ilgili düşünceleri şöyledir: *“Bizim gibi, futboldan hiç anlamayanlar bile bilirler. Bazı takımlar -yahut oyuncular-, kendi kalelerine gol atarak kendilerini yenik düşürürler. Galiba SHP de buna uğraşiyor. Daha doğrusu, uğraşmak istemese de; bundan farklı bir görüntü ortaya koyamıyor. Sanmayınız ki, sadece üç dört günün bunalımından söz ediyoruz. O bunalım Erdal İnönü'nün politikadan ve milletvekilliğinden çekilmeye karar verdiğini açıklamasıyla, doruk noktasına ulaşmıştı. Sonra parti içinde yapılan ricalar, baskılar ve Parti Meclisi adına verilen ödünler, Erdal İnönü'nün sanki hiçbir şey olmamışçasına geri dönmesini sağladı. Ama bu arada hem kendisi, hem de Parti Meclisi ciddi yaralar aldı. Üstelik bunalım da bitmedi. Öte yandan İnönü'nün 'istifa eder giderim' silahı artık etkisini kaybetti. Sonra Erdal İnönü, bugüne kadar kamuoyuna başarı ile verdiği 'sakin, kararlı güvenilir adam' izlenimini zedeledi. İstifasını açıkladığı gün bu sonuca varmasıyla ilgili tüm kabahatleri kendisini politika yapmaya uygun bir*

¹⁴⁷ “İnönü'den Geri Dönüş”, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1988. ; “Sol kanat” milletvekillerinden Kemal Anadol, bu olaylar karşısında, “Sayın Genel Başkan hizip görüntüsünü ortadan kaldırmak amacıyla liste yapmıştır. Hatta bu listeyi seçtirebilmek için, delegeler arasında dolaşım listesine oy istemiştir. 44 kişiden 36'sı Genel Başkanın listesinden seçilmiştir. Ama sonunda o Parti Meclisinden istifa ederek, hem genel başkanlıktan hem milletvekilliğinden istifa etmiştir. Partinin bir numaralı adamı görevinden, milletvekilliğinden istifa edecek, politikayı bırakma kararı verecek. 48 saat sonra da kararından vazgeçecek ve hiçbir şey olmamış gibi parti yaşamı devam edecek... Olmaz bu” diye isyan ediyordu. Bkz. Ergül, a.g.e., s. 187.

¹⁴⁸ İnönü'nün istifası için; Türkiye'deki siyaset üslubuna ve zorunlu kıldığı kalıplara uyum gösteremediğinden, siyasetten çekilmek için aradığı fırsatı Parti Meclisi'nin hazırlaması üzerine istifa ettiğini söylüyorlardı. Bunun aksini düşünenler, İnönü'nün çok ustaca bir manevra yaptığını ileri sürüyorlardı. İnönü, Parti Meclisinde başedemeyeceği muhalefet girişimini, istifa ile karşılayıp duygusal bir plana çekmişti. Ergül, a.g.e., s. 190.

yaradılıştta olmamasında arayan, ertesı gün tüm aksaklığın Parti Meclisi'nin Genel Merkezdeki kadroya aşırı müdahalelerde bulunma eğiliminde olmasından doğduğunu savunan bir yandan 'istifa kararını hayli uzun zaman önce aldığını' ifade ederken, öte yandan 'bu kararı kimseyle tartışacak kadar vakit bulamadığını' söyleyen bir politikacının güvenirlilik koruduğunu ve yara almadığını sanmak, safdillik olur.”¹⁴⁹

Yalçın Doğan, “SHP'de Fetret Devri” başlıklı yazısında, olayları şöyle değerlendiriyordu: “Fırtınalı istifalar ve geri dönüşlerden sonra, ilk defa toplanacak SHP Parti Meclisinde Genel Sekreter Fikri Sağlar'ın istifası yeniden isteniyor... SHP'de çalkantı durmuyor. Angın, İnönü'nün istifasıyla birlikte gelişen olaylar sırasında en büyük tepkiyi gösterenlerden biri. Hatta olayların gelişimi üzerine parti meclisi toplantısında, o tarihte, 'Bu maskaralıktır, Sağlar istifa etmeli, hiçbir şey olmamış gibi göreve devam edemez' diyor ve kapıyı çarpıp çıkıyor. Şimdi bu düşünceyle genel sekreterin istifası için önergeyi getiriyor... 'Ana muhalefet' SHP, yıllardan beri olduğu gibi, 'kendi iç kavgalarıyla' kimseye yar olmadan, bıktırıcı üslubundan vazgeçmeden toplumdaki prestijini her geçen gün biraz daha yitiriyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi iç kavgalarıyla dağılma noktasına düştüğu 'fetret devri'ni şimdi SHP yaşıyor.”¹⁵⁰

Parti içindeki “sol kanat”, iyi niyetli bir yorumla, genel başkanın istifasının ülkedeki bunalıma çare arayan bir muhalefet yapamamaktan kaynaklandığını ileri sürüyordu.¹⁵¹

Genel Başkanın istifası 48 saat bile sürmezken, partiye Deniz Baykal'ın başkan olabileceği hesapları ortaya atılmıştı. Sabah gazetesi, PİAR'a yaptırdığı bir araştırmayı yayınlıyor, “SHP'lilerin istediği başkanın Deniz Baykal olduğunu” manşetten duyuruyordu. Ancak Deniz Baykal dahil, hiç kimse, o günlerde Genel Başkanlık için hazır değildi; bunun için istifa karşısında, Meclis Grubu paniğe kapılmış, İnönü'ye “Geri dön” çağrısı yapmıştı. 87 milletvekilinin imzaladığı çağrıyla, Deniz Baykal 84. sırada imzalamış, bizzat kendisi, Genel Başkanla görüşerek geri dönmesini istemişti. İnönü'nün, istifa sonrasında gelişen olaylarla,

¹⁴⁹ Oktay Ekşi, “Beyhude”, **Hürriyet**, 2 Mart 1988. ; Ergül, a.g.e., s. 188.

¹⁵⁰ Yalçın Doğan, “SHP'de Fetret Devri”, **Cumhuriyet**, 8 Mart 1988, s. 10.

¹⁵¹ Ergül, a.g.e., s. 189.

haziran sonunda yapılacak Kurultay'da, genel başkanlık için büyük avantaj yakaladığı açıktır.¹⁵²

3.3.6. Mecliste Olaylar

Doğu'da giderek tırmanan terör ile birlikte olumsuz olayların baş göstermesi sonucu SHP doğu politikasını tekrar gözden geçirdi. Bunun içinde SHP'li dört milletvekili bölgeyi dolaşarak ve araştırma yapmak için görevlendirildi. SHP Milletvekilleri Adnan Ekmen (Mardin), Mehmet Kahraman (Diyarbakır), İbrahim Aksoy (Malatya) ve Cumhur Keskin'in (Hakkari) imzalarını taşıyan "*Hükümet Programına Karşı Doğu ve Güneydoğu Gerçeği*" başlıklı araştırma raporu Genel Başkan Erdal İnönü'nün isteği üzerine hazırlandı.¹⁵³

SHP'li 4 milletvekilinin bölgeyi dolaşarak hazırladıkları raporda, Özal hükümetinin programı ile icraatının büyük ölçüde yer yer çeliştiği sergileniyor. Bazı ekonomik ve eğitime dönük tesislerle okulların karakol olarak kullanıldığı görüşüne yer veriliyor. Daha Önceki hükümetlerin bu bölge insanlarını ekonomik açıdan güçlendirmelerine dönük yatırımların daha da durdurulduğu anlatılan raporda şöyle deniliyor:

SHP'nin Güneydoğu milletvekillerinin "*Hükümet Programına Karşı Doğu ve Güneydoğu Gerçeği*" başlığıyla genel merkez için hazırladıkları araştırma raporunda, halkın bölgede güven ortamından yoksun huzursuz bir bölgede bulunduğu öne sürülerek, "*İhbarcılığın*" bir müessese haline getirildiği, can güvenliğinin koruculara bırakılmasının devletin otoritesini zayıflattığı savunuldu. Raporda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kalkınmasına yönelik yatırımların Özal hükümeti döneminde gerilediği de belirtildi.¹⁵⁴

SHP Genel Sekreteri Fikri Sağlar, Doğu ve Güneydoğu sorunlarıyla işkence ve insan hakları konusunda araştırma yapacak iki komisyonun kurulacağını açıkladı. Sağlar'ın verdiği bilgiye göre, parti grubuna bugün genel merkezden gönderilecek bir yazıyla Doğu ve Güneydoğu sorunlarını araştırarak komisyon için 7 milletvekilinin

¹⁵² Ergül, a.g.e., s. 190.

¹⁵³ Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

¹⁵⁴ Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

belirlenmesi istenecekti. SHP'nin ayrıca, işkence ve insan haklarıyla ilgili araştırma yapacak bir komisyon daha kuracağı bildirildi.¹⁵⁵

Ancak Güneydoğu raporundan iki yıl sonra 1987'de milletvekili seçilen, İstanbul Milletvekili Mehmet Ali Eren'in, Meclis kürsüsünden, “Kürt sorunu” ile ilgili olarak yaptığı konuşmada kullandığı “azınlık” kelimesi tartışmalara neden oluyordu.¹⁵⁶ Genel Başkan İnönü, ilk değerlendirmesinde, Mehmet Ali Eren'in konuşmasında, parti ilkelerine aykırı bir yön bulunmadığını söylerken, parti içinden ve dışarıdan gelen eleştiriler karşısında geriliyordu. Mehmet Ali Eren'e sadece üslup ve zamanlama açısından değil, özde de itirazlar yapılıyordu. Etnik köken, dil ve kültür farklılıkları vardı ama asimilasyon ve baskılar yoktu veya abartmalıydı. SHP, soruna demokratik haklar platformunda bakmak istiyordu; milletvekili, basının “azınlık” kelimesi ile geçmişti. Eren, Grup Disiplin Kurulu'na verilmekten zor kurtuldu.

Yıllar sonra Erdal İnönü bu konuyu Anılarım kitabında şöyle anlatmaktadır: *“Meclis Genel Kurulunda, gündeme geçmeden önce yapılan bu gündem dışı konuşmalarda, bir muhalefet milletvekilinden beklenen, iktidar partisinin uygulamalarını eleştirmesi, kendi partisinin fikirlerini, önerilerini anlatmasıdır.”*¹⁵⁷ Nitekim o gün, ilk önce konuşan gene SHP'li Balıkesir milletvekili arkadaşımız, ANAP'lı bir bakanın, seçimden önce devlet memuru iken karıştığı iddia edilen yolsuzlukları ayrıntıları ile dile getiren bir konuşma yapmış ve iktidar milletvekillerini çok zor durumda bırakmıştı. Ondan sonra söz alan İstanbul milletvekilimiz ise bambaşka bir havada konuştu. Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin Kürt kökenli vatandaşlarımıza her zaman haksız baskılar uygulamış ve insafsız bir ‘asimilasyon’ politikası yürütmüş olduklarını iddia etti. İddialarını desteklemek için bir takım tahrik edici örnekler verdi. Bunların bazıları doğruluğu bilinen olaylar ise de bazıları açıkça gerçek dışı idi. Zaman zaman Kürtçülük propagandası izlenimini uyandıran bir tonda konuşması öteki partilerin milletvekillerinin büyük tepkisini çekti. İktidar milletvekilleri bir önceki konuşmanın

¹⁵⁵ Cumhuriyet, 18 Ocak 1988.

¹⁵⁶ Ergül'e göre bu konuşmaya karşı, Erdal İnönü, önce “Düşüncelerimiz arasında önemli farklılık yok” diye arka çıkmış; sonraları ise sert tepki göstererek, Mehmet Ali Eren'i Grup Disiplin Kuruluna göndermeye kadar işi büyütüştür. Ancak, başarılı olamamıştır. M. Ali Eren'in, fırtınalar yaratan bu konuşmasını İnönü ve Baykal'ın önceden gördükleri ve onayladıkları da ileri sürülmüştür. Bkz. Ergül, a.g.e., s. 194.

¹⁵⁷ İnönü, Anılar...,1. s. 232.

doğurduğu eziklikten kurtulup, partimize hücum etmek için fırsat bulmuş oldular. Bizim arkadaşlar ise tahmin edileceği gibi çok rahatsız oldular.”

“Bu konuşmanın parti görüşümüzü yansıtmadığını, milletvekilimizin ileri sürdüğü iddiaların yanlış olduğunu, bunlara katılmadığımızı ben ertesi günü basın aracılığıyla kamuoyuna duyurdum. Ancak bunun yetmediğini, bu duyarlı konudaki düşüncelerimizi daha ayrıntılı bir şekilde birbirimize söylemek ve anlaşlığımıza inanmak zorunda olduğumuzu gördüm. Gruptaki huzursuzluk adeta bir ayrılık havası sezdiriyordu. Bu, belki biraz da, adaylarımızı doğrudan doğruya üyelerimize seçtirerek, ülkede esen değişik fikir rüzgârlarının ilk defa grubumuza kadar ulaşmasına olanak vermemizden doğmuştu”¹⁵⁸

SHP’li Eren’in konuşması esnasında ANAP milletvekilleri sıra kapaklarına vurarak protesto ettiler. Bakan Kalemlı de bu konuşmayı talihsizlik olarak niteleyerek Anayasanın 2. maddesini ayrı bölümler halinde okudu. SHP’lilerde “*şiiir mi okuyorsun*” diyerek laf attılar.¹⁵⁹ DYP Grup Başkanvekili Köksal Toptan, Erenin konuşmasını tasvip etmediklerini, ancak başkanlık divanının önerisiyle alınan kararın milletvekili dokunulmazlığını zedelediğini söyledi, SHP’li Anadol da oylamanın anayasaya aykırı olduğunu belirtti.¹⁶⁰

Tepkilerin büyümesi üzerine SHP Genel Başkanı Erdal İnönü duruma müdahale ederek SHP’nin ayrımcı bir parti olmadığını belirterek “*Bizden Türkiye’deki inanç farklılıklarını, kültür farklılıklarının siyaset malzemesi olarak kullanılması beklenemez. Milletvekilimizin konuşmasının yanlış anlaşılmasını üzüntüyle karşılıyorum. Ancak vatandaşlarımızın çektikleri sıkıntıları, uğradıkları haksızlıkları, baskıları her fırsatta en iyi şekilde dile getirmek hem muhalefet olarak hem parti olarak görevimizdir. Kimse bizi bundan alıkoyamaz*” diyerek TBMM kürsüsünden her şeyin konuşulabileceğini vurguladı.¹⁶¹

3.3.7. SHP 2. Olağan Kurultayı ve Baykal

SHP içinde, ilk ciddi ideolojik kamplaşmanın, 1988 Haziran’ında yapılacak Kurultay öncesi başladığı söylenebilir. Yasakların kalkmasıyla aktif siyasete

¹⁵⁸ İnönü, Anılar...,1. aynı yer.

¹⁵⁹ Cumhuriyet, 20 Ocak 1988.

¹⁶⁰ Cumhuriyet, 22 Ocak 1988.

¹⁶¹ Cumhuriyet, 27 Ocak 1988, s. 7; Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

dönerlerden biri de, 12 Eylül öncesi CHP'nin en etkin isimlerinden Deniz Baykal'dı. Antalya Milletvekili ve CHP Grup Başkanvekili Baykal'ın SHP'de yükselişine yol açan olaylar, 18 parti meclisi üyesinin olağanüstü kurultay istemesiyle başladı.¹⁶² Genel Sekreter Fikri Sağlar, görevden alınan İçel örgütünün iadesi üzerine istifa etmeye kalkınca, Genel Başkan İnönü çok sinirlendi ve siyasetten çekildiğini ilan etti. İnönü güçlkle vazgeçirildi.¹⁶³ Bu arada Baykal - Topuz ikilisinin, “*SHP'yi CHP'lileştirmek*” amacına karşı Doğulu - Kürt milletvekillerinin de aralarında bulunduğu Sol kanat, en azından söylem olarak, partiyi bilinen sosyaldemokrat partilere benzer yapıya ve toplumsal desteklere kavuşturacak bir parti projesini amaçlıyordu.¹⁶⁴

Fakat SHP Kurultayına doğru, gruplar arasında ciddi tartışmalar başlıyordu. Genel Başkanlık makamı da bu tartışmalardan nasibini almakta idi. Bunun için de Genel Başkanlığa, Erdal İnönü'den başka bir aday çıkarılıp çıkarılmaması grupların içinde farklı düşüncelerin doğmasına neden oluyordu.¹⁶⁵

Özellikle İnönü'nün çekildiğini açıklamasıyla birlikte, yerine kimin geçeceği sorusu ortaya atılmıştı. Deniz Baykal adı burada öne çıkıyordu. Karşısında da Aydın Güven Gürkan'dan söz ediliyordu. Gürkan doğulu milletvekilleri tarafından destekleniyordu.¹⁶⁶ SHP içinde hiç kimse durumu objektif biçimde irdelemiyor; SHP içinde, açık bir ideolojik kapışma ve bunun sonucunda “*Nasıl bir SHP*” sorusu, yüksek sesle sorulmuyordu. SHP'nin, “*çağdaş bir sosyaldemokrat parti olması için ne yapılması gerektiğini*” pek az kimse düşünüyordu.

Bir süre sonra “*Sol kanat*” parti içi iktidara talip olduğunu açıkça ilan etmişti; ama genel başkanlık yarışına girmeye karar vermeleri, uzun tartışmalardan sonra şekillenecekti. Özellikle Doğulu/Kürt milletvekilleri İnönü'ye karşı bir aday çıkarılmamasında ısrar ediyorlardı. Kemal Anadol, Abdullah Baştürk ve Ahmet

¹⁶² **Cumhuriyet**, 25–26 Şubat 1988, s. 9.

¹⁶³ Bila, a.g.e., s. 381; **Cumhuriyet**, 29 Şubat-1Mart 1988.

¹⁶⁴ Ergül, a.g.e., s. 199.

¹⁶⁵ Aslında Deniz Baykal ve çevresi Deniz Baykal'ı SHP'nin doğal genel başkanı olarak görmekte idiler. Ancak, Deniz Baykal, belki de, istifa operasyonunda Erdal İnönü'ye verdiği sözün etkisi ile Genel Başkanlığa adaylığını koymayacağını söylüyor; Genel Sekreterlik için hava oluşturmaya çalışıyordu. Baykal, kendisine Genel Başkan adaylığı olmasını önerenlere, “*Ben İnönü varken genel başkanlık yarışına girmem. Onun önüne geçmem. Üstelik olayım demekle de genel başkan olunmuyor. Bu bir sosyolojik olaydır, yeterli bir olgunluğa erişmeden ve parti kamuoyunda bir beklenti olmadan oraya çıkılmaz. Geleceğimizi riske edemeyiz. Üstelik bir makam boşalmadan da oraya aday olunmaz*” şeklinde cevap veriyordu. Bkz. Ergül, a.g.e., s. 200-201.

¹⁶⁶ Bila, aynı yer.

Türk'ün, “*SHP'nin geleceği*” konusunda yaptıkları toplantılara, bir süre sonra Hasan Fehmi Güneş de katılıyordu. Anadol ve Güneş'in, genel başkanlığa aday çıkarılması gerektiği şeklinde özetlenebilecek görüşlerine, Ahmet Türk şiddetle karşı çıkıyordu. Türk ve arkadaşları, “*İnönü bir teminattır. Böyle bir teminata partinin ihtiyacı vardır. Esas olan Parti Meclisi olduğuna göre, şimdi genel başkanlık yarışına girmek yeni bir bunalım yaratmak olur ki, bunun yükünü taşıyamayız*” diyorlardı. Türk ve arkadaşlarına göre, ayrıca, başlatılacak bir genel başkanlık yarışından Deniz Baykal kârlı çıkacaktı. Toplantının bir yerinde, “*Genel Başkanlık yarışına girilecekse biz yokuz*” denildi.¹⁶⁷ Sonunda, “*Biz hiç kimseci olamayız. Eğer bir başkan adayı çıkaramazsak Topuzcu ve Baykalcı hizipten bir farkımız kalmaz*” gerekçesi ile Türk ve arkadaşları ikna edilebildi. Buna da kendi aralarında “*eşitler hareketi*” adı verildi. Yine de, başkan adayları konusunda ve Kurultay sırasında, birlikte hareketleri mümkün olamayacaktı.¹⁶⁸

Bu arada İsmail Cem ve Hasan Fehmi Güneş, diğer iki başkan adayı olarak anıldı. Daha başka isimler de var deniliyordu. İsmail Cem, adaylık konusundaki soruları, “*Kurultay zeminine gelinmeden söylemek doğru olmaz*” sözleriyle geçiştiriyordu. Cem'in özellikle 1986 ara seçiminden sonra, “*SHP yönetiminin bütün birimlerinin değiştirilmesi gerektiği*” biçiminde özetlenebilecek çıkışı hatırlanarak, başkanlık için adaylığa yakın olduğu söylenecekti.¹⁶⁹ Cem partililere umutlu mesajlar vermeye devam ediyor; il kongrelerini takip etmeye başlıyordu. Edirne'de delegelerin, “*Üstündeki mavi gömlek sana yakışıyor, onun hakkını vereceksin*” dediklerini gazeteci arkadaşlarına anlatıyordu. “*Mavi gömlek*” Ecevit'in simgesi olduğuna göre, partililerin, Ecevit sevgi ve hasretinden yararlanmak istediği anlaşılıyordu. Basın, genel olarak, Cem'i desteklemese bile çıkışını olumlu buluyordu¹⁷⁰

Son zamanlarda Baykal ile İnönü'nün arası biraz açılmıştı. Deniz Baykal, grup başkan vekili olarak genel başkanın bir adım ötedeki odasına gitmiyor, Genel Başkan Erdal İnönü de, Baykal'ı odasına çağırılmıyordu. İkili görüşmeler askıya

¹⁶⁷ *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1988; Ergül, a.g.e., s. 201.

¹⁶⁸ Ergül, a.g.e., s. 202.

¹⁶⁹ *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1988, s. 10.

¹⁷⁰ Ergül, a.g.e., s. 205.

alınmıştı. Sebep, net olarak ortaya çıkmasa da, genel başkanlık yarışından başka bir şey değildi. Kurultayın yaklaşması bunu daha da alevlendiriyordu.

25–26 Haziran 1988 tarihinde toplanacak 2'inci olağan kurultay öncesi araya girenler, İnönü ile Baykal'ın görüşmesini sağladılar. Baykal ve İnönü, yemekte buluştu.¹⁷¹ Herkes derin bir “oh” çekti. Çünkü kimse artık sorun, sıkıntı istemiyordu. Zaten, bugünlere yara ala ala gelinmişti. En alttakinden en üstteğine bütün SHP'liler “Artık yeter” diyordu. Erdal İnönü ile Deniz Baykal bu buluşmada anlaştılar ve İnönü, Baykal'ın genel sekreter olmasını kabul etti. Ortak da bir yönetim oluşturulacaktı.¹⁷²

Kurultay yaklaşırken SHP İstanbul Milletvekili Âli Topuz'un “*garaj toplantısı*” olarak bilinen eylemi, basına yansyacaktı. Bu toplantı SHP Genel Merkezine bomba gibi düşecekti. Topuz, bir sosyal demokrat parti içinde; solda, biraz daha solda, daha merkezde yorumlanabilecek düşünceler olabileceğini belirtirken, parti içindeki sol kanadın bir grup değil, bir cephe olduğunu savunuyordu. Bu grubun dıştan sürekli tahrik edildiğini, sürekli telkin altında tutulmaya çalışıldığını öne sürüyordu. Topuz, Genel Başkan Erdal İnönü'nün ehil bir kadro oluşması için inisiyatif kullanmasını da isterken, Deniz Baykal'a sahip çıkan örgütün Erdal İnönü'yü de bir tarafa itmediğini belirtiyordu. Kısaca herkes ortaya konan bir satranç tahtası üzerinde bildiği yönde hamleler yapıyordu.¹⁷³

Sonuçta 5 Haziran 1988'de SHP, ikinci kez olağan kurultayını topladı. İnönü yeniden aday oldu. Muhalefet ise İnönü'nün karşısına İsmail Cem'i çıkarttı. Ancak İnönü 710 oyla yeniden genel başkan seçildi.¹⁷⁴ Deniz Baykal da tek aday olarak genel sekreterlik koltuğuna oturdu.¹⁷⁵

Merkez yürütme kurulu; Deniz Baykal, Fikret Ünlü, Erol Çevikçe, Tufan Doğu, Adnan Keskin, Cevdet Selvi, Güler Tanyolaç, Ali Topuz, Etem Cankurtaran, Ali Dinçer, Nail Gürman, Cumhur Keskin, Atila Sav ve Mustafa Timisi'den oluşurken, Genel Sekreter Deniz Baykal'ın yardımcılıklarına Erol Çevikçe, Tufan Doğu, Adnan Keskin, Cevdet Selvi, Güler Tanyolaç ile Ali Topuz getirildi.

¹⁷¹ **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1988, s. 9.

¹⁷² Aynı Ali Topuz, 12 Eylül öncesi Deniz Baykal'ı yerden yere vuranların da başında geliyordu. Topuz, ilerleyen yıllarda İnönü-Baykal yarışları sırasında Adapazarı'nda yaptığı konuşmada, Deniz Baykal'ı CIA ajanı olmakla suçlayacaktı. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s. 154-156.

¹⁷³ Dağıstanlı, a.g.e., s. 156; Ali Topuz'un detaylı açıklaması için Bkz. Kartay, a.g.e., s. 330-332.

¹⁷⁴ **Cumhuriyet**, 27–28 Haziran 1988.

¹⁷⁵ Erkoca, a.g.e., s. 53.

Genel sekreter yardımcılıklarına getirilen isimlerde dikkati çeken, Baykal'ın kendisine en yakın isimleri yönetime taşımasıydı. Genel saymanlığa Fikret Ünlü'yü seçen parti meclisi ise şu üyelerden oluşuyordu:

Ayla Akbal, Halil Akyüz, Onay Alpago, Vedat Altun, Kemal Anadol, Ayhan Arifağaoğlu, Turgut Atalay, Abdullah Baştürk, Uğur Batmaz, Beşer Baydar, Suat Binici, Cüneyt Canver, Eşref Erdem, Ertuğrul Günay, Aydın Güven Gürkan, Ahmet İsvan, Birgen Keleş, Yakup Kepenek, Önder Kırılı, AYTEKİN KOTİL, RÜŞTÜ KURT, EROL KÖSE, Mehmet Moğultay, Fikri Sağlar, Ali Şahin, Ahmet Türk, Mahmut Türkmenoğlu, Enis Tütüncü, Tayfur Ün, Orhan Veli Yıldırım.¹⁷⁶

Bu kurultay, SHP'de İnönü-Baykal yarışının başladığını göstermesi bakımından ilginçtir. Artık bundan böyle SHP iki başlı yönetilecek, sonuç ise birbirini kısa aralıklarla izleyen kurultaylar olacaktı. Ancak İnönü-Baykal işbirliği SHP'de kısa bir süre de olsa önemli başarılarla da imza atacaktı. Bu başarıların başında da 27 Mart 1989'da yapılan yerel seçim geliyordu.¹⁷⁷

SHP 2. Olağan Kurultayı, 12 Eylül 1980 Askeri Yönetimine karşı çok net tavır alınan ve 12 Eylül - ANAP ikilisini hedef alarak, ülkenin 12 Eylül rejimi uzantısı olan ANAP iktidarından kurtarılması sorumluluğunu yüklenen ilk SHP Kurultayı olmuştur. Bu anlamda 2. Olağan Kurultay, SHP'nin 12 Eylül darbesine karşı açıkça tavır aldığı ve bunu kitlelere açıkladığı bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.

Genel Başkanın SHP 2. Olağan Kurultayı Açış Konuşmasında, yeni sağ politikaların uluslararası gelişmeler ışığında değerlendirilmesi, 24 Ocak ve 12 Eylül modelinin demokrasiyle çelişkileri, 1982 Anayasasının neden değiştirilmesi gerektiği gibi önemli konular ele alınmakta ve SHP'nin Toplumsal Değişim Projesi açıklanmaktadır. Bu açıdan, Genel Başkan Erdal İnönü'nün 2. Olağan Kurultayı Açış Konuşması da tarihi bir belge niteliğindedir.¹⁷⁸

Politikacı Agah Oktay Güner SHP Kurultayını değerlendirirken Erdal İnönü'nün tekrar SHP Genel Başkanlığına seçilmesi ile ilgili olarak şunları söylemiştir: *“SHP'nin şimdilik genel başkanı olan Sayın Erdal İnönü, Anavatan Partisi idarecileri için ideal muhalefet lideridir. Zira, fizik formülleri içerisinde*

¹⁷⁶ Dağıstanlı, a.g.e., s. 157.

¹⁷⁷ İnönü, Kurultay..., s. 157-183.

¹⁷⁸ İnönü, a.g.e., s. 155.

geçen ömrü, kendisine Türkiye meselelerine bir turist kafası kadar yaklaşma imkânı vermiştir. Bazı çevrelerin değerlendirmeleri; ‘Fiziği, hitabetinin hiç denecek kadar yokluğu, ses tonunun tavus kuşlarını kışkandıracak güzelliğine rağmen Erdal Bey başarılıdır’ şeklindedir. Bize göre, soyadının sihrini çok güzel korumuştur. ‘Onu yarın kendi takımı yiyecek!’ gibi kolay değerlendirmelere gitmek yerine, ‘mesuliyetli politika yaptığını’, siyaset üslûbuna devlet endişesinin hâkim olduğunu görmek gerekir.’¹⁷⁹

“Sayın İnönü, son kurultay öncesi ve sonrasında taviz çerçevesini genişletirken ‘millî birlik’ ve “devletin bekası” konularında dikkatli olmak gayretini terk etmemiştir. Genel Sekreter Sayın Baykal’ın konuşması ise, kurultayın bütününe değerlendirirken ihmal edilmemesi gereken işaretler vermiştir. Belki ilk defa, soldaki siyasetçiler üretim ve iktisadî büyüme endişesini ifade etmişlerdir.”¹⁸⁰

3.3.8. Yerel Seçimlerle İlgili Halkoylaması

Turgut Özal siyasal yaşamını siyasal yapılanmadaki her hareketliliğin hemen arkasından bir halkoylaması veya seçim yapılmasına göre programlamıştır. Kendisi için en uygun zamanın karşı tarafın yenilenme zamanı olduğunun bilincindedir. Bunun için de, 12 Eylül’den sonra hiçbir seçim, tartışmalara neden olmadan yapılamamıştır.¹⁸¹ Bu yüzden 25 Eylül 1988’de bu kez Türkiye’yi ikinci bir referandum bekliyordu. Genel seçimleri kazanan Özal, bu kez 1989’daki yerel seçimleri de erken bir tarihe almak istiyordu.¹⁸² Ancak muhalefetin tepkisi büyümüş, referandum “*Evet mi, Hayır mı*” tepkisine dönüşmüştü.¹⁸³

Bu seçimle birlikte Özal’ın “*siyasetten çekilirim*” ve “*çok önemli açıklamalar yapacağım*” dönemi başlıyordu. 23 ve 24 Eylül’de televizyondan bazı açıklamalar yapacağını söyleyerek tüm halkı ekran başına toplamıştı. 23 Eylül’de yaptığı konuşma da “*Vatandaşlardan çok duygulu mektup ve telgraflar aldığını, referandum*

¹⁷⁹ Agah Oktay Güner, “SHP Kurultayı”, **İnsan ve Siyaset**, Tesav Yayınları, İstanbul, 1991, s. 77.

¹⁸⁰ Güner, a.g.e., s. 78.

¹⁸¹ Ergül, a.g.e., s. 213.

¹⁸² **Cumhuriyet**, 18 Temmuz, 1988.

¹⁸³ SHP’deki yönetim değişikliği, Turgut Özal’ı, yerel seçimlerin erkene alınması fikrini uygulamaya koyma noktasına getirmiş; bunun için gerekli anayasa değişikliğini gündeme sokmuştur. Yine halkoylamasına gidilmesi gerekmiştir. Özal, SHP’nin direncini, “*Pazarlık yapmayız onları seçim kaçağı ilan ederiz*” sözleriyle kırmaya çalışırken; İnönü de, “*Anayasa değişikliği oyununa gelmeyiz. Halkoylamasını ‘Özal’a hayır’ kampanyasına çeviririz*” diye meydan okuyordu. Bkz. **Cumhuriyet**, 30 Ağustos, 1988, s. 11.

sonucuna göre politikadan ayrılma kararı verdiğini” söylüyor ve bu konuda açıklama yapmak üzere halkı ertesi gün 17.30'da bir kez daha ekran başına çağırıyordu. Artan bir heyecanla beklenen ertesi günkü konuşma şöyleydi: “Bu referandumda mutlaka evet deyip, beyazı tercih etmeli, anayasayı yalnız sen değiştirmelisin. 80 öncesini artık kapatmalısın. Sevgili vatandaşım, bizim gibi insanlar siyaset sahnesine millet sevgisi ile gelirler. Yunus Emre'nin dediği gibi ben gelmedim kavga için- benim işim sevgi için- karar senin takdir yüce Allah'ındır.”¹⁸⁴

SHP de ise, kamuoyunda itibarının en yüksek noktada olduğu günler yaşanmaktadır. Süleyman Demirel, SHP'nin bu yükselişinden endişe duyduğu için, Turgut Özal'la “*itişirken yakınlaşmak*” politikası uygulamaktadır, aslında, seçimin öne alınmasında DYP'nin de yararı bulunmaktadır.¹⁸⁵

Bülent Ecevit'in yerel seçimler ve halkoylaması ile ilgili düşünceleri daha değişiktir. Ecevit, üç partinin ANAP, SHP ve DYP'nin konuyu yozlaştırdıkları kanısındadır. Özal'ın halkoylamasını ve yerel seçimleri bir kuvvet denemesi haline dönüştürdüğünü; SHP ve DYP'nin de bir karşı gösteriye kalkıştıklarını; oysa, yerel seçimlerin merkezi iktidarla yerel yönetimlerdeki iktidarı ayıran, demokrasiye uygun bir mekanizma olduğu düşüncesini ileri sürerek, Özal'ı, “*merkezi yönetimle yerel yönetimleri özdeşleştirme*” gayretinde olmakla suçluyordu.¹⁸⁶

Ecevit'in ağustos ayında öngördüğü asıl tehlike cumhurbaşkanlığı seçimidir. Meclis'te % 36 oyla % 65 milletvekilliği ele geçirmiş ANAP'ın, kendi parmak hesabıyla cumhurbaşkanı seçeceğini; böyle bir seçimle başa geçen cumhurbaşkanını halkın içine sindiremeyeceğini söylüyordu.¹⁸⁷ Sonra, uzun yıllar yakınacağı seçim sisteminin bu halkoylaması vesilesiyle düzeltilebileceğini, ancak SHP ve DYP'nin bu işin üzerinde durmadıklarından yakınuyordu.¹⁸⁸

Seçim sisteminin iyileştirilmesi ve cumhurbaşkanlığı seçimi, konuları SHP için henüz ufukta görülmemekte idi. Ancak cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili olarak İnönü şunları ifade etmiştir: “*Biz bu seçme yöntemine karşıyız. Meclis yenilenmeli ve*

¹⁸⁴ **Bütün Yönleriyle Özal ve Dönemi 1983–1993**, Tempo Kitapları–2, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 59.

¹⁸⁵ Ergül, aynı yer.

¹⁸⁶ **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1988, s. 7.

¹⁸⁷ **Cumhuriyet**, aynı yer.

¹⁸⁸ Ergül, a.g.e., s. 214.

yeni cumhurbaşkanını yeni meclis seçmelidir” dedi¹⁸⁹. Bu arada, DSP ile Ecevit'i çökertmek ve safdışı bırakmak için ince taktikler güdüyorlardı. Örneğin, bu günlerde, DSP yine hazine yardımı istiyordu. SHP taraftarı kalemler, Ecevit'in, “ANAP ile anlaşacağını, DSP'lilerin ‘evet’ oyu vereceklerini” yazıyorlardı.

Halkoylaması, iktidar için de, muhalefet için de, riskler taşımakta idi. Deniz Baykal, halkoylamasını Özal'ın ve ANAP iktidarının uygulamalarının global değerlendirilmesi olarak ele alacaklarını söylüyordu. SHP, halkoylaması sırasında “söndürün bu balonu” ve “işte Özal'ın mumu, üfleyin bu mumu, Özal'ın mumunu üfleyin sönsün” sloganlarını kullanacaktı. İnönü ve Baykal 20 bin kilometre yol kat ederek 38 ilde 40'ı aşkın ilçe merkezinde toplantı yapmayı planlıyorlardı.

Yasaklı politikacıların yasaklarının kaldırılması günlerinde göstermedikleri gayreti bu kere göstermek niyetindeydiler. Baykal, durumun önce politik önemini anlatmak istediklerini; ikinci aşama da “*iktidarın ikazı temasını işleyeceklerini*” söylüyordu. “*Belediyelerden bir an önce kurtulalım*” diyenlerin gerekçelerini çürütmek ilk aşama için önem taşıyordu.¹⁹⁰

Ertuğrul Günay, Kurultay'dan sonra işbaşına gelenlerin partinin başarı çizgisini yükseltmek için yoğun bir çaba içine girdiklerini, halkoylaması ve yerel seçimlerde bu çalışmaların meyvelerinin alınabileceğini umuyordu.

Özal, muhalefetin özellikle SHP'nin oyununa gelmiş, halkoylamasını, “*Özal'a evet ya da hayır*” oylamasına dönüştürmüştü. Onlar da afişlerinde, “*memleketimizin istikrarsız, karanlık günlere gitmesini istemiyorsan 'evet' oyu ver*” sloganını tercih etmişlerdi.¹⁹¹

Aynı günlerde, 2000'e Doğru Dergisi, “*ABD'den Deniz Baykal'a destek*” başlıklı bir haber yayınlıyordu. Derginin yorumlarıyla dolu haberde, “*Önce ekonomi sonra demokrasi*” diyen Deniz Baykal'ın ABD için bir seçenek olabileceğinin ABD konsoloslugu raporunda belirtildiği varsayımına dayanan bu haber, SHP'nin ciddiye alınmaya başladığının da ilk işaretleri olmalıydı.

25 Eylül 1988 günü, yerel seçimlerin öne alınmasını sağlayacak anayasa değişikliğinin halkoylaması yapıldı. Halk, Özal'ın kullandığı “*kriz korkusunu*” ciddiye almadı; “*Giderim*” tehdidini de gözardı etmedi ve %65 oranında oyla Özal'ın

¹⁸⁹ Emin Çölaşan, **Bir Dönemin Yazıları 1988–1999**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 378.

¹⁹⁰ Ergül, aynı yer.

¹⁹¹ Ergül, a.g.e., s. 215.

anayasa değişikliklerine “Hayır” dedi. Yani bütün bu konuşmalara rağmen Özal 25 Eylül 1988'de yapılan referandumdan istediği sonucu alamıyordu. O güne kadar “giderim” diyen Özal, gitmedi. Aksine Cumhurbaşkanlığına doğru bir adım daha attı.¹⁹² Muhalefetin beklediği %30'un altında oy oranına düşölmediği için iktidar mutlu olmalıydı. Ancak sonuç, ANAP'ta tedirginlik yarattı. Mustafa Taşar, “Böyle bir halkoylamasına gerek olmadığını” söyleyip duruyordu.¹⁹³

SHP ve muhalefet, sonucun “toplumsal demokratik başkaldırı” olduğu düşüncesinde idiler ve “İktidar tartışması” başlatmışlardı. ANAP %35 oy oranına sahip ve azınlıktaydı. DYP'nin ise dağılma sürecine girdiğini, hem ANAP, hem de SHP ileri gelenleri söylüyordu. SHP için, önce yerel, sonra merkezi iktidar yolu açılmıştı.¹⁹⁴

Erdal İnönü seçim sonuçlarını değerlendirirken ANAP için büyük bir yenilgi olduğunu ifade edecektir. Ayrıca, “Özal'ın hiçbir sözü ciddiye alınacak gibi değildir, güvenilirliği kalmamıştır. Referandum, vatandaşın ANAP'a biz seni istemiyoruz demesiyle sonuçlanmıştır, bu büyük bir yenilgidir” dedi. Demirel ise “siyasi iktidar halk oylamasında mağlup olmuştur. Bana göre millet siyasi iktidarı reddediyor”, yine Demirel ardından “Ar sahibi olan gider” dedi.¹⁹⁵

3.4. SHP'DE YEREL SEÇİM ZAFERİ VE 1991 GENEL SEÇİMLERİ

3.4.1. 1989 Yerel seçimlerine Doğru

1989 yılı Türkiye'sinde küçük bir azınlık, büyük bir çoğunluğa hükmeder duruma gelmişti. Küçük azınlık ANAP, büyük azınlık ise karşıındaki muhalefet partileriydi. Küçük azınlık, demokrasiye işlerlik kazandırmak için hiçbir girişimde bulunmamakta, tam aksine, hak ve özgürlükler üzerindeki sınırlamaları sürdürmekteydi. Sol partiler için iyi bir fırsat doğmuştu. Bu Yerel yönetimlerde iktidar fırsatıydı.¹⁹⁶

¹⁹² Bütün Yönleriyle Özal ve Dönemi..., s. 59.

¹⁹³ Kenan Evren ise “Anılarım” kitabında referandumla ilgili şunları söylemiştir: “Evvvelki günkü referandumda Özal sadece yüzde 35 oy aldı. Bu yüzde 35'le mi cumhurbaşkanı olmak istiyor bu zat?” Bkz. Baskın Oran, **Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989, s. 261.

¹⁹⁴ Ergül, a.g.e., s., 216.

¹⁹⁵ **Cumhuriyet**, 26-27 Eylül 1988.

¹⁹⁶ Dağıstanlı, a.g.e., s. 161.

SHP'nin büyükşehir belediye başkan aday adayları, yılsonuna doğru belirmeye başlamıştı. Ankara'da Murat Karayağın, Ali Dinçer ve Nedim Turhan; İzmir'de Alev Coşkun, Yüksel Çakmur, Engin Aydın, Mahmut Türkmenoğlu, İhsan Almanak ve Süha Baykal isimleri ortada dolaşıyordu. İstanbul'da Dalan'ın % 87 oranlarındaki oyu karşısında bir tek Nurettin Sözen adı söz konusuydu. Genel Merkezin İstanbul dahil, yedi il örgütüne işten el çektilmesinden sonra İstanbul il başkanlığı önerilen Sözen'in bu görevi kabul etmemesinden dolayı Baykal'ın kendisine kırgın olduğu yazılıyor ve söyleniyordu.¹⁹⁷

Yılbaşında, ANAP lehine görülen kamuoyu araştırmaları, seçim yaklaştıkça ANAP aleyhine dönmeye başlamıştı. SHP Genel Sekreterinin yılbaşında yaptırdığı bir araştırmada, SHP'nin birinci parti olabilmesi için diğer partilerden oy alabilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bu her bölgede değişik bir parti olarak belirleniyordu. Seçimler yaklaşırken ANAP'ın, iktidardaki hatalarından ve geniş halk kesimlerini ilgilendiren politikalarından dolayı erozyona uğradığı anlaşılmıştı.

Bir süre sonra SHP'nin adayları belli oldu. İstanbul'da Nurettin Sözen, Ankara'da Murat Karayağın, İzmir'de Yüksel Çakmur ile seçime giriyordu.¹⁹⁸ DSP'nin İstanbul adayı Mukbil Zırtıloğlu, Ankara adayı Necmi Çiftçi, İzmir adayı ise Mustafa Yiğit'ti. SHP, ANAP'ın kendi icraatı nedeniyle kamuoyunda kaybettiği prestijinin, adaylarının özellikleri, diğer partilerden de oy alabilecek niteliklerinin, kendileri için, avantaj olabileceğini düşünüyorlardı. SHP İİ Başkanı Mustafa Özyürek, bu stratejilerine “*Köstebek Harekâtı*” ismini veriyordu.¹⁹⁹

26 Mart 1989 yerel yönetim seçimlerine gidilirken siyasi gündemi işgal eden en önemli konulardan biri, Anavatan iktidarının sık sık seçim kanunlarında değişiklik yapmasıydı. Yerel seçimleri 1988 de yapamayan Özal seçimlerden galip çıkmak için yeni bir yol denemek istemişti. Seçimlerde iki türlü çoğunluk sistemini önerdi, fakat muhalefet partililerin sert tepkisiyle karşılaşınca bundan vazgeçmek zorunda kaldı.²⁰⁰

¹⁹⁷ Bu arada yerel seçimlere girerken, parti içi mücadele, Ali Topuz'un “*garaj darbesi*” ile yeniden alevlenmişti. “*Sol kanat*” seçimde alınabilecek kötü bir sonucun sorumlusu olmamak için, dikkatle davranmaya gayret etmekle birlikte Genel Merkez'in her türlü işlemini de sineye çekmeye niyetli görünmüyordu. Bu arada, gelişmelerden rahatsız olanlar ve küsenler vardı. Örneğin, HP ve SHP'nin “*yaramaz çocuğu*” unvanı alan Cüneyt Canver, olayların etkisi ile kırılmış; kavgadan kopmuş ve en önemlisi SHP'den ümidini kesmiştir. Özallarla birlikte Fransa'ya yaptığı geziden sonra Özal'ın etki alanına girdiği söylenmektedir. Bkz. Ergül a.g.e., s. 230.

¹⁹⁸ **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1989.

¹⁹⁹ Ergül, a.g.e., s. 234.

²⁰⁰ <http://idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/secim02.htm>, (Son Erişim:06.04.2009).

Ayrıca 1989 yerel seçimlerine geçerken seçimle ilişkin yasal değişikliklere göz atmakta yarar olacaktır. 1984 yerel seçimlerinde uygulanan 298 sayılı “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun”, 1989 yerel seçimlerine kadar beş kez yasa ile bir kez de Kanun Hükmünde Kararname ile olmak üzere altı değişiklik geçirmiştir.²⁰¹

Bu değişikliklerle iktidar partisi ANAP, bir yandan muhalefetin propaganda yapmasını zorlaştırarak, TRT’yi daha çok kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışırken, diğer yandan partilerin ülkenin her yerinde seçime girmesini engellemek için parti örgütlenmesini zor koşullara bağlamaya çalışmıştır. Bunun yanında yine ANAP, yerel yönetim seçimlerinde başarılı olabilmek için devletin olanaklarını sonuna kadar kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmemiştir.²⁰²

Ayrıca 1989 Yerel seçimleri aynı yıl içinde yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri için de bir ön değerlendirme fırsatı yaratacağı kabul ediliyordu. Eğer ANAP seçimlerden iyi bir sonuç alacak olursa Özal’ın cumhurbaşkanlığı kesinleşmiş olacaktı. Aksi halde Özal’ın planları suya düşecekti.²⁰³

3.4.2.SHP’nin Seçim Propagandası

SHP, yerel seçimleri, genel seçime giden yolda bir uğrak olarak görüyordu. Genel Başkan İnönü, “Yerel seçim bir fırsattır. Şimdi tam zamanıdır. Özal gidiyor. Halkın oylarıyla gidiyor. 26 Mart’ta Özal’ı itiverin tamam” diyordu.²⁰⁴ Örgütlenme aşamasını tam olarak bitirememiş ya da bitirmek arzusunda olmayan DSP’ye oranla SHP, yerel seçimlere daha fazla asılıyordu. Belki de Türkiye’de iktidar olmanın yolunun yerel yönetimlerden geçtiğini gören SHP yönetimi, merkez yoklamasıyla atadığı adaylardan, üretecekleri hizmetlerden çok ANAP iktidarının son bulmasına

²⁰¹ Bu değişikliklerden ikisi TRT’de paralı propaganda yapmaya ilişkin değişiklik, biri seçmen yaşının 21’den 20’ye indirilmesine ilişkin değişiklik, bir diğeri, propaganda süresinin seçimler öncesinde tanınan 21 günlük propaganda süresinin 10 güne indirilmesine ilişkin değişikliktir. Diğer bir başkası, seçim bürokrasisini düzenleyen değişiklik, son olarak da siyasal partilerin seçimlere girebilmeleri için örgütlenmek zorunda oldukları il ve ilçe sayılarını düzenleyen değişikliktir. Bkz. Altan, aynı yer.

²⁰² Altan, a.g.m., s. 181.

²⁰³ <http://idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/secim02.htm>, (Son Erişim:06.04.2009).

²⁰⁴ Mustafa Şener, “Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1989 Yılı Raporu”, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1989.php#8, (Son Erişim: 06.04.2009); Burhan Şenatalar kampanya olarak yürüttükleri 89 seçim çalışmalarının başarılı olduğunu ifade etmiştir. Yani “89 kampanyasında 12 Eylül’e ve Özal Hükümetine tepki doruk noktasındaydı. Halkta oluşan bu reaksiyon 89 seçimlerinde SHP’nin oy oranını arttırmasını sağlamıştır”. Bkz. Burhan Şenatalar ile 27 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

yönelik konuşmalar yapmalarını istiyordu. Kısaca SHP'nin seçim stratejisi Özal'ın üzerine, ANAP'ı iktidardan gidici yapmak için kuruluyordu.²⁰⁵

Seçimlerde İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana olmak üzere dört büyük kente özel önem veren SHP, bu kentler için özel afişler bastırmıştı. Bu afişlerde “*sosyal devleti kurmaya belediyelerimizden başlayalım*” sloganı işleniyordu. İnönü, seçim konuşmalarında genel demokratikleşme sorunlarına da değiniyordu.²⁰⁶

SHP'nin propaganda yöntemleri arasında, bir milyon şoförün adresine İnönü imzalı mektuplar yollayarak ve Çankaya'da tüm seçmenleri alfabetik sıraya göre telefonla teker teker arayarak oy istemek de vardı.

SHP, seçimlerde genel olarak “*yumuşak ve barışçı*” sloganlar kullanma yoluna gitmişti. Seçimin ana sloganı ise “*İşte mühür, haydi süpür*” şeklindeydi. Seçim kampanyası süresince SHP genellikle ANAP dışındaki partileri hedef almaktan kaçındı. Özellikle DSP'nin kendisine karşı izlediği saldırgan tutuma yanıt vermedi. Yalnız bir defasında İnönü, Adana'da seçmenlere seslenirken “*DSP'ye verilecek oyların ANAP'a yarayacağını*” vurguladı.²⁰⁷

1989 seçimlerine gidilirken SHP Kürt sorunu karşısında net bir politikaya sahip değildi. Bu durum seçim çalışmalarında kendisini gösterdi. Güneydoğu'da bazı SHP'liler, farklı bir seçim çalışması yürüttüler. Aslında seçim propagandalarının Güneydoğu Bölgesi'nde farklı bir şekil alması yalnızca SHP'ye özgü bir durum değildi. Diğer partilerin çalışmalarında da bölgenin “*farklılığı*” bir biçimde gündeme geliyordu. Bu durumu Celal Başlangıç şöyle aktarıyordu: “*Güneydoğu Bölgesinde sürdürülen seçim çalışmalarında en çok kullanılan sözcükler, 'baskı, işkence, Kürt ve demokrasi'ydi. Belediye hizmetleri ile ilgili sorunları ikinci plana düşüren bu sözcükler, yörede farklı bir yapılanmanın da altını çiziyordu. Bu olgunun en çarpıcı yaşandığı kent de Diyarbakır'dı. Hemen tüm partiler, propaganda çalışmalarını 'demokratik hak ve özgürlükler' üzerine kurmuştu.*”²⁰⁸

²⁰⁵ Dağistanlı, aynı yer.

²⁰⁶ Örneğin Salihli'de yaptığı konuşmada düşüncelerini şöyle ifade ediyordu: “*ülkemizde hala kitaplar yakılıyor. İnsanlar düşünce suçlarından dolayı cezaevlerine konuluyor. Bu görülmemiş bir ayıptır. Bu anlayışla değil AT'ye girmek, Türkiye'de yaşanmaz*” **Cumhuriyet**, 6 Mart 1989.

²⁰⁷ Şener, aynı yer; Bkz. Burhan Şenatalar ile 27 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

²⁰⁸ Şener, aynı yer.

3.4.3. Seçim Sonuçları ve Siyasal Ortam

Yoğun bir atmosfer altında yerel seçimlere gidilirken “*Limon gibi sıkılmak istemiyorsanız, oylar SHP'ye*” sloganını meydanlara taşıyan SHP, 6 büyükşehir (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Gaziantep ve Kayseri), 39 il, 283 ilçe, 327 kasaba belediye başkanlığını kazanıyordu.²⁰⁹ SHP il genel meclisinde yüzde 28.71 oy alırken, Bülent Ecevit'in partisi DSP yüzde 9.03te kalıyordu.²¹⁰ Sonuçlar şöyledir:

Tablo 11: 1989 Yerel Seçim Sonuçları

Parti	Belediye Başkanı(%)	Belediye Meclisi(%)	İl Genel Meclisi(%)
ANAP	23.7	23.5	21.8
SHP	32.8	33.2	28.7
DYP	23.5	23.7	25.1
RP	8.7	8.9	9.8
DSP	6.5	6.7	9.0
MÇP	3.0	3.3	4.1
IDP	0.5	0.5	0.9
Bağımsızlar	1.3	0.2	0.5
Toplam	100	100	100

Kaynak: Erol Tuncer, Seçim 2004'ten alınan verilerle oluşturulmuştur.²¹¹

Genel seçim olsa, 1987 Milletvekili Genel Seçiminde olduğu gibi barajı aşamayacak oranda oy alan DSP hiçbir il merkezinde başarılı olamadı. DSP, sadece 10 ilçede ve 28 beldede belediye başkanlığını kazandı. SHP'liler, yerel yönetimlerde “*mutlu yarınların mimarları olacaklardır*” sloganını da kullanan SHP, mutlu yarınların mı, bilinmez, ancak yerel yönetim seçimlerinin galibi oluyordu.²¹²

SHP'nin üstünlüğüyle sonuçlanan seçimde ANAP, DYP'den sonra üçüncü parti oldu. Bu sonuçlar ANAP açısından oldukça ağırdı. Nitekim Cumhuriyet ilk günkü manşetinde “*ANAP'ta panik havası*” ifadesini kullandı. Hürriyet, “*Özal*

²⁰⁹ Cumhuriyet, 27 Mart 1989.

²¹⁰ Dağistanlı, a.g.e., s. 161; Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000, Cilt: 4, s. 274.

²¹¹ Erol Tuncer-Coşkun Kasapbaş, **Seçim 2004, 28 Mart 2004 İl Genel Meclisi ve Belediye Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, Tesav Yayınları, Ankara, 2004, s.307; http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1984.php, (Son Erişim:05.07.2009)

²¹² Dağistanlı, aynı yer.

yamyassı”, Tercüman ise, “ANAP Göçtü” manşetlerini attı. Özal da şaşkınlığını, “millet uyardı ama kantarın topu kaçtı”²¹³ şeklinde dile getirdi.²¹⁴

İnönü, birkaç gün sonra, “Bu yılın eylül ayında genel seçime gidilmesini” istemek zorunluluğunu duyacaktı. “Vatandaşın seçimlerde istediğini yapmış olmaktan duyduğu mutluluğu iktidar görememektedir. Özal, vatandaşın yanıltığı gafletini göstermektedir. Vatandaş, sadece yerel yönetimlerin değil, genel yönetimin de değişmesini istemiştir. Erken seçim yapılarak, milli iradeye uygun bir Meclis’in ortaya çıkması zorunludur.” Bu isteğe, Baykal’ın katılıp katılmadığı, belli olmadığı gibi, İnönü’nün bu sözlerle Cumhurbaşkanlığı seçimi için çıkışta bulunup bulunmadığı da anlaşılammıştır. Bu sözlerin Özal’ın, seçimden sonra, TBMM Başkanlığına gönderdiği ve “Usulen güvenoyu” isteği ile ilgisi de olabilirdi.²¹⁵

Seçimlerden sonraki en önemli tartışma, bu sonuçların bir erken seçim getirip getirmeyeceği üzerineydi. Doğal olarak hem SHP, hem DYP erken seçimi kaçınılmaz görüyorlardı. Genel olarak basının tavrı da bu yöneydi. Dış basında bile Özal’ın güç durumda olduğu ifade ediliyordu.²¹⁶

İnönü, seçimi kazanan Belediye Başkanlarını kutlamak ve seçmenlere teşekkür amacıyla çıktığı gezi sırasında İzmir’de, örgüte, “Bir ay sonra seçim olabilecekmış gibi hazır olmaları” uyarısını yapıyordu. ABD Büyükelçisi Şükrü Elekdağ’ın, Amerika’da söylediği “Özal gidici” sözleri üzerine de, aynı yönde, şunları söylüyordu: “Dışişlerini, içişlerimize sokmayın. 26 Mart’ta halk sözünü söylemiştir. Hükümet gidicidir. Yüzde 21.75 ile iktidar taşınmaz.”²¹⁷

Metin Toker, “SHP’nin kundağı yırttığı” kanısındadır. “SHP kefene girmek bir yana, şimdiye kadar henüz kundaktan çıkmadığı için yerel seçimlerdeki başarısını

²¹³ Cumhuriyet, 27 Mart 1989; Hürriyet, 27 Mart 1989; Tercüman, 27 Mart 1989.

²¹⁴ Yerel seçim sonuçlarının genel seçim sonuçlarıyla karşılaştırılması açısından önem taşıyan il genel meclisi üyelikleri için kullanılan oyların dağılımına bakıldığında seçimlerin ANAP için tam bir yenilgi olduğu açık bir biçimde görülüyordu. 1987 genel seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkan ANAP, bu kez SHP ve DYP’nin ardından üçüncü sıraya düşmüştü. Bkz. Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 274.

²¹⁵ Ergül, a.g.e., s. 236.

²¹⁶ Ancak Özal pes etmeye niyetli görünmüyordu: “1992’ye kadar iktidardayız. Millet’in bize verdiği vekalet delinmemiştir(...) Cumhurbaşkanını bu Meclis seçecektir. Hiçbir şekilde erken genel seçim diye bir şey yok” Seçim sonrası gündemini uzun süre erken seçim konusu işgal edecek, muhalefet partilerinin tüm baskılarına karşın Özal erken seçime gitmeyeceği noktasında direnecekti. Muhalefet yakın gelecekteki Cumhurbaşkanlığı seçimini bu Meclis’in yapmaması gerektiğini, Özal’ın bu kadar oy kaybederken Çankaya’ya çıkamayacağını öne sürecek, ne var ki Özal Çankaya hedefinden vazgeçmeyecekti. Bkz. Şener, aynı yer.

²¹⁷ Ergül, aynı yer.

böyle nitelenmek kabildir. Bir türlü doğru dürüst parti olamamak ile suçlanan SHP bugün Türkiye'nin birinci partisi olmanın yanında en büyükleri dahil, en çok belediyenin sahibidir. Ülkede büyük çoğunlukta olan SHP'li belediyelerin genel seçime kadar başarıları veya başarı istidadı vermeleri SHP'yi iktidarın karşısında durulmaz tek adayı yapacaktır. Aksi hal ise ona öldürücü darbe oluşturacaktır.”²¹⁸

Onur Kumbaracıbaşı ise seçim başarısını İnönü ile yaptığı bir söyleşide şöyle değerlendirmiştir: “Başarı o kadar büyüktü ki ürkmüştüm. Erdal Beye bu kadar belediye umarım genel seçimlerde bize sorun getirmez, köstek olmaz deme ihtiyacı duymuştum. Gelişmeyi ilerisi için tehlikeli bulmuştum.”²¹⁹

Bülent Ecevit, 26 Mart 1989 yerel seçimlerini şöyle değerlendirmiştir. Önce 27 Mart günü kısa bir değerlendirme yapmıştır: “ANAP iktidarı ağır bir yenilgiye uğramıştır. ANAP'taki çözümeden en çok DYP ve RP yararlanmıştır. Belediye seçimlerinde aldığı sonuca karşın, gerçekte SHP'nin oylarındaki artış çok sınırlı kalmıştır. SHP, seçim sistemindeki adaletsizliği, kampanyanın son dakikalarına kadar DSP aleyhinde istismar etmiştir. TRT'den sesini duyuramamasına, basının önemli bir kesiminin engellemesine ve maddi olanaklarının yetersizliğe karşın DSP, 1987'ye göre oylarını bir miktar arttırabilmiştir ve milletvekili seçimlerindeki genel barajı aşabileceğini göstermiştir. DSP'nin Türk siyasal yaşamında kalıcı bir güç olarak kökleştiği kanıtlanmıştır. Kamuoyu araştırmacılarının nihayet itiraf ve ifade ettikleri gibi, bu parti, hiçbir parti, seçmenlerin üçte birinin bile oyunu alamamıştır. Oysa yürürlükteki adaletsiz seçim sistemiyle, önde görünen üç partiden herhangi biri, bu kadar düşük oyla, Millet meclisinde rahat çoğunluk sağlayarak, tek başına iktidara gelebilir. O durumda da Türkiye bunalımdan kurtulamaz. (...) Bu durumda yürürlükteki adaletsiz seçim sistemi yerine, derhal, millet iradesini Meclise gerçekçi biçimde yansıtacak bir seçim sistemi getirilmelidir.”²²⁰

3.4.4. 1989 Yerel Seçim Sonuçları Değerlendirilmesi

1989 yerel seçimler göstermiştir ki, halkın iradesine ne kadar müdahale edilmeye çalışılırsa çalışılsın, iktidarın nimetleri ne kadar kullanılırsa kullanılsın, eğer halk iktidardan memnun değilse onu sandıkta cezalandırır. Bu seçimler,

²¹⁸ Ergül, aynı yer; **Milliyet**, 2 Nisan 1989.

²¹⁹ Onur Kumbaracıbaşı, **İnönü'lü Günler**, Detay Yayınları, İstanbul, 2007, s. 220.

²²⁰ Ergül,a.g.e., s. 241.

iktidarın gücünün her zaman sandığa istendiği gibi yansıtılamayacağını göstermiştir.²²¹

1987 genel seçimlerinde ülke genelinde %36,3 oranında oy almış olan ANAP, bu yerel seçimlerde, il genel seçimleri sonuçlarına göre değerlendirme yapacak olursak, oylarını %21,8'e düşürmüştür. Yerel seçimlerde ANAP'ın oyları 1987 genel seçimlerine göre yaklaşık %15 oranında düşmüştür. Hatta biraz daha ileri gidersek, ANAP, bu seçimlerde deyim yerindeyse bozguna uğramıştır. Çünkü ANAP, 1984 yerel seçimlerinde ülke genelinde 1697 belediyenin 865'ini (%51), 67 ilin 52 il belediye başkanlığını, İl genel meclisi sonuçlarına göre ise 67 ilin 66'sında il birinciliğini almışken;1989 yerel yönetim seçimlerinde toplam 1976 belediyenin ancak 596'sını (%28.8), 67 ilden sadece 3'ünün belediye başkanlığını ve il genel meclisi sonuçlarına göre sadece 7 ilde birinci parti olma başarısı gösterebilmiştir. ANAP adına bu sonuç büyük bir başarısızlık sayılmalıdır.

1989 yerel seçimlerinin asıl galibi 1987 genel seçimlerinde de önemli bir sıçrama gösteren SHP olmuştur.1987 genel seçimlerinde %24.8 oranında oy almış olan SHP, 1989 yerel seçimlerinde il genel seçim sonuçlarına göre oylarını %28.7'ye yükseltmiştir. SHP, 1984 yerel seçimlerinde, 67 ilden sadece 7'sinde belediye başkanlığını kazanmışken, bu seçimlerde 33 il merkezinde belediye başkanlığını kazanmıştır.²²²

1989 yerel seçim sonuçları gösteriyor ki, genel seçim sonuçları her zaman yerel seçimlere yansımamaktadır. Çünkü hem yerel seçimlerde adayların ön plana çıkmış olması ve hem de iktidardaki parti veya partilerin iktidarın icraatlarından dolayı sürekli eleştirilere maruz kalmaları ve bunun sonucunda da kan kaybına uğramaları, yerel seçimlerde farklı sonuçlar elde edilmesine neden olmaktadır. Bu açıdan 1989 yerel seçimlerine baktığımızda 1987 genel seçimlerde birinci olmuş ve önemli bir başarıya ulaşmış olan ANAP, yerel seçimlerde büyük bir yenilgi almıştır. Bunun altında yatan birçok neden vardır. Bunlardan ilki yukarıda belirttiğimiz gibi iktidarın olağan yıpranmışlığıdır. ANAP'ın 1983 yılından beridir iktidarda olması ve Türkiye açısından uzun sayılabilecek 6 yıllık bir iktidar dönemi, bu seçimlere ANAP'ın yıpranmış, güç kaybetmiş bir parti olarak girmesine neden olmuş, bu da ANAP'ın bu seçimlerdeki başarısızlığını sağlayan önemli bir etken olmuştur. Bunun

²²¹ Altan, a.g.m., s. 182.

²²² Altan, aynı yer.

yanında ANAP'ın özellikle aday belirleme sırasında karşılaştığı iç çekişmeler, adaylar üzerindeki spekülasyonlar, başarısızlığı körükleyen başka bir etken olmuştur.²²³

3.4.5. Paris Konferansı ve Yol Ayırımı

Sosyaldemokrat partilerin, Doğu ve Güneydoğu sorununa bakışları sağ partilerden farklı görünüyordu. DSP, soruna Doğu ve Güneydoğu'daki sosyal, ekonomik koşulların bir ürünü olarak bakıyor, öncelikle, bölgedeki feodal yapının değişmesi gerektiğini savunuyordu.²²⁴ SHP'nin resmi görüşü de farklı sayılmazdı. Korkut Boratav'ın anlatımıyla, “*SHP ve DSP'de giderek, bölgenin ve bu bölgede yaşayan insanların, kendisine has dili ve kültürü olan, etnik bir grup olarak Kürt varlığını, TC'nin bütünlüğü içerisinde kabul etmeye*” başlamışlardı. Ancak, SHP'de, etnik ve kültürel farklılıkların altını önemle çizen ve “*siyasal çözüm*” isteyen kişilerin olduğu, yukarıda özetlenen parti içi çekişmelerin temel kaynağı, başat öge olarak ortaya konulmak istendiği görülmektedir. Bunun etkisiyle, SHP'nin, kamuoyunda insan hakları, azınlıkların hakları gibi temalarla çıkmayı tercih ettiği hissediliyordu.²²⁵

Doğal olarak, sorunun üstüne bir de, yükselen terör olgusu ekleniyordu. Örgüt yapısı özenle oluşturulmamış SHP, sorundan ciddi bir biçimde etkilenmeye başlamıştı. Daha sonra da 1988 yılının son aylarında, SHP, önemsiz bir sorunla karşılaştı; hoşgörü ile geçirilebilecek bir olay “*sol kanat*” Genel Merkez çekişmesinin etkisi ile içinden çıkılmaz ve en önemlisi TBMM'de resmi “*Kürt milletvekilleri*” çekirdeğinin oluşmasına neden olacaktı.²²⁶

14–15 Eylül 1989 gününde Paris'teki Kürt Enstitüsü ile başkanlığını Bayan Danielle Mitterrand'ın üstlendiği Özgürlükler Vakfı'nın birlikte düzenledikleri uluslararası toplantı yapılacaktı. Güneydoğu'daki vatandaşlarımızın demokratik ve kültürel hakları ile daha iyi bir yaşama düzeyine getirilmeleri niyetiyle düzenlenen toplantıya uluslararası etkinlik kazandırabilmek için Bayan Mitterrand'ın da ısrarlı

²²³ SHP'nin 1989 yerel seçimlerinde başarılı olmasının nedenlerinin başında, sağ partilere karşı iyi bir sol söylemle siyaset yapması, bu açıdan sağ politikalara alternatif politikalar üretmedeki başarısıdır. Bkz. Altan, a.g.m., s. 183; Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

²²⁴ Ergül, a.g.e., s. 252.

²²⁵ Ergül, a.g.e., s. 253; Bila, a.g.e., s. 384.

²²⁶ Ergül, a.g.e., s. 254; Kumbaracıbaşı, a.g.e., s. 238-240; Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

girişimleri ile başta Genel Başkan Erdal İnönü olmak üzere SHP'nin Kürt kökenli milletvekilleri çağrılmış idiler.²²⁷ Erdal İnönü, “Anılar ve Düşünceler” adlı kitabında olaya geniş yer vermiş ve olayı şöyle anlatmıştır.²²⁸

*Paris'teki Kürt Enstitüsü, Özgürlükler Vakfı diye bilinen ve başkanlığını Fransız Cumhurbaşkanı'nın eşi Bayan Danielle Mitterrand'ın yaptığı bir özel kuruluşla birlikte 14–15 Ekim 1989 günlerinde Paris'te uluslararası bir toplantı düzenledi. Konferansın ilan edilen amacı Kürt kültürünü tanıtmaktı. Bu maksatla, Bayan Mitterrand ile Enstitü Başkanı Nizan, ortaklaşa imzaladıkları mektuplarla, Orta Doğu'daki birçok ülkeden Kürt kökenli olan ya da Kürtlerin yaşamına ilgi duyan siyasetçi ve yazarları bu konferansa katılmaya çağırdılar. Bizim Parlamentodan birçok milletvekiline, bu arada bana da davet mektupları geldi.*²²⁹

*Mektupta, konferanstaki oturumlarda çeşitli konuların sadece kültür açısından ele alınacağı, siyasal mesajlar verilmeyeceği belirtiliyordu. Bayan Mitterrand'la daha önce tanışmıştım. Halepçe olayından sonra Türkiye'yi ziyaret etmiş, Güneydoğuya gidip sığınmacılara karşı nasıl davrandığımızı incelemişti. O zaman Ankara'da Fransız Büyükelçiliği'nde kısa bir görüşmemiz olmuştu. Bana, Özgürlükler Vakfı'nın amacının, dünyanın neresinde olursa olsun, baskı altında sıkıntı çeken güçsüz insanlara yardım etmek olduğunu, bu çerçevede vakıf başkanı olarak Ortadoğu'da Kürtlerin durumu ile yakından ilgilendiğini anlatmıştı. Ben de kendisine, Türkiye'de herkesin, etnik kökenlere ya da dinine, mezhebine bakılmaksızın bütün vatandaşlarımızın, demokrasi içinde tüm haklara ve nimetlere kavuşması için uğraştığımızı açıklamıştım ve özlediğimiz reformları yapabilmek için, olmayacak şeyler istemeden, yöresinde geçerli olan yaklaşımlara ağırlık vermenin şart olduğunu söylemiştim. Cumhurbaşkanı Mitterrand'ın siyasetteki idealist ama gerçekçi tutumunu da örnek diye göstermiştim.*²³⁰

Paris'teki konferansa çağrılan milletvekillerimizden birisi davet mektubunu bana gösterip ne düşündüğümü sorduğunda ilk tepkim olumlu oldu. Bir kaç arkadaşımızın oraya gidip Türkiye'deki kültür zenginliğini ve uzaktan belki fark edilmeyen ama geçmişten gelen kararlı bir uyum içinde hep birlikte demokrasimizi

²²⁷ Kartay, a.g.e., s. 337.

²²⁸ İnönü, Anılar...,1. s. 235.

²²⁹ İnönü, aynı yer; Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

²³⁰ İnönü, Anılar...,1, s. 236.

geliştirmekte olduğumuzu anlatmaları faydalı olur diye düşündüm. Ama konu üzerinde biraz daha durup arkadaşlarımla tartışınca, böyle geniş kapsamlı bir uluslararası konferansın yalnız kültür konusu ile sınırlı kalamayacağı sonucuna vardım. Böyle olunca da gidecek milletvekillerimizin Türkiye'deki kamuoyu önünde çok müşkül durumda kalacaklarını fark ettim.²³¹ Genel Merkez'deki ve grup yönetimindeki arkadaşlarla yaptığımız görüşmeler sonunda hiçbir milletvekilimizin konferansa gitmemesini istemeye karar verdik. Meclisteki öteki parti yönetimlerinin de aynı karara vardıklarını öğrendik. Tahminimiz şu idi ki, toplantılarda başka ülkelerden ya da Avrupa'dan katılan kişilerden bazılarının yapacakları tahrik edici konuşmalarla konferans ister istemez siyasal bir havaya bürünecek ve siyasal içerikli bazı temenni kararları alınacaktı.²³² Eğer bu esnada orada iseler, milletvekillerimiz, bu hava ve kararlar karşısında ne yapsalar, ne söyleseler Türkiye'de savunulması zor bir duruma düşeceklerdi. Bu olasılıkları düşünerek Merkez Yürütme Kurulu'muzun, konferansa gidilmemesi kararını, milletvekillerimize bildirdik. Ben de Bayan Mitterrand'a katılamayacağımı bildiren bir mektup yazdım.

Çağırılan milletvekillerimizden konuşabildiklerim kaygılarımızı anlamış göründüler ve: 'Peki, gitmeyiz!' dediler. Ancak nasıl olduysa, son anlarda bir karar değişikliği oldu. Merkez Yürütme Kurulu'nun toplantısında iken bir telefon konuşması bize, bazı milletvekillerimizin İstanbul'dan son dakikada Paris uçağına bindikleri haberini getirdi.²³³ O anda ne kadar üzüldüğümü anlatamam. Bizim açımızdan, partimiz açısından, arkadaşlarımızın yaptığı, o kadar yanlış, o kadar ters bir hareketti ki, bundan sonra ne yapsak, nasıl davransak bu hatanın açtığı deliği onaramazdık. Böyle bir konferansa izinsiz katılmalarının önemi yok deyip görmezlikten de gelsek, disiplin suçu üzerinde durarak en ağır cezayı da versek, her

²³¹ Aslında Adnan Ekmen sonucu tahmin edebilmiştir. Adnan Ekmen Paris Konferansı'na katılmalarıyla ilgili şunları söylemiştir: "Ben o zaman Ahmet Türk ve Mahmut Alınak'a şunu söyledim. 'Bu gidişimiz çok önemli bir sonuç yaratacaktır. Ya SHP Kürt meselesinde önemli adımlar atacaktır. Ya da SHP bizi ihraç edecektir. Konjektür, SHP'nin adımlar atmasına uygun değildir. Herhalde bizi ihraç edecekler.' dedim. İkisi de bu düşüncemi biraz abartılı bulmuşlar ve tam olarak bana katılmamışlardı". Bkz. Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

²³² İnönü, aynı yer.

²³³ Adnan Ekmen ve arkadaşlarının Paris Konferansı'na giderlerken yaşadıkları ilginç bir olay çok dikkat çekicidir: "Paris Konferansına giderken PKK'da partimiz gibi tepki içindeydi. PKK ilk başlarda bize çok sempati duymuyordu. Hatta Paris konferansına giderken konferansın olduğu binanın bahçesinde sayıca çok fazla bir grup PKK'lı bizi protesto ettiler. Aleyhimize sloganlar attılar. Nedeni de sanırım PKK çatışırken bizim hareketimiz sorunu demokratik platforma almamızı düşündükleri için olabilir. Ancak bu olaya herhangi bir tepki göstermeden içeri geçtik". Bkz. Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

iki halde de partinin uyumlu havasında açılan yarayı kapatamazdık. Bu duygularımı ve üzüntümü Merkez Yürütme Kurulundaki arkadaşlarıma da açtım. Söyleyemediğim bir şey daha vardı. Paris'teki konferansa giden milletvekillerimizin bu hareketleriyle bir anlamda partimizden bağımsızlıklarını ilan etmiş olduklarını, kendilerini tam bir yol ayrımına götürecek bir adım atmış bulduklarını seziyordum. Bu yol ayrımına girdikten sonra nereye kadar gideceklerini o dakikada bilmiyordum ama seçtikleri yol, bana, geçmişten gelen etnik sorunları demokrasi içinde, uyum içinde çözmek için yıllardır verdiğimiz uğraşı sonuçsuz bırakacak bir yol gibi görünüyordu.²³⁴ Büyük üzüntümün nedeni de bu idi.²³⁵

Korktuğum gibi de oldu. Milletvekillerimiz Paris'teki konferansta hiçbir konuşma yapmadılar. Yalnız, başkalarının bazı tahrik edici sözleri basınımızda geniş yer buldu. Bu hava içinde milletvekillerimizin izinsiz katılmalarının oluşturduğu disiplin suçu daha büyük önem kazandı. Konu, Merkez Yürütme Kurulu aracılığıyla Merkez Disiplin Kuruluna geldi. Disiplin Kurulumuz, toplantılara izinsiz katılan milletvekillerimize partiden çıkarılma cezasını verdi. Olay burada bitmedi. Cezayı haksız ya da ağır bulan bazı milletvekillerimiz bir protesto eylemi olarak partiden ayrılma yolunu seçtiler.²³⁶ Örgütümüzden de tepkiler yükseldi, fakat istifa sayısı sınırlı kaldı.²³⁷

İhraç kararından sonra 34 milletvekili İnönü'yü ziyaret ettiğinde, İnönü, “Bu cezanın ağır olduğunu, kısa zamanda bu cezanın kaldırılacağını” söylüyordu. Baykal, ihraç edilen milletvekilleri ile görüştüğünde onlara teminat veriyor;

²³⁴ İnönü, Anılar...,1. s. 237.

²³⁵ Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın eşi Daniel Mitterrand başkanlığındaki France-Liberte Vakfı'nın Paris ve Washington'da düzenlediği Kürtlerle ilgili konferanslardan Paris'tekine katılan 7 SHP milletvekili 26 Ekim'de ihraç talebiyle partinin disiplin kuruluna verildi. Milletvekilleri Kenan Sönmez, İsmail Önal, Ahmet Türk, Mehmet Ali Eren, Adnan Ekmen, Mahmut Almak ve Salih Sümer hakkında 7 Kasım'da ihraç kararı çıktı. Bu yalnızca ana muhalefet partisi SHP içinde önemli bir çalkantının başlangıcı olmayacak, hem Kürt ağırlıklı partiler döneminin başlamasının, hem de Kürt sorununun Türkiye gündemine iyice yerleşmesinin sembolü olarak, yeni bir evreyi işaret edecekti. Bkz. Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 277; Erkoca, a.g.e., s. 54.

²³⁶ İnönü, aynı yer.

²³⁷ SHP'deki ihraçlara ilk tepki yine parti içinden geldi, ihraç kararını protesto eden Abdullah Baştürk, Fehmi Işıklar, Cüneyt Canver, Mehmet Kahraman, Arif Sağ ve İlhami Binici 23 Kasım'da topluca SHP'den istifa etti. Bunları 1 Aralık'ta Kemal Anadol, Hüsnü Okçuoğlu ve Tevfik Koçak'ın, 13 Aralık'ta da Kâmil Ateşoğlu ile eski genel başkan Aydın Güven Gürkan'ın istifası izledi. Bu arada başta Diyarbakır örgütü olmak üzere, Doğu ve Güneydoğu SHP teşkilatlarından da toplu istifa haberleri gelmeye başladı. Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

üzüntülerini bildiriyordu.²³⁸ Yine de kimse bir şey yapmıyordu. Sonraları İnönü'nün bu konuda “*Bizi aşan güçler var*” dediği iddia edilecekti.²³⁹

İhraçların geri alınması umudu kalmayınca istifalar gündeme geldi. Cüneyt Canver, Abdullah Baştürk, Fehmi Işıklar, Arif Sağ, Kemal Anadol, Hüsnü Okçuoğlu, Ali Uyar, Ömer Çiftçi, İsmail Hakkı Önal, Salih Sümer, Kenan Sönmez, Mehmet Kahraman, İlhami Binici SHP’den istifa ediyorlardı.²⁴⁰ Bildirilerinde, “*Merkez yönetiminin niçin DYP kadar bile olsa, 12 Eylül’e karşı kampanya açamadıklarını, niçin 12 Eylül’ün kurduğu düzene karşı etkin bir demokrasi kavgası vermediklerini*” soruyorlardı. SHP’nin sol kanadı çözülmüştü.²⁴¹

Daha sonraki süreci yine Erdal İnönü “*Anılar ve Düşünceler*” kitabında şöyle anlatıyor: “*Bir süre sonra, partimizden ayrılan ya da çıkarılan milletvekillerinin büyük bölümü Halkın Emek Partisi (HEP) adıyla yeni bir parti kurdular.*²⁴² *Ancak bizim için milletvekili kaybından daha önemli bir zorluk belirlediğini kısa zamanda fark ettik. Bu, Güneydoğuda ve hatta yurdun her tarafında Kürt kökenli vatandaşlarımız arasında yaygın kabul gören bir inanış idi.*²⁴³ *‘SHP yönetimi Kürtleri partiden atıyor, SHP Kürtleri dışlıyor.’ Çıktığım yeni gezilerde vatandaşlarıma her yerde anlatmaya çalışıyordum ki: ‘Başımızdan geçen olay bir disiplin konusudur, parti içi disiplini korumak görevimizdir, yoksa Kürt kökenli üyelerimize karşı bir tavır almak söz konusu değildir.’ Ama ne söylesem, partinin, eskiden olduğu gibi, her kökenden vatandaşlarımıza açık olduğunu, herkesin haklarını koruma yolundaki demokratik mücadelemize devam ettiğimizi ne kadar anlatsam inandıramadığımı görüyordum. Kürt kökenli vatandaşlarımızın duygusal dayanışması bu mantıklı düşünceleri kabul etmiyordu.*

²³⁸ Adnan Ekmen ihraç kararı ile ilgili tepkisi şöyledir: “*İhraç sonrası İnönü’yü ziyaret ettiğinde İnönü üzüntülerini dile getirmiş. Daha önce de Viyana’dan arayan Deniz Baykal da üzüntülerini ifade etmişti. İşin garip tarafı bizi ihraç eden Genel Kurul üyelerinin 4’ü İnönü’nün grubundan 5’i de Deniz Baykal grubundandı. İnönü üzgünse, Baykal üzgünse, o zaman bizi kim ihraç etti o zaman?*” diye tepkisini dile getiriyordu. Bkz. Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

²³⁹ Ergül, a.g.e., s. 255; Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

²⁴⁰ Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

²⁴¹ Ergül, a.g.e., s. 256.

²⁴² Adnan Ekmen bu dönemin sonucu olarak bu gün gelinen noktada DTP’yi göstermektedir. “*Eğer o dönemde bu olaylar olmamış olsaydı bu gün DTP olmayabilir veya bu süreç biraz daha zaman alabilirdi. Çünkü ihraçtan sonra bir tepki oluştu. Doğudaki parti örgütleri topluca istifa etti. Özellikle Doğu’dan bize müthiş destek geldi. Biz de kalkıp HEP’i kurduk. Ardından süreç DTP’ye kadar geldi.*” Bkz. Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

²⁴³ İnönü, aynı yer.

Öte yandan, çeşitli kademelerde yapılan temaslardan biliyorduk ki, HEP'i kuran arkadaşlarımızın birçoğu tekrar partimize dönmek istiyorlar, fakat bu dönüşü onurlarının ve seçmenlerinin kabul edeceği bir şekilde yapmanın yolunu bulamıyorlardı. Biz de bulamıyorduk. Bu durumda somut bir adımı nasıl atarız diye düşündük. Aklımıza, güneydoğuda karşılaştığımız sorunları, bütün cepheleri ve önemli ayrıntılarıyla ele alan bir inceleme yapmak ve inceleme sonuçları ile parti programı çerçevesinde önerdiğimiz çözümleri bir raporla ortaya koymak fikri geldi. MYK içinden ve dışından birkaç arkadaşımızı bu maksatla görevlendirdik. Arkadaşlarımız çok emek vererek geniş bir inceleme yaptılar, buldukları sonuçları MYK'de değerlendirdik, çözüm önerilerini birlikte oluşturduk ve böylece 1990 Temmuz'unda SHP'nin ünlü Güneydoğu raporu ortaya çıktı.”²⁴⁴

3.4.6. SHP’de İç Çatışmalar ve 5. Olağanüstü Kurultay

Yerel seçimlerden birinci çıkan SHP, çok geçmeden iç çatışmaların ortasına düştü. SHP'nin 1989'daki durumunu özetleyen en iyi örnek, İstanbul il seçimleriydi.²⁴⁵ Hasan Pulur'un ifadesiyle: “Belediye Başkanı Sözen, eski İl Başkanı Özyürek'i istemedi. Genel Sekreter Baykal onu dinlemedi. Sözen de başka aday çıkardı, hem onun adayı, hem de genel sekreterin adayı kaybetti. Belediye Başkanı Sözen, hem genel merkezin adayını istemedi, hem de genel merkezin görevden aldığı Karakaş seçimi kazanıp, karşısına dikildi. “Alın bakalım, üç bilinmeyenli denklem, çözün.”

Ayrıca Paris'te toplanan Kürt Konferansı'na bazı SHP milletvekillerinin katılması da ayrı bir kriz dalgasının ilk habercisiydi. Konferans davetine önce sıcak bakan İnönü, sonradan aksi yönde bir tavır göstermiş ve Merkez Yürütme Kurulu'nu toplayarak, konferansa katılmama kararı aldırılmıştı.²⁴⁶ Ancak, SHP'li yedi milletvekili, bu karara rağmen konferansa katıldılar. Dönüşte de partiden ihraç edildiler. İhraçları protesto eden ve aralarında Abdullah Baştürk, Fehmi Işıklar, Cüneyt Canver gibi isimlerin de bulunduğu bir grup milletvekili daha partiden ayrılacak ve 7 Haziran 1990'da Halkın Emek Partisi'ni (HEP) kuracaklardı.²⁴⁷ HEP,

²⁴⁴ İnönü, a.g.e., s. 238.

²⁴⁵ Bila, a.g.e., s. 383, Hasan Pulur, **Olaylar ve İnsanlar, (1988–1990)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 208.

²⁴⁶ Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

²⁴⁷ Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

hemen ardından SHP yönetimine karşı atağa kalkacak, Doğu ve Güneydoğuda tabanı SHP'den koparmak için yoğun bir propagandaya başlayacaktı. Kürt kökenlilerin ihracından sonra başlayan kargaşa, SHP'yi 5. Olağanüstü Kurultay'a sürükledi.²⁴⁸ Kurultay 27 Ocak 1990'da toplandı.²⁴⁹

Kurultayda İnönü, erken seçimi hedef gösterdi. Seçimler yapıldı. Parti meclisi şöyle oluştu: Deniz Baykal, Fuat Atalay, Hikmet Çetin, Erol Çevikçe, Adnan Keskin, Önder Kırılı, İstemihan Talay, Güler Tanyolaç, Eşref Erdem, Nail Gürman, Cumhur Keskin, Atila Sav, İsmail Cem, Adalet Cebi, Nizamettin Çoban, Ali Dinçer, Ertuğrul Günay, Erol Güngör, Ahmet İsvan, Gülfidan Işık, Birgen Keleş, Erol Köse, Türkan Miçeoğulları, Seyfi Oktay, Cemal Seymen, Mustafa Timisi, Türkan Akyol, Halil Akyüz, Vedat Altun, Onay Alpago, Ayhan Arifağaoğlu, Suat Binici, Rıdvan Budak, Ethem Cankurtaran, Pakize Öner, İlhan Özdil, Cevdet Selvi, Nilgün Süer, Ali Şahin, Enis Tütüncü, Bahriye Üçok, Tayfur Ün, Erdoğan Yetenç, Orhan Veli Yıldırım.²⁵⁰ Baykal, yeniden genel sekreter seçildi.²⁵¹ Seçimlere geçilmeden önce, delegelerin ısrarı üzerine bir konuşma yapan Baykal da SHP'de ki bu yeni dönemin başladığını anlatmaya çalışıyordu.²⁵²

SHP, daha ihraçların sarsıntısını atlatamadan, Temmuz 1990'dan itibaren yeni bir şok dalgasına tutulmuştu. SHP Merkez Yürütme Kurulu'nun onayından geçerek 15 Temmuz 1990 günü kamuoyuna duyurulan Güneydoğu Raporu, büyük tartışmalara yol açtı. Baykal'ın başkanlığında, Hikmet Çetin, Fuat Atalay, Eşref Erdem, Cumhur Keskin'den oluşan heyetin hazırladığı rapor, İnönü tarafından da onaylanmıştı.²⁵³

²⁴⁸ Olağanüstü Kurultay, Anayasaya aykırı bir Tüzük hükmünün *değiştirilmesi* amacıyla 27 Ocak 1990 tarihinde toplanmıştır. Son seçimli Kurultaydan bu yana 1,5 yıllık bir sürenin geçmesi dikkate alınarak, 5. Olağanüstü Kurultayın seçimli yapılması benimsenmiştir. SHP 5. Olağanüstü Kurultay'ında, Deniz Baykal'ın yeniden Genel Sekreter seçilmesi parti içi çekişmelerin ve Genel Başkanlık yarışının temel gündem maddesi haline geleceği yeni bir dönemi başlatacaktır. Genel Başkan Erdal İnönü'nün 5. Olağanüstü Kurultay'ı Açış Konuşmasında, sosyal piyasa ekonomisi ve sosyal demokrasinin hedefleri konusunda açıklamalar bulunmaktadır. Bu açıklamalar, ülkemizin temel sorunlarına çözüm yolları arama uğraşısında, bugün de hepimize rehberlik edebilecek nitelikteki temel ilkeleri belirlemektedir. Bkz. İnönü, Kurultay..., s. 255.

²⁴⁹ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 320.

²⁵⁰ Bila, a.g.e., s. 384.

²⁵¹ Kurultay da Baykal'ın yeniden Genel Sekreter seçilmesini Cumhuriyet Gazetesi: "Baykal Ağır Bastı", diyerek manşet yapmıştı. Bkz. **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1990.

²⁵² Hikmet Çetinkaya, "Yeni bir Dönem Başlıyor", **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1990. s. 11.

²⁵³ Bila, a.g.e., s. 385.

3.4.7. Güneydoğu Raporu

Kısaca *Güneydoğu Raporu* diye anılan bu raporun başlığının tam açılımı “*Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu sorunlarına bakışı ve çözüm önerileri*”dir.²⁵⁴ Elli sayfaya yakın bir hacmi olan raporun önsözünde, doğu ve güneydoğu sorunlarının ülke için öncelikli bir yer tuttuğuna işaret edilmekte ve bu sorunların başlıca terör ve şiddet olayları, insan hakları ihlalleri, ekonomik zorluklar, yoksulluk ve yoğun işsizlik, güvensizlik ve kimlik bunalımı şekillerinde karşımıza çıktığı gözlemi yapılmaktadır. Sonra bu raporda, yörenin bir bölümünde yoğun olarak yaşanan sıkıntılar ve güncel sorunlarla ilgili temel siyasal tercihler ve saptamalarla birlikte çözüm önerilerinin ortaya konduğu ifade edilmektedir.²⁵⁵

Birinci bölümde, yirmi bir ilden oluşan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki bugünkü durum ana hatlarıyla ele alınıyor. 1985 yılı sayımına göre Türkiye nüfusunun yaklaşık olarak beşte biri bu yörede yaşamaktaydı. Bölgenin on ilinde halen “*Olağanüstü Hal*”in yürürlükte olduğu, komşu üç ilde de olağanüstü yönetimin geçerli olduğu göz önüne alındığında, aşağı yukarı beş milyona yakın vatandaşın on iki yıldır sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulamaları içinde ömrünü geçirdiği gerçeği ortaya çıkıyor.²⁵⁶

İkinci bölümde yörenin çeşitli sorunlarına daha ayrıntılı olarak değiniliyor. Hukuksal sorunlar içinde önce, 1983 yılında ara rejimin çıkardığı ve farklı anadillere sahip yurttaşlara kendi anadillerini konuşma, yazma yasağı getiren 2932 sayılı yasanın büyük bir insanlık ayıbı oluşturduğu belirtiliyor. Sonra olağanüstü hal yasının ve olağanüstü hal kararname ve uygulamalarının özgürlüğü kısıtlayan düzenlemeleri anlatılıyor. Bu ortam içinde teröristlere karşı yürütülen zorunlu mücadelede birçok masum vatandaşın da zarar gördüğü, sıkıntıya düştüğü, ya da haksızlığa uğradığı, örnekleriyle gösteriliyor. Bütün bu uygulamalar sonucunda geniş vatandaş kitlesinin devlete karşı yabancılaşması ve teröre karşı halk desteğinin

²⁵⁴ **Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri**, Ankara, 1990; “*Bu raporda SHP Güney Doğu Raporu hazırlıyor ve Kürt realitesini tanıdığını belirtiyor. Raporda ayrıca demokratik-kültürel haklar ve bölgeye yönelik kalkınma politikaları önerileri var*” Bkz. Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme; Bkz. www.ozanormeci.com/userfiles/CHP%20tarihi%20Türkiye%20tarihinin%20eksenidir.ppt. (Son Erişim: 23.04.2009)

²⁵⁵ İnönü, *Anılar...*,1, s. 238; Dağıstanlı a.g.e., s. 175-180; Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

²⁵⁶ **Cumhuriyet**, 15–17 Temmuz 1990.

zayıflaması olasılıklarına dikkat çekiliyor. Bu bölümden bazı ayrıntılar olduğu gibi alınmıştır:

Ekonomik ve toplumsal sorunlara geniş bir bölüm ayrılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatının GAP bölgesi için gerçekleştirdiği bir incelemenin sonuçlarına dayanarak gösteriliyor ki:

1) Bölgede 1965–1980 döneminde meydana gelen iç göç Türkiye ortalamasının iki katı dolayındadır.

2) Yörenin GSYİH'daki payı sürekli azalmakta olup, 1979 yılında %8.55 iken 1986 da %7.18'e düşmüştür.

3) Kişi başına gelir farklılığı da artmaktadır: 1979 yılında Marmara ve Ege bölgesindeki kişi başına gelir, Doğu ve Güneydoğu'daki kişi başına gelirin 2,9 katı iken bu oran 1986 yılında 34 katına çıkmıştır.

Bu arada benzer bir durumun Karadeniz Bölgesi için de geçerli olduğuna işaret ediliyor. Marmara ve Ege Bölgesindeki kişi başına gelir 1979'da Karadeniz Bölgesi'ndekinin 1.78 katı iken, bu oran 1986'da 2.10'a çıkmıştır.

4) GAP bölgesinde çiftçi ailelerinin % 38'inin topraksız olduğu görülüyor. Ailelerin dörtte üçü bölgedeki toprakların dörtte birinden azına sahiptir.

5) GAP bölgesinde ekonomi büyük ölçüde tarıma dayanmaktadır. 1985 yılı verilerine göre Türkiye genelinde GSYİH'nın %17,6'sı tarımdan ve %31,5'i sanayiden oluşurken, bu oranlar GAP bölgesinde tarım için %40, sanayi için ise %16'dır. Buna karşılık, GAP bölgesinde gübre kullanımı, traktör kullanımı, Türkiye geneline göre üçte bir oranında daha azdır.

6) Eğitim hizmetleri sayı ve nitelik olarak Türkiye ortalamasının çok altındadır. 1987 yılında Türkiye'de okuma-yazma oranı %77 iken GAP bölgesinde %43 düzeyindedir. Güneydoğu bir bütün olarak ele alındığında, okuma yazması olmayan nüfusun 3 milyonu aştığı tahmin ediliyor.²⁵⁷

7) Sağlık alanındaki hizmet olanaklarının genel olarak yetersizliği yanında bölgede çok küçük yerleşim birimlerinin bulunması da yurttaşları istenilen düzeyde sağlık hizmeti alabilmesini engellemektedir.

8) Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi, gelişmemiş alt yapısı, tarım ağırlıklı ekonomisi, tüketim merkezlerine uzaklığı, güç doğa koşulları nedeniyle, tüm

²⁵⁷ İnönü, Anılar..., 1, s. 239.

teşvik önlemlerine karşın bugüne kadar özel kesim için çekici bir yatırım bölgesi olmamış, kamu yatırımları da istenen düzeylere ulaşmamıştır.

GAP gibi, Türkiye-İrak ikinci boru hattı gibi ulusal projeler bu değerlendirmenin dışında kalır. Bu projeler tamamlandığında meyvelerinden bütün Türkiye ile birlikte elbette Güneydoğu Anadolu Bölgesi de yararlanacaktır. Ancak bu ulusal projelerle güvenlik amaçlı projeler dışında, doğrudan doğruya bölgeye yapılmış sanayi yatırımları çok yetersiz ölçüdedir. Önceki yıllarda programlara girerek yapımına başlanmış birçok sanayi projesi, 1980'den sonra, yeniden kârlılık değerlendirmelerine tabi tutularak, durdurulmuştur. Türkiye Elektrik Kurumunun 1986 yılı verilerine göre bölgede kişi başına elektrik tüketimi, Türkiye ortalamasının yarısı düzeyindedir.

Raporun üçüncü bölümünde bazı temel saptamalar yapılmakta, sorunların çözümüne götürecek demokratik ilkeler ortaya konulmaktadır. Bu bölümden birkaç cümle olduğu gibi alınmıştır:

“Türkiye etnik köken açısından çoğulcu bir yapıya sahiptir. Birbirinden farklı etnik grupların, dil farklılıklarının, değişik mezhep anlayışlarının varlığı yadsınamayacak sosyolojik gerçeklerdir. Bunun içindir ki Türkiye Cumhuriyeti, özünde bir siyasal bilinç Cumhuriyeti olarak kurulmuştur. Türkiye'nin kültür zenginliğini, toplumdaki çeşitliliği, farklı ana dillerin varlığını, ülke bütünlüğünün önünde bir siyasal engel olarak görmek ve buna göre politika oluşturmak yanlıştır. Doğu ve Güneydoğu'da yaşanan terör olayları ile ilgili iki temel yanlışın giderilmesinde toplumun her kesimine önemli görev düşmektedir.”

Bunlardan birincisi, demokrasinin, insan haklarına saygının, hukuk devleti ilkelerine uymanın, karşılaştığımız sorunların çözümünü zorlaştıran bir ayakbağı olduğunu sanma yanılıdır. Oysaki demokratik yapı, çözüm için elimizdeki en sağlam dayanaktır. Demokrasi içinde hak arama yollarının sonuna kadar açılması, teröre karşı mücadeleyi halkın desteklemesi için önemli bir etkidir.²⁵⁸

İkinci büyük yanlış, yanlış politikaların ve şiddete dayalı uygulamaların yol açtığı haksızlıklara, şoven ve baskıcı yaklaşımlara tepki olarak gelişen bir umutsuzluk ortamına düşmektir. Bu umutsuzluk, ülke bütünlüğü içinde sorunların çözülebileceğine inançsızlıktır. Umutsuzluğa ve inançsızlığa dayalı politikaların bazı

²⁵⁸ İnönü, Anılar..., 1, s. 240.

siyaset çevrelerinde ortaya çıkması ve bunu silahlı eyleme dönüştürme girişimleri önemli bir yanlıdır. Bu politika ve girişimlerin yöreye, yöre halkına ve ülkeye yarar getirmeyeceği açıktır.

Raporda bu saptamalar yapıldıktan sonra SHP'nin temel siyasal tercihleri ifade ediliyor:²⁵⁹

“Bütün sorunların, ulusal bütünlüğü koruyarak, üniter devlet yapısı içinde çözülebileceğine inanıyoruz. Ulusal sınırlar içinde yaşayan insanların farklı etnik kökenden gelmeleri, farklı kültürel, mezhepsel, dinsel özellikler taşımaları bir arada yaşamaya engel değildir. Yüzyıllar boyunca da engel olmamıştır. Sorunlar ve sıkıntılar demokrasi kuralları tam işletilerek aşılacaktır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu sorunu da, Kürt sorunu da Türkiye'nin demokratikleşmesi, demokratik hakların geliştirilmesi konuları ile iç içedir. Başka önemli bir siyasal tercih de ‘yurttaşlık’ kavramının ön plana çıkarılmasıdır. ‘Yurttaş’ kavramı, Cumhuriyetin bireylerinin bir arada yaşamalarını anlamlı kılan, beraberliğe içerik ve zenginlik katan bir siyasal kimlik kavramıdır. Sosyal devlet yapısını gerçekleştirirken amacımız, insan unsurunu sürekli önde tutmak, yurttaşların etnik kültür ve mezhep başkalığından ötürü horlanmadığı bir toplum düzenine ulaşmaktır.”

Raporun dördüncü ve son bölümünde öneriler sıralanıyor:

- a) Bölgenin ekonomik ve sosyal geriliğini gidermeye dönük politikalar devlet eliyle ve tüm siyasal, sosyal ve ekonomik kesimlerin katılımını sağlayarak hızla yürütülmelidir. Bu maksatla bir özel bölgesel kalkınma planı uygulanmalıdır.*
- b) Eğitim ve sağlık hizmetleri bölgesel kalkınma planı içinde ele alınarak aleyhteki durumun hızla düzeltilmesine girişilmelidir. Farklı kültürlere saygının bir gereği olarak toplumsal ilişkilerde, değişik kültür karakterlerinin, folklorun, geleneklerin, özel günlerin değerlendirilmesini ve kutlanmasını önleyen yasaklayıcı anlayışlara son verilmelidir.*
- c) Ekonomik ve sosyal önlemlere koşut olarak genel çerçevede bir demokratikleştirme paketi ele alınmalıdır. Bu paket içinde Anayasadan*

²⁵⁹ Rapor, güneydoğu sorununa farklı bir yaklaşım getiriyordu. Sorunun, ulusal bütünlük korunarak, üniter devlet yapısı içinde çözülebileceği vurgulanıyor, insan haklarına saygı gösterilmesi ve hukuk devleti ilkelerine uyulması isteniyordu. Bkz. Bila, a.g.e., s. 385.

başlayarak ilgili tüm yasal düzenlemeler demokratik hukuk devleti ilkeleriyle, uyumlu hale getirilmelidir. Sorgulama ve yargılama gibi temel yöntemleri kapsayan yeni bir adalet reformu yapılmalıdır. Ülke bütünlüğünden ayrılan bir yönetim anlayışı izlenimi veren bölge valiliği uygulamasına son verilmelidir.

d) Kürt kimliğini kabul ederek, Kürt kökenliyim diyen yurttaşlara, bu kişiliklerini yaşamın her alanında istedikleri gibi ve özgürce belirtme hakkına sahip olmaları olanağı sağlanmalıdır. Bu çerçevede anadil yasağı ile ilgili her türlü düzenleme yürürlükten kaldırılmalı, yurttaşların anadillerini serbestçe konuşabilmeleri, yazabilmeleri, öğretebilmeleri, bu dillerde değişik kültür etkinliğinde bulunmaları güvence altına alınmalıdır. Yasağın kalkması ile bu dillerde yayın yapma olanağı da sağlanmış olacaktır. Öte yandan hiç kuşku yok ki Türkçe, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili olarak kalacak ve eğitim dili olarak kullanılacaktır. Toplumdaki değişik kültür ve dillerin, tarihe ve kültürlere saygı anlayışı içerisinde akademik bir çalışma olarak araştırılması, devlet eliyle düzenlenmeli, bu amaçla “araştırma birimleri ve enstitüler” kurulmalıdır.²⁶⁰

Raporun son bölümünde, bölgede yurttaşların can ve mal güvenliklerini korumak ve terör hareketlerini etkisiz hale getirmek için büyük özveri ile çalışan güvenlik güçlerinin mücadelesine destek verilmektedir. Terörle savaşmanın zorlukları üzerinde durulmakta ve bu uğraşın başarısı için, örgütlenme, yurttaşlar ve uluslararası ilişkiler boyutlarında ayrı ayrı önlemler alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede profesyonel kadrolara gittikçe daha fazla görev verilmesi, güvenliğinin sağlanmasında güçlükler olan uzak ve küçük yerleşim yerlerinin halkın rızasıyla birleştirilmesi, birçok sakıncaları görülen köy koruculuğu uygulamasına son verilmesi, yurt dışından terör örgütlerine sağlanan yardımları durdurmak için her türlü diplomatik girişimlerin yapılması gibi öneriler ileri sürülmektedir.

Burada geniş bir özeti verilen bu rapor yurt içinde ve dışında büyük ilgi uyandırdı. Tepkiler genellikle olumlu idi. Gerçi ilk yayınlandığında basında bazı ters yazılar, insafsız eleştiriler de çıktı. Rakip partilerin sözcüleri raporu ya küçümsediler

²⁶⁰ İnönü, Anılar...,1, s. 241.

ya da tehlikeli buldular. Başbakan Özal da basına yaptığı bir değerlendirmede raporu sakıncalı bulduğunu belirtti. Devlet Güvenlik Mahkemesinden partiye gelen bir yazıda, bu raporu kimlerin yazdığı soruluyordu. Erdal İnönü yanıt olarak: “MYK üyelerinin birlikte hazırladığı, Parti Meclisi'nde onaylanmış ve böylece SHP'nin bu konudaki görüşlerini bildiren resmi rapordur. Birkaç kişinin görüşü değildir.” diye yanıt verdi. Bunun üzerine her hangi bir soruşturma yapılmadı.²⁶¹ SHP'nin Güneydoğudaki çeşitli sorunlara yaklaşımında her zaman yol gösteren temel belge haline geldi ve öyle kaldı.²⁶²

3.4.8. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Süreci

1989 sonbaharında Türkiye'nin gündemindeki en önemli konu cumhurbaşkanı seçimi idi. 1982'de Anayasa'nın halkoyuna sunulup kabul edilmesi üzerine, geçici 1. madde uyarınca cumhurbaşkanı sıfatını kazanan Kenan Evrenin yedi yıllık görev süresi 9 Kasım 1989'da sona eriyordu. Anayasa'nın 102. maddesine göre, cumhurbaşkanlığı seçimine, cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce başlanması ve seçimin otuz gün içinde tamamlanması gerekiyordu. Bu otuz günlük sürenin ilk on günü içinde adaylar Meclis Başkanlık Divanı'na bildirilecek ve kalan yirmi gün içinde de seçim sonuçlandırılacaktı. Aynı maddeye göre ilk iki turda üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu aranılıyordu. Bu sağlanamazsa üçüncü turda salt çoğunluk yeterliydi.²⁶³

Bilindiği gibi 1982 Anayasa oylamasıyla “Cumhurbaşkanlığı Sıfatı”nı kazanmış olan Kenan Evren bu makama 7 yıl için getirilmişti ve Anayasaya göre bir defa daha cumhurbaşkanı seçilemezdi. Evren'in süresi 6 Kasım 1989'da son buluyordu. Buna rağmen daha Ekim 1988'de, yani görev süresinin bitimine bir yıl varken, Evren'in yeniden cumhurbaşkanı seçilebilmesi için bir Anayasa değişikliği

²⁶¹ İnönü, Anılar..., 1, s. 242.

²⁶² Haziran 1991'de İstanbul'da toplanan Sosyalist Enternasyonal Konseyi, toplantı sonunda yayınladığı bildiriye bu rapordaki demokratik ve insancıl yaklaşımı bütün Orta doğu ülkelerine örnek olarak gösterdi. Öyle anlaşılıyordu ki, Türkiye'yi yakından izleyen Avrupalı sosyal demokratlar bu rapordaki öneriler kısa zamanda gerçekleştirilirse ülkeye huzur geleceğine inanıyorlardı. Bkz. İnönü, Anılar..., 1, s. 243; Uğur Bükte de İnönü gibi düşünmektedir. “Eğer bu rapor uygulanabilseydi Türkiye'nin bu gün yaşadığı bu sorunların hiç biri bu gün yaşanmazdı.” Bkz. Uğur Bükte ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

²⁶³ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000, Cilt: 4, s. 272; Ergül, a.g.e., s. 256-267; Cüneyt Arcayürek, **Bir Giden Bir Gelen Bir Bekleyen**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000; Cüneyt Arcayürek, **Çankaya Hesaplaşması**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1990; Cüneyt Arcayürek, **Namı 864 Rakımlı Tepe Çankaya**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1989.

yapılması fikri bazı çevrelerce öne sürülmüştü. Erdal İnönü buna, “*Anayasa kişiler için değişmez*” görüşüyle karşı çıkmıştı. Süleyman Demirel’in asıl ağırlık verdiği husus ise, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi idi.²⁶⁴

Adayların isimlerinin Meclis Başkanlığı'na bildirilmesine çok az bir süre kalıncaya kadar ortaya ciddi bir aday ismi atılmadı. SHP üç partinin ortak bir isimde uzlaşması çağrısında bulunurken, DYP seçimlerin yenilenmesini ve cumhurbaşkanını yeni Meclis'in seçmesini istedi. Buna karşılık Meclis'te salt çoğunluğu elinde bulunduran ve bu sayede üçüncü tur oylamada istediği kişiyi cumhurbaşkanı seçme olanağına sahip olan ANAP bu önerilere yanaşmadı.²⁶⁵

Asıl seçim sathı mailine yaklaşıldığında daha ciddi bir aday ismi ortaya çıktı: Turgut Özal. Özal'ın şansı sadece arkasında çoğunluk partisinin bulunmasından gelmiyordu. Sivil kökenli cumhurbaşkanı fikri de esaslı bir çekicilik unsuruydu.²⁶⁶ Bu arada Özal'ın, Kara Kuvvetleri Eski Komutanı Kemal Yamak'ı Başbakanlık özel danışmanlığına ataması da, Cumhurbaşkanlığı seçimleri arifesinde orduya bir jest olarak yorumlanmaktan geri kalmadı.²⁶⁷

Sonuçta, ANAP Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal, 17 Ekim'de yapılan ANAP grup toplantısında cumhurbaşkanlığına adaylığını resmen açıkladı. ANAP grubunun büyük çoğunluğu Özal'ın adaylığına destek verirken, SHP ve DYP çok sert tepki gösterdi.²⁶⁸

Muhalefet, Özal'ın seçilmesine şiddetle karşıydı; partiler arası uzlaşmayla bir aday saptanmasına ve cumhurbaşkanı seçilmesine taraftardı. Özal yukarıda anılan testi yapmadan bir ay önce Demirel, Özal'ın %95 aday olacağını, önünde siyasal gelecek bulunmadığını ve bu fırsatı kaçırmayacağını söylüyordu.²⁶⁹ Demirel, Özal'ın

²⁶⁴ Bülent Tanör, “Siyasal Tarih”, (1980–1995), **Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980–2003**, (Editör: Sina Akşin), Cem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 82; **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1988.

²⁶⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer; Özal henüz adaylığını ortaya koymuş değildi. Buna karar verebilmek için kendine özgü bir yöntemle başvurdu. Partisinde bir test yaparak gizli verilen cevapları topladı. Özal'ın soruları üç taneydi ve şöyleydi: “1) Cumhurbaşkanlığına aday olmamı ister misiniz? 2) Ben aday olmadığım takdirde grubumuzdan başka bir aday göstermemi ister misiniz? 3) Cumhurbaşkanlığına aday olduğum ve seçildiğim takdirde başbakanlığa göstereceğim ismi destekler misiniz?” Bkz. Tanör, aynı yer; **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1989.

²⁶⁶ Yalansız'a göre; ANAP'ın inişe geçmesi üzerine Özal'ın imdadına cumhurbaşkanlığı seçimi yetiştirdi. Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı görev süresinin dolması nedeniyle, cumhurbaşkanlığına aday olan Özal, 31 Ekim 1989 günü TBMM'de yapılan 3. tur oylamada ANAP'lı 263 Milletvekilinin oylarıyla Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı seçildi. Bkz. Yalansız, a.g.e. s. 446.

²⁶⁷ **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1989.

²⁶⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

²⁶⁹ **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1989.

Çankaya'yı isteyeceğini bildiği için çok önceden önünü kesmeye çalışıyordu. Yerel seçimlerde yüzde 36'nın altına düşerse aday olmaması gerektiğini ilan etti ama Özal buna hiç aldırmadı.²⁷⁰ Yine Demirel aynı tarihlerde, "Özal Çankaya'ya çıkarsa, indirmek boynumuzun borcu olsun" demişti. Daha sonra SHP Genel Sekreteri Deniz Baykal da "onursuzca indirmek" ibaresini kullanacaktır.²⁷¹ Kenan Evren ise anılarında Özal için: "Cumhurbaşkanı olacağım diye kimse ortaya atılmaz, bütün mesele milletin desteğidir. Yüzde 21 ile cumhurbaşkanı olmak istersen, böyle derler işte adama. Biz tam yüzde 92 ile aldık." demişti.²⁷² Emin Çölaşan'da İnönü ile yaptığı bir söyleşide: "Aylardan beri Türkiye'de tek bir konu konuşuluyor, Özal cumhurbaşkanı olacak mı olmayacak mı? Oysa insanlar hayat pahalılığı altında inim inim iniyor, Güneydoğuda terör devam ediyor, yolsuzluklar sürüp gidiyor. Şimdi Özal'ın cumhurbaşkanlığı konusu yüzünden bütün bunlar unutuldu ve arka planda kaldı."²⁷³

Muhalefetin bu tutumuna ve ülke kamuoyunda aleyhine esen havaya karşın Özal'ın adaylığı ANAP'ın yetkili organı olan MKYK'da 9 aksi yönde oya karşılık destek gördü. Seçimlerin başlamasına üç gün kala Özal adaylığını açıkladı. Onun ardından, parti içi muhaliflerinden Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş da adaylığını ortaya koydu. Cumhurbaşkanlığı seçimi başladığında, böylece iki aday vardı ve ikisi de aynı partidendi. Seçimin ilk iki turunda seçilmiş olmak için 2/3 oy gerekli, üçüncü turda ise üye tamsayısının salt çoğunluğu yeterliydi.²⁷⁴

Cumhurbaşkanı seçimi için ilk tur oylama 20 Ekim'de, ikinci tur oylama 24 Ekim'de yapıldı. İlk turda Özal 247 oy alırken, diğer aday ANAP Burdur Milletvekili

²⁷⁰ Seyfi Öndegider, **Çankaya'nın Bütün Adamları**, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2006 s. 135.

²⁷¹ Tanör, a.g.m., s. 82-83; yine Demirel başka bir konuşmasında cumhurbaşkanlığı süreci için şunları söylemiştir: "Türkiye'nin çeyrek reyine dayanan bir iktidar ile cumhurbaşkanı nasıl seçilebilir, (...) onun için cumhurbaşkanını yeni meclis seçmelidir" **Milliyet**, 1 Nisan 1989.

²⁷² Baskın Oran, **Kenan Evren'in Yazılmamış Anılar 2, Son Defter**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 150.

²⁷³ Çölaşan, a.g.e., s. 377.

²⁷⁴ Tanör, aynı yer.

Fethi Çelikbaş 18 oyda kaldı.²⁷⁵ İkinci turda Özal'ın oyları 256'ya yükselirken, Çelikbaş'ın oyları 17'ye düştü.²⁷⁶

İlk iki turda üçte iki çoğunluk sağlanamayınca, 31 Ekim'de üçüncü tur oylama yapıldı. İlk iki turda olduğu gibi, üçüncü turda da Meclis'te sadece ANAP'lı milletvekilleri hazır bulundular. Nihayet üçüncü turda sonuç alındı. Muhalefetin katılmadığı oylamada Özal 285 milletvekilinden 263'ünün oylarını alarak salt çoğunlukla Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı seçilmiş oldu.²⁷⁷ Çelikbaş 14 oy almış, 8 oy da boş çıkmıştı. Ertesi gün sonuç yayımlandı. 9 Kasım'da yapılan bir törenle de Kenan Evren görevi resmen Özal'a devretti.²⁷⁸ Bu ortamda Turgut Özal'ın 31 Ekim 1989'da TBMM'deki ANAP çoğunluğunun oylarıyla cumhurbaşkanı seçilmesi de muhalefet için yeni bir eleştiri konusu oldu.²⁷⁹

Özal 9 Kasım'da yemin ederek yeni görevine başladı ve aynı gün ANAP Erzincan Milletvekili ve TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut'u yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. Akbulut' un ANAP'lı bakanlardan oluşan bakanlar kurulu listesi yine aynı gün hazırlandı ve aynı gün Özal tarafından onaylandı.²⁸⁰ Bir gün sonra da hükümet programı Meclis'te okundu. Hükümetin kurulması, onaylanması, programının hazırlanması ve Meclis'te okunmasının yıldırım hızıyla gerçekleşmesi, muhalefetin tepkisini çekti. Hükümet programı Meclis'te tartışılırken, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü hükümetin “uzaktan kumandalı” olduğunu söyledi. DYP grubu adına konuşan Köksal Toptan da hükümetin arkasında Özal'ın olduğunu ve yeni cumhurbaşkanının tarafsızlık yeminine sadık kalmadığını öne sürdü.²⁸¹ 15 Kasım'da

²⁷⁵ İlk turda muhalefet seçimi boykot etti. Özal'a 247, Çelikbaş'a 18 oy çıktı. Özal bu arada “*Şer güçleri Atatürk'e de karşıydı*” diyecekti. Muhalefet cephesinde ise durum Özal'ı istememe açısından berrak, tutulacak yol açısından ise bulanıktı. DYP, kayıtsız ve şartsız Meclis'ten çekilmekten yana görünüyordu. SHP ise karar yetkisini Genel Başkan Erdal İnönü'ye bırakmıştı. Bkz. Tanör, a.g.m., s. 83; **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1989.

²⁷⁶ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 272; İkinci turda Özal 256, Çelikbaş 17 oy aldı. 9 boş oy vardı, 2 oy da geçersiz sayılmıştı. Bu arada muhalefet saflarında bir ara görülen toplu istifaya karar alma dalgalanması durulmuştu. İnönü, “*Çekilsek de Özal seçimi alır*” diyordu. Bkz. **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1989

²⁷⁷ **Güneş**, 1 Kasım 1989; Özal bu süreçte herhangi bir uzlaşma arayışı içinde olmadığı, cumhurbaşkanını ANAP çoğunluğunun belirlemesi yönünde bir ısrar içinde olduğu söylenebilir. Özal tüm muhalefete karşın “*bu seçimin demokrasinin zaferi*” olduğunu ilan etti. Özal'ın bu değerlendirmesinin hareket noktası 27 yıl sonra ilk kez ordunun baskısı olmadan bir sivilin cumhurbaşkanı seçilmesiydi. Bkz. Alper Sedat Aslandaş, “Cumhurbaşkanlığı”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Yüzyıl Biterken, Cilt: 11**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 193–194.

²⁷⁸ Tanör, aynı yer.

²⁷⁹ “<http://tr.wikipedia.org/wiki/ANAP#searchInput>,” (Son Erişim: 16.05.08)

²⁸⁰ **Milliyet**, 10 Kasım 1989.

²⁸¹ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 273.

yapılan güven oylaması sırasında Meclis'te ANAP ve SHP milletvekilleri hazır bulunurken, DYP milletvekilleri oylamaya yine katılmadılar. Akbulut hükümeti SHP'lilerin 95 ret oyuna karşılık, ANAP'lıların 278 kabul oyuyla güvenoyu aldı.

Özal'dan boşalan başbakanlık görevinin Akbulut'la doldurulmasından sonra, sıra ANAP genel başkanlığı sorununun çözümüne geldi. ANAP kongresi, yeni genel başkanını seçmek üzere, 17 Kasım'da olağanüstü toplandı. Genel başkanlık için iki aday vardı: Yıldırım Akbulut ve Hasan Celal Güzel. Yapılan seçim sonucunda Akbulut 739 oyla genel başkan seçilirken, Güzel 382 oyda kaldı. Böylece Akbulut bir hafta arayla başbakanlıktan sonra ANAP genel başkanlığını da Özal'dan devralmış oldu.²⁸²

3.4.9. SHP'de İnönü – Baykal Çekişmesi ve 6. Olağan Kurultay

1987 yılında siyasi yasaktan arınan ve SHP'de aktif siyasete adım atan Deniz Baykal, önce örgütte sempati toplamış, sonra da genel sekreter olmuştu. Dağıstanlı'ya göre yurdun her yanından örgüt Baykal'ı, “*SHP tükeniyor. Zaman bir şeyler yapma dönemi*” diye sıkıştırıyordu. Hal böyle olunca da yıllarca özlemine duyduğu genel başkanlık mücadelesini patika yollarda vermeye soyunan Deniz Baykal, iki yıldır oturduğu genel sekreterlik koltuğuna sığmıyordu. Bu geçen iki yıl boyunca Genel Başkan Erdal İnönü ile arası bir gün iyi bir gün kötü gibiydi.²⁸³

İnönü bu tartışmalar sürerken ocak ayında yapılacak tüzük kurultayının seçimli olmasını istiyor ve basına kadar yansıyan “*güven bunalımının*” seçimle giderilmesi gerektiğini söylüyordu. 26–27 Ocak 1990 tarihlerindeki tüzük kurultayında İnönü güven tazeliyor ve 863 delegenin 756'sının oyuyla kurultaydan genel başkan olarak çıkıyordu. Baykal da kurultayda daha da güçleniyordu. 44 kişilik PM'nin neredeyse tümü Baykal'a yakın isimlerden oluşuyordu. Sonuçta Genel Sekreter Baykal'ın “*Partinin tepesinde oluşan manzarayla parti iktidara taşınacaktır*” sözleriyle kurultay sona eriyordu. Ama hiç de Baykal'ın dediği gibi olmuyordu. O tarihten sonra Baykalcılar-İnönücüler ayrımı daha da netleşiyor, en ufak birimlerden en tepedeki kurullara kadar partide çoğunluğu ele geçiren taraf diğerini tasfiyeye çalışıyordu.²⁸⁴

²⁸² Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

²⁸³ Dağıstanlı, a.g.e., s. 181.

²⁸⁴ Erkoca, a.g.e., s. 54.

1990 ara yerel seçiminde de partinin tepesindeki manzara pek işe yaramıyor ve SHP yeni bir deprem yaşıyordu. İstanbul Bayrampaşa'da seçimi DSP kazanıyordu, istifa kozunu bu kez genel sekreter kullanıyordu. Baykal ve MYK üyeleri “*İnönü'yle bundan iyisi olamaz*” diyerek istifa ediyordu.²⁸⁵

İnönücüler seçim sonuçlarından Baykalcıları, Baykalcılar da İnönücülerini sorumlu tutuyordu. Fakat Baykal, istifa ederken ara yerel seçimde yaşanan yenilginin faturasını da üzerine aldığı söyledi ve muhalefet bayrağı açmadığının, yönetime engel çıkartmayacağını altını çizdi.²⁸⁶ Ancak İnönü kimsenin ihtimal vermediği kurultay kararını ortaya atıyor ve Baykal'ı genel başkanlığa davet ediyordu.²⁸⁷

İnönü, Baykal'ı, karşısına geçmeye çağırıyor, “*Aday ol, ne olacaksa olsun*” diyordu. Baykal ise, acele etmiyor, “*Telaşım yok, kendimi paranteze alıyorum*” cevabını veriyordu. Herkes, bunun bir ucu açık bir parantez olduğunu biliyordu.²⁸⁸

Kurultay kararı alan İnönü, Baykal'ı yenebileceğini düşünüyordu. Baykal, başkaldırı kararı almıştı ancak en azından şimdilik bu kadar büyük boyutlu düşünmüyordu. Zaten arkadaşlarına genel başkana yardımcı olmaları telkininde bulunması da bundan değil miydi? Ancak “*sabredin*” demeyi de unutmuyordu. Baykal'ın zamana ihtiyacı vardı. İnönü ise, çabuk davranmış, Baykal'ı kurultaya çağırmişti.²⁸⁹

İstifasının üzerinden üç gün geçmesine karşın Baykal'ın yaklaşım tarzında bir değişiklik olmadı: “*Genel başkanlığı planlayarak istifa etmedim. Bu iddia doğru değildir. Kimseye tuzak kurmuş, hançerlemiş değilim.*” Deniz Baykal, İnönü'nün

²⁸⁵ Dağıştanlı Baykal'ın istifası için şunları yazmıştır: Genel Başkan Erdal İnönü, kendisini eleştiren Genel Sekreter Yardımcısı Erol Çevikçe'ye, “*Size güvenim kalmadı,*” diyerek istifa etmesini isteyecekti. Bu olaydan bir gün sonra Erdal İnönü, Genel Sekreter Deniz Baykal'ı arayarak, Çevikçe'nin istifa edip etmediğini sorunca, “*İstifasına gerek kalmadı. Biz pazartesi topluca MYK' dan istifa edeceğiz,*” yanıtını alacaktı. İnönü böyle bir cevap bekliyordu, ancak en azından bu dönemde değil. Bugüne kadar zar zor, ite kaka koparılmadan getirilen zoraki ilişkide ipler kopmuştu. Tarih sayfaları 10 Eylül 1990'ı gösterirken parti meclisinde Deniz Baykal ve MYK üyeleri topluca istifa ettiler. Bkz. Dağıştanlı, a.g.e., s. 182.

²⁸⁶ Dağıştanlı aynı yer.

²⁸⁷ Erkoca, aynı yer.

²⁸⁸ Bila, a.g.e., s. 386; Baykal, kendini paranteze aladursun, hesaplaşma isteyen İnönü, Baykal ile uyum sağlayamadığını vurguluyordu. Gerçi İnönü'nün, siyasetle de uyum sağladığı söylenemezdi. Siyasetle uyum sağlayamayan İnönü'nün (aktif siyasetten çekildikten sonra İnönü de bu tezi doğrulayacak) Baykal ile uyum sağlaması da beklenemezdi zaten. İnönü'nün kafasına bir türlü girmeyen, siyasetteki zeminin engebeli olduğuydu; İnönü, ilerleyen günlerde Baykal ve arkadaşlarını “*takım*” olarak niteliyor, DSP lideri Bülent Ecevit ise bu parti içindeki gelişmeleri “*SHP'nin çöküşü kaçınılmaz,*” diyerek değerlendiriyordu. SHP'nin “*yapay çözümümü*” yaşadığını ileri süren Ecevit, üzerinden SHP gölgesinin kalkması halinde sosyal demokrasinin hızla büyüyeceğini iddia ediyordu. SHP'deki taktik savaşları Ecevit'i güldürüyordu. Bkz. Dağıştanlı, a.g.e., s. 182.

²⁸⁹ Dağıştanlı, a.g.e., s. 182.

kendisini genel başkanlığa aday olmaya zorlamamasını da isterken, böyle bir hesabının olmadığını belirtiyordu. Ancak ilginçtir, Deniz Baykal, “*genel başkan adayı olmayacağını*” da söylemiyordu. SHP lideri ise, Baykal aday olmuş gibi, “*Bu işi ona bırakmam,*” diyordu. İnönü, bu kadarla da kalmıyordu:

“Sayın Baykal bugün bu cesaretsizliği gösterip, sorumluluktan kaçınırsa yarın hükümet olduğumuz zaman ne yapacak? Başbakan olunca işler kötüye gidince bırakıp kaçacak mı? Demek ki, zaten bu iş Baykal'a bırakılmaz.” İnönü, Baykal'ı, yarışa girmesini sağlamaya çalışıyordu. Bunda da başarılı olacaktı.²⁹⁰ Oysa Deniz Baykal kendisini, Haziran 1991 tarihinde yapılacak Olağan Kurultay'a hazırlamakta idi. Bu amaçla, ilçe kongrelerine kadar gidiliyordu. Bu durumu değerlendiren “*Yenilikçi*” grubun önde gelenlerinden, Ertuğrul Günay, “*Hiçbir somut öneri ve proje sergilemeyen bir politikasızlık, aslında aralarında ciddi görüş ayrılığı olmayan tüm sosyaldemokrat kesime hitap edememek ve parti üyeleri arasında yaratılan kısır didişmeler*” sözleriyle her iki yanı da eleştiriyordu.²⁹¹

Sonunda Deniz Baykal, genel sekreterlikten istifa ettikten tam 11 gün sonra genel başkan adaylığını açıkladı. SHP Genel Merkezinde, yanına, İnönücüler arasında ismi gösterilen İsmail Cem'i de alarak basın toplantısı düzenleyen Baykal, “*SHP, gelişmek için değişmeli. Bu değişme de tepeden başlamalı,*” diyordu. Genel Başkan İnönü, Baykal'ın adaylığını Cem'le birlikte açıklamasına işaret edercesine, “*Karşıma tek tek çıkamıyorlar,*” diyordu. İnönü, tedirgindi. Çünkü Baykal'ın yanında ciddi bir güç birliği, cepheleşme yaşanıyordu.²⁹²

SHP'de artık saflar netleşmişti. Hikmet Çetin, Necdet Uğur, Fikri Sağlar, Seyfi Oktay, Hasan Fehmi Güneş gibi isimler İnönü'yü desteklerken, Baykal'ın arkasında Erol Çevikçe, Adnan Keskin, Atilla Sav, Celal Doğan gibi isimler vardı. “*Sol Kanat*” ya da “*Yenilikçiler*” olarak adlandırılan ve başında Ertuğrul Günay'ın yer aldığı grup da İnönü'den yana tavır içinde görünüyordu. Önceleri İnönü'nün yanında görünen İsmail Cem, daha sonra Baykal'ın safına geçmesi ve adaylığını açıklayan Baykal'ın basın toplantısında onun yanında yer alması sert tartışmalara yol

²⁹⁰ Dağıstanlı, aynı yer.

²⁹¹ Ergül, a.g.e., s. 306.

²⁹² Dağıstanlı, a.g.e., s. 185.

açmıştı. Genel başkanlığı isteyen Baykal, İnönü'yü cumhurbaşkanı yapacağını söylüyordu.²⁹³

29 Eylül 1990 günü toplanan SHP 6. Olağanüstü Kurultayı, çekişmeli bir genel başkanlık yarışına sahne oldu. Bila'ya göre İnönü, Baykal'ı "hizipçi" olmakla suçladı. Baykal da "hizipçilikten" yakınıyordu. Seçimler yapıldı.²⁹⁴ İnönü, Baykal'a doksan dokuz oy fark atmıştı. İnönü 504, Baykal 405. Ancak Baykal da küçümsenemeyecek bir delege sayısına ulaşmıştı. Ve bu destekle yoluna devam edecekti. Parti meclisinde ise ağırlık İnönü'den yanaydı. İşte SHP Parti Meclisi.²⁹⁵

Cevdet Selvi, Seyfi Oktay, Hikmet Çetin, Yiğit Gülöksüz, Necdet Uğur, Ertuğrul Günay, Ahmet İsvan, İbrahim Tez, Abdülkadir Ateş, Erdal Kalkan, Bahriye Üçok, Mehmet Moğultay, Güneş Gürseler, Türkan Akyol, Hasan Zengin, Fikret Ünlü, Vedat Altun, Ekrem Kangal, Alişan Canpolat, Mustafa Kul, Fikri Sağlar, Tahir Köse, Onay Alpago, Ayla Akbal, Ömer Türkçakal, Kamer Genç, Rıza Yılmaz, Nilgün Süer, Yüksel Çengel, Sedat Doğan, Fuat Erçetin, Perihan Ergün, Birgen Keleş, Vamık Tekin, Süleyman Çelebi, Jale Candan, Ayşe Timurçin, Ali Uyar, Neccar Türkcan, Cumhuriyet Keskin, Enis Tütüncü, Yüksel Aybar, Üstün Küsefoğlu, Atila Sav.

Baykalcı listeden Birgen Keleş, Cumhuriyet Keskin, Enis Tütüncü, Atila Sav listeyi delmişlerdi. İsmail Cem ise ancak üçüncü yedek olabilmişti. Baykal'dan boşalan genel sekreterliğe Hikmet Çetin seçildi. Ertuğrul Günay, Cevdet Selvi, Abdülkadir Ateş, Yiğit Gülöksüz, Güneş Gürseler ve Mehmet Moğultay genel sekreter yardımcıları oldular.

Metin Toker Milliyet gazetesindeki köşesinde kurultay sonrasını şöyle anlatıyordu: "*Demek ki insan hep buram buram politika kokmuş bir evde büyümüşse, onu derin ve geniş bir kültürle yoğurmuşsa, ince bir istihzayı kendisine karşı bile kullanıyorsa, bir misyon sahibi olduğuna samimiyetle inandığında ve Sevgili Kemal Satır'ın deyimiyle ihtirası aklını iki parmak geçmediği halde çok tecrübeli ve oyunbaz bilinenleri suya götürüp susuz getirir.*"²⁹⁶

²⁹³ Bila, a.g.e., s. 386.

²⁹⁴ Bila, aynı yer.

²⁹⁵ Dağıstanlı, a.g.e., s. 188.

²⁹⁶ Erkoca, a.g.e., s. 55.

Asaf Savaş Akat ise kurultay için şunları söylemektedir: “*Kurultay Türkiye'nin SHP'den beklentilerini arttırmıştır. Mevcut ve potansiyel seçmenleri SHP'nin bir an önce; örgütü, parti içi demokrasisi, ideolojisi, iktidar programları ve kadrolarıyla çağdaş bir sosyal demokrat parti olduğunu kanıtlamasını ülkenin acil sorunlarını çözecek sağduyu ve olgunluğa geldiği konusunda kendisini ikna etmesini beklemektedir. Bütün bunlar öncelikle Genel Başkan Erdal İnönü'nün, ama şüphesiz aynı ölçüde yanındaki kadronun cesaretle parti içi tabuların üstüne giden bir tutum sergilemelerini zorunlu hale getirmiştir.*”²⁹⁷

Değerlendirmek gerekirse, 6. Olağanüstü Kurultay, SHP'de Genel Başkanlık ve parti içi iktidar mücadelesinin temel gündem maddesi olduğu ilk Kurultay'dır. Genel Başkan Erdal İnönü'nün “*Parti İçi Demokraside Atılım Kurultayı*” olarak isimlendirdiği 6. Olağanüstü Kurultay, parti içi mücadelenin SHP'nin gündemini oluşturacağı yeni ve uzun bir süreci yaratan ilk somut gelişmelerin yaşandığı Kurultay olmuştur. SHP 6. Olağanüstü Kurultayı, Genel Başkanlık yarışı ve parti içi mücadelenin temel gündemi oluşturduğu bir Kurultay olduğu kadar, SHP'deki gruplaşmanın kesin çizgileriyle ortaya çıktığı ilk Kurultay da olmuştur.²⁹⁸

Kurultay'dan sonra İnönü, hükümeti denetlemek amacı yanında parti içi muhalefeti de oyalamak için “*Gölge Kabine*” kurmuştu. Bu oluşumda Baykalcı milletvekillerine de görev verilmişti. Kurultay sonrası Baykal ve arkadaşları, Olağan Haziran Kurultayı hazırlıklarına giriştiler. Ancak, birliktelikleri konusunda ciddi şüpheler de kamuoyuna yansımaya başlamıştı. Yeni yönetimin Adana İl örgütüne el çektirmesi konusundaki ultimatomu bir kısım arkadaşları imzalamamıştı. Özellikle, Erdal İnönü'nün kurduğu “*gölge kabine*”ye girmiş Baykalcı milletvekilleri gruptan kopmaya başlamışlardı.²⁹⁹

3.4.10. SHP'de Bitmeyen Yarış

Haziran ayında ANAP Genel Kongresinde Mesut Yılmaz Genel Başkan seçilmişti.³⁰⁰ Bu yüzden hükümeti kurmakla görevlendirilen Yılmaz, bir erken seçim

²⁹⁷ Asaf Savaş Akat, **Sosyal Demokrasi Gündemi**, Armoni Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 12.

²⁹⁸ İnönü, Kurultay..., s. 283.

²⁹⁹ Ergül, a.g.e., s., 309.

³⁰⁰ **Türkiye**, 16 Haziran 1991; **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1991.

için araştırmalar yaptırmaya başlarken İnönü de hükümeti erken seçime zorlayacak beyanlarda bulunuyordu.³⁰¹

SHP Merkez Yürütme Kurulu, giderek ağırlaşan iç ve dış sorunlara karşın halk desteğini yitiren ANAP iktidarının, zorunluluk haline gelen erken genel seçime yanaşmaması üzerine siyasi partiler, sendikalar ve meslek kuruluşları ile demokratik kamuoyu örgütlerini, erken genel seçim girişimi başlatmaya çağırdı.³⁰² Ancak SHP'de kimse kararlaştırılan bu eylem planı üzerinde çalışmıyordu. Çünkü parti içinde yarış bir kere başlamıştı ve kimse bu yarışın bir tek kurultay ile bitmesini beklemiyordu. Çıkan sonuç yarışların yolunu açmıştı.³⁰³

SHP, Kurultaylar ve seçimlere programlanmış koca bir aygıt görünümünü değiştirmek niyetinde değildi. 1984'ten 1991'e kadar, tam 6 olağanüstü, 3 olağan Kurultay toplamıştı.³⁰⁴ Bunu bir örgüt için doğal saymak olanağı yoktu. Bu kadar tartışmaya, eleştiriye, kulise hiçbir örgüt dayanamazdı. Hiçbir politikacı bu kadar çalkantı ve sarsıntıdan yarasız, beresiz çıkamazdı. Başlangıçta, 12 Eylül'de izlenen politikalarla, politikadan uzaklaştırılmış, sindirilmiş, ezilmiş insanlarımız için sevinçle karşılanan bu hareketlilik, içeriği ve meyveleri görüldükçe, bir itişme-kakışma, kendine yer açma amacına yönelik niteliği algılanınca, hafife alınmaya başlamıştı. Bu günlerde, SHP'nin adı "*Kurultaylar Partisi*" olmuştu. Partinin tek başarısının "*İyi Kurultay yapmak*" olduğu, partililer arasında bile çeşitli esprilere neden oluyordu. Delegeler ve köşe yazarları, "*Kurultayla, delegeler ve seçmenler uyutulmaya mı çalışılıyor?*" sorusuna cevap arıyordu: "*Türkiye, yakın zamana kadar referandumlar ve seçimlerle uyutuldu. SHP'de delegelerini ve seçmenlerini kurultaylarla uyutuyor... Delegeler dert anlatmaktan, Türkiye'nin sorunlarını unuttular. Ve gündemlerinde yalnızca iki konu var. Biri Özal'lar, diğeri SHP'nin*

³⁰¹ Ergül, a.g.e., s. 315.

³⁰² Dağıstanlı, a.g.e., s. 189.

³⁰³ Sosyaldemokrat bir parti için yaşamsal önem taşıyan işçilerin içinde bulunduğu dinamik ortam bile SHP'yi etkili politikalar üretmek, bu politikaları halka güven verecek şekilde anlatmak için "*tahrik*" etmeye yetmiyordu. Bkz. Ergül, aynı yer.

³⁰⁴ SHP'nin Olağanüstü Kurultaylar ve Küçük Kurultaylar ile geçen tarihinde Olağan Kurultayların sayısı oldukça sınırlıdır. İlk Olağan Kurultay, Genel Başkan Erdal İnönü'nün seçilmesiyle 2. Olağan Kurultay, 12 Eylül Askeri Darbesinin açıkça sorgulanması ve Darbeye karşı net olarak tavır alınmasıyla; 3. Olağan Kurultay ise "*İkinci Genel Merkez*" tartışmaları ile büyük bir parti içi iktidar mücadelesine sahne olmasıyla tarihe geçmiştir. Bkz. İnönü, Kurultay..., s. 325.

kurultay sonuçları.” Seçimlerden önce, 27–28 Temmuz 1991 günlerinde yapılacak 3. Olağan Kurultay, SHP'nin sözünü edeceğimiz son Kurultay'ı olacaktır.³⁰⁵

Olağan kurultaya gidilirken Baykal ve arkadaşlarının hareketi İstanbul'da Ali Topuz, Nurettin Sözen ve Aydın Güven Gürkan ile ittifak yapıyor ve il başkanlığını kazanıyordu, İnönü'nün hesapları altüst olmuştu. 4'lü ittifakın adamı Kamer Gök, 14 farkla İnönü'nün desteklediği Ercan Karakaş'ı devirmişti.

İstanbul'dan sonra gözler Ankara'ya, başkentte yapılacak kongreye döndü, İstanbul'da karışan SHP, bu kez de Ankara'da karışacaktı. Kurultaya İstanbul'dan sonra en çok delege ile katılacak il olan Ankara'da genel merkez ya da İnönü, Vecihi Mutlu'yu destekleyeceğini açıkladı. Ancak Baykal ile İnönü'nün yarıştığı ilk kurultayda İnönü yanında yer alan yenilikçi grubun lideri Genel Sekreter Yardımcısı Ertuğrul Günay, başka bir aday desteklediğini açıkladı. Sonuçta Ankara'da, yenilikçilerle Deniz Baykal'ın desteklediği Şerif Vural il başkanı seçildi. Adana'yı kaybeden Baykalcılar, Ankara ile moral buluyorlardı.³⁰⁶

Bu dönemde Baykal ve arkadaşları tarafından yeni bir görüş ortaya atıldı. Bunun adı da “*Yeni Sol*” idi. Yeni fikrin önderi Deniz Baykal, fikir babası ise İsmail Cem'di. *Yeni Solun* temel amacı ise “*refahı toplumun tüm kesimlerine yayacak bir ekonomik model uygulamak*” olarak açıklanıyordu. *Yeni Sol* da, Avrupa ve özellikle İngiliz solundan esinlenerek yeni bir ekonomik ve politik açılımın altı çiziliyordu.³⁰⁷

Yeni Sol'dan, temmuza girilirken barış çağrısı yapıldı. Bunu yapan isim de, Deniz Baykal'ın genel başkan seçilmesi halinde genel sekreteri olması düşünülen İsmail Cem'den başkası değildi. Cem, lideri Baykal'ın genel başkan olup olmayacağı sorusunu sormak için erken olduğunu açıklarken, zaman kolladıklarının işaretini veriyordu.³⁰⁸

Kurultaya yaklaştıkça, çeşitli çevrelerce çeşitli formüller ortaya atılıyordu. Bunlardan birisi de İnönü'nün genel başkanlığında, Deniz Baykal'ın yeniden genel

³⁰⁵ Ergül, aynı yer.

³⁰⁶ Dağıstanlı, a.g.e., s. 190; Ergül, a.g.e., s. 318.

³⁰⁷ Bila, a.g.e., s. 387; Hatta Yeni Sol'un kitabı bile yazılmıştı. Baykal anlatmış, İsmail Cem kaleme almıştı Yeni Solu. Kitabın yarısından çoğu da Baykal ve Cem'in yazı ve konuşmalarından oluşuyordu. Son dönemin, hatta 12 Eylül sonrasının en somut yeni fikir mücadelesiydi Yeni Sol. Ecevit'in 12 Mart öncesindeki ortanın solu, 12 Eylül öncesindeki demokratik sol tartışmalarından sonra, solda, partinin bakış açısında yeni bir çizgi, yeni bir açılımdı. Gerçi pek tutmayacak ve Deniz Baykal CHP'de Genel Başkan olduktan sonra yeniden bu fikri işlemeye başlayacaktı. Bkz. Deniz Baykal-İsmail Cem, **Yeni Sol**, Cem Yayınları, İstanbul, 1992.

³⁰⁸ Dağıstanlı, aynı yer.

sekreter olmasıydı. Kimse bu öneriye sıcak bakmazken Deniz Baykal, net bir ifade ile bugüne kadar gizliden söylenen şu analizi yaptı:³⁰⁹

“Erdal Bey kurultayı kazansa bile çok az bir farkla olacak. Benim için de aynı şey söz konusu. Ben kazanırsam da bu çok küçük bir farkla olacak. Üç puan farkla genel başkan seçilmek ne Erdal Beye ne de bana fayda sağlar. O nedenle kurultaya bir uzlaşma ile gitmemizde fayda var.”³¹⁰ Biz Erdal Bey'in, Willy Brandt gibi bu partinin başında manevi lider olmasını istiyoruz. Cumhurbaşkanının halkın seçilmesi gündeme geldiğinde, Erdal Bey adaylığını koymamazlık edemez, işte o zaman SHP olarak kendisine tam destek veririz.”³¹¹

Artık o günlerde Baykal ve arkadaşlarının İnönü'ye yönelik, “Çekilirse, cumhurbaşkanı olur” sözü kulaktan kulağa kulislere yayılıyordu. Yani İnönü'nün cumhurbaşkanı olması fikrinin patenti belli olmuştu. Tabii Baykal, siyaseti satranç gibi oynadığından, hamleleri düşünerek yapıyordu. Bu öneri de bunlardan sadece birisiydi.

“Genel başkanlık delege hesaplarıyla kazanılmaz,” diyen Baykal, aday olmak için uygun rüzgârı beklemeye koyuldu. Baykal beklerken, İnönü, *“Aday olmasından memnunluk duyarım,”* diyordu.³¹² Kurultaya 14 gün kala İnönü'yü topa tutan Baykal, genel başkanın prestijinin çok düştüğünden yakınacaktı:

“SHP meydanlarda yoktur. Parti yöneticileri 15 bin kişiyi bir meydanda göremiyorlar. Kamuoyu anketleri partinin gerilediğini gösteriyor. Bu durumdan ızdırıp duyuyorum. Genel başkanın prestiji çok düştü.”

Mütevazı üslubuyla tanınan İnönü ise Baykal'ı en sert, en acımasız bir şekilde eleştiriyordu: *“Bir arkadaş genel başkan olmak istiyor, yarış yapmak istemiyor. Olur, mu?”* derken Baykal ve arkadaşlarının kurultayda tedavi edileceğini söylemine ekliyordu.³¹³ Baykal, İnönü'nün bölge toplantılarına karşı yurt gezileri yapıyordu. Böyle bir yurt gezisinde Baykal, aynı günlerde Hacıbektaş'ta yapılan seçimi örnek

³⁰⁹ Dağıstanlı, aynı yer.

³¹⁰ İnönü de, Deniz Baykal'a, Karadeniz gezisinden, *“Kurultay'da kavga görüntüsü olmasın diye uzlaşma öneriyorlar. Uzlaşmayı çok istiyorlarsa yarıştan çekilsinler”* çağrısında bulunuyordu. İkinci Genel Merkez'in kapatılmasını istiyordu. Bkz. Ergül, a.g.e., s. 321.

³¹¹ Dağıstanlı, a.g.e., s. 191.

³¹² Dağıstanlı, aynı yer.

³¹³ İnönü daha değişik şeyler de söylüyordu: *“Bir hedefe varmak için o hedefin gerektirdiği zahmetlere katlanmak lazım. Zahmete katlanmayı istemiyorsunuz, hedefi istiyorsunuz. Onu size vermezler. Bugün vermedikleri gibi iktidarı da vermezler. Bugün parti içindeki yarışı göze alamayanlar yarın iktidardaki yarışı nasıl göze alırlar”* İnönü, her türlü yolu deneyerek Baykal'ın adaylığını açıklamaya zorluyordu. Bkz. Ergül, a.g.e., s. 321-322.

göstererek SHP tabanının, Ecevit'in partisi DSP'ye kaydığına işaret edecekti.³¹⁴ Bu tespit ilerleyen günlerde yapılacak genel seçimde doğrulanacaktı. Seçim barajına yaklaşmayan DSP, bu barajı aşacak ve artık Parlamentoda temsil edilecekti. Yarışa bir hafta kala çarşı pazar dolaşan Baykal, fiyatlardan yakınıırken, arkadaşları, Yeni Solu “*Amerikancı*” diye niteleyen Ali Topuz'a ateş püskürüyorlardı.

Kurultaya giden süreçte önemli bir etken olan il başkanlarından 35'i İnönü'yü yararlı görürken, 15 il başkanı Baykal'ı destekliyordu. 9 il başkanı ise İnönü genel başkan, Baykal genel sekreter formülünden yanaydı. Kurultay yaklaştıkça salon hâkimiyeti tartışması yaşanmaya başlandı. Yeni Solda yer alan 35 milletvekili bir bildiriye Genel Başkan Erdal İnönü'ye vererek genel merkezdeki yöneticilerden yakındılar. Baykalcılar genel merkezden yakınıdursunlar, genel merkezde Baykalcılara bilgi sızdırdığı ileri sürülen üç sekreter “*köstebek*” oldukları gerekçesiyle zorunlu izne ayrıldılar.³¹⁵ Bu gelişme Baykalcıların tepkisiyle karşılaşırken, ilerleyen yıllarda Baykal'ın genel sekreteri olacak olan Denizli Milletvekili Adnan Keskin, genel merkezi panik içinde olmakla suçladı.

İnönü, SHP'nin kurucu genel başkanı Aydın Güven Gürkan ile buluşup baş başa yemek yerken, yurt gezilerini tamamlayan Baykal Esenboğa Havalimanı'nda binlerce partili tarafından karşılanıyordu. Baykal, daha sonra başkent sokaklarında yüzlerce araçla tur atarken, “*Deniz bu kez götürdü*” yorumlarına neden oluyordu. Ancak, bu beklenti boşa çıkacaktı.³¹⁶

Kurultaya 48 saatten az bir zaman kala; İkinci Cumhurbaşkanı ve kapatılan CHP'nin eski Genel Başkanı İsmet İnönü'nün eşi, SHP lideri Erdal İnönü'nün annesi, Mevhibe İnönü, yaşama mücadelesi verirken, kurultayda kazanan grubun karşı ekibi tasfiye edeceği korkusu kendini göstermeye başladı. Kısaca SHP'de mücadelenin seviyesi düşmüştü, daha da düşecekti.³¹⁷ Kurultaya artık 24 saat kalmıştı, İnönü ile Baykal arasında sürpriz bir görüşme yaşanıyordu. 10 dakikalık görüşme soğuk zirveye dönüşmüştü. İşte İnönü ile Baykal arasındaki görüşmeden önemli satırbaşları:³¹⁸

³¹⁴ Dağıstanlı, aynı yer.

³¹⁵ Dağıstanlı, a.g.e., s. 192; Ergül, a.g.e., s. 329.

³¹⁶ Dağıstanlı, aynı yer.

³¹⁷ Dağıstanlı, aynı yer.

³¹⁸ **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1991.

Baykal: “*Partide belirgin bir gerileme var. Bunun başlıca sebebi de sizsiniz. Bundan dolayı çekilmeniz lazım.*”

İnönü: “*Siz gitmediğine inanıyorsunuz, ben ise gittiğine inanıyorum. Anlaşmazlıkların çözüm yeri de kurultaydır. Aday olun. Mesele çözülsün.*”

Baykal: “*Mesele benim genel başkanlığım değil. Bakın 7 yıldır partinin basındasınız. Kurultayda oy oranınız yüzde 55'i geçmiyor.*”

İnönü: “*Peki ne öneriyorsunuz?*”

Baykal: “*Siz çekilin ve görün meselelerin nasıl çözüldüğünü.*”

Kısaca Baykal, genel başkanın milletvekillerine yaptığı çağrıya uyup İnönü'nün yanına gitmişti ama beklediği sonucu alamamıştı. Zaten alması da beklenmiyordu.³¹⁹

İnönü-Baykal zirvesi gerçekleşirken DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit'ten sürpriz bir açıklama, kurultayın üzerine bir gölge gibi düştü. “*SHP kendine çekidüzen verirse, sosyal demokratların oyları yüzde 50'nin üzerine çıkar,*” diyen Ecevit, böylece SHP'ye resmen olmasa da, yapılacak bir seçim öncesi ya da sonrası için koalisyon sinyali veriyordu.³²⁰

İnönü'yü ikna edemeyen Baykal, Ecevit'in çıkışını da öğrenecek, ancak kafasına koyduğu genel başkanlık için mücadele edeceğini bir kez daha açıklayacaktı.³²¹ SHP Genel Merkezinde yarışacağını açıklayan Baykal, partisini iktidara taşımak için ikinci kez aday olduğu mesajını veriyordu. Genel merkezin önünde toplanan Baykal destekçileri de, “*Örgüt, Baykal el ele ve iktidar için Baykal*” sloganları atıyorlardı.

SHP bu hava ile kurultaya gitti. Kurultayın birinci gününde konuşan SHP lideri Erdal İnönü, Ecevit'in koalisyon önerisine göz kırptıyordu. DSP liderinin teklifine sıcak bakan İnönü, Ecevit ve ailesini eleştiren sözlerini konuşma metninden son anda çıkartıyordu. İnönü, Ecevit'in sözlerinin hatırına konuşma metninden, “*Sayın Ecevitlerin aile partisinde tartışma yok, çünkü tartışma olanağı yok,*” cümlesini çıkarıyor ve birleşmeden, birleşerek büyümeden, hatta iktidara gelmekten

³¹⁹ Dağistanlı, a.g.e., s. 193.

³²⁰ Bu aşamaya gelinceye kadar diyalog çağrılarına bile yanıt vermeyen Ecevit, nasıl olmuştu da böyle bir cümle kurmuştu? Ecevit'in çağrısının ardında, 12 Eylül öncesinden tanıdığı ve bir türlü söz geçiremediği, Baykal'ın önünü kesme düşüncesi vardı. DSP liderine de bu işbirliği önerisini bu plan söylemişti. Bkz. Dağistanlı, aynı yer.

³²¹ Dağistanlı, aynı yer; **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1991.

bahsediyordu. Birleşmeyi sadece iktidara gelmek için istemediklerini belirten İnönü, bunu, sosyal demokrasinin iktidarını çok daha güçlü kılmak için istediklerini vurguluyordu.³²²

SHP kurultaylarında gelenek olduğu üzere sandalyeler havada uçuyordu. Özellikle İnönü'ye yakın isimler tasfiyeden söz ediyorlardı. İnönü ise bunu doğrular gibi, “*Kurultaydan sonra partide iki başlılık bitecek,*” diyordu.³²³ Baykal, İnönü ile partinin küme düşeceğinin altını çiziyor, değişimin şart olduğunu vurguluyordu. “*Lafla peynir gemisi yürümez,*” diyen Baykal, önceki kurultayda söz verilmesine karşın partinin büyümediğini, DSP ile birleşilemediğini, örgütte seçimle gelenin seçimle gönderilmediğini dillendiriyordu.

Kurultay, sabahlıyordu. Zor bir seçim yaşıyordu. İlk turda hiçbir aday genel başkan seçilmek için yeterli oyu alamıyordu: İnönü 510, Baykal ise 483. İlk turda çıkan bu sonuç, kurultayı daha da heyecanlı bir hale getiriyordu.³²⁴ İkinci tur, 511'e 479 yine İnönü'nün lehineydi. Üçüncü tur ise sonucu belirledi: İnönü 534, Baykal 451. Nefesler tutularak izlenen seçimden İnönü, bir kez daha başarıyla çıkmıştı ancak düşünceliydi. Düşünceliydi, çünkü güç günlerin kendisini beklediğini biliyordu.

Ertesi gün Cumhuriyet gazetesi şu manşeti atmıştı: “*İnönü başkan yönetim karma.*”³²⁵ Gerçekten Parti Meclisi İnönü için resmen bir mayın tarlasına dönmüştü. Çünkü Baykalcı 15 isim parti meclisine girmeyi başarmıştı. İnönü, çevresi kuşatılmış bir liderdi artık, işte SHP'nin yeni “*mix*” parti meclisi:³²⁶

Aydın Güven Gürkan, Cevdet Selvi, Fikri Sağlar, Enis Tütüncü, İsmail Cem, Korel Göymen, Necdet Uğur, Abdülkadir Ateş, İstemihan Talay, Ziya Yergök, Ercan Karakaş, Ahmet İsvan, Fikret Ünlü, Birgen Keleş, Eşref Erdem, Asuman Çiğiltepe, Adnan Keskin, Güneş Gürseler, Cumhur Keskin, Rıza Yılmaz, Ertuğrul Günay, Ayla Akbal, Etem Cankurtaran, Türkan Akyol, Erol Tuncer, Kamer Genç, Atila Sav, Onay Alpago, Onur Kumbaracıbaşı, Erdal Kalkan. Mehmet Moğultay, Zeki Ünal, Sedat Doğan, Gülay Gün, Vamık Tekin, Şeref Bakşık, Hikmet Çetin, Ali Dinçer, Yiğit

³²² Dağıstanlı, a.g.e., s. 194.

³²³ Dağıstanlı, aynı yer.

³²⁴ Dağıstanlı, aynı yer.

³²⁵ **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1991.

³²⁶ Dağıstanlı, a.g.e., s. 195; Bila, a.g.e., s. 387-388.

Gülöksüz, Türkan Arıkan, Güler Tanyolaç, Üstün Küsefoğlu, Ayşe Akman, Nilgün Süer.³²⁷

Kurultay sonrası Genel Başkan İnönü, hizipçilere af olmadığını, çünkü genel seçime hazırlandıklarını söylerken SHP'nin yol ayrımında olduğu, Baykal'ın ekibini tutmasının zorlaştığı ve İnönü ile Baykal'ın birlikte çalışmasının istendiği gibi yorumlar yapıyordu.

Genel başkanlık sorununu çözen SHP'de gözler, her kurultay sonrasında olduğu gibi genel sekreterlik koltuğunu kimin dolduracağına çevriliyordu. Aydın Güven Gürkan, Ertuğrul Günay, Onur Kumbaracıbaşı,³²⁸ İsmail Cem ve Hikmet Çetin'in isimleri ilk akla gelenlerdi.³²⁹ Hikmet Çetin, Genel Başkan Erdal İnönü'nün Onur Kumbaracıbaşı'yı desteklemesine karşın genel sekreter seçildi. İnönü-Günay ittifakı çatlarken Çetin, zoru başarmıştı. Genel başkan istemese de parti meclisinin istediği ismi genel sekreter seçtiğini gören Hikmet Çetin, CHP'de uzlaşma sonucu genel başkan seçilince ortaya çıkan genel sekreter sorununu parti meclisinde seçime götürürken, "*Herkesle çalışırım,*" diyerek geçmişteki bu olaydan ders aldığını ortaya koyacaktı. 14 kişilik merkez yürütme kuruluna 6 Yenilikçi ve 2 Baykalcıya karşı 6 İnönücü girebildi. İşte MYK üyeleri:

Hikmet Çetin, Abdülkadir Ateş, Sedat Doğan, Eşref Erdem, Yiğit Gülöksüz, Ertuğrul Günay, Güneş Gürseler, Korel Göymen, Ercan Karakaş, Birgen Keleş, Mehmet Moğultay, Fikri Sağlar, Cevdet Selvi, Fikret Ünlü. Ünlü de SHP'de tekrar genel sayman oluyordu.

MYK ve genel sekreterlik seçiminde kurultayda oluşan Günay-İnönü ittifakı çatlamıştı. Genel başkandan destek almadan genel sekreter seçilen Hikmet Çetin de daha güçlüydü artık. Çetin, bu gücü iyi kullanacaktı. Uyumsuzluk yapmayacaktı; ancak, sırf uyum olsun diye de olumsuzluklara göz yummayacaktı. Kurultaydan sonra "*Hizipçilere af yok,*" diyen İnönü günler geçtikçe yumuşuyordu. İnönü, Baykal kanadını birlikte çalışmaya çağırırken DSP lideri Bülent Ecevit, "*Şimdi sosyal*

³²⁷ Bila, aynı yer.

³²⁸ Onur Kumbaracıbaşı, genel sekreterlik için isteksiz olduğunu çok sonraları "*İnönü'lü Günler*" adlı kitabında şöyle açıklıyor: "*Erdal Bey yönetimde değişiklik düşünüyordu. Parti genel sekreterliğini yürüten Hikmet Çetin'in sanırım görev süresi dolmuştu, ayrılacaktı. Genel Başkan beni odasına çağırıyor. Benim grup başkanvekilliğini bırakmamı, genel sekreter olmamı istediğini söyledi. Bu sürpriz öneri karşısında şaşırılmıştım. Önce başka bir arkadaşı düşünmesinin belki daha iyi olacağını söyleyerek direndim. Ama Erdal Bey kararlıydı. Arzusuna karşı gelmem söz konusu bile olamazdı. İsteksizce kabul ettim*". Bkz. Kumbaracıbaşı, a.g.e., s. 248.

³²⁹ Dağıstanlı, aynı yer.

demokratlar olarak yüzde 50'yi aşarız,” açıklaması yapıyordu. Ecevit sevinçliydi. Niye sevinçli olmasın ki, Baykal genel başkan seçilememiştir.³³⁰

Değerlendirmek gerekirse, Ülkemizin iç politika, dış politika ve ekonomide kritik bir dönemden geçtiği 1990'ların başında toplanan 3. Olağan Kurultay'da, kritik bir parti içi mücadele yaşanmıştır. Genel Başkan adayları olan Deniz Baykal, Genel Başkan Erdal İnönü'ye karşı giriştiği Genel Başkanlık yarışını, 451 oya karşılık, 534 oy ile ikinci kez kaybetmiştir. 3. Olağan Kurultay, SHP'nin Koalisyon Hükümeti ile iktidara gelmeden önceki son Kurultayı olmuştur.³³¹

Genel Başkan Erdal İnönü, Kurultay Açış Konuşmasında, ülkenin içinde bulunduğu kritik dönemi anlatarak sosyal demokrat iktidarın şart olduğunun altını çizmekte ve “*Altı Ok*” tartışmalarına açıklık getirerek parti içi muhalefete yönelik eleştirilerini, ikinci Genel Merkez olayı çerçevesinde açıklamaktadır.³³²

3.4.11. 1991 Genel Seçimleri ve SHP'nin HEP'lilerle İttifakı

Seçim Öncesi Siyasal Ortam

Turgut Özal'ın, Kenan Evrenden sonra Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından yaşanan ara dönemden sonra yapılan kongrede, ANAP'ta genel başkanlığa Mesut Yılmaz seçiliyordu. İktidarda olan ANAP'ın genel başkanı otomatikman Başbakan da oluyordu. Ancak Yılmaz, beklemediği bir anda ülke sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu yükü taşıması da beklenmiyordu.³³³ Ayrıca Kongre kazanmasının üzerinden daha haftalar geçmişti ki, ANAP'ın çiçeği burnunda lideri Mesut Yılmaz, DYP'den ve SHP'den gelen baskılara dayanamadı.³³⁴

Normal koşullarda Milletvekili genel seçimlerinin 1992 yılının kasım ayında yapılması gerekirken, Başbakan Mesut Yılmaz'ın öteki parti liderleriyle yaptığı görüşmelerden sonra erkene alınması kararlaştırıldı.³³⁵ TBMM'nin 24 Ağustos

³³⁰ Dağistanlı, a.g.e., s. 196.

³³¹ İnönü, Kurultay..., aynı yer; <http://www.partiparti.com/sosyal-demokrat-halkci-parti.html>, (Son Erişim: 23.04.2009).

³³² **Sosyaldemokrat Halkçı Parti, Üçüncü Olağan Kurultay, Parti Meclisi Çalışma Raporu, 27–28 Temmuz 1991**, (Basım yeri ve yılı yok)

³³³ Dağistanlı, a.g.e., s. 197.

³³⁴ Bila, a.g.e., s. 388.

³³⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 334.

1991'de yaptığı olağanüstü toplantıda ANAP grubunun verdiği yasa teklifi benimsenerek erken genel seçimlerin 20 Ekim 1991'de yapılması kararlaştırıldı.³³⁶

Seçim kanunu değiştirildi. Bölgelerde milletvekili sayılarının bir katı aday gösterme ve seçmen tercih oyu kullandırma ilkesi yasaya kondu.³³⁷ Ayrıca Yeni yasada ülke genelindeki yüzde 10'luk genel baraj korunurken, seçim çevrelerindeki barajlar yine değiştirildi. Buna göre, iki, üç ve dört milletvekili çıkaran seçim çevrelerindeki baraj yüzde 25, beş ve altı milletvekili çıkaran seçim çevrelerindeki baraj yüzde 20 olarak belirlendi. 1987 seçimlerinde getirilen kontenjan milletvekili uygulaması ise korundu.³³⁸

Ekonomist dergisi, seçim sistemini nesnel olarak şöyle değerlendiriyordu: 1983'de TBMM'nde çoğunluğu almak için yüzde 44 oranında oy gerekirken, bu oran seçim sisteminde yapılan değişikliklerle, 1987'de yüzde 32'ye kadar düşürüldü. Partilerin oylarının birbirine yaklaşması ve ANAP'ın seçim yasasını bir kez daha değiştirmesi ile oran bu kez daha da geriledi.³³⁹ Bu çarpık tablo, seçim sisteminde sık sık değişiklik yapılması nedeni ile ortaya çıktı. İktidar partisinin kurmayları, teşkilattan gelen raporları ve kamuoyundaki son eğilimleri dikkate alarak her seçim öncesinde, kendilerine en yüksek oyu sağlayacak formülü bilgisayar destekli çalışmalarla buluyor ve yasalaştırıyordu. Diğer büyük partiler de, birinci parti olma hesapları ile durumu kabulleniyor ve ANAP'ın kendi oyununa geleceğini umuyorlardı. ANAP-DYP, SHP-DSP ilişkisi de şöyle değerlendiriliyordu: İktidar barajının biri önceki seçime göre düşmesinin en büyük nedeni, DYP ile ANAP'ın ve SHP ile DSP'nin beklenen oy oranları arasındaki farkın küçülmesi oldu. 1987 genel seçimlerinde ANAP ile DYP arasındaki oran farkı % 17; iki sol parti arasındaki farklılık ise 16,3 puan düzeyindeydi. Bu kez aradaki farkın az veya çok daralması

³³⁶ Bir başka kaynağa göre ise Turgut Özal'ın 1989 yılında cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, ANAP'ta başlayan liderlik mücadelesinden Mesut Yılmaz galip çıkarak, ANAP'ın 2.genel başkanı olması ve Genel Başkanlık seçimlerinden sonra Mesut Yılmaz'ın Özal tarafından genel başkanlığa seçildiği ve aslında partinin yine Özal'ın kontrolünde olduğu inancı kamuoyunda yaygın bir şekilde dile getirilmesiydi. Oysa Mesut Yılmaz da Özal'ın güdümünde olmadığını ve inisiyatifin tamamen kendi elinde olduğunu belirtiyordu. İşte bu nokta, ANAP açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştu. Çünkü Yılmaz, bir şekilde inisiyatifin kendinde olduğunu ve hiç kimsenin onayıyla bu göreve getirilmediğini ispat etmek ve güven tazelemek için bir erken genel seçimin uygun olacağına karar verdi. Bkz. Cemal Altan, a.g.m., s.183.

³³⁷ Dağistanlı, aynı yer.

³³⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, aynı yer.

³³⁹ Ekonomist uzmanlarının bilgisayarla yaptığı hesaplar, yüzde 28 oy oranı ile belirli özel durumlarda ise yüzde 27 hatta 26 ile 226 milletvekilliği kazanma imkânının bulunduğunu gösteriyor. Bkz. Ergül, a.g.e., s. 347.

beklendiği için, birinci parti olmak ve 43 kontenjan milletvekilliğinin büyük bölümünü almak kolaylaştı.³⁴⁰

Seçim öncesinde ANAP çoğunluğunun seçim sistemiyle ve barajlarla bir kez daha oynayarak küçük partiler aleyhine, büyüklerin ise yararına değişiklikler getirmesi, partiler arasında birleşmeleri ya da seçim ittifaklarını gündeme soktu. ANAP'tan kopan bazı siyasetçilerin kurduğu Demokratik Merkez Parti, Doğru Yol Partisi'ne katılma kararı aldı ve bu yolla da önde gelen bazı isimlerini TBMM'ye sokabilmeye çalışacaklardı. İkinci ittifak, barajı aşma olasılığı bulunmayan İslahatçı Demokratik Parti ile Milliyetçi Çalışma Partisi'nin Refah Partisi ile kurdukları bloktur. İlk iki parti RP kanalından Meclis'e girmeyi deneyeceklerdi.³⁴¹ Üçüncü işbirliği merkez solda yaşandı. SHP'den kopanların kurduğu HEP seçimlere katılmanın gerektirdiği koşulları yerine getirebilmiş değildi. Bu nedenle, HEP kökenli adaylara SHP seçim listelerinde yer verilecekti.³⁴²

Geçen süreçte olaylara daha sağduyulu yaklaşmayı başaran Halkın Emek Partisi (HEP) milletvekilleri, yaklaşan seçimlerle birlikte SHP'ye dönmek için arayışa geçtiler. Kısaca pazarlık sürecini başlatmışlardı. ANAP'ın Seçim Kanunu'nda yaptığı değişiklik ile HEP'in seçime girmesine olanak vermemesi de bu partiyi SHP ile pazarlık yapmaya zorluyordu.³⁴³ Bu yasaya göre HEP'in kuruluş süresi yönünden bu seçimlere katılması olanağı yoktu. Bu durumda parti içinde HEP milletvekillerinin yeniden dönüşünü sağlamayı her çareye başvurarak arayanlar için çözüm yolu açılmıştı.³⁴⁴

3.4.12. Ayrılan Milletvekillerinin Tekrar Dönüşü

SHP yönetimine haber gönderen HEP'liler, seçimlerde ittifak yapmayı, seçimlerden sonra da HEP'e geri dönmemeyi önerdiler. Bu durum SHP'nin de hoşuna

³⁴⁰ Ergül, aynı yer.

³⁴¹ Tanör, a.g.m. s. 90.

³⁴² SHP'nin yıllarca başını ağrıttık HEP olayı da seçim kararı alınmasından sonra başladı. Halkın Emek Partisi (HEP) yöneticileri, SHP'yle pazarlığa oturdular. SHP listelerinden seçime girmeyi ve partide kalmayı önerdiler. İhraçlardan sonra Güneydoğu oylarını kaybettiğini düşünen SHP, bu teklifi kabul etti. İttifak kararı, parti içinde ve dışında tepkiyle karşılandı. SHP'de karara karşı çıkanların başında Genel Sekreter Yardımcısı Ertuğrul Günay geliyordu. Bkz. Bila, aynı yer.

³⁴³ Dağıstanlı, aynı yer.

³⁴⁴ Kartay, aynı yer.

gitmişti.³⁴⁵ Çünkü 1991 seçimlerine partide bütünleşme sağlanamadığı gibi parti dışı yeni arayışlarla gidilmişti. Bu arayışlar arasında Paris'teki Kürt Konferansı'na partinin açık uyarı ve kararına rağmen katıldıkları için partiden uzaklaştırılan milletvekillerinin yeniden partiye dönüşlerini sağlamak geliyordu.³⁴⁶ SHP'nin bu kararını Erdal İnönü, “Anılar ve Düşünceler” kitabında şöyle anlatıyor:³⁴⁷

“Güneydoğu raporunun hazırlanmasına yol açan nedenlerden birinin, Paris'teki Kürt Konferansı nedeniyle aramızdan ayrılmış olan milletvekillerinin partiye geri dönmelerini sağlamaktı. Rapor birçok bakımdan başarılı oldu. Ancak beklediğimiz dönüş gene gerçekleşmedi. Kişilerin onuru ile partinin prestijine yönelik kaygular engellerini sürdürdüler. Bu ortamda ve durumda 1991 sonbaharına geldik. Muhalefetin uzun süredir dile getirdiği seçim isteğini birden bire kabul eden yeni ANAP yönetimi erken seçim ilan etti. Memnunlukla karşıladık. Arkasından, iktidar partisi, artık alışılmış şekilde yeni bir seçim yasası getirdi. Yalnız bu yasada HEP'in seçime girmesine olanak verecek bir değişiklik yapmayı kabul etmedi. HEP'i kurmuş olan milletvekillerinin yeniden aday olabilmeleri, bu koşullarda, ancak başka bir partiye geçmeleri ile sağlanabilecekti. Seçim hazırlıklarının bir hayli ilerlediği ve adayları belirleme aşamasına vardığımız günlerde HEP yönetiminin bizimle önemli bir konuyu görüşmek istediğini haber aldık.³⁴⁸

Genel Sekreter'imizin yaptığı ilk görüşme sonunda anlaşıldı ki, bize getirdikleri öneri, Hep'ten ayrılıp SHP'ye girmek ve seçime bizim adaylarımız olarak katılmaktır. Bunun üzerine kendilerine sorduk: ‘SHP'ye geçici olarak mı geliyorsunuz, kalıcı olarak mı? Bizim adayımız olarak seçilirseniz, sonra tekrar bizden ayrılıp HEP milletvekili olacak mısınız?...’ ‘Hayır, dediler, kesinlikle hayır! Biz bu fırsattan yararlanarak partimize dönmek istiyoruz. HEP, bizim için artık bitiyor. Biz ayrıldıktan sonra HEP'in kapatılmasını önereceğiz. Kalan arkadaşlar

³⁴⁵ Çünkü SHP yaklaşık iki yıldır bu anı bekliyordu. Güneydoğu Raporuyla da bunu yapmayı planlamışlardı. Konu SHP Parti Meclisine götürüldü ve kabul gördü, ittifakın mimarı da Genel Sekreter Hikmet Çetin idi. Bkz. Dağıstanlı, aynı yer.

³⁴⁶ Kartay, a.g.e., s. 343.

³⁴⁷ İnönü, Anılar... 1, s. 245; Kartay, a.g.e., s. 344-345.

³⁴⁸ Adnan Ekmen “O dönemde ya Erbakan’la birlikte, ya da SHP ile seçime gidilme söz konusuydu. Birincisi kabul görmedi. Zaten SHP bizim eski partimizdi. Bundan daha doğal ne olabilirdi ki ?” Bkz. Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

bunu yaparlar mı, ya da ne zaman yaparlar bilemeyiz. Ama bizim HEP'e dönmemiz söz konusu değildir.'³⁴⁹

*Bu öneri benim de, Genel Merkez'deki birçok arkadaşlarımın da hoşuna gitti. Çünkü iki yıldır arayıp da bulamadığımız çözüm kendiliğinden gelmiş oluyordu.*³⁵⁰ *Kürt kökenli vatandaşlarımızın SHP'ce dışlandığı suçlamasından kurtulacaktık. Ayrıca benim çok önemli gördüğüm başka bir nokta da şu idi: Kürt kökenli vatandaşlarımızın temsilcileri olarak görünmeye başlayan insanların ayrı bir partide değil de bütün etnik yapılara açık bir büyük parti içinde seçilme olanağını korumuş olacaktık. Bence bu, ülkenin bütünlüğünü tehdit edebilecek ayrılıkları demokrasi içinde önlemenin bir yolu idi. Kuşkusuz bir oyuna getirilmemiz, kandırılmamız tehlikesi de vardı. Eski arkadaşlarımızın içtenliğine inanıyordum. Ama onlarla birlikte gelecek gençleri tanıımıyorduk; bu kişilerin yarın ne yapacaklarını kimse bilemezdi. Uzun boylu araştıracağız vaktimiz de kalmamıştı. Tanımadığımız insanları almadan, yalnız eski milletvekillerimizin dönmesini önerdik. Bunu kabul etmediler, 'HEP'te beraber uğraş verdiğimiz insanları bu şekilde geride bırakamayız', dediler.*

Öneriyi Parti Meclisi'ne götürdük. Oradaki tepki de hemen hemen oy birliğiyle olumlu oldu. Parti Meclisi'nin ilkesel onayını aldıktan sonra Genel Sekreterimize girişimlerine devam etmesi talimatını verdik. Çeşitli aşamalardan geçen, hatta bir ara kesilip tekrar başlayan görüşmelerden sonra, seçim kuruluna adayların bildirilmesine birkaç gün kala, olumlu sonuca varıldı. Daha önce Partimizden ayrılıp HEP'i kurmuş olan arkadaşlarımız ve onlarla birlikte, yeni politikaya girmiş bazı gençler, HEP'ten ihraç edildiler ve Parti Meclisimizin kararı ile SHP'nin milletvekili adayı oldular. Bu kararımız basında, SHP'nin ne pahasına olursa olsun oy kazanmak için HEP ile bir seçim ittifakı yaptığı şeklinde algılandı, yorumlandı. Karşımızdaki partiler tarafından da çok eleştirildi. Oysaki benim açımdan ve inanıyorum ki Parti Meclisindeki birçok üyenin açılardan, yaptığımız, sadece, aramızdan gereksiz yere ayrılmış arkadaşlarımızın partilerine geri dönmelerini ve böylelikle siyasal yaşamlarına olumlu bir şekilde devam

³⁴⁹ Adnan Ekmen SHP ile "ittifak" terimini kullanmak istemiyor. Ve bunun nedenini de şöyle açıklıyor: "Çünkü biz SHP'li yöneticilerle görüşürken SHP'ye ilhak edeceğimiz üzerinde mutabakata varmıştık. Yani SHP ile 'ittifak' değil SHP'ye 'ilhak' etmek istiyorduk ve kararımız da bu yöndeydi. Ancak basın sürekli bunu bir ittifakmış gibi lanse etti." Bkz. Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

³⁵⁰ İnönü, Anılar..., 1, s. 245; Kartay, a.g.e., s. 344-345.

edebilmelerini sağlamak için giriştiğimiz bir hareketti. Bu davranışın bize oy kazandırıp kazandırmayacağı hiç belli değildi. Böyle bir hesap da zaten yapmadım. Sonuçlar, toplam oyumuzun azaldığını gösterdi. Ama asıl öngördüğümüz hedefe vardık. Partiden ayrılmış arkadaşlarımız tekrar aramıza döndüler ve biri hariç, bir daha da başka yere gitmediler. Yeniden seçilen bu milletvekillerimizden biri, yeni dönemde Meclis Başkan Vekilliği, ikincisi Meclis SHP Grubu Başkan Vekilliği, üçüncüsü de Devlet Bakanlığı görevlerinde devlete ve ulusa önemli hizmetler yaptılar. HEP'ten gelmiş olan gençler ise, bir türlü SHP'ye ısınamadılar, taşıdıkları fikirler bizim politikamızla uyum sağlayamadı ve sonunda kendi istekleriyle bizden ayrılıp yeni bir parti kurdular, Demokrasi Partisi (DEP).³⁵¹ Bu ayrı yol onları sonunda devlete karşı tutum almaya ve TBMM'den çıkarılmaya kadar götürdü”.³⁵²

3.4.13. 1991 Seçimleri

SHP ile HEP yönetiminin görüşmesi ve ittifak sürecini başlatması sağ partilerde tepkiye neden olurken basında, “SHP oy kazanmak uğruna seçim ittifakı yapıyor,” yorumlarına neden oldu. Bu ittifak SHP içinde yeni tartışmalara ve ayrışmalara yol açtı. Genel Sekreter Hikmet Çetin gibi, yardımcıları Fikri Sağlar, Mehmet Moğultay ve Baykalcı MYK üyesi Eşref Erdem hararetle ittifaka sıcak bakarken, Genel Sekreter Yardımcısı Ertuğrul Günay, Güneş Gürseler, Genel Sayman Fikret Ünlü, ilkesiz olarak niteledikleri birlikteliğe karşı çıktılar. İnönü'nün Genel Sekreter Hikmet Çetin'e destek vermesiyle SHP'nin başını ağrıtabilecek süreç hızlanmış oluyordu. İttifak tartışması sürüp giderken DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit tarihi demeçlerinden birini daha veriyor, dünyada devrimcilik ve devletçiliğin kalmadığını belirterek, kapatılan partisi CHP'nin simgesi “altı ok”un devrinin kapandığını dile getiriyordu. Ecevit'in bilinen ancak bu kadar net dile getirmediği

³⁵¹ İnönü, Anılar... 1, s. 246.

³⁵² Ancak, Hasan Cemal'e göre; SHP'nin bu görüşleri parti görüşüydü. Erdal İnönü'nün DYP lideri Demirel'le kurduğu koalisyon hükümetinin protokolünde yer almamıştı. Gerek SHP'nin Kürt sorunuyla ilgili bu görüşlerinden ve PKK'ya yakın HEP'lileri de kendi seçim listelerinden Parlamento'ya soktuğu için, gerekse İnönü'nün bu görüşlere demokrasinin gereği olarak sahip çıkması yüzünden askerle, 'derin devlet'le arası iyi sayılmazdı. Bu nedenle bir seferinde komutanların, Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü'ye 'teessüflerini bildirdikleri'ni söylüyor. Bkz. Hasan Cemal, **Kürtler**, Doğan Yayınları, İstanbul, 2003, s.155.

görüşleri açık yüreklilikle söylem haline getirmesi sosyal demokratları, demokratik solcuları hayrete düşürüyordu.³⁵³

1991 seçim kampanyası ilginç tablolar çiziyordu. SHP, HEP ittifakıyla güneydoğu oylarını garantiye aldığı inancındaydı. Buna karşılık, DYP lideri Süleyman Demirel, insan hakları savunuculuğunu çok daha geniş bir yelpazede yapıyordu. Demirel, sadece sağ tabana hitap etmekle kalmıyor, sol oylan da kendine çekmeye çalışıyordu. İnsan haklarını ön plana çıkaran Paris şartını hatırlatıyor, şeffaf karakol, katılım, yoksullara sağlık sigortası gibi görüşleri seçim meydanlarında dile getiriyordu.³⁵⁴ DYP lideri Süleyman Demirel, arkasına aldığı rüzgârla yoluna devam ederken, bir tek “*Ben de, partim de sosyal demokrat*” demediği kalıyordu.³⁵⁵ DSP lideri Ecevit de, SHP’nin aksine ulusçuluk tezini işlemeye başlamıştı.³⁵⁶

Dağıstanlıya göre, yurt gezilerine çıkan SHP lideri, Demirel gibi Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ı hedef almıştı. İnönü, açıkça Anayasayı ihlal eden bir insanla hesaplaşmanın kaçınılmaz olduğunu vurguluyor ve “*Özal ile hesabımız var,*” diyordu. Aslında İnönü, Demirel ne derse, aynı şeyleri söylüyordu. İnönü, Demirel’in kötü bir kopyası olmuştu adeta. İlerleyen günlerde de bunu sürdürecekti.³⁵⁷

SHP ne kadar seçime asılıyorsa, 1987 Genel Seçimlerinde Parlamento’ya, barajı aşamadığı için giremeyen Ecevit’in partisi DSP’de aynı hızla çalışıyordu. DSP’nin kararlılığını gören İnönü, “*Oyları bölmeyin,*” DSP lideri Ecevit ise “*İktidar için avucum kaşınıyor,*” diyecekti.³⁵⁸

Gazetelere verdiği ilanlarla lideri Erdal İnönü’yü ön plana çıkartan SHP, “*Farklı olan o,*” diyerek seçmenden oy istiyordu. Bu arada aylar önce SHP içinde kıran kırana yaşanan kurultay unutulmuş ve herkes göstermelik de olsa partinin başarısı için birlik olmuştu. İstanbul Sultanahmet Meydanı’nda düzenlenen mitingde

³⁵³ Dağıstanlı, a.g.e., s. 198.

³⁵⁴ Bila, a.g.e., s. 388.

³⁵⁵ Dağıstanlı, a.g.e., s. 199.

³⁵⁶ Bila, a.g.e., s. 388.

³⁵⁷ Dağıstanlı, a.g.e., s. 199.

³⁵⁸ Seçim hızla yaklaşırken ve partiler arasında kıyasıya bir söz düellosu yaşanırken, aynı kulvarda mücadele eden SHP ile DSP’nin arası ise son derece gerginleşmişti. Ecevit, ekim ayı başında partisine yabancı bir ülkenin parasal destek önerdiğini belirterek, SHP’ye seçimlerde propaganda yapmak için kurduğu demokrasi kanalının parasal kaynağını sordu. SHP de Ecevit’e, bu dönemde yayına başlayan Türkiye’nin ilk özel televizyonu Star-1’de yayımlanan reklâmların parasının nereden bulunduğunu sordu. İki parti arasındaki suçlamalar özel hayatlara kadar indi. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s. 199.

Erdal İnönü, konuşmasını tamamladıktan sonra Deniz Baykal'ı yanına alarak partilileri selamlıyordu.³⁵⁹ Partiler bu atmosfer altında seçime gittiler.

3.4.14. 1991 Yılı Genel Seçim Sonuçları

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan genel seçimlere katılım oranı yüzde 83.92 olarak gerçekleşmiştir. Toplam beş partinin yüzde 10'un üzerinde oy alarak parlamentoda temsil hakkı kazandığı 1991 genel seçimlerinde, yüzde 27 civarında oy alan DYP birinci parti olmuştur. DYP aldığı bu oylarla 178 milletvekilliği kazanarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yüzde 39.56'lık bir temsil edilme gücüne ulaşmıştır. Doğru Yol Partisi'nin bir önceki seçimlerde yüzde 19 civarında oy alarak oy oranı bakımından seçimlerden üçüncü sırada çıktığı, 59 milletvekili çıkardığı ve parlamentoda yüzde 13'lük bir temsil gücü elde ettiği gerçekleri dikkate alındığında, bu partinin seçim zaferinin boyutları daha bir netlik kazanır.³⁶⁰

Yüzde 24 oy oranı ve buna karşın, 115 milletvekilliği ve parlamentoda yüzde 25,6 civarında temsil gücü kazanan ANAP ise, seçimlerden ikinci parti olarak çıkmıştır. Oysa Özal'ın Anavatan Partisi son iki genel seçimlerden iktidar partisi olarak çıkmıştı. Bu partinin bir önceki genel seçimlerde yüzde 31 civarında oy almasına karşın, mecliste 292 sandalye kazanarak yaklaşık yüzde 65'lik bir temsil gücü elde ettiği gerçeği göz önünde bulundurulsa, seçimlerin gerçek mağlubu konusu açıklığa kavuşmuş olur. Bir başka anlatımla ANAP bu seçimlerde yüzde 22,6 oranında oy, yüzde 60,6 civarında da sandalye kaybetmiştir. ANAP'ın bu dramatik güç kaybının altında, Türkiye'nin siyasi hayatında darbe sonrası geçiş sürecinin sona erdiği, siyasi liderlere yönelik yasakların kaldırılmasıyla da siyasi hayatta taşların yerli yerine oturmaya başladığı, yaklaşık sekiz yıllık iktidar partisi olarak görev yapmanın bu partiyi yıpranma sürecine soktuğu, geçiş dönemlerinde pirim yapan "*dört eğilimi birleştirme*" sloganının artık anlam ve işlevini yitirmeye başladığı gerçekleri aranmalıdır. ANAP'ın iktidarı, yine orta sağ kulvarda yarışan bir parti konumundaki DYP' devrettiği gerçeği dikkate alındığında ise, bu

³⁵⁹ Dağıstanlı, a.g.e., s. 200.

³⁶⁰ Ali Arslan, "12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı" www.akademiktarih.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2545&Itemid=61 - 17k - (Son Erişim: 23.04.2009)

durumda seçimlerin gerçek galibinin, Özal imajına karşı Demirel imajı olduğu sonucu da çıkarılabilir.³⁶¹

Siyaset sahnesinde yeniden durulmaya başlayan sular, solda da dengeleri değiştirmeye başlamıştır. Siyaset yasağı kalkan Ecevit'in siyaset sahnesine aktif katılımıyla birlikte bir önceki seçimlerde yüzde 8,5'lik almasına rağmen, yüzde 10'luk seçim barajın yüzünden parlamento dışında kalan DSP, bu kez yüzde 10.75 oranında oy alarak, 7 milletvekiliyle de olsa parlamentoya girmeyi başarmıştır. Ecevit'in Türk siyasi hayatında yeniden dirilmeye başladığının ilk işaretleri olarak da kabul edilebilecek bu sonuçlar, bir diğer sol parti SHP açısından ise tehlike çanları anlamını taşıyordu.³⁶² 1987 genel seçimlerinden ikinci parti olarak çıkan SHP, bu seçimlerde yüzde 16.67 oranında oy kaybederek 88 milletvekili çıkarabilmiştir.³⁶³ Yüzde 19.56'lık temsil gücü anlamına gelen bu sonuçlar SHP'yi üçüncü parti konumuna indirgeyecektir.³⁶⁴

³⁶¹ 1991 seçimlerinde "*sistem partileri*"nin toplam oy oranı bir önceki seçime oranla 6 puan düşüşle % 82,6 düzeyinde kalmıştır. "*Ana-yol*" partilerinin oy toplamı % 51, merkez sol partilerin oy toplamı ise % 31,6 olmaktadır. Siyasal yelpazenin merkezine yakın olan bu partilerin toplam desteği 1. ve 2. bölge toplamında % 87,2'ye çıkarken, Orta Anadolu'da % 74,6, Doğu Anadolu'da ise % 72,5'a düşmektedir. Güneydoğu ise SHP-HEP ittifakı nedeniyle "*sağlam*" görünmektedir. Seçim sonuçlarına genel olarak bakıldığında "*sol*"dan çok, "*merkez sağ'da*" (4,4 puan) "*erime*" ortaya çıkmaktadır. Yine bu sonuçlar, merkez sağ ile merkez solun birbirine seçenek olma bakımından içine düştüğü zafiyeti de açıkça göstermektedir. Bkz. Sabuncu, a.g.m, s. 1157.

³⁶² Arslan, aynı yer.

³⁶³ SHP Güneydoğuda büyük bir farkla seçimi önde bitirmiştir. Bu bölgeden 25'e yakın milletvekili çıkarmıştır. Kuşkusuz bu oyların büyük bir çoğunluğu HEP'e aitti. Bkz. Çavdar, a.g.e., s. 332.

³⁶⁴ SHP'nin bu ağır yenilgisini ve oy tabanında meydana gelen değişmeyi partinin, program, yapı ve liderlik gibi sorunlarıyla ilişkilendirmek mümkün olmakla birlikte, 1991 öncesi bu unsurlarda ani bir değişiklik olmadığını düşünerek, HEP ile olan işbirliğine bağlayarak açıklamak da mümkündür. SHP'nin özellikle Türkiye'nin en gelişmiş illerini kapsayan Batı'da gösterdiği büyük düşüşün yine program, yapı ve liderlik bakımlarından çok parlak bir performans sergilemeyen bir diğer "*sol*" partinin (DSP) işine yaramış olması 1991 seçimlerinde sol partilere oy verme eğilimdeki seçmenler bakımından "*etnik sorunun*" diğer unsurlardan daha etkili olmuş olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir. Bkz. Sabuncu, aynı yer.

Tablo 12: 1991 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Partiler	Oy Oranı
1	DYP	27.034
2	ANAP	24.011
3	SHP	20.750
4	RP	16.879
5	DSP	10.748
6	SP	0.444
7	BAĞ.	0.134
TOPLAM		100

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 13: 1991 Yılı Genel Seçimlerinde Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı

PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI
DYP	178	39.56
ANAP	115	25.56
SHP	88	19.56
RP	62	13.76
DSP	7	1.56
TOPLAM	450	100

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur.

1991 genel seçimlerinin partiler bazında dikkat çeken bir diğer çok önemli sonucu da Erbakan ve genel başkanı olduğu Refah Partisi ile ilgilidir. MÇP ve IDP ile üçlü örtülü ittifak yaparak seçimlere giren RP, seçimlerde yüzde 16,9 gibi çok yüksek bir oy desteği elde etmiştir. Bu oy oranı ile parlamentoda yaklaşık yüzde 14'lük temsil gücüne ulaşan bu parti toplam 62 milletvekili çıkarmıştır. RP'nin 1987 genel seçimlerinde yüzde 7 civarında oy alarak meclise dahi giremediği ve 1991 genel seçimlerinde ise oy desteğini arttırmış olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda seçimlerin en başarılı partisinin Radikal İslamcı söylemleri ile dikkat çeken Erbakan'ın RP'si kolaylıkla söylenebilir. Bu sonuçlar aslında, bir sonraki seçimlerde Türk siyasi hayatında kopacak olan fırtınanın da habercisi gibidir aslında.³⁶⁵

³⁶⁵ Arslan, aynı yer.

1991 seçimlerinin RP açısından belirgin bir yönü, partinin Batı'nın sanayi merkezlerinde önemli sıçramalar yapmış olmasıdır (Bilecik'te % 3,5'dan % 10,2'ye, Bursa'da 6,3'ten 13,6'ya, İstanbul'da 6,9'dan 16,7'ye ve Kocaeli'de 13,2'den 22,1'e). Orta ve Doğu Anadolu ile Akdeniz'deki (örneğin Adana) ilerlemede MÇP'nin ciddi bir payının olduğunu düşünsek bile, bu parti çizgisinin seçmen düzeyinde hiçbir zaman ciddi oranlara erişemediği yukarıda sayılan illerde başarının asıl sahibinin RP olduğunu söylemek doğru olacaktır. Bilecik, Bursa ve Kocaeli'nde RP'nin kentlerde önemli ölçüde oy alması, İstanbul'la birlikte düşünüldüğünde RP'nin daha sonraki gelişme yönsemelerini yansıtır gibidir. RP'nin İstanbul'da yüksek oranda oy aldığı ilçeler (Ümraniye % 26,1, Kâğıthane % 25,3 Gazi Osman Paşa % 21,2, Bayrampaşa % 20,5) ile düşük oy aldığı ilçeler (Beşiktaş % 6,9, Şişli 10,2, Kadıköy 10,3) arasındaki sosyo-ekonomik farklar bu partinin daha önce değinmiş olduğumuz “öteki” yüzüne dikkati çekmektedir.³⁶⁶

Tablo 14: 1991 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Milletvekili Sayısı ve Oy Dağılımı

		Türkiye Geneli		
		Partilere Göre Oy ve Milletvekili Dağılımı (%)		
		Oy Oranı	Milletvekili Sayısı	Temsil Edilme Oranı
1991	Sağ Partiler Toplamı	67.924	355	78.89
	Sol Partiler Toplamı	31.942	95	21.11
	Diğerleri	0.134	-	-
Toplam		100	450	100

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan verilerle oluşturulmuştur.

1990'lı yılların başında Türk toplumunun sergilediği siyasi yapı, sağ ve sol partiler toplamında incelendiğinde de önemli sonuçlarla karşılaşılır. Daha önceki genel seçimlerde olduğu gibi 1991 genel seçimlerinin de galibi sağ kanattır. Sağ

³⁶⁶ Sabuncu, a.g.m., s. 1159.

partiler, bir önceki seçimlerde yaşadıkları küçük oy kaybını büyük ölçüde geri alarak toplam güçlerini yüzde 66.36'dan yüzde 67.92'ye (Tablo 14) taşımıştır. Sağın oy oranındaki bu kıpırdanma meclis aritmetiğine de yansımış ve siyasi yelpazenin sağ, toplamda 355 milletvekili çıkararak, parlamentoda yüzde 78.89'luk bir temsil gücü elde etmiştir. Buna karşın sol tekrar bir gerileme trendi içine girmiş ve seçmen desteğini yüzde 33.27'den, yüzde 31.94'e düşürmüştür. Bu gerileyiş parlamentodaki sandalye sayısına da yansımış ve solun toplam milletvekili sayısı 99'dan 95'e düşmüştür. Sol kanat açısından bu seçimlerin bir başka önemli sonucu da, sol kanat bir önceki seçimlerde mecliste yalnızca SHP ile temsil edilirken, bu seçimlerde, solun payına düşen temsil gücüne SHP ile birlikte DSP de ortak olmuştur.³⁶⁷

3.4.15. Olaylı TBMM Yemini ve Sonrası

Seçim sonuçları ve 19. Dönem TBMM'nin oluşum biçimi yeni dönemin epey sancılı olacağını da gösteriyordu. Bir kere, hiçbir parti Mecliste çoğunluk elde edememişti. Öte yandan Özal ile bazı partiler ve liderleri arasındaki sürtüşme devam ediyordu. Örneğin Özal, Demirel'i davet ediyor, Demirel ise Özal'ı cumhurbaşkanlığından indirebilmenin yollarını bulmak için temaslar yapıyordu. 29 Ekim törenlerinde de (Anıtkabir) cumhurbaşkanı'nın yanında yalnız iki lider (Demirel ve Türkeş) yer alacaktı.³⁶⁸

Adıyaman İli'ndeki seçim sonuçlarına yapılan iki itiraz nedeniyle Yüksek Seçim Kurulu'nun kesin seçim sonuçlarını açıklaması gecikince, yeni TBMM ancak 6 Kasım 1991'de toplanabildi.³⁶⁹

6 Kasım 1991'de Meclis tarihi günlerinden birini yaşıyordu. “*Bu tarihten sonra Kürtçe Yemin Krizi*” diye tarihe geçecek bu olay sırasında yaşananlar sekiz milletvekilinin ağır hapis cezalarına çarptırılmaları ile sonuçlandı.³⁷⁰

³⁶⁷ Erol Tuncer başarısızlığın nedenlerini şöyle açıklıyor: “1989 Yerel seçimleri partinin aleyhine sonuç verdi. Bu seçimdeki galibiyetin yarattığı hava partiyi olumsuz etkiledi. 1989 yerel seçimlerinde birinci olan parti 1991 seçimlerinde ikinci parti olarak seçime girdi. İktidar olması beklenen parti, üçüncü parti olmuştur. Bunun asıl nedeni CHP'den devralınan sabit yüze otuzluk bir oy oranı partide sıkıntı yaratmasıydı. Oy arttırmak değil de o yüzde otuzu nasıl bölebiliriz parti içinde düşüncesi egemen oldu. Parti seçim kazanmaktan ziyade parti içi seçimi kazanma derdine düştü. Ayrıca yerel yönetimlerdeki başarısızlıkta üstüne tuz biber ekti.” Bkz. **Erol Tuncer** ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme; Burhan Şenatalar ile 27 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

³⁶⁸ Tanör, a.g.m., s. 92.

³⁶⁹ Tanör, aynı yer.

³⁷⁰ 6 Kasım 1991'de, milletvekillerinin yemin töreni sırasında yaşanan Kürtçe yemin krizi, yedisi DEP'li, biri bağımsız, sekiz milletvekilinin ağır hapis cezalarına çarptırılmaları ile sonuçlandı. 1993'de

Ali Rıza Septioğlu Türkiye Büyük Millet Meclis'indeki en yaşlı üyesi olmasından dolayı yeni yasama yılının açılışına başkanlık etmek zorundaydı.³⁷¹ Salona giren herkesin gözü önce sağ locada oturan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş ve kuvvet komutanlarına çevriliyordu. Başkan Septioğlu, “*Şükranlarımı sunarım sayın milletvaakilleri*” diyerek giriş konuşmasını kâğıttan okumaya başladı. Ardından yeminini kâğıttan ağır ağır okudu. Sonra da yemin için Adana’dan başlayarak tek tek milletvekillerinin isimleri okunmaya başlandı. O gün ilginçtir, sadece başkan değil, başkanlık kürsüsünde oturan katip üyeler de Kürt kökenliydi.³⁷² Katip Sedat Bucak tek tek illere göre milletvekillerinin adlarını okumaya başladı. Adana, Ankara, Antalya, Artvin, Çanakkale, Çorum, Denizli derken sıra Diyarbakır'a geldi. Salondaki hava öylesine gergindi ki, herkes “*Bir an önce ne olacaksa olsun*” der gibiydi. Nitekim “*Hatip Dicle*” adı duyulunca salon bir anda dalgalandı.³⁷³

Dicle ağır ağır yerinden kalkıp yürüdü. Kürsüye çıkıp mikrofona eğildi ve “*Ben ve arkadaşlarım bu metni anayasanın baskısı altında okuyoruz*” dedi. Birden DYP ve ANAP sıralarından büyük bir gürültü koptu. DYP ve ANAP'lılar sıra kapaklarına vurarak protesto etmeye ve bağırılmaya başladılar. Dicle ise sanki hiçbir şey olmamış gibi yemin metnini okumaya devam etti.³⁷⁴

Tansu Çiller, Kürtçe yayın ve eğitim konusunda olumlu düşündüğünü açıkladı, ancak partisindeki ve ordudaki sertlik yanlılarının muhalefeti yüzünden bundan vazgeçti. Alparslan Türkeş Kürtlerin büyük çoğunluğunun Türk soyundan olduğunu söylerken, köy korucu sistemine büyük destek veren Kürt aşiretleri de bu politikaya uyum göstermişler ve MHP'ye büyük ölçüde oy vermişlerdi. SHP ve CHP'nin tavrı ise Kürtlerin kültürel haklarını desteklemekle birlikte Türkçenin resmî dil ve bütün ülkede ortak eğitim dili kalması yönünde olmuştu. RP, Kürtleri İslam ümmetinin bir parçası gördükleri için konuya gayet sıcak yaklaşmıştı. ANAP ise, bazı Kürt kökenli milletvekillerinin zorlaması ile Kürtçe eğitim hakkı dâhil, Kürtlerin kültürel hakları konusunda bazı girişimlerde bulunmuş ama nedense 1995'te Güneydoğu ve Doğu Anadolu'daki oyları ciddi bir gerilemeye uğramıştı. Bkz. Ayşe Hür, “Osmanlı'dan Bugüne Kürtler ve Devlet-6”, **Taraf**, 25 Ekim 2008 <http://www.taraf.com.tr/haber/20161.htm>, (Son Erişim:18.5.2009).

³⁷¹ O gün Elazığlı Septioğlu'nu siyah fraktan daha fazla rahatsız eden başka bir şey daha vardı. Başkanlık kürsüsüne yürürken kendi kendine söyleniyordu: “*Ya gösteri yapmaya kalkarlarsa? Ya ortalığı karıştırırlarsa?*” Aslında Septioğlu, Meclis'in en renkli isimlerinden biriydi. Babacan tavrıyla yıllardır herkesin sempatisini toplamıştı. Doğulu aksanıyla Türkçe konuşur, herkesle de şakalaşmaya, bayılırdı. Bkz. Nur Batur, “Türkiye'ye 18 Yıl Kaybettiren 36 Sıcak Saat”, **Sabah**, 4 Nisan 2009, s. 20.

³⁷² Batur, aynı yer;

<http://arsiv.sabah.com.tr/2009/04/04/haber,50F0794E55F64795AB6ED27CCC474D43.html>, (Son Erişim: 18 Mayıs 2009).

³⁷³ Hatip Dicle o tarihte 37 yaşındaydı. İTO inşaat mezunuydu. 1970'lerde Devrimci Doğu Kültür Derneği'nde çalışmış, 1984'te gözaltına alınmıştı. SHP listesinden de parlamentoya girmişti. Bkz. Batur, aynı yer.

³⁷⁴ **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1991.

Olan olmuş salonda bağırışmalar artmıştı. Doğru Yol, ANAP ve Refah Partili milletvekillerinin çoğu, sıra kapaklarına vuruyordu. Bazıları ise çoktan ayağa fırlamış bağırıyordu: “Sözünü geri alsın. Sözünü geri alsın, Anayasaya uygun olarak yemin etsin”, diyordu.³⁷⁵ Salon ayaktaydı. Yeniden okumaya başladığı zaman salondaki bağırışmalar şiddetlenmişti. Dicle okuduğu metni “*And içerim*” diye bitirdiği zaman salon durulacak gibi görünmüyordu. HEP’lileri parlamento çatısı altına sokmanın yükünü en fazla omuzlarında hisseden SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ise o anı şöyle anlatıyor:

“Olay, ‘seçime giderken HEP’le ittifak yaptık’ diye yansıdı, öyle değildi. Bir grup milletvekili Madam Mitterrand’ın desteklediği Kürt Enstitüsünün konferansına davet gelmişti, önce ‘gidilebilir’ demiştik. Ama sonra yayınlanacak deklarasyonlar yüzünden zor durumda kalacaklar diye düşündük ve ‘Gitmeyin’ dedik, önce kabul ettiler sonra cayıp gittiler. Dönünce, partiden çıkarıldılar. Bizim öyle bir niyetimiz yoktu ama disiplin kurulunun kararıydı. Sonra da pişmanlık oldu. Onlar gelmek istiyor biz de istiyoruz. Böyle 5–6 ay geçti. Derken seçim zamanı geldi. Tekrar partiye dönelim dediler. Biz onlara sorduk; ‘Sadece seçim için mi geliyorsunuz yoksa partiye mi dönüyorsunuz?’ ‘Yok’ dediler ‘Biz partimize dönüyoruz’. Seçim ittifakı değil SHP’ye dönüştü.”³⁷⁶ Ama dönüşte listede iki sürpriz isim daha vardı. İlki Hatip Dicle ikincisi ise Leyla Zana’ydı. Onlar, atılan SHP’liler arasında değildi. Ancak diğerleri dönüyor diye onların da gelişlerine ses çıkarmadım. O günlerde oturup konuştuğumuzda onlar demokratik bir takım istekler sunuyorlardı. Güneydoğu’da eşit haklarla yaşamak istiyoruz diyorlardı. ‘Acele etmeyin hepsi olur dedim. Acele ettiler. Kürtçe yemin etmeye kalktılar.’”³⁷⁷

SHP sıralarının en önünde de Erdal İnönü oturuyordu. Son derece canı sıkılmıştı. Olayların nereye gideceğini kestirmeye çalışıyordu. İki sıra ötesinde ise DYP Genel Başkanı Demirel oturuyordu. Sıra kapağına vurup protesto ediyordu.³⁷⁸

³⁷⁵ Adnan Ekmen tepkiler hakkına şunları söylüyor: “Aslında o büyük tepki o yemin metnine değildi. HEP’in o güne kadar yaptığı politikaya ve savunduğu o Kürt kimliğine karşıydı. Oysa Urfa milletvekili İbrahim Halil de çıkıp aynı şeyleri söyledi ama o kadar tepki doğmadı.” Bkz. Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

³⁷⁶ http://nehaberbiz.blogcu.com/kurtce-yemin-erkendi_40566001.html, (Son Erişim: 18.5.2009); Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

³⁷⁷ Batur, aynı yer.

³⁷⁸ O günkü siyasi tabloyu salonda en ön sırada oturan Süleyman Demirel şöyle anlatıyor: “Türkiye’de ve TBMM’de bir ayrım yoktur. Milletvekillerinin hepsi eşittir. Kendilerini Türk ve Kürt ya da başka bir unsurla ayırmazlardı. TC devleti, etnik varlık, ırk veya din varlığının üstüne çıkmış, laik ve tek bir

Kürsüde itiş kakış başlayınca, salondaki bazı milletvekilleri “Sayın Başkan birleşime ara verin” diye bağırmağa başladılar. O sırada kürsüye fırlayan DYP Çanakkale Milletvekili Hamdi Üçpınarlar, kürsüyü saran milletvekillerinin arasına dalıp Dicle'yi kolundan tutarak kürsüden uzaklaştırdı.

Bir saattir Dicle'yle tartışan Başkan Septioğlu, zaten bunalmıştı ve hemen “15 dakika ara veriyorum” deyip ayağa fırladı. Herkes derin bir nefes aldı. Aradan sonra, tansiyon biraz olsun düşmüştü. Başkan Septioğlu, Dicle'nin adını okuttu: “Yok” Dicle kulisteydi, SHP'liler, sözünü geri alıp yeniden yemin için iknaya çalışıyordu ama Dicle, “Tekrarlamam. Bu yeminde Kürt halkının inkârı vardır. Bize baskı ile ırkçı bir yemini yaptırıyorlar” diyordu.³⁷⁹

O gün yaşananları Erdal İnönü şöyle sürdürüyordu: “Eyvah dedim. Çok üzüldüm Demirel'le koalisyon müzakereleri yapıyorduk. Vazgeçebilirdi O gün Başkan da Kürt kökenliydi ama bunları susturdu ve tekrar yemin ettirdi. Fakat çok büyük tepki oldu. Salondan çıkınca ‘Bunu yapanlar partimizden değildir.’³⁸⁰ dedim ama partiden çıkartmaya gitmedik. Daha önce Disiplin Kurulu onları çıkardığı için Güneydoğu'da SHP Kürtlere karşıdır kampanyasına yol açmıştı. Onun için yaptıkları şey olmayacak bir şeydi ama ben yine de çıkartmayalım onlar ayrılınsınlar dedim. Kendileri ayrıldılar. Fehmi Işıklar, Mustafa Baştürk kaldı. Işıklar Meclis Başkan vekili de oldu..”³⁸¹

Bu arada salonda ikinci isim okundu. Mehmet Salim Ensarioğlu: “Yok.” Yine devam: “Fehmi Işıklar, Mehmet Kahraman, Salih Sümer, Mahmut Uyanık, Sedat Yurttaş” tek tek gelip ant içtiler. Hiçbiri kriz çıkarmadı. Ama sıra Leyla Zana ya gelince salon yeniden dalgalandı. Zana kürsüye yürüdüğü sırada başına Yeşil kırmızı

devlet olarak kurulmuştur. Bunun muhafazası, Türkiye'deki devletin bekası da barış da buna bağlıdır. Anayasaya göre, Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür. Bütün milletvekilleri de Türkiye milletvekilidir. Millet tek. Devlet tek. Bayrak tek. Ülke tek. Ulusun ve devletin bütünlüğü söz konusu.” Daha sonra Demirel olayla ilgili şöyle demiştir: “Bölücülük Meclis kürsüsüne taşınmamalıydı. Taşıldılar. Kimse tepki göstermese ben gösterirdim. Kimse de razı olmadı”. Bkz. Batur, aynı yer.

³⁷⁹ Adnan Ekmen Kürtçe yemin kararıyla ilgili şunları söylemiştir: “Yemin kararı HEP Genel Merkezinde yapılan bir toplantıda alındı. Bir arkadaşımız (Fehmi Işıklar) Türkçe olarak yemine tepki koyacaktı. Bir arkadaşımız da (Abdulkerim Zilan) Kürtçe olarak bu yemini halkların kardeşliği için yapacaktı. Ancak o arkadaşımız (Abdulkerim) o gün gelmemşti. Bu olay kamuoyuna yansınca dikkat çekmeye başladı. Daha sonra İnönü Fehmi Bey'e yeminden önce bu konuyu sorunca o da böyle bir şeyin olmayacağını anlatmıştı.” Bkz. Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

³⁸⁰ Cumhuriyet, 7 Kasım 1991.

³⁸¹ Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme; <http://www.tarafsizhaber.com/Kurtce-yemin-zamansizdi-wordh-149340.html>, (Son Erişim: 18.5.2009)

sarı renkli bir bant takmıştı. Batur'a göre herkes bu üç rengin PKK Terör Örgütünün bayrağı olduğunu biliyordu. Tabi kıyamet koptu.³⁸²

Zana yerinden kalktığı anda DYP ve ANAP sıralarından bağırmağa başlamışlardı. Zana aldırmadan süratle kürsüye çıktı, önündeki metni süratle okudu: *"Devletin varlığını ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü... Anayasaya sadakatten ayrılmayacağıma... Namusum ve şerefim üzerine ant içerim."*³⁸³

DYP ve ANAP sıralarındaki bağırışmalar ve sıra kapaklarına vurmalar şiddetlenmişti Yeminin sonuna doğru gürültüden Zana'nın ne dediği hiç anlaşılmıyordu artık. Zana son bir şeyler söyledi. Kürsünün önünde oturan stenograflar o anı şöyle kaydediyorlardı: *"Hatip tarafından bilinmeyen bir dille birtakım kelimeler ifade edildi."* Stenografların *"bilinmeyen bir dille"* diye not ettikleri Kürtçeydi ve Zana şöyle diyordu: *"Ve sonde ji bo bratiya gelen Tirk û Kurd dikim"* Yani *"Bu yemini Türk ve Kürt halklarının kardeşliği için ediyorum"* demişti. Stenograflar ne dediğini anlamamıştı. Kürsünün önüne fırlayan bazı milletvekilleri bağırıyor, oturanlar sıra kapaklarına vuruyordu. Salon iyice karışmıştı.

Başkan Septioğlu Zana'ya çok kızmıştı, *"Efendim sizi ikinci defa çağırdığımızda gelip yemin edeceksiniz"* diye çıkıştı. Zana bir kez daha süratle yemini baştan sona süratle okudu ve yine sonunda yine *"Ve sonde ji bo bratiya gelen Tirk û Kurd dikim"* dedi. Salon gürültüden yıkılıyordu. Kan ter içinde kalan stenograflar yine *"Hatip tarafından bilinmeyen dille birtakım kelimeler ifade edildi"* diye bir not düştüler. Artık iş iyice çığırından çıkmıştı. Salonda kelimenin tam anlamıyla kıyamet kopuyordu. Stenograflar ise havada uçan lafları yakalamaya çalışıyordu.³⁸⁴

Birleşme öncesinde HEP'in Genel Başkanı olan Fehmi Işıklar'a sorulan *"Yemin metnini Kürtçe okuma kararını nasıl aldınız?"* sorusuna *"İrkçi bir anlayışla, kötü yazılmış metindi. Ben de eleştiriyordum. Bir arkadaşın metni eleştirmesine, bir*

³⁸² Nur Batur, "Türkiye'ye 18 Yıl Kaybettiren 36 Sıcak Saat", **Sabah**, 5 Nisan 2009, s. 22.

³⁸³ Adnan Ekmen Leyla Zana'ya, *"Bu kadar sıkıntı oldu. İstersen hiç böyle bir yemin içme' dedim. Ancak o ısrar etti kararlı olduğunu gösterdi. Daha sonra da Zana'ya 'Bak Leyla yemin içeceksin Kürtlerin çok hoşuna gidecek, belki Cizre'de çıkıp bunu Keleşlerle kutlayacaklar ama sanırım siyaseten çok zor günler bekleyecek' dedim. Ama o okudu."* Bkz. Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

³⁸⁴ <http://www.turkmedya.com/V1/Pg/detail/NewID/258841/CatID/25/CityName//TownID/0/VillageID/0/SchoolID/>, (Son Erişim: 18.05.2009)

başka arkadaşın da Kürtçe okumasına karar verdik. Eleştiriyi ben üstlendim. Abdülkerim Zilan da Kürtçe okuyacaktı. Ama sonra olay basında tartışılmaya başlanınca bir deklarasyon yayınlayıp yemin töreninde bir şey yapmamaya karar verdik. Törenden önce Erdal Bey çağırdı. Yemin sendromu yaşanacak mı?’ diye sordu. ‘Hayır, sorun olmayacak dedim. Deklarasyona baktı. Sert buldu. Yüzünü buruşturdu ama bir şey demedi yayınladık.’³⁸⁵ Işıklar anlatmaya devam ediyor: “Zana saç bandıyla gelmiş. Yakalarında da kırmızı, sarı, yeşil renkli mendiller. Dicle, Türkçe eleştiriyi yapacak. Zana da Kürtçe yemin edecek. Yapmayın yanlış olur dedim. Sonra Dicle, “O görevi Işıklar’a vermiştik yapmadı diye beni suçladı. Halbuki listede adım Dicle'den sonradır. O yapınca büyük olay oldu.”

“Dicle ve Zana o gün farklı davransalardı tarih başka türlü mü yazılırdı?” sorusuna Işıklar son derece kararlı cevap verdi: “Eğer yemin törenindeki olaylar olmasaydı SHP büyürdü Trabzonluyla Diyarbakırlı, Zonguldaklıyla Urfalı birlikte olurdu. SHP iktidar olurdu. Birlikte yaşamaktan yanayım. Türkes’le de yaşamayı, içime sindirmemiz gerektiğine inanıyordum Şimdi de inanıyorum.”³⁸⁶

Septioğlu, oturuma ara verdikten sonra salondan çıkan Erdal İnönü çok kızgındı. HEP'in eski Genel Başkanı Fehmi Işıklar’ı odasına çağırdı, “Ülkede birliğin sağlanması için bir görev yapmak istedik ama arkadaşlarımızın bunu anlayamadıkları ortaya çıktı. Partimiz bundan büyük zarar gördü. Arkadaşlarınızı toplayıp konuşun. Kimler SHP’de kalacak kimler gidecek bana bildirin” dedi.³⁸⁷

Fehmi Işıklar da daha sonra Erdal İnönü’yle aralarında geçen bir konuşmayı şöyle aktardı: “Erdal Beyle yemeğe indik. İkimiz de sıkıntılıydık. ‘Keşke İsviçre gibi olsa da oturularda Kürtçe konuşsanız. Biz de simültane tercümeden dinlesek ama burası Türkiye ve henüz o noktada değiliz” dedi.

Meclis akşam 21.00’de toplandığı zaman bu kez 3 saat sürecek yemin maratonu başlıyordu, Salona girerken Septioğlu kararlıydı. Hatip Dicle ile Leyla Zana mutlaka tekrar yemin etmeliydiler. Meclis’te bütün gece yemin maratonu sürdü, Sonunda gece yarısı olmuştu, Başkan Septioğlu “Yemin edip de yeminleri geçersiz olanları tekrar okutuyorum” dedi. İlk çağrılan Hatip Dicle cebinde sarı mendiliyle,

³⁸⁵ Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

³⁸⁶ Batur, aynı yer.

³⁸⁷ Nur Batur, “Türkiye’ye 18 Yıl Kaybettiren 36 Sıcak Saat”, **Sabah**, 6 Nisan 2009, s. 15.

daha sonra çağrılan Leyla 'Zana da aynı renklerdeki saç bandıyla kürsüye çıkıp yemini ekleme yapmadan okudu.³⁸⁸

Yemin olayını değerlendiren Adnan Ekmen olayının biraz erken olduğu kanaatindedir. *“Bence hiç tepki gösterilecek olay değil ama o günkü Türkiye konjonktüründe bu olay henüz kaldırabilmiş değildi. O yüzden bu yemin biraz erkendi. Bu en çok bize zarar verdi. Çünkü çok sert çıkışlar yaparsak toplumun, kamuoyunun desteğini almadan böyle bir şey yaparsak demokrasinin çitasını yükseltmeyiz. Bu bize sıkıntı verir ve siyaset yapma sınırlarımızı daraltır.”*³⁸⁹

³⁸⁸ Batur, aynı yer; Adnan Ekmen'in yemin ile ilgili düşüncesi dikkat çekicidir. Ekmen: *“Ben yemin olayına zamanlama bakımından karşıydım. Kürtçe yeminin olmaması için sonuna kadar çaba sarf ettim; ama olmadı. Ancak yemin edildikten sonra çıkıp baskıyla tekrar yemin olayına da karşıydım. Çünkü yemin işlemi hukuken gerçekleşmiş sayılıyordu. Peki o halde ‘niye yemin içtiniz? Sonrada niye geri adım attınız?’ diye tepki gösterdim. Nitekim basın ve bir kısım kamuoyu tekrar yemini bir geri adım olarak yorumlamıştı. TBMM’de İngilizce, Fransızca, Malezyaca konuşuldu. Ancak herhangi bir tepki verilmedi de 20 milyon Kürt’ün yaşadığı bir ülkede iki kelime Kürtçe konuşarak Kürtçe kardeşlerin beraberliğinden söz etmek suç mu?”* diye tepkisini dile getirmiştir. Bkz. Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

³⁸⁹ Adnan Ekmen ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DYP – SHP KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ VE CHP-SHP BİRLEŞMESİ

4.1. DYP-SHP KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ

4.1.1.DYP-SHP Koalisyonunun Oluşumu

20 Ekim 1991 genel seçimleri sonuçlarının alınmasının ardından, 1983'ten beri süregelen ANAP'ın tek parti iktidarının sona erdiği ortaya çıktı.¹ Hiçbir partinin tek başına iktidar olabilecek oyu alamaması yeniden bir koalisyonlar döneminin başlayacağını gösteriyordu.² Bu sonuçlar üzerine son ANAP Hükümeti'nin Başbakanı Mesut Yılmaz, hemen istifasını Cumhurbaşkanı Özal'a sundu ve ANAP'ın herhangi bir koalisyona katılmayacağını bildirdi. Mesut Yılmaz bu sefer muhalefette kalmayı tercih ediyordu. Cumhurbaşkanı, 7 Kasım'da seçimlerinde en çok oyu alan ve en fazla milletvekilliği kazanan DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e hükümeti kurma görevini verdi.³

Seçim öncesinde DYP'nin en çok oyu alabileceği ve DYP'nin de içinde yer alacağı bir koalisyon ortamının oluşacağı öngörülmekteydi. DYP ile SHP arasında koalisyonun temelleri gizliden gizliye de olsa atılmaya başlayınca, ulusal gazetelerde “30 yıl önce CHP-AP Koalisyonu vardı,” şeklinde nostalji kokan haberlere rastlandı. Gerçi doğrudu; 27 Mayıs Darbesinden sonra 1961 yılı Kasım ayında böyle bir koalisyon yaşanmıştı. Ancak o gün bu koalisyon bir zorunluluktaki. Bugün ise karşılıklı bir istektir. Bu gelişme açıkça, çıplak gözle görülebiliyordu.⁴

Meclis toplandıktan sonra yapılan TBMM başkanlığı seçimlerinde üçte iki çoğunluğun öngörüldüğü ilk iki turda sonuç alınmadı. 16 Kasım'da yapılan ve salt çoğunluğun arandığı üçüncü turda eski DYP genel başkanlarından Hüsamettin Cindoruk TBMM başkanı seçildi.⁵ Demirel'in görevi almasından dört gün sonra da Demirel'le SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, DYP-SHP Koalisyon Hükümeti

¹ Seçimlerin ortaya çıkardığı meclis aritmetiğine göre, ANAP'ın sekiz yıldır süren tek parti iktidarı sona eriyordu ve bir koalisyon hükümeti kurulması gerekiyordu. Cumhurbaşkanı Özal, 7 Kasım'da, yeni hükümeti kurma görevini TBMM'de en çok temsilcisi bulunan DYP'nin genel başkanı Demirel'e verdi. Bkz. **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981- 2000, Cilt: 4**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2005, s. 335.

² Nedim Yalansız, **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961–2002**, Buke Yayınları, İstanbul, 2006

³ Yalansız. a.g.e., s. 447-448.

⁴ Fatma Dağıstanlı **Sosyal Demokratlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 205.

⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981–2000, Cilt: 4, s. 335.

konusunda anlaşmalarını açıkladılar.⁶ Varılan protokol sonucunda SHP hükümette 5 Devlet Bakanlığının yanı sıra Adalet, Bayındırlık ve İskân, Sanayi ve Ticaret, Dışişleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Kültür ve Turizm Bakanlıklarını alıyordu.⁷ Daha sonra da Demirel DYP-SHP koalisyon hükümetini 20 Kasım 1991'de kurdu. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü Başbakan Yardımcılığı görevini almıştı.⁸

Uğur Büke koalisyon için şunları söylemiştir: *“DYP-SHP Koalisyonu artık ülkeyi yönetmeye hazırlanıyordu. Kısaca SHP, artık iktidardı. Sol ise SHP ile tam 12 yıl sonra iktidara taşınmıştı. Bu koalisyon, daha sonra sık sık gündeme gelecek olan tarihi bir uzlaşmayı da simgeliyordu. Çünkü iki parti, 1946 yılından itibaren devamlı olarak karşı karşıya gelmişlerdi. CHP-DP, CHP-AP yarışı, partilerin keyfi bir uygulama ile kapatıldığı 12 Eylül Müdahalesi'ne kadar, iktidar ve muhalefet çizgisinde, en sert şekilde sürmüştü. Tabanları bir zamanlar köy ve mahallelerde, kahvehanelerini bile ayırmaya kadar giden bir ayrılığı yaşamışlardı. Şimdi bu iki partinin uzlaşması, iktidarı paylaşması, demokrasi açısından önemli bir fırsat olarak algılanıyordu. Bu açıdan çok önemlidir.”*⁹

Koalisyon Hükümeti'nin bu kadar kısa sürede kurulmasını Süleyman Demirel: *“Bunun dışında hükümet çıkmaz. Çünkü Meclis'teki kompozisyon yine geçmişin getirdiği sebeplerden, insanların şahsi kusurlarından değil, toplanamaz, bir araya getirilemez. Bir araya getirilmesi mümkün olan DYP-SHP'dir.”* sözleriyle açıklamaktaydı. Erdal İnönü ise DYP-SHP Koalisyonu'nun kurulmasını kolaylaştıran nedenleri ANAP iktidarına dayandırmıştı. İnönü'ye göre ANAP iktidarının neden olduğu sorunlara karşı bir *“sosyal demokrat yaklaşım”* ortaya çıktı. Bununla birlikte meydanlarda Süleyman Demirel'in söyledikleri ile, İnönü'nün söylediği şeyler birbirine çok benziyordu. *“...Halkın büyük kesiminin sıkıntılarını dile getiren, ekonomiyi enflasyondan kurtaracak bir yaklaşımın peşinde olan ve aynı zamanda*

⁶ Yalansız, a.g.e., s. 447; Demirel ile İnönü anlaşmalar; ancak SHP içinde kriz bitmek bilmiyordu. Baykal gidiyor bu kez de HEP'liler gündeme geliyordu. Sayıları 20'yi bulan HEP kökenli SHP milletvekilleri, ayrı bir partiyimş gibi koalisyona güvenoyu vermek için 25'e yakın şart ileri sürüyorlardı. Kısaca İnönü'ye Fehmi Işıklar tarafından tam anlamıyla bir ultimatom veriliyordu. Neler yoktu ki bu şartlar arasında; Kürt ulusal kimliğinin Anayasa ve yasalar düzeyinde kabul edilmesinden, radyo ve televizyonda Kürt diliyle yayın yapılmasına; olağanüstü halin kaldırılmasından, Özel Tim'in Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nden çekilmesine; koruculuk sisteminin kaldırılmasından, genel affa kadar bir dizi istek. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s. 207.

⁷ Dağıstanlı, aynı yer.

⁸ DYP-SHP Koalisyonu Anayasa değişikliği yapacak sayıya sahip değildir. Bkz. Kemali Saybaşı, **DYP-SHP Koalisyonunun Üç yılı**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 41

⁹ Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme; Dağıstanlı, aynı yer.

sanayileşmeyi büyütecek, hızlandıracak, işte bütün iç huzursuzluğu ortadan kaldıracak, bütün bu ortadaki sorunları çözecek bir hükümetin kurulması”, DYP ve SHP muhalefetine ortak söylemleriydi. Bu da iki partinin sorunlara ortak çözüm önerilerinde uzlaşmalarını kolaylaştırdı.¹⁰

Bu uzlaşma, koalisyon protokolü ilkelerinde anlaşmayı ve hükümetin açıklanmasını hızlandırdı. Koalisyon Protokolü, 19 Kasım'da imzalandı. Protokolün başında DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nin; DYP'nin %27 ve SHP'nin %20,8 oy tabanıyla toplam %48 oranında millet desteğine sahip Türkiye'nin son 11 yıllık en geniş tabanlı hükümeti olarak kurulduğu, hükümetin sürekli olması ve ülke sorunlarını çözmesi için her türlü çabanın gösterileceği açıklanmaktaydı.¹¹

4.1.2. DYP - SHP Koalisyon Hükümeti'nin Yapısı

DYP-SHP Koalisyon Hükümeti, temel ilkelerini ise: Özgürlükçü, katılımcı ve demokratik rejimin yaşam tarzı olarak benimsenmesi; Türkiye'nin üniter devlet yapısının korunması; Türkiye'nin gelişen ve değişen sosyo-ekonomik şartlarına göre eskiyen 1982 (12 Eylül) Anayasası yerine tam katılımcı ve çoğulcu sistemi öngören yeni bir anayasanın gerçekleştirilmesi; Türkiye'deki insan hakları uygulamalarının Paris Şartı ve diğer uluslar arası taahhütlerle ve Türkiye'nin siyasal rejimi ve Batı ile bütünleşme iradesiyle uyumlu hale getirilmesi; 12 Eylül hukuku kalıntısı sayılacak yasal düzenlemeler, uygulamalar ve kısıtlamaların kaldırılması, 12 Eylül dönemi yöneticilerinin cezai, hukuki ve mali dokunulmazlıklarının kaldırılması; çok seslilikle birlikte, uzlaşma ve hoşgörü anlayışının yerleştirilerek sosyal barışın sağlanması, inanç, düşünce ve anlatım özgürlüğünün çağdaş toplumun temeli olarak korunması şeklinde sıralamıştı.¹²

- Program : 25 Kasım 1991
- Güven oylaması : 30 Kasım 1991
- Üye Sayısı : 450
- Kullanılan oy : 444
- Kabul : 280

¹⁰ Yalansız, a.g.e., s. 448; Bkz. Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

¹¹ Yalansız, aynı yer; Ayrıntılar için ayrıca Canan Gedik, “Hükümetler Ve Programları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Yüzyıl Biterken, Cilt: 13**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 644–648.

¹² Yalansız, a.g.e., s. 449.

- Red : 164
- Katılmayan : 6
- Başbakan : Süleyman Demirel (Isparta, DYP) 20.11.1991-16.05.1993
- Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Erdal İNÖNÜ (İzmir, SHP)
- Devlet Bakanı: Cavit ÇAĞLAR (Bursa, DYP)
- Devlet Bakanı: Tansu ÇİLLER (İstanbul, DYP) 20.11.1991-09.06.1993
- Devlet Bakanı: Ertuğrul Ekrem CEYHUN (Balıkesir, DYP)
- Devlet Bakanı: Akın GÖNEN (Manisa, DYP)
- Devlet Bakanı: İbrahim TEZ (Ankara, SHP)
- Devlet Bakanı: Güler İLERİ (Tokat, SHP) 20.11.1991-22.02.1992
- Türkan AKYOL (TBMM dışından, SHP) 04.03.1992-25.06.1993
- Devlet Bakanı: Gökberk ERGENEKON (Antalya, DYP)
- Devlet Bakanı: Mehmet KAHRAMAN (Diyarbakır, SHP)
- Devlet Bakanı: Orhan Sefa KİLERCİOĞLU (Adana, DYP)
- Devlet Bakanı: Ömer BARUTÇU (Zonguldak, DYP)
- Devlet Bakanı: Mehmet BATALLI (Gaziantep, DYP)
- Devlet Bakanı: Erman ŞAHİN (Muğla, SHP)
- Devlet Bakanı: Şerif ERCAN (Edirne, DYP)
- Devlet Bakanı: Mehmet Ali YILMAZ (Trabzon, DYP)
- Milli Savunma Bakanı: Nevzat AYZAZ (Çankırı, DYP)
- Adalet Bakanı: Mehmet Seyfi OKTAY (Ankara, SHP)
- İçişleri Bakanı: İsmet Sezgin(Aydın, DYP)
- Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin(Gaziantep, SHP)
- Bayındırlık ve İskân Bakanı: Onur KUMBARACIBAŞI (Hatay, SHP)
- Ulaştırma Bakanı: Yaşar TOPÇU (Sinop, DYP)
- Maliye ve Gümrük Bakanı: Sümer Oral (Manisa, DYP)
- Milli Eğitim Bakanı: Köksal TOPTAN (Bartın, DYP)
- Sağlık Bakanı: Yıldırım AKTUNA (İstanbul, DYP)
- Tarım ve Köy İşleri Bakanı: Necmettin CEVHERİ (Şanlıurfa, DYP)

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı: Mehmet MOĞULTAY (İstanbul, SHP)
- Sanayi ve Ticaret Bakanı: Mehmet Tahir KÖSE (Amasya, SHP)
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Mehmet Ersin FARALYALI (İzmir, DYP)
- Kültür Bakanı: Durmuş Fikri SAĞLAR (İçel, SHP)
- Çevre Bakanı: Bedrettin Doğançan AKYÜREK (İstanbul, DYP)
- Turizm Bakanı: Abdülkadir ATEŞ (Gaziantep, SHP)
- Orman Bakanı: Vefa TANIR (Konya, DYP)

4.1.3. DYP-SHP Koalisyon Hükümeti Dönemi

Hükümet programının özellikle “*demokratikleşme*” konusundaki vaatkar yanları kamuoyunda iyimser bir beklentiye yol açtı. Program, ülke hukuk sisteminin ve anayasasının baştan sona ve demokratik değerlere göre yenileneceğini bildırıyordu. Bu doğrultuda, yeni bir anayasa hazırlanacak, 12 Eylül Rejiminin bütün yasaları gözden geçirilecek değiştirilecek, işkence önlenecek yargı güvenceleri sağlanacak, olağanüstü hal mevzuatı ve uygulaması düzeltilecek, üniversitelerin özerkliği gerçekleştirilecek, sendikal haklarda ILO standartlarına uygun hale getirilecekti.¹³

Yeni döneme TBMM’de kendi iç düzenlemeleri açısından faal bir şekilde girme niyetinde görünüyordu. Bunda, yeni başkan Hüsamettin Cindoruk’un da payı büyüktü. İlk aşamada düşünülen ve çözümü gereken iki birikmiş sorun vardı. Birincisi, önceki dönemlerde çıkartılan ama TBMM’ye sunulmayan Kanun Hükmünde Kararnamelerin mecliste görüşülmesinin sağlanmasıydı. Bu yönde başkanlık girişimlerde bulunacaktı. İkinci sorun TBMM İçtüzüğü idi. Eski tüzük ihtiyaçları karşılamaktan uzaktı, yenisinin yapılması gereği açıkça ortadaydı. Bu doğrultuda da çalışmalara başlandı. Ayrıca, TBMM görüşmelerinin halk tarafından daha yakından izlenebilmesi için canlı TV yayınları arttırıldı; daha sonra da bu iş için özel bir kanal ayrıldı.¹⁴

¹³ Bülent Tanör, “Siyasal Tarih”, (1980–1995), **Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980–2003**, (Editör: Sina Akşin), Cem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 93.

¹⁴ Tanör, aynı yer.

Ne var ki, 1991 seçimleri ertesinde oluşan yeni parlamento kendisinden beklenen yasama faaliyetlerinde bulunmadı. Demokratik ve yeni bir anayasa fikri çabuk terk edildi; bunu yerine anayasanın bir takım maddelerinde değişikliklerle yetinmek düşüncesi ağır bastı. Radyo ve TV’de devlet tekeli kaldırma dışında, hiçbir anayasa değişikliği gerçekleştirilmedi.¹⁵

Yasa değişiklikleri ve yeni yasalar konusuna gelince bu alanda yapılabilenler CMUK değişiklikleri ile kısmi düzeltmelere gidilmesi, ancak bunların DGM’lerin yetkilerine giren alanlarda uygulanmayacağına da ön görülmesi, 12 Eylül Rejimini feshetmiş olduğu partilerin açılması, uluslararası çalışma örgütünün bazı sözleşmelerinin kabulü, vb. gibi noktalardan ibaret kaldı. TBMM’nin yeni İç Tüzüğü çıkarılmadı, 1973 tarihli Tüzük uygulanmaya devam etti. Kanun Hükmündeki Kararnamelerin TBMM’de görüşülmesi süreci bir süre sonra hızını yitirdi. Bu yüzden biriken kararnamelerin eritilmesi işi yavaşladı.

Cumhurbaşkanlığı makamı bu dönemde de sorunlar üretmeye devam etti. Genel seçimlerden sonra siyasal veriler değişmişti. Artık Cumhurbaşkanı ile hükümet ve onun başkanı aynı parti saflarından geliyor değillerdi. Dolayısıyla, 1982 Anayasanın bu iki kanat arasında yetki uyuşmazlıkları yaratmaya elverişli yanı şimdi ortaya çıkıyordu. Özal, yüksek bürokraside atamalar, ekonomik ve sosyal alanın düzenleyen kararnameler gibi konularda hükümetle sürtüşme içinde olduğu gibi, Anayasa Mahkemesi’ne yaptığı atamalar ve eski partisi ile fiili bağlarını sürdürüp parti içi sorunlara karışması nedeniyle de, “*Cumhurbaşkanı’nın Tarafsızlığı*” ilkesini sarsmaya devam etti. Hükümet ve yasama çoğunluğu ise onun bu tutumlarına, Cumhurbaşkanı yetkilerini kısma anlamına gelen “*by-pass*” yasaları ile cevap verdi.¹⁶

4.1.4. İnönü ve Baykal Arasındaki Son Genel Başkanlık Yarışı: 7. Kurultay

1991 Seçimlerindeki yenilgi için, partide kimse kendini sorumlu görmüyor ve parti içi iktidar çekişmesi devam ediyordu.¹⁷ Fakat diğer taraftan Seçim sonuçlarının SHP açısından kötü olması dolayısıyla, SHP içinde yenilikçilerin lideri Ertuğrul Günay ve Baykalcılar seçim yenilgisinden sorumlu tuttıkları Genel Başkan Erdal

¹⁵ Tanör, aynı yer.

¹⁶ Tanör, a.g.m. s. 94.

¹⁷ Cezmi Kartay, *11 Eylül 1980’den Günümüze Siyasal Anılar ve Sosyal Demokrasinin Öyküsü*, Sanem Yayınları, Ankara, (Basım Yılı Yok), s. 352.

İnönü'yü istifa etmeye çağırılmış, İnönü ise baskılar karşısında istifayı düşünmediğini söylemişti. Bu ortamda SHP'nin tek çözüm anahtarı yeniden seçimli kurultaya gidilmesi oldu. İnönü'nün istifaya yanaşmaması karşısında Deniz Baykal ve arkadaşları bir kez daha kurultay bayrağı açtılar. Bu arada Baykal ve arkadaşları kurultayı toplamak için gerekli imzaları buluyor ve notere teslim ediyorlardı.¹⁸

Kurultayı zorunlu olarak kafasında şekillendiren İnönü, önce 21 Aralık 1991 tarihini ortaya attı, sonra da 25–26 Ocak 1992 tarihinde toplanması talimatını verdi. İnönü, kurultayı üç ay sonraya bırakırken, hükümet işlerine öncelik tanıdı.¹⁹

Ocak ayının ilk haftası içinde gözler tamamıyla kurultaya çevirirken parti içinde yeni bir tartışma, “*Kurultayda yönetim değişikliği olursa ve halen görev yapan bakanlar istifa ederlerse, hükümet düşer mi, düşmez mi?*” tartışması yaşanmaya başladı.²⁰ Bütün bunlar SHP lideri Erdal İnönü'nün canını sıkıyor ve sonunda; “*Baykal bıktırdı,*” demek zorunda kalıyordu. İnönü bu kadarla kalmıyordu:²¹ “*Üç-beş ayda bir kurultay, üç-beş ayda bir kurultay. Bu, partimizi zayıflatıyor. Arkadaşlarımızın mücadelesini bir noktaya kadar saygıyla karşılamak mümkün ama Sayın Baykal artık bıkkınlık verdi*” diyordu. İnönü'nün bu sözleri üzerine Deniz Baykal, “*Ben de haklı çıkmaktan bıktım. Deniz olmazsa bir başkası olacak. Kısaca bu şimendifer bu katarı çekemiyor. Olmuyor kardeşim. Boş konuşmayan, hesabını bilen bir genel başkana ihtiyaç var,*” diyordu.²²

Kurultayda Yenilikçiler kerhen “*İnönü*” diyorlardı. Yenilikçiler bu kararlarını, “*Kötünün iyisi İnönü,*” diye açıklıyorlardı. SHP'de, daha önceki iki kurultayda görülmedik oranda delege savaşı yaşanıyor. İnönü, rahat bir görüntü çizerken, Baykal hızlıydı.²³ Parti içi çekişmelerden dolayı Cezmi Kartay 16 Ocak

¹⁸ Dağıstanlıya göre “*Aynı günlerde İnönü'nün, genel başkanlığı Deniz Baykal'a değil Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Karayalçın'a bırakmak istediği, kulislerde kulaktan kulağa fisıldanıyordu. Ve bu böyle de olacaktı, ancak şimdi değil, 1993 yılının Eylül ayında*”. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s. 205.

¹⁹ Dağıstanlı, aynı yer.

²⁰ İnönü 9 Ocak tarihli Cumhuriyet gazetesinde “*Partiye el koymak istiyorlar*” derken şunları da ekliyordu: “*Bizim iktidar ortağı olmamız, aslında bizim uyguladığımız stratejinin doğruluğundan kaynaklanıyor. Fakat taktiğimizdeki yanlışlıklar yüzünden iyi sonuç alamadık. Tuttuğumuz yol sağlam olduğu için hatalarımıza rağmen bizi iktidara getirdi. Kurultayımız beni genel başkan seçmezse o zaman hükümette de yer alamam. Seçilen yeni genel başkanın da hükümete girmesi gerekir. Genel başkanın dışarıda alması koalisyona sağlıklı bir hal getirmez*”. **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1992.

²¹ Dağıstanlı, a.g.e., s. 210.

²² Dağıstanlı, a.g.e., s. 211.

²³ Ancak kurultaya üç gün kala İnönü'yü destekleyeceklerini açıklayan yenilikçiler, parçalandılar. Günay “*tarafsız kalalım*” derken, Karakaş “*İnönü'yü destekleyelim*” diyordu. Yenilikçilerin

1992 günü SHP Genel Merkezi'nde Ankara'da bulunan kurucuların katılımı ile Kurultay ile ilgili olarak basın ve TV kuruluşlarına aşağıdaki yazılı açıklamayı yapmıştır:²⁴

“Sosyal Demokrat Halkçı Parti 25–26 Ocak günlerinde yeni bir olağanüstü kurultaya gitmektedir. 1983 yılından sonra ana muhalefet partisi olan SHP, 20 Ekim 1991 seçimlerinde halkımıza tek başına iktidar sözü vermiş fakat büyük oy kaybı ile üçüncü parti durumuna düşmüştür.²⁵ Daha önemli olarak 20 Ekim sonrası iktidar ortağı olmasına rağmen bu dönemde yapılan ara seçimlerde de oy kaybının devam ettiği görülmektedir. Bu durum büyük ümitler ve heyecanlarla kurulan partimizde çok ciddi sorunların varlığını kanıtlamaktadır. Bu olumsuz gidiş öncelikle, partinin kuruluş nedeninin unutulmuş olmasından doğmaktadır. Partinin amaç olarak saptadığı ilkeler tam bir inançla savunulamamıştır. Partinin ideolojik niteliğinin ve kimliğinin anlatılmasında yetersiz kalınmıştır.

Açıkça söylenmesi gerekir ki, CHP kapatılmamış ve CHP milletvekilleri ile parti yöneticilerinin siyasal hakları tamamen keyfi olarak yasaklanmamış bulunsa idi, SODEP ve SHP'nin kurulması söz konusu olmayacaktı. Bu husus unutulmamalıdır. Ne var ki SHP'de parti içi çekişmelere son verilememiş, laiklik ve Atatürk milliyetçiliği ulusal bütünlük ile sosyal hukuk devletini savunmada ve halkımıza anlatmada yetersiz kalınmış, birliktelik sağlanamamıştır.²⁶ Halkımızın özlemi ve beklentisi; batılı anlamda sosyal demokrat düşüncede olanların birlikteliğidir. 20 Ekim seçimlerinde yapay olarak (HEP) ile kurulan birlikteliğin seçimlerde ne getirdiği, buna karşı partiden neleri götürdüğü bu kurultayda değerlendirilmelidir. Bütün bu koşullar içinde gidilen olağanüstü kurultayda partinin içinde bulunduğu durumun özveri ile açıklıkla değerlendirilmesini ve halkımıza sosyal demokrasinin başarısı yolunda yeni bir umut ve güven verecek kadroların

parçalanmasına bir de Başbakan Süleyman Demirel'in, “Kurultay SHP'nin iç işidir,” açıklaması eklenince Baykal rahatladı. Ancak bunların hiçbiri yetmeyecekti. Yenilikçiler gibi HEP kökenliler de parçalanmışlardı. Kimisi Baykal'ı, kimisi de İnönü'yü destekliyordu. SHP'de üçüncü ve son perde için hazırlıklar tamamı artık. Bkz. **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1992, s. 5; Dağistanlı, aynı yer.

²⁴ Bu kurucular şunlardır: Cezmi Kartay, Muzaffer Saraç, Atilla Say, Kazım Yenice. **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1992, s. 5.

²⁵ Kartay aynı yer.

²⁶ Kartay, a.g.e., s. 353.

*oluşturulmasını, bu doğrultuda kararlar alınmasını beklemekteyiz.” açıklamasını yapmıştır.*²⁷

İnönü ile Baykal arasındaki son hesaplaşma 25 Ocak 1992'de 7. Olağanüstü Kurultay'da yaşandı. İnönü, “*Kaybedersem çekilirim,*” Baykal, “*İnönü denendi, sıra bende*” diyordu.²⁸ Genel Sekreter Cevdet Selvi de, Baykal'ı, “*CHP'ye girdiğinden beri genel başkanlarla çekişme içinde olmakla*” suçluyordu. Sonuç, İnönü 516, Baykal 486 oy aldı. Baykal'ın İnönü karşısında üçüncü yenilgisiydi.²⁹ Baykal, sonuç değerlendirmesinde, “*Partinin durumunu bütün açıklığıyla anlattık, iyi niyetle uyardık. Kurultayın dikkatine sunduk, ama olmadı,*” derken, İnönü yeni dönemden bahsediyordu.³⁰ Baykal ile İnönü arasındaki genel başkanlık yarışlarını izleyen Ecevit de “*SHP tükenmiştir, bu gidişle barajı bile aşamaz*” diyordu.³¹ 17 Baykalcının listeyi deldiği yeni parti meclisi şu isimlerden oluştu:

Mümtaz Soysal, Abdülkerim Zilan, Ender Karagül, Seyfi Oktay, Hasan Fehmi Güneş, İstemihan Talay, Mehmet Moğultay, Ziya Halis, Emre Kongar, Ercan Karakaş, Ertuğrul Günay, Ali Dinçer, İsmail Cem, Fikri Sağlar, Mustafa Gazalcı, Cevdet Selvi, Uluç Gürkan, Orhan Veli Yıldırım, Sedat Doğan, Algan Hacaloğlu, Mustafa Kul, Enis Tütüncü, Mehmet Kahraman, Cumhur Keskin, Adnan Keskin, Rıza Yılmaz, Ahmet İsvan, Eşref Erdem, Birgen Keleş, Asuman Çiğiltepe, Veli Aksoy, Ethem Cankurtaran, Mehmet Alp, Nilgün Süer, Erdal Kalkan, Aytekin Kotil, Gülay Gün, Türkan Akyol, Güler Tanyolaç, Onay Alpago, Üstün Küsefoğlu, Ayşe Akman, Şadan Kaya, Tülay Ateş. Cevdet Selvi, yeniden genel sekreterliğe seçildi.³²

²⁷ Kartay, a.g.e., s. 354.

²⁸ Bila, a.g.e., s. 390; Baykal, İnönü karşısında üçüncü ve son kez yenilgiye uğramıştı. Bir daha da uğrayamayacaktı. Çünkü bir daha böyle bir kurultay SHP'de yaşanmayacaktı. SHP'li delege görebileceğinin en iyisini görmüştü. Demokratik ortamı doya doya yaşamıştı. Ancak buraya kadardı. Baykal CHP'nin yeniden siyasal yaşama dönmesinden sonra bu partiye geçecek, İnönü ise 1,5 yıl kadar sonra yerini Karayalçın'a bırakacaktı. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e, s. 212.

²⁹ 7. Olağanüstü Kurultay, SHP'nin iktidardaki ilk Kurultayıdır. Her ne kadar Koalisyon Hükümeti ile ve koalisyonun küçük ortağı olarak iktidara gelebilseyse de SHP'li üyelerin içinde bulunduğu, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'nün Başbakan Yardımcısı olduğu bir hükümet, ülkeyi yönetme sorumluluğunu üstlenmiştir. 20 Ekim 1991 'de %20,75 oy oranı ile üçüncü parti olmasına karşın SHP, DYP ile Koalisyon ortağı olarak hükümeti kurmuş ve bu hükümet, TBMM'den güvenoyu almıştır. 7. Olağanüstü Kurultay, Genel Başkan Erdal İnönü ile Deniz Baykal arasındaki son genel başkanlık yarışına sahne olmuş ve Erdal İnönü, SHP Genel Başkanlığına tekrar seçilmiştir. Bkz. Erdal İnönü, **Kurultay Konuşmaları**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998, s. 355; **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1992.

³⁰ Dağıstanlı, aynı yer.

³¹ Bila, a.g.e., s. 391.

³² Bila, aynı yer.

Erdal İnönü 7. Olağanüstü Kurultayı Açış Konuşmasında, bu kurultaya gelişin kısa geçmişi ile birlikte, SHP'nin iktidar ortağı olmasının yararları ve parti içi sorunlar konusundaki şu değerlendirmeleri bulunmaktadır.³³

“Bu Olağanüstü Kurultay'a neden gerek görüldü? Bu Kurultay'la hangi sorunları çözmeyi umuyoruz? Öncelikle, Kurultay'ın amacında mutabık olmamız gerekir. Partimizin çok sık kurultay yaptığına dair eleştirileri hepimiz biliyorsunuz, duyuyorsunuz. 12 Eylül ara rejiminin partileri kapatması ve siyasal yaşama getirdiği baskı ve kısıtlamalar, 1980'li yıllarda yeniden partileşmeyi ciddi biçimde güçleştirdi. Dolayısıyla, hiç olmazsa bir süre için olağan kurultaylar yanında, olağanüstü kurultaylara başvurmak da bir ihtiyaç oldu. Ne var ki, son iki yıl içinde Partimizde yaşanan gelişmeler, gerçekten olağandışıdır, olağanüstüdür. Son bir yıl içinde 3 kurultay yaşamış olmamız, gerçek bir ihtiyaçtan ziyade, bazı yapay zorlamalar sonucunda doğmuştur. Aslında, belli bir dönemde kaç kurultay yapıldığından daha da önemli olan, bu kurultayların neden yapıldığı ve bu kurultayların nasıl geçtiğidir. Önemli olan, bu kurultaylarda hangi konularını ele alındığı, neyin nasıl tartışıldığıdır.

Çok iyi hatırlayacağınız gibi, 1990 ortasında Bayrampaşa seçiminde Partimizin uğradığı başarısızlıktan sonra, yönetimde yer alan bir grup arkadaş istifa ederek parti içi muhalefeti başlattılar. Partinin iki başlılığa uzun süre dayanamayacağını gördüğümden Olağanüstü Kurultay'ı hakemliğe çağırdım. Olağanüstü Kurultay, bir karar verdi. Fakat iki başlılığa yol açan davranışlar durmak bilmedi. 1991 ortasında Olağan Kurultay'ımızı yaptık.³⁴ Olağan Kurultay, bir kez daha karar verdi. Ancak, iki başlılık yine ortadan kalkmadı. Bir arkadaş grubu, Partimizi rakip partilerin eleştirdiğinden daha ağır ve daha sürekli biçimde eleştirmeyi sürdürdü. 20 Ekim seçimlerinden sonra, neredeyse seçim sonuçları kesinleşmeden, yine bir olağanüstü kurultay talebi ile karşılaştık. Kurultayı çağıran arkadaşlarımız, seçim sonuçlarının değerlendirilmesinin yapılmasını isterken, yönetimi de sorumlu tutarak yönetim değişikliği istediler. Olağanüstü Kurultayın hemen toplanmasını istediler. Bu gündem ile belirledikleri kurultayın toplanması isteğini Tüzük gereği kabul ettik. Yalnız, toplantı tarihini, yetkimi kullanarak 2 ay sonraya bıraktım. Çünkü seçim sonuçlarının değerlendirilmesi için biraz zamana

³³ İnönü, s. 355.

³⁴ İnönü, a.g.e., s. 358.

*ihtiyaç vardı. Kurultay çağrısı yapıldığı günlerde henüz hükümet kurulmuş değildi. Partimizin durumu da belli değildi, iktidar ya da muhalefet olacağımız belli değildi. O nedenle, o günlerde sağlıklı bir değerlendirme yapma imkânı da yoktu. Hükümetin kurulmadığı, vatandaşların seçim sonuçlarının ne getirdiğini daha görmediği o günlerde, halkın beklentilerinden uzaklaşmak yanlış olurdu. Vatandaşlara 'Bizim işimiz var. Hükümetle, ülke meseleleriyle uğraşamayız' diyemezdik. Parti içi tartışmalara dönemezdik. Eğer halk bize, 'iktidar ortağı demişse, buna 'hayır, biz başka işlerle uğraşacağız. Size verdiğim sözlerden şimdilik vazgeçiyoruz' diyemezdik. Başka bir deyişle, yıllardır beklediğimiz iktidardan, tam gündeme geldiği zaman kaçamazdık. Buna hakkımız yoktu. Bugün bulunduğumuz noktada kurultayın iki ay ertelenmesi kararının ne kadar doğru olduğu kanıtlanmış durumda.'*³⁵

4.1.5. 1980 Öncesi Siyasi Partilerin Kuruluşuna Olanak Tanıyan Yasa ve CHP'nin Tekrar Kuruluşu

Kuşkusuz 12 Eylül yönetiminin en ağır ve hukuk dışı kararı ve uygulaması, tüm siyasi partilerin yargısız kapatılması olmuştur.³⁶ Ülkemizin siyasal partiler hayatındaki bu hukuk dışı kararın kaldırılması için SHP öncü olmuştur.³⁷ 12 Eylül yönetiminin bir kısım siyasilere getirmiş olduğu siyaset yasaklarının kaldırılması için 1987 Seçimleri öncesinde yapılan referandumda SHP içtenlikle gayret göstermiş ve referandum sonucunda bu yasaklar kaldırılmıştır. Bunun ardından, 1987 seçimlerinden sonra kapatılan siyasi partilerin açılması girişiminde öncü olması, demokrasiye ve hukuk devletine gönül verenler için büyük güven ve takdir nedeni olmuştur.³⁸

³⁵ İnönü, a.g.e., s. 359.

³⁶ Kartay, a.g.e., s. 377.

³⁷ Altan Öymen CHP'nin tekrar açılmasıyla ilgili olarak o dönemi şöyle özetliyor: "1992'de DYP-SHP iktidarı tarafından eski partilerin tekrar açılmasıyla ilgili kanun çıkmıştır. Bu kanunun çıkmasında Erdal İnönü'nün etkisi çok olmuştur. CHP'nin Türkiye'yi kuran ilk parti olması ve onun kapatılmasını asıl soldakiler yani eski CHP'liler ki onlar SHP içindeydiler onlar istiyorlardı. Bunu içine sindirememişlerdi. Oysa DYP zaten sonradan adını değiştirmede, uzun süre DYP olarak kaldı. Bu yüzden bu kanun DYP'nin meselesi değil de daha çok SHP'nin meselesi gibi kaldı. Bkz. **Altan Öymen** ile 26 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

³⁸ SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ve 44 arkadaşı, "Kapatılmış Siyasi Partilerin Açılması ve Hazine'ye İntikal Eden Malvarlıklarının İadesi Hakkındaki Kanun Teklifi İle Anayasa Komisyonu Raporu" 21 Mart 1990 gününde TBMM Başkanlığı'na sunmuşlardır. Her ne kadar SHP'nin bu çok haklı yasal girişimi ve kanun önerisi parlamento gündeminde kalmış ve Meclis'in devre sonu nedeni ile (kadük) olmuş ise de; Sosyaldemokrat Halkçı Parti, başta Genel Başkan Erdal İnönü olmak üzere, yasa

1991 Genel Seçimleri parlamentonun siyasal kompozisyonunu değiştirmiş ve ANAP iktidardan düşmüştü. DYP birinci parti oldu ve SHP ile ortak hükümet kurdu.³⁹ Süleyman Demirel Başbakan, Erdal İnönü Başbakan Yardımcısı oldu. 12 Eylül Yönetimi ikisinin de siyaset yapmasını 1983 seçimlerinde yasaklamış ve SODEP ile Doğru yol Partisi seçim dışı bırakılmıştı.⁴⁰ Şimdi birlikte iktidarda idiler ve Meclis'te yasa çıkaracak çoğunluğu da elde etmişlerdi. Kapatılan siyasi partilerin açılması, gündemin ilk maddelerini oluşturuyordu.⁴¹

SHP ile DSP'nin birleşmemesi sosyal demokrat kanatta tartışmaları sürdürürken, bazı eski CHP'liler yeni bir çözüm yolu bulmuş gibi ortaya çıkıyorlardı. Önerileri 12 Eylül'ün tüm kurumları gibi, siyasi partilerle ilgili kararlarını da ortadan kaldırmaktı. Bu yolla CHP yeniden kurulabilecekti.⁴² Bu ortamda CHP'nin 12 Eylül öncesi genel yönetim kurulu üyeleri⁴³ de kendi aralarında durum değerlendirmeleri yapıyorlar, hukuk dışı bir kararla kapatılan partilerinin yeniden siyasal hayata geçiş yollarını araştırıyorlardı.⁴⁴ Bu girişimleri için en büyük destek de kuşkusuz SHP'nin (kadük) olan kapatılan siyasi partilerin açılması hakkındaki yasa önerisiydi.⁴⁵

CHP'nin son Genel Yönetim Kurulu bir durum değerlendirmesinden sonra 3 Mayıs 1992 gününde kurul adına Genel Sekreter Yardımcısı Erol Tuncer tarafından basına şu açıklamayı yapıyor:

önerisini imzalayan milletvekilleri ile birlikte, demokrasiye, insan haklarına ve CHP'ye gönül bağlarını bu öneri ve komisyondaki savunmaları ile kanıtlamışlardır. Bkz. Kartay, a.g.e., s. 378; <http://www.ekitapyayin.com/id/016/siyasalanilar21.htm>,(Son Erişim: 01.06.2009).

³⁹ Kartay, a.g.e., s.383.

⁴⁰ <http://www.ekitapyayin.com/id/016/siyasalanilar21.htm>,(Son Erişim: 01.06.2009).

⁴¹ Kartay, aynı yer.

⁴² Süleyman Coşkun, **Türkiye'de Politika (1920–1995)**, Cem Yayınları, İstanbul, 1995, s. 342.

⁴³ CHP'nin yeniden açılışı, 1979'daki 24. Kurultay delegeleriyle toplanan bu kurultayda, "*CHP'nin aynı ad ve amblemlerle açılması*" kararı alındı. Bkz. http://www.chp.org.tr/index.php?module=content&page_id=456, (Son Erişim: 01.06.2009).

⁴⁴ SHP Parti Meclisi üyesi Aytekin Kotil bu konuda 18 Nisan tarihli gazetede şunları demiştir: Sosyal demokratları bir çatı altında toplayarak güçlendirecek bir siyasal oluşumun zorunlu olduğunu ve bunun da ancak CHP'nin yeniden açılmasıyla sağlanabileceğini söyledi. Kotil, "*SHP'nin tabanı seçmene yabancılar. Sosyal demokrasinin umudu CHP'de*" dedi. Aynı şekilde İbrahim Tez'de Sosyal demokratların bir çatı altında birleşmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak en önemlisi de İnönü'nün söyledikleridir: "*CHP açılırsa üç partiye gerek kalınmayacağı*" söyleyen İnönü tek çatı altında birleşilebilmenin mümkün olduğunu sinyallerini vermiştir. **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1992, s. 4–5.

⁴⁵ Erdal İnönü'ye en yakın isimlerden olan ve İnönü'nün özel kalem müdürlüğünü yapan Uğur Büke ile yapılan bir görüşmede Sayın Büke, CHP'nin tekrar açılmasıyla ilgili olarak İnönü'nün düşüncelerini şöyle açıklamıştır: "*CHP Atatürk'ün ve babasının kurdukları partiydi. O parti bir bakıma kendi evinde büyümüş gelişmiş, bütün aşamalarına şahit olmuş, inandığı bir sürü değeri de temsil ediyordu. Ayrıca kendisi de SHP, CHP'nin devamıdır*" demiştir. Bkz. Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme; CHP'de Parti Meclisi üyeliği yapan Eski DPT uzmanı Mehmet Kabasakal'da "*Eğer Erdal İnönü istemeseydi eski kapanmış partilerin tekrar açılması ve CHP'nin tekrar kurulması mümkün olmazdı.*" dedi. Bkz. **Mehmet Kabasakal** ile 26 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

“16 Eylül 1981 tarihinde 2533 sayılı yasa ile siyasal partiler kapatılmıştır. Atatürk'ün adının dillerden düşmediği bir dönemde çıkarılan bu hukuk dışı yasa ile Atatürk'ün kurduğu CHP de kapatılmıştır. Bu yasa, hukuk dışı olmasının yanında demokrasiye yeniden dönüş sürecini de büyük sıkıntılar içine sokmuştur. Bunun siyasal yelpazenin sol kanadındaki olumsuz etkileri bugün de sürmekte ve demokrasimizin dengelerini sarsmaya devam etmektedir. 2533 sayılı yasanın kalkması, sadece demokrasimizin üzerindeki bir gölgenin kaldırılması açısından değil, aynı zamanda bu dengelerin yeniden kurulması açısından da önemlidir. Şimdi, koalisyon ortağı partilerce Meclis'e verilen yasa önerisiyle, bu yasanın kaldırılması ve kapatılmış partilerin yeniden açılması öngörülmektedir. Önerinin yasalaşması aşamasında bütün partilerin ve parlamenterlerin desteklerine ihtiyacımız olduğu bir gerçektir, bu onuru onlarla paylaşmak istiyoruz.⁴⁶ CHP Genel Yönetim Kurulu olarak kamuoyuna açıklamak istiyoruz ki; amacımız sosyal demokrat ve demokratik sol kesimde mevcut iki partiye ek olarak üçüncü bir partiyi gündeme getirmek değildir. Amacımız, CHP geleneğinden ve kadrolarından gelen veya siyasal hayata CHP'nin kapatılmasından sonra katılarak demokratik siyasal yelpazenin sol kanadında yer alan arkadaşlarımızla aynı çatı altında toplanmaktır.⁴⁷

Bu açıklamadan sonra Erol Tuncer, kurul çalışmalarını özet olarak şöyle açıklamıştır:⁴⁸

“Bilindiği gibi, CHP 12 Eylül yönetimince 16 Ekim 1981 tarihinde çıkarılan 2533 sayılı yasayla kapatılmıştı. CHP'li taban, partinin kapatılmış olmasını bir türlü içine sindirememişti. O nedenle CHP'nin yeniden açılması umudunu, inancını ve isteğini hep içimizde yaşattık. CHP'nin devamı olarak desteklediğimiz SHP, 1991

⁴⁶ Kartay, a.g.e., s. 384; **Erol Tuncer** ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

⁴⁷ CHP'nin tekrar açılmasındaki bu tez ile ilgili Altan Öymen ile yapılan görüşmede Öymen şunları söylemiştir: “Biz CHP'nin kuruluşunda şunu istemiyorduk: ‘Başka grup olarak üçüncü bir parti olmak istemiyoruz. Hepsini bir parti altında CHP adı altında toplamak istiyorduk’. Çünkü SHP ve DSP iki parti olarak kaldığında da bunların birleşmesini istiyorduk ki zaten yasaklı dönemde gazetede çalışırken o yönde yazılar yazmıştım. Bunun yanında ülke genelinde %10'luk bir baraj vardı. Bu yüzden ikisiyle de birleşmeliydik. Ayrıca yaptığımız temaslarda da her iki partinin bizimle birleşmeye razı olduklarını anlamıştık. Ancak şöyle bir problem vardı. DSP, SHP ile bir araya gelmek istemiyordu. Bu olamayınca da ya DSP'yi tercih edeceksin ya da SHP'yi. Ama biz yine de kendi tezimizi söylüyorduk. Hep birleşelim hep birleşelim diyorduk.” Bkz. Altan Öymen 26 Mayıs 2009 tarihli görüşme; Bu bildirin altında Erol Tuncer'in yanı sıra Hayrettin Uysal, Altan Öymen, Metin Somuncu, Metin Tüzün, Erdoğan Bakkalbaşı, Coşkun Karagözoğlu, Orhan Akbulut, Avni Gürsoy, Güler Gürpınar, Mehmet Gümüslü, Hayri Öner, Celal Doğan, Nebil Oktay, Nail Atlı, Mehmet Dedeoğlu, Çetin Bozkurt, Hüseyin Doğan, İlyas Kılıç, İsmet Atalay ve Orhan Vural'ın imzası vardı. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s.222; Bila, a.g.e., s.393.

⁴⁸ Kartay, a.g.e., s. 385.

seçimlerinde % 20,8 oy oranıyla 3. siraaya dūřmüřtü. Bu, CHP ve SHP'nin 12 Eylöl öncesi ve sonrası aldıđı en dūřük oy oranı idi. Ayrıca parti 3. siraaya dūřerek yine ilk defa 'Ana Muhalefet Partisi' konumunu da kaybetmiř oluyordu. Bugünkü CHP için artık hayal olan bu konum ve oy oranı, o günün kořullarında 'hezimet' olarak nitelendirilmiřti. Parti tabanında bir kaynařma bařlamıřtı. Tepkiler dile getirilip, çözümler aranıyordu.⁴⁹

Bu koşullarda CHP'nin açılışı önemli bir çare, çözümler olarak yeniden dile getirilmeye başlanmıştı. 21 Mart 1992 günü, partinin hayatta kalan son Genel Yönetim Kurulu üyeleri olarak toplandık. İki gün süren yoğun müzakereler sonucunda - tabandan gelen isteklere kulak vererek 'CHP'nin yeniden açılmasının gerekli olduğuna ve bu amaçla çalışmaların başlatılmasına' oybirliğiyle karar verildi.⁵⁰

Görüldüğü gibi, partinin açılışında, bir tarihi ve hukuki ayıbın düzeltilmesiyle birlikte, 'solda birleşme' vazgeçilemeyecek ilke olarak belirlenmiş, benimsenmişti. Sonuna kadar bu ilkeleri koruduk.⁵¹ Kararlarımızı bir bildiriyle kamuoyuna açıkladık. Parti tabanından gelen tepkiler son derece olumlu idi. Bütün CHP'liler büyük bir heyecanla çalışmalarımızı destekliyorlardı.⁵²

Bizim kararlı ve sabırlı davranışımız, partililerimizin desteği ve yardımıyla halen hayatta kalmış olan 1337 delegeden 7'si hariç, hepsine ulaştığ ve kurultaya katılmalarını sağladık. Bu zor koşullarda ortaya çıkardığımız delege listesine en ufak bir itiraz gelmediğini belirtmek isterim. Bu, son GYK üyeleri olarak bizim onurumuzdur.

Partinin açılış çalışmalarını örgüte yaymak üzere, önce Ankara'da 'İl Başkanları' toplantısı yaptık. 12 yıl öncesinin il başkanlarıyla yaptığımız bu ilk toplantı görkemli ve heyecanlı oldu. Ardından 13 yerde bölge toplantısı yaptık. İstanbul'dan başlayarak Konya, Kayseri, Samsun, Trabzon, Erzurum, Gaziantep,

⁴⁹ Erol Tuncer CHP'nin tekrar açılışının nedenlerinden birini de seçim sonuçlarındaki başarısızlığa bağlıyor: "1989 yerel seçimlerinde birinci olan parti 1991 seçimlerinde ikinci parti olarak seçime girdi. İktidar olması beklenen parti, üçüncü parti olmuştur. Bunun asıl nedeni CHP'den devralınan sabit yüzde otuzluk bir oy oranı partide sıkıntı yaratmasıydı. Oy arttırmak değil de o yüzde otuzu nasıl bölebiliriz parti içinde düşünceyi egemen oldu. Parti seçim kazanmaktan ziyade parti içi seçimi kazanma derdine düştü. Ayrıca yerel yönetimlerdeki başarısızlık da üstüne tuz biber ekti. CHP'nin tekrar açılmasındaki etken o üçüncülüktür. Çünkü herkes bir iktidar beklentisi içindeydi. Üçüncü siraaya düşünce bir panik havası oluştu." Bkz. Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

⁵⁰ Kartay, aynı yer; Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

⁵¹ Kartay, a.g.e., s. 386.

⁵² Kartay, aynı yer; Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

Adana, Antalya, Bursa, İzmir, Trakya (Lüleburgaz) ve Ankara'da yapılan toplantılara, kapatılmadan önce CHP'de görevli olan il, ilçe başkanları, gençlik ve kadın kolu başkanları, kurultay delegeleri çağırılıyordu. Bölge toplantılarında Genel Yönetim Kurulu'nun ilke kararları sunularak tartışmaya açılıyordu. Son derece coşkulu olarak geçen bu toplantıların sonucunda kararlarımız 'oybirliğiyle' onaylandı ve kamuoyuna açıklandı. Yalnızca Kayseri'de karar 1'e karşı oy çokluğuyla alınmıştı.⁵³

Kurultay tarihini CHP'nin kuruluş tarihi olan 9 Eylül olarak belirlemiştik. Bu tarih bizim için büyük anlam taşıyordu. Düzenli, sabırlı, zahmetli, ama zevkli ve heyecanlı çalışmalardan sonra açılış kurultayına ulaştık. Genel Yönetim Kurulu olarak Genel Başkanlık sorununu aramızda hiç konuşmamıştık. Böyle çetrefilli bir sorunun kurulu çatlatabileceği ve bunun açılış çalışmalarına zarar vereceğini biliyorduk. Ancak kurultay yaklaştıkça bu konuda, kurul üyeleri ve partililer arasında konuşulmaya başlanmıştı. Parti tabanının önemli bir bölümü Sayın Bülent Ecevit'in genel başkan olmasını istiyordu. Bir bölümü Deniz Baykal'ın genel başkanlığı için -açılış çalışmalarıyla birlikte- kolları sıvamıştı.⁵⁴

Kurultaya kısa bir süre kala Sayın Bülent Ecevit'e, yine toplu bir ziyaret yaparak, CHP'nin Genel Başkanlığı önerisini götürdük. Kendisi bize birkaç gün içinde cevap vereceğini bildirdi. Sonra da cevabını açıkladı: CHP Genel Başkanlığını kabul etmiyor ve bizleri DSP'de birleşmeye çağırıyordu.⁵⁵

Kurultay yaklaşırken tarafsız ve birleştirici tutumumdan ötürü partililerin bir bölümü de benim adaylığımı önermeye başladılar. Kurultaya iki değişik stratejiyi savunan adaylar olarak girdik:

Ben ve arkadaşlarım, CHP'nin mutlaka merkez solda birleşme platformu olmasını ve birleşme sağlanıncaya kadar bu yolda uğraş vermemiz gerektiğini savunuyorduk. Deniz Baykal ve arkadaşları, bizim tavrımızı yumuşak ve teslimiyetçi buluyordu. Baykal'a göre birleşme böyle sağlanmazdı. CHP, tek başına siyasal platformda yerini almalı ve kendi deyimiyle 'gümbür gümbür siyaset' yapmalıydı.

⁵³ Kartay, a.g.e., s. 387; Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

⁵⁴ Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

⁵⁵ "CHP'nin yeniden açılması esnasında Bülent Bey bize hiç destek olmadı." Bkz. Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

CHP'nin bu kararlı tavrı, SHP ve DSP'yi - gönülsüz de olsa- kendisiyle birleşmeye mecbur edecekti.⁵⁶

CHP'nin 9 Eylül 1992'deki kurultayı, kapatılışından 12 yıl sonra büyük bir coşkuyla toplandı. Gözyaşlarıyla ve oybirliğiyle partinin açılma kararı alındı. Genel Başkanlık seçimlerini Deniz Baykal kazandı ve doğal olarak kendi stratejisini uygulamaya koyuldu. Ne var ki, bu stratejinin yanlışlığı kısa sürede ortaya çıktı. Parti gelişemedi ve CHP'nin ilk katıldığı 1994 Yerel Seçimlerinde parti yurt düzeyinde % 4.46 oranında oy alabildi.”⁵⁷

Bu girişimler yanında başta Süleyman Demirel ve Erdal İnönü olmak üzere Doğruyol Partili, SHP'li milletvekillerinin ortak gayretleri ve kararlı tutumları sonunda 12 Eylül yönetiminin büyük haksız kararına 19.6.1992 gün ve 3821 sayılı yasa ile son verildi.⁵⁸ Böylece hukuk dışı demokrasi ayıbı, “16.10.1981 gün ve 2533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanunun” yürürlükten kaldırılmasına ve 2820 sayılı siyasi partiler kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin kanunla, siyasal arşivin raflarına kaldırıldı.⁵⁹

Bu yasanın çıkışında büyük gayretleri ve katkıları olan CHP'nin son Genel Yönetim Kurulu üyeleri, elde edilen siyasal sonucun mutluluğu içinde bu kez CHP açılış gününün heyecanı ile çalışmalarını sürdürdüler.⁶⁰ 9 Eylül 1992 günü kurultaya gidildi. Erol Köse kurultay başkanlığına seçildi.⁶¹ Ardından genel başkan seçimine geçildi. Seçimde iki aday vardı.

⁵⁶ Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

⁵⁷ Kartay, a.g.e., s. 388; Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

⁵⁸ Uğur Büke, CHP'nin tekrar açılmasıyla ilgili oluşan düşünceleri şöyle özetlemiştir: “Başlangıçta düşünülen fikir şuydu: ‘CHP açılsın. Sonra da SHP, CHP adını alsın. Erdal İnönü genel başkanlığını sürdürsün. Belli bir süre sonra daha demokratik mekanizmalar devreye konularak parti yolunda yürüsun’. Ama öyle olmadı. Çünkü Erol Tuncer ve Deniz Baykal da aday oldular. Üstelik Deniz Baykal faktörü ile CHP kendi başına bir parti olarak kuruldu. Ayrıca parlamentodan da bazı SHP milletvekili CHP'ye katıldılar. CHP'de yönetici olan SHP milletvekilleri tek tek partilerinden istifa ettiler. Bu istifalar CHP'nin grup kurmasını sağlayacak 20 sayısını buluyordu. İşte yeni CHP'nin ilk milletvekilleri: Deniz Baykal (Antalya), Ali Dinçer (Ankara), Uluç Gürkan, (Ankara), İbrahim Özdiş (Adana), Fuat Çay (Hatay), Mustafa Doğan (Gaziantep), Hasan Basri Eler (Edirne), Coşkun Gökcalp (Kırşehir) İrfan Gürpınar (Kırklareli), Algan Hacaloğlu (İstanbul), Atilla Hun (Kars), Zeki Naci Tarhan (Kars), Adnan Keskin (Denizli), Haydar Oymak (Amasya), Mehmet Seviğen (İstanbul), Kemal Tabak (Adıyaman), İstemihan Talay (İçel), Veli Aksoy (İzmir)-Hasan Akyol (Bartın), İsmail Cem (İstanbul)” Bkz. Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme; http://muzafferdeligoz.blogcu.com/CHP+nin+Se_im+Seruveni/, (Son Erişim:01.06.2009).

⁵⁹ Kartay, a.g.e., s.389; **Resmi Gazete**. 3 Temmuz 1992, S. 21273, s. 17. 18. 19; **Milliyet**, 02 Aralık 2008, <http://blog.milliyet.com.tr/Print.aspx?BlogNo=147900>,(Son Erişim:01.06.2009)

⁶⁰ <http://www.ekitapyayin.com/id/016/siyasalanilar21.htm>,(Son Erişim: 01.06.2009)

⁶¹ Kartay, a.g.e., s.392.

Erol Tuncer CHP'nin yeniden açılışı çalışmalarında CHP'nin son Genel Yönetim Kurulu arkadaşları ile birlikte ve aralarındaki sözlü anlaşma uyarınca onlar adına çok yoğun, disiplinli ve başarılı çalışmalar içinde bulunmuştu. Kapatılan siyasi partilerin açılmaları yolunda siyasi partilerle yapılan görüşmelere katılmıştı. Siyasi partilerin üzerindeki yasakların 3821 sayılı yasa ile sona erdirilmesi ve yeniden açılabilmesi kabul edildikten sonra da bu çalışmaları sürdürmüştü.⁶² Bütün bu koşullarda beraber olduğu arkadaşlarının da önerileri ile genel başkan adayı idi. İkinci aday pek tabii Deniz Baykal'dı. Kendisi partinin yeniden açılış çalışmaları içinde olmasa da yakın ilgi gösteriyordu. Zaten SODEP kuruluş günlerinden beri birlikte siyaset yaptığı kadro açılış çalışmalarını yakından izliyor ve her vesile ile Deniz Baykal'ın açılışta Genel Başkanlığa seçilmesini gerçekleştirme çabalarını sürdürüyorlardı.⁶³

Kurultay günü yaklaştıkça genel başkanlık propagandası da yoğunlaştı. Son günlerde Erol Tuncer'in yanından bazı arkadaşların da ayrılıp Deniz Baykal'ı destekleme kararı aldıkları görüldü. Ve de Deniz Baykal 1987 yılında başlayan Genel Başkanlık yarışında Erol Tuncer karşısında yarışı kazandı. Atatürk, İnönü ve Bülent Ecevit'ten sonra CHP Genel Başkanı oldu.⁶⁴ CHP 11 yıl sonra yeniden siyaset sahnesine çıkmıştı. Genel Başkanı Deniz Baykal'dı. CHP'nin Eski Genel Başkanı Bülent Ecevit, bir başka sol partinin, DSP'nin başındaydı. Örgütünün ve tabanının büyük bir bölümü de Erdal İnönü'nün başkanlığındaki SHP'deydi. Atatürk'ün kurduğu CHP, şimdi üç parçaydı.⁶⁵

⁶² Kartay, a.g.e., s.394; Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

⁶³ Başkanlık yarışını yorumlayan Altan Öymen'e göre başkanlık yarışında çarpışan iki tezden biri, Erol Tuncer'in "*SHP ve DSP'yle diyalog ve birleşme*" politikasıydı. Öteki de Deniz Baykal'ın o zamanki ünlü "*gümbür gümbür*" teziydi: "*Politika güç demektir. Birleşme arayışına girmek zaafır. Biz güçlüyüz. Gümbür gümbür geliriz. Ötekiler çöker. Tabanları bize katılır.*" Bu tezini Kurultay kürsüsünde savunurken adaylıktaki rakibi Tuncer'i "*yumuşak*" davranmakla suçlamış, o suçlamayı süslemek için ilginç "*teşbih*"ler yapmıştı: "*Yumuşak tükürük sakal ıslatır*", "*Kınından çıkan kılıç kınına sokulmaz, saplanır*" gibi. Baykal'ın sözünü ettiği '*güç*'ün ana kaynağı, CHP'nin adıydı. O adın etrafında toplanabilecek seçmen potansiyeliydi. Ona bir de o potansiyele hitap edebilecek bir liderliğin gücü eklenirse, CHP'yi iktidara yürütme işi bitmiş sayılırdı. Baykal, bu '*tez*'i, savunarak seçimi kazandı. Yeniden açılan CHP'nin genel başkanı oldu. Bkz. Altan Öymen, "*Baykal'ı Kızdıran Mektup*", **Radikal**, 29 Temmuz 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=228350>, (Son Erişim: 09.06.2009).

⁶⁴ Ancak bu sefer de şöyle bir durum ortaya çıktı: 12 Eylül'de Deniz Baykal, Adnan Keskin, Kemal Tabak, İrfan Gürpınar SHP'den istifa etmesi, 16 Eylül'de de 13 milletvekili CHP'ye katılmak üzere SHP'den ayrılmasıyla birlikte; 21 Eylül'de Algan Hacaloğlu da istifa edince SHP'nin Meclis'teki üye sayısı 53'e düştü. Koalisyon Hükümetinin belli oranda da olsa güç kaybı koalisyonun geleceğini tartışma konusu haline getirdi. Bkz. Yalansız, a.g.e., s. 454.

⁶⁵ Bkz. Bila, a.g.e., s.394.

Erol Tuncer sonucu şöyle değerlendirmiştir: “*CHP açılırken, ‘DSP ve SHP’ye ek olarak üçüncü parti konumunda olmamalıdır. CHP, şimdiye kadar bir araya gelemeyen iki parti için bütünleştirme platformu oluşturmalıdır. Bütünleşme, CHP ilkeleri etrafında ve CHP çatısı altında gerçekleştirilmelidir. Bütün girişimler partinin hiyerarşik düzeni içinde ve GYK'nın öncülüğünde yapılmalıdır. Bütünleşme ortamını güçlendirecek bir tavır benimsenmelidir. O nedenle GYK olarak, DSP ve SHP ile parti içi gruplara eşit mesafede durulmalıdır’ diyorduk ancak bunlar olmadı. İki partiyi birleştireli derken CHP üçüncü parti olarak çıktı”*⁶⁶

4.1.6. 1992 Kısmi Yerel Seçimleri

DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde yerel seçimler için gösterge niteliğinde olabilecek ve aynı zamanda biri sağda, diğeri solda olan iki partinin kurduğu koalisyonun halk tarafından kabul görüp görmediğini sınamak açısından önemli sayılabilecek bir ara yerel seçim yapıldı.⁶⁷

7 Haziran'da 341 belediye başkanlığı için 510.377 seçmenin oy kullandığı kısmi yerel seçimlerden DYP birinci parti olarak çıkarken, SHP'nin ikinciliği sürpriz olarak nitelendirildi. ANAP üçüncü parti oldu.⁶⁸ DYP 171, SHP 71, ANAP 52, RP 27, MÇP 15, DSP 1 belediye başkanlığı kazandı, iki beldede bağımsız adaylar seçildi. Partilerin oy oranları ise DYP yüzde 35,05, SHP yüzde 23,10, ANAP yüzde 18,51, RP yüzde 14,98, MÇP yüzde 3,86, DSP yüzde 2,29 oldu. Koalisyonun iki ortağı DYP ve SHP'nin oyları artarak toplam oy oranları yüzde 60'a yaklaştı.⁶⁹ Bu ara yerel seçimlerde, yine önemli bir sonuç, SHP'nin ANAP'ı geçerek ikinci parti olmasıdır. Bu sonuç aynı zamanda koalisyon hükümetinin onaylanması anlamına da geliyordu.⁷⁰

1 Kasım'da 23 yerde belediye başkanı, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelerini belirlemek için yapılan kısmi yerel seçimden ise Refah Partisi oylarını artıran tek parti olarak çıktı. RP ülke genelinde oylarım yüzde 17'den yüzde 24,99'a

⁶⁶ Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

⁶⁷ Cemal Altan, “Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983–2004)” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** www.e-sosder.com ISSN:1304–0278 Bahar 2005 C.3 s.184. (Son Erişim: 01.04.2009).

⁶⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981- 2000, Cilt: 4, s. 359.

⁶⁹ Yerel seçimlerde koalisyon ortağı partilerin başarılı olduğu ortaya çıktı. Özellikle CHP'nin açılmasına rağmen SHP'nin oy oranını koruduğu görüldü. Bu sonuçlar halkın “geniş tabanlı” koalisyon hükümeti modelini benimsediğini ve bir anlamda da desteklediğini gösteriyordu. ANAP, DSP ve RP oy kaybeden partilerdi. Bkz. Yalansız, a.g.e., s. 453.

⁷⁰ Altan, aynı yer.

çıkardı. Koalisyon ortaklarından DYP'nin oyları yüzde 17,50'den yüzde 16,86'ya, SHP'nin ise yüzde 22,43'ten yüzde 18,75'e geriledi. Katılımın yüzde 54 ile çok düşük düzeyde gerçekleştiği seçimde koalisyon ortaklarınının 20 Ekim genel seçiminde yüzde 39,93 olan oy oranları yüzde 35,61'e indi. Başbakan Demirel halkın desteğinin sürdüğünü söylerken, sonuç “*hükümete ciddi bir ikaz*” olarak değerlendirildi. Seçimden sürpriz bir biçimde başarıyla çıkan RP'nin genel başkanı Necmettin Erbakan ise partisinin “*Bir yanardağ gibi patladığını*” söyledi ve “*halk bizi istiyor, Demirel istifa etmelidir.*” diye konuştu.⁷¹

4.1.7. SHP ‘yi Sarsan Üç Olay

1993'ün ilk aylarında demokrasi, insan hakları ve laiklik savunucusu Gazeteci-yazar Uğur Mumcu'nun öldürülmesi, eski Maliye Bakanlarından Adnan Kahveci'nin şüpheli bir trafik kazasında, yine sabotaj olasılığı dile getirilen bir uçak kazasında Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'in yaşamını yitirmesi Türkiye'nin çok hassas bir süreçten geçtiğini gösteriyordu.⁷²

Belgesel gazeteciliğin en seçkin örneklerini veren gazeteci-yazar Uğur Mumcu, 24 Ocak günü öğle saatlerinde, Ankara'da otomobiline yerleştirilen bir bombanın patlaması sonucu parçalanarak öldü. Patlama Mumcu'nun evinin önündeki arabasına binip kontağı çevirmesinden sonra meydana geldi.⁷³

Uğur Mumcu'nun ölümü, yurt çapında büyük bir üzüntü yarattı; siyasal parti liderleri, sivil toplum örgütleri ve çeşitli kuruluşlar saldırıyı demokrasiye vurulmuş bir darbe olarak niteledi. Suikastı İslami Kurtuluş Örgütü, İBDA-C, İslami Cihat gibi çeşitli örgütler üstlendiyse de, gerçek suçlu ortaya çıkarılmadı.⁷⁴

Erdal İnönü'ye Uğur Mumcu'nun hunharca öldürülmesi olayında suçlama yöneltilmiştir. Erdal İnönü herkesi şoke eden bu vahşi cinayetin ardından, görkemli

⁷¹ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981- 2000, Cilt: 4, aynı yer.

⁷² Yalansız, a.g.e., s. 455.

⁷³ 1942'de Kırşehir'de doğan Uğur Mumcu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre avukatlık yaptıktan sonra 1968'de aynı fakültede idare hukuku asistanı oldu. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın verilmesinin ardından tutuklanıp yargılanarak 7 yıl hapis cezasına çarptırıldıysa da karar Yargıtay tarafından bozuldu. Yön, “*Türk Solu, Emek, Devrim, Ant*” gibi dergilerde yazan Mumcu, 1974'te üniversitedeki görevinden ayrılarak “*Yeni Ortam*” gazetesinde başladığı köşe yazarlığını 1975'ten sonra “*Cumhuriyet*” gazetesinde sürdürdü. Çoğunlukla günün toplumsal-siyasal olayların konu edinen fıkra ve yazılarının derlendiği “*Suçlular ve Güçlüler (1975), Sakıncalı Piyade (1977), Bir Pulsuz Dilekçe*” gibi kitaplarıyla kısa sürede geniş ilgi topladı. Bkz. Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000, Cilt: 4, s.393.

⁷⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981- 2000, Cilt: 4, aynı yer.

cenaze töreni sırasında, başbakan yardımcısı olarak katillerin bulunacağına söz vermişti. Sonraları her vesileyle kimlerden kaynaklandığı anlaşılamayan biçimde bu sözü anımsatılarak İnönü eleştirilmiştir.⁷⁵

Türkiye, Mumcu'nun cenaze, töreninde tek ses tek yürek olurken, Atatürk ilkeleri ve demokrasi andı içiyordu. Uğur Mumcunun öldürülmesinden altı ay kadar sonra Türkiye, Sivas'ta radikal İslamcıların ayaklanmasına sahne oldu.⁷⁶

Daha sonra Sivas'ta Pir Sultan Abdal Şenliği'ne katılan yazar, şair ve sanatçıların kaldığı Madımak Oteli, 2 Temmuz Cuma günü aşırı dinci gruplar tarafından ateşe verildi; kıyıma dönüşen bu irtica hareketi sonucunda, çoğu dumandan boğularak 37 kişi yaşamını yitirdi, 43 kişi yaralandı.⁷⁷

Şenliğe konuk olan yazar Aziz Nesin'in 1 Temmuz'da yaptığı İslamiyet'e ilişkin konuşmayı bazı yerel gazetelerin çarpıtarak manşetten vermeleri olayları başlatan ilk adım oldu. Bu çarpıtılmış haberlere inanan bir bölüm halkın tepki göstermesini fırsat bilen aşırı dinci bazı kişiler, cuma namazından sonra çeşitli camilerden çıkan cemaatin arasına karışıp kışkırtarak topluluklar oluşturmaya başladılar. Tekbir sesleriyle ve “*Şeytan Aziz*”, “*Sivas Aziz Nesin'e mezar olacak*”, “*Vali istifa*” gibi sloganlarla yürüyüşe geçen gruplardan biri, Hükümet Konağı'nı taş yağmuruna tutarken, bir başka gösterici grubu Aziz Nesin'in kitaplarının sergilendiği Kitap Fuarı'nı tahrip etti. Üçüncü bir grup da Atatürk Heykeli'ne saldırdıktan sonra Pir Sultan Abdal Heykeli'ni yıkıp belediyeye ait bir araca yükleyerek Hükümet Konağı'nın önüne attı. Giderek çoğalan göstericilerin son duraklarıysa Madımak Oteli'nin önü oldu. Mesai saatinin bitimiyle sayısı yaklaşık 10 bine varan kalabalık, saat 19.30 sıralarında polis ve asker barikatını yarıp otele ulaşarak ellerindeki yanar

⁷⁵ İnönü bu konuda şöyle diyor: “*O zaman da böyle bir şey söyledin, (katilleri) niye bulmadın, diye beni suçladılar. Bulacak olan ben değilim. Bulacak olanları harekete geçirmek için böyle bir şey söyledim. Bu hükümet için ciddi ve namus meselesidir dedim ki, güvenlik organlarımız ellerinden geleni en son noktaya kadar yapsınlar. Yaptılar ama o zaman bulamadılar.*” Bkz. Kubaracıbaşı, a.g.e., s. 360-361; Fakat Demirel ise daha sonraları Cumhuriyet'ten Evren Değer'in sorularını cevaplarırken bu konuda şöyle demiştir: “*Hem Mumcu cinayetini hem de diğerlerini aydınlatmak, faillerini bulmak, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve hükümetinin borcu olmaktan ziyade görevidir. Rahmetli Mumcu'nun öldürülmesine ilişkin yapılan soruşturmanın kesintiye uğraması veyahut savsaklanması söz konusu değildir.*” Bkz. **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1994; Cüneyt Arcayürek, **Baba'sının Kızı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s. 388.

⁷⁶ Dağıstanlı, a.g.e., s. 217.

⁷⁷ Hasan Cemal olaylar için gittiği Sivas'ta izlenimi şöyledir: “*Madımak Katliamı'nın ertesi günü, sabahın erken saatlerinde Sivas'taydım. Madımak Oteli'nde yanık kokusu hâlâ insanın genzini yakıyordu. Otuz yedi aydın otelde cayır cayır yanarken, dışarıda 'kahrolsun laiklik, yaşasın şeriat, tek yol İslam' sloganları atılmıştı.*” Bkz. Hasan Cemal, **Kürtler**, Doğan Yayınları, İstanbul, 2003, s.155.

cisimleri kapı ve pencerelerden içeriye atmaya başladı. Gelen itfaiye ekiplerinin yangına müdahalesi engellenince Madımak Otel'i'ni bir anda alevler sardı. Bu arada yaklaşık 30 kişi arka kapıdan çıkmayı başardı, ama konukların büyük bölümü içeride mahsur kaldı. Saat 20.00'ye doğru Er Eğitim Tugayı'ndan takviye olarak gönderilen acemi erler saldırganlarla otel arasına yerleştirilerek itfaiyenin çalışması sağlandıysa da, o ana kadar, aralarında Asım Bezirci, Hasret Gültekin, Muhlis Akarsu, Nesimi Çimen ve ardında, *"hoşçakal yakut, bezirgan, gön / hoşçakal eski zaman aktarları / gidiyorum / bu şehri, bu yağmuru, bu düşleri / bu aşkı, bu kavgayı, bu kederi / size bırakarak"* dizelerini bırakan Behçet Aysan gibi şair, yazar ve sanatçıların bulunduğu 36 kişi yaşamını yitirdi.⁷⁸ Beş katlı otelin dördüncü katında bulunan Aziz Nesin ve yanındakiler itfaiye merdiveniyle kurtarılırken, şair Metin Altıok yaralı olarak kaldırıldığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Hastanesinde bir hafta sonra yaşamını yitirdi.⁷⁹

İlginç olan hiç sorumluluğu ve suçu bulunmayan Erdal İnönü'nün bu olay nedeniyle eleştirilmesi ve kıyasıya suçlanmasıdır. Oysa İnönü olayları saat dört beş sularında İstanbul'da öğrenmiş, sürekli bilgi alarak sorumluları uyarmıştır. Erdal İnönü'nün Özel Kalem Müdürü Uğur Büke konuyla ilgili olarak şunları söylüyor:

"Bir toplantı için İstanbul'da bulunan Erdal Bey'e Ankara'dan arandığı bilgisi geldi. 'Sivas'ta bir grup insan toplanmaktaydı.' Hemen vali Karabilgin'i aradım 'duruma hâkimiz hiçbir sorun yok' denildi. Ben hemen bu notu Erdal Bey'e ilettim. Erdal Bey telefonla gerekli görüşmeleri yaptı. Vali ve İçişleri Bakanıyla konuştu. Onlarda 'duruma hâkimiz' dedi. Anladım ki, Genelkurmay Başkanı ve İçişleri Bakanı Sivas'a gidiyor. Bizde Ankara'ya döndük. Uzaktan seyredip, bir şey

⁷⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981- 2000, Cilt: 4, s.394.

⁷⁹ Kıyımın ardından kentte sokağa çıkma yasağı ilan edildi; Vali Ahmet Karabilgin, Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu ve Emniyet Müdürü Doğukan Öner'e görevden el çektirildi. Olayın sanıklarının yargılanmalarına Ekim 1993'te başlandı. Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı Nusret Demiral, Ağustos 1994'te 124 sanıktan 29'unun idamını, 38'inin 15 yıla kadar ağır hapsini, 57'sinin de beraatini istedi. Ayrıca, Aziz Nesin de olayların sorumlusu olarak gösterildi ve hakkında idam isteğiyle suç duyurusunda bulunulması istendi. Savcılığın Aziz Nesin'e yönelik bu suçlaması kamuoyunda tepkiyle karşılandı ve *"kıyımın sorumlularını aklamaya yönelik bir girişim"* olarak değerlendirildi. Aralık 1994'te sonuçlanan davada 26 sanık 15'er yıl, 60 sanık 3'er yıl hapis cezasına çarptırılırken, öteki sanıklar beraat etti. Mahkeme, olayların tahrikçisi olduğu gerekçesiyle Aziz Nesin hakkında suç duyurusunda da bulundu; ancak Sivas Cumhuriyet Başsavcılığı Nesin hakkında kovuşturma yapmaya gerek görmedi. 37 kişinin dumandan boğularak ya da diri diri yanarak öldüğü kıyımın saldırganları, karar açıklanınca cezayı çok bularak hep bir ağızdan tekbir getirmeye başladılar ve *"Ya İslam, ya ölüm"*, *"Zafer İslam'ın olacaktır"* gibi sloganlarla cihat çağrısı yaptılar. Bkz. Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981- 2000, Cilt: 4, aynı yer.

yapılmadığı söylendi. Müdahale etme imkânı olmayan bir zamanda olaylar oldu. Ondan sonra müdahale etmek nasıl mümkün olacak? Erdal Bey'e niye kızarlar? 'Sen niye bir uçak kiralayıp ta Sivas'a gitmedin?' Benim çıkardığım sonuç budur.⁸⁰

Dağıstanlıya göre: "Cenaze töreninde hükümete öfke yağıyor, istifa etmesi isteniyordu. 'Mollalar vurdu, İnönü uyudu' sloganları cenazeye katılanlar tarafından hep bir ağızdan söylenirken; törene Genel Sekreteri Cevdet Selvi ile birlikte katılan SHP lideri ve Başbakan Yardımcısı İnönü, bu kez öfkeye şahit oluyordu."⁸¹

Daha sonra Onur Kumbaracıbaşı kendi kitabında Erdal İnönü'den şöyle aktarmaktadır: "Ben onlarla telefonla konuşarak, 'Kontrol altında olacak mı,' diye elimden geldiği kadar yardım etmeye çalıştım. Ama yetmedi. Bu yüzden suçlanmam haklı değil. Tabii olay fecidir. Ama ben hükümette olduğuma göre de onun sorumluluğunu kabul ediyorum. Bundan kaçamazsınız. Beni suçlamak tamamıyla duygusaldır. Felakete uğrayan insanlar, sanatçılar, yazarlar, Alevi kökenli insanlar. Bu insanlara sempatiim olduğu biliniyor. Bu doğru. Dolayısıyla iş şuraya geldi: 'Bizi seven bir insan başbakan yardımcısıyken bu iş nasıl oldu?'"⁸²

"Ankara'da cenaze töreni oldu, felakete uğrayan insanların yakınları geldi. Hükümette en yüksek düzeyde ben vardım, "Başbakan gelmedi, bir iki bakan vardı. Ben gittim orada durdum. Tabutlar önümden geçerken, 'İstifa, istifa!' diye bağırıyorlar. Hiç sesimi çıkarmadım. Orada durdum, hepsini izledim, görevimi yaptım. Çünkü ben bunu sorumluluk diye gördüm. Ama kendi yanlışından dolayı değil. Hükümetin, içinden veya başka mekanizmalardan bir şekilde buna engel olması gerekiyordu".⁸³

İşte yine böyle bir dönemde İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nde yaşanan olaylar günlerce kamuoyunun gündemini işgal etti. İSKİ olayları ile ilgili haberler romantik başladı. Trajedi ile devam etti.

Ergun Göknel'in ikinci eşi Nurdan Erbuğ'dan boşanması sonrası Nurdan Erbuğ'un aldığı çok önemli ayrılık tazminatını ve bu tazminatın kaynağı hakkında

⁸⁰ Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁸¹ Dağıstanlı, a.g.e., s.218; Oysa Uğur Büke bunu tam tersini ifade etmektedir: "Geniş Alevi kesimleri İnönü'ye kızgın değildir. Siyasi çıkarlar elde etmek isteyen bazı mihraklar olayı hep körüklemişlerdir. Bunu neden rahatça söylüyorsunuz? Daha sonra Erdal Bey siyasete dönmeye karar verdiğinde çeşitli Alevi gruplarıyla toplantılar yapmıştır veya davet edilmiştir. Eğer öyle kitlesel bir tepki olsaydı Erdal Bey'i davet etmezlerdi, destek vermezlerdi." Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁸² Kumbaracıbaşı, a.g.e., s.359.

⁸³ Kumbaracıbaşı, a.g.e., s.360.

basına açıklaması ile başlayan İSKİ olayı, aylarca kamuoyunun ve medyanın gündeminde kaldı.⁸⁴

Gazetelerde yayımlanan bu haber üzerine, Sosyaldemokrat Halkçı Partili (SHP) İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen, İçişleri Bakanlığına başvurarak 35 milyon lira maaşlı genel müdürün, “*güven kaybı*” nedeniyle görevden alınmasını istedi.⁸⁵ İçişleri Bakanlığının bu isteği yerinde bulunmasıyla Göknel, 19 Temmuz'da görevden alındı.⁸⁶ Basında çıkan yazıları ihbar kabul eden Fatih Cumhuriyet Savcılığı da, Göknel hakkında soruşturma başlatarak yurtdışına çıkmasını yasakladı.⁸⁷

13 Eylül'de avukatıyla görüşürken bir mahkûmun bıçaklı saldırısına uğrayarak göğsünden yaralanan Göknel'e toplam olarak 17 yıl hapsi istendi. 30 Eylül'de İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde başlayan klor davası 13 Mayıs 1994'te, Göknel'in 8 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırılması, Sözen ile Bezmen'in ise aklanmasıyla sonuçlandı. Aynı mahkeme 31 Ekim 1994'te, “*ihtilasen zimmet*” suçundan yargıladığı davada Göknel'i 3 yıl hapis cezasına çarptırırken, Nurdan Erbuğ'dan alınarak adli emanete yatırılan 8 milyar liraya da el konuldu.⁸⁸

Sonraki yıllarda Ergun Göknel İSKİ olayını şöyle değerlendirmiştir: “*İSKİ olayının öncelikle siyasi bir boyutu var. Belli bir siyasi görüşe sahip olan bir*

⁸⁴ Kartay, a.g.e., s.361; İSKİ olayı ile bir zamanlar Türkiye'nin gündemine damgasını vuran Ergun Göknel, yayımladığı son kitabı “*Ağlayayım mı Güleyim mi? Medya, Yargı ve Politikanın İSKİ Sınarı*” adlı kitabıyla, yaşanan olayları kendi bakış açısından anlatıyor. O dönemde yaşananların yargıya yansıyan boyutlarının kronolojik bir şekilde anlatıldığı kitapta, ayrıca medyada bu olaylarla ilgili olarak yer alan birçok habere de veriliyor. Ergun Göknel, o dönemde birçok olayın medya tarafından yanlış olarak duyurulduğunu söylerken, kitabı da bu yanlış anlamaları ortadan kaldırmak adına hazırladığını belirtiyor. Sürekli değişiklik geçiren ve çağdaşlaşmaya çalışan bir toplumun geçirdiği evrelerden birine çok yakından tanık olduğunu belirten Göknel, Türkiye'nin belli hedeflere ulaşabilmesi için bütün bunları yaşaması gerektiğini söylüyor. Bkz. Ergun Göknel, **Ağlayalım mı Gülelim mi?, Medya, Yargı ve Politikanın İSKİ Sınarı**, Buke Yayınevi, İstanbul, 2004; Ayrıca yine Ergun Göknel, **Başarısız Başarı Bir İstanbul Macerası**, Truva Yayınları, İstanbul, 2005 ve Ergun Göknel, **Sanık Dut Ağacı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2003, kitaplarına da bakılabilir.

⁸⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981- 2000, Cilt: 4, s. 401.

⁸⁶ Ergun Göknel görevden alınmasıyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “*Sosyal demokrat düşünceye inanmış birisi olmasaydım, olayların bu kadar büyütülmeyeceği düşüncesindeyim. Asıl hedef ben değildim. Gerçek hedef arkamdaki siyasal düşünceydi. SHP'nin de ötesinde o siyasal düşünceyi yıpratmak ve yok etmektir.*” Bkz. Göknel, Ağlayalım mı ..., s.15.

⁸⁷ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981- 2000, Cilt: 4, aynı yer; Daha sonra İSKİ'de yaşananlar SHP'nin başını ağrıtaçaktı. Erdal İnönü'den sonra SHP Genel Başkanlığına seçilecek olan Murat Karayalçın, önce 10 yıllık hesapların incelenmesini isteyecek, bu inceleme sonucunda aynı kuruluştan bir kez 50 milyon lira bağış alınabileceği hükmüne uyulmadığı anlaşılınca; Anayasa Mahkemesinin kararını beklemeden 1 milyar 235 milyon lira parayı hazineye iade edeceklerini açıklayacaktı. Hakkında dava açılan İSKİ Genel Müdürü Ergun Göknel de 8 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırılacaktı. Bkz. Dağistanlı, a.g.e., s. 219.

⁸⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981- 2000, Cilt: 4, aynı yer.

partinin, ele geçen ilk fırsatta, ne şekilde hırpalanabileceğinin iyi bir örneğini gördük orada. İkinci olarak oluşan kamuoyunun, yargıyı ne şekilde etkileyebileceğini gördük. Bu etkinin sonucunda doğru olmayan ya da tartışılabilir kararlar ortaya çıktı. Medya da bu konuda hiç iyi bir sınav vermedi. Bu olayda dönemin SHP yönetimi de son derece yanlış davranışlarda bulundu. Bu olaylar ilk telaffuz edildiği dönemde, beni görevden alabilirlerdi, beni bir şekilde uzaklaştırabilirlerdi, doğru veya yanlış benden hesap sorabilirlerdi. Bunu yapmadılar. Bu olaylar sırasında medyanın gerçek hedefinde, Nurettin Sözen, SHP ve sosyal demokrat hareket vardı. Bir söz vardır: 'Eşeğini dövmeyen semerini döver' diye. Ben bu olayda semer durumundaydım.'⁸⁹

Bir evliliğin boşanma ile sona ermesinde verilen çok önemli değerdeki özel tazminatın olağan dışı bir şekilde basına açıklanması ile ortaya çıkan İSKİ olayı sosyal demokrat partilerin yolsuzlukla savaş ve dürüstlük iddialarına gölge düşürdü. Bu olay SHP'nin de kamuoyunda büyük güven yitirmesine ve çöküşüne yol açan nedenler arasında yer aldı.⁹⁰

4.2. SHP'DE İNÖNÜ'SÜZ DÖNEM VE SHP-CHP BİRLEŞMESİ

4.2.1. İnönü'nün Genel Başkanlıktan Çekilmesi

8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın aniden ölümü, Türkiye'de yeni bir siyasi dönemin başlangıcı oldu. DYP lideri ve Başbakan Süleyman Demirel, 16 Mayıs 1993'te cumhurbaşkanı seçildi. DYP'de ise 3 Haziran 1993'te yapılan ilk Demirel'siz kongrede Tansu Çiller, rakipleri İsmet Sezgin ve Köksal Toptan'ı yenerek genel başkan seçildi.

1993 Türkiye'sinde sürprizler birbirini izledi. Çilleri genel başkanlığa getiren DYP kongresinden bir hafta önce 6 Haziran 1993 günü, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, eylüldeki kurultayda genel başkanlığa aday olmayacağını açıkladı.⁹¹

⁸⁹ <http://www.tempodergisi.com.tr/eglence/kitap/06768/>, (Son Erişim:06.06.2009).

⁹⁰ Kartay, a.g.e., s.361; Oysa bu konuda Ergun Göknel farklı düşünmektedir. Bu konuda Göknel şunları ifade etmiştir: "İSKİ Olayı'nın SHP'nin oy kaybında etken olduğunu sanmıyorum. Doğruyu söylemem gerekirse o adaylarla ve o siyasetle İSKİ Olayı olmadan da aynı sonuç alınırdı. 1992 yılında yapılan kısmi yerel seçimlerde ve 1993 Mart ayında yapılan kamuoyu araştırmalarında SHP'nin İstanbul'daki oy oranı yüzde 8 -10 dolaylarındaydı. O zamanlar İSKİ Olayı diye bir şey yoktu." Bkz. Göknel, aynı yer.

⁹¹ Bila, a.g.e., s.396; İnönü'nün Genel Başkanlıktan ayrılma kararı o günkü gazetelerin de manşetinde yer almıştı. Cumhuriyet gazetesinin manşetten verilen haberinde İnönü bu kararı almasında genel başkanların da değişmesi gerektiği görüşünün etken olduğunu söylüyordu. "Ben genel başkan adayı olmayacağım. Bunu bir naz olsun diye söylemiyorum. Kararlı olarak söylüyorum. Parti genel

Toplantıda bulunanlar için hiç beklenmeyen bu açıklama, tam anlamı ile şok etkisi yapıyor. Cezmi Kartay bu kararla ilgili şunları söylüyor: *“Ben bu açıklamadan bir süre sonra genel merkeze gittim. Genel Sekreter Cevdet Selvi'nin odasında bulunanlar hâlâ bu açıklamaya inanmamış idiler. Hatta bana İnönü'yü, bu kararından vazgeçmesi için bir girişimde bulunmayı düşündüklerini, benim de bu yolda yardımcı olmamı istediler. Ben kendilerine, ‘Anladığım şekli ile İnönü'nün bu kararı kesindir. Kalması için girişimde bulunmanıza aykırı bir görüşüm olamaz. Fakat sonucun değişeceğini de sanmıyorum. Siz şimdi bu olayı sarsıntısız geçirmeyi ve yeni genel başkan arayışını düşünün’ dedim. Nitekim daha sonra Erdal İnönü ile görüştüğümde, o da kararının kesin olduğunu söyledi. İnönü'nün politikaya girmesi gibi ayrılması da büyük yankı uyandırdı.”*⁹²

İnönü kararını kimseye haber vermeden almıştı. En yakın çalışma arkadaşlarından bile gizlemişti. Ancak Dağıstanlı'ya göre birisi vardı ki, ondan gizlememiş, bilakis o kişi kararı almasında etken olmuştu. Bu kişi eşi Sevinç Hanım'dan başkası değildi.⁹³

Cumhurbaşkanı Demirel, kararı yorumlamazken, CHP Genel Başkanı Baykal, İnönü karşısında üç kez yenilmiş olan kişi, *“Bu karar siyasal yapılanmaya katkı yaparsa amacına ulaşmış olur,”* diyordu. DSP liderinin tepkisi ise *“Kişisel karar,”* şeklindeydi.⁹⁴

Çeşitli tepkiler birbirini izliyordu. Bu açıklamaların en ilginç olanı ise Erdal İnönü'nün aktif siyasete girmesini sağlayan ve yıllardır işadami unvanından daha çok sosyal demokrasi adına verdiği mücadele ile tanınan İbrahim Cevahir'den geliyordu.

başkanlarının bir süre sonra değişmesinden kimseye zarar gelmez,” diyen İnönü, kararlıydı. Bkz. **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1993.

⁹² Kartay, a.g.e., s. 365.

⁹³ Dağıstanlı, a.g.e., s. 239; Ancak bu konuda Erdal İnönü'nün eşi Sevinç İnönü Dağıstanlı'dan farklı söylemektedir. Sevinç İnönü bu konu ile ilgili şunları söylemiştir: *“Erdal Bey, nerde başlamasını ve nerde bırakmasını bilen bir insandı. Onun bu kararında nasıl ki siyasete başlarken vazgeçiremediğim gibi Onun bu ayrılma kararında da benim hiçbir etkim yoktu. Eğer benim bir etkim olsaydı Erdal Bey siyasete hiç başlamazdı. Sosyal Demokratları toparlama görevini yaptığına inanıyordu. Demokrasi bütün kurumlarıyla yerleşmesi açısından bakıldığında, bu geçmiş 10 senede Erdal Bey'i siyasete çağırın arkadaşlarının istediğini yapmış durumda görüyordu kendini. Tabii kişisel bu hedef ötesinde, ülkemizde de tekrar demokrasi içinde ilerleme, halkımızı daha mutlu yaşatma ve Türkiye'yi bütünüyle bu bölgede yaşayan, bu ülkede yaşayan insanlar için daha huzurlu, daha güvenli ve daha iyi yaşanan bir yer yapma, yolunda Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin içinde çok değerli hizmetler verdiğini görüyorum. Bu yüzden görevini yaptığına inandığı için bir daha genel başkanlığa aday olmayacağını açıkladı.”* Bkz. **Sevinç İnönü** ile 25 Mayıs 2009 tarihli görüşme; Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

⁹⁴ Dağıstanlı, a.g.e., s. 239.

Cevahir, "İnönü, gemi batarken kaçtı," demişti. Ayrıca Cevahir: "İnönü SHP gemisinin battığını gördü ve gemi tam batıyorken kaçtı. Değişimi bir türlü gerçekleştiremeyen sol, özellikle büyük şehirlerde sürekli oy kaybediyordu. Örneğin 1989'da İstanbul'da yüzde 39,5 olan SHP oylan bu yıl yüzde 12,5'a düştü, İnönü de bu durumu fark edip, kendini kurtarmayı tercih etti." diyordu.⁹⁵

Daha sonra Erdal İnönü ayrılma kararıyla ilgili olarak 15.8.1993 Milliyet Gazetesi'nde Nur Batur ile yaptığı söyleşide; "Makamlar geçicidir. Yaşam biçimi kalıcıdır. Siyaset, bir hizmettir. Bir daha bırakılmayacak bir mevki olarak düşünmek yanlış. Eğer yaşam biçiminizi değiştirmezseniz, makamınızı bıraktığınız gün hayal kırıklığına uğramazsınız. Ben, normal yaşamımı devam ettirdim. Mesele, bundan ibaret."⁹⁶ 8 Haziran 1993 tarihli Hürriyet gazetesinde ise "Siyasete ayak uyduramadım" diyen İnönü: "Siyasetin kendine özgü koşulları ve estetiği bulunduğunu, mizacı gereği bunları tam olarak yerine getiremediğini" ifade etti. İnönü: "Başkanlığı bıraktıktan sonra, partinin dış ilişkilerinde bir göreve talip oldu ve bu alanda katkıda bulunurum." dedi.⁹⁷

Toplanan MYK'da kararının gerekçelerini açıklayan İnönü, MYK üyelerinden bu konuda basına bilgi vermemelerini istedi. MYK'da ilk sözü alan SHP Genel Sekreteri Cevdet Selvi, kararını bir kez daha gözden geçirmesini isteyince İnönü, bunun mümkün olmadığını bildirdi. MYK üyeleri, kararın parti ve hükümet açısından yanlış bir zamanda alındığını ifade ettiler. Bunun üzerine İnönü, kararının gerekçelerini özetle şöyle açıkladı:

"Ben gençlik yıllarımda tenis oynardım. Her zaman kazanmak için oynamasam da iyi ve kurallarına uygun oynamaya çalışırdım. 12 Eylül'den sonra göreve çağrıldım. İyi devlet adamı olduğumuzu, demokrasiye katkı yaptığımızı söylüyorlar ama bize oy vermiyorlar. Ülkemizin büyümesi ve güçlenmesi için çalıştık. Ama partimiz aynı oranda büyümedi. Benim mizacım ile bu iş olmadı. Siyasetin kendine özgü koşulları ve estetiği var. Ben bunu tam olarak yerine getiremiyorum. Mizacım gereği, partiden önce ülkenin çıkarını düşündüğüm için

⁹⁵ Meydan, 9 Haziran 1993; Kartay, a.g.e., s. 371.

⁹⁶ Daha sonra sürdürdüğü konuşmasında "Ayrılmam, aslında. İyimser bir karar. Ben sağlam demokratik düzen yeniden kurulsun diye hizmet yapmak için siyasete girdim."⁹⁶ Kurduğumuz parti, koalisyon üyesi, olarak İktidarda. Türkiye'de demokrasi yerleşti. Ben yeterince hizmet yaptım. Çok değerli arkadaşlarım var. Şimdi onlar, görev yapsın. Ben de başka şeyler yaparım. Düşünmeye daha fazla zamanım olur." Milliyet, 15 Ağustos 1993; Kartay, a.g.e., s. 369.

⁹⁷ Hürriyet, 8 Haziran 1993; Kartay, a.g.e., s. 370.

zaman zaman partiye gerekli katkıyı yapamadım. Benim karakterim dışında bir genel başkanın bu katkıyı yapmasına fırsat verilmeli.

Kafamda bir isim yok. Partiyi daha iyi bir noktaya getirecek lideri birlikte bulalım. Bunu yapabilmek için böyle bir karar vermem gerekiyordu. Bu kararı uzun zamandan beri düşünüyordum. Parti açısından en yararlı olacak aşamayı bekledim. Düşündüğüm şeyleri yazmak ve başka alanlarda çalışmak istiyorum. Parti dış ilişkilerinde bana görev verilirse katkıda bulunurum.”⁹⁸

Erdal İnönü çekilme kararını işte böyle açık ve sade bir üslupla açıklıyordu.⁹⁹ Erdal İnönü'nün 7 Haziran 1994 gününde açıkladığı çekilme kararı SHP'nin 4. Olağan Kurultayında sonuçlandı. SHP'nin 4'üncü Olağan Kurultayı'nda gözyaşlarıyla uğurlanan İnönü, “*Benden sonra en güzelini yapın*” diyerek parti liderliği ve Başbakan Yardımcılığından ayrıldı.¹⁰⁰

SHP'liler, 10 yıllık politik hayatı boyunca, Türk siyasetine yeni bir çizgi kazandıran liderleri Erdal İnönü'yü, dinmeyen alkışlar ve gözyaşlarıyla uğurladı. İnönü, Başbakan Yardımcılığı ve SHP liderliğine veda ederken, İzmir Milletvekili olarak politik yaşantısını sürdürdü.¹⁰¹ 6 Haziran 1983'te SODEP'te başlayan Genel Başkanlık ve aktif siyaset böylece 12 Eylül 1993 günü SHP'nin 4. Olağan Kurultayında alkışlarla ve anlamlı şarkılarla sona erdi.¹⁰²

4.2.2. Murat Karayalçın'ın Genel Başkanlık Süreci

“*10 yılı bir gün gibi yaşadım,*” diyen, İSKİ olayı, Mumcu'nun öldürülmesi ve Sivas'ta yaşanan katliamla oldukça yıpranan İnönü'nün genel başkanlığa aday olmayacağını açıklaması, herkesin gözünü DYP'den sonra SHP Kurultayına

⁹⁸ **Hürriyet**, aynı yer; **Kartay**, aynı yer.

⁹⁹ İnönü'nün kararı bir ölçüde bir hafta sonra yapılacak DYP Kongresine de mesaj gibiydi. “*Bakın ben de gidiyorum. Yerime genç birisi gelecek. Siz de genç bir genel başkan seçin,*” der gibiydi. DYP delegasyonu da İnönü'nün yüzünü kara çıkartmayacak, eski kurt politikacılar İsmet Sezgin ve Köksal Toptan karşısında Tansu Çiller'i genel başkanlığa seçecekti. Bu noktada tarih sayfaları 13 Haziran 1993'ü gösteriyordu. Bkz. Dağistanlı, a.g.e., s.241.

¹⁰⁰ İnönü, Kurultay..., s. 445-464; **Kartay**, a.g.e., s. 371; **Milliyet**, 12 Eylül 1993.

¹⁰¹ **Kartay**, a.g.e., s.372.

¹⁰² Erdal İnönü'nün siyaseti bırakmasını kimileri, “*Bir yıldız kayıyor*” diye niteledi. Kimileri ise siyasetten ayrılışını “*zamansız*” buldu. Kimileri de sevindi. Bir başka, ama çoğu kimseye ters düşen bir bakış açısı daha vardı: Süleyman Demirel ile uyumlu bir koalisyon kurmuşlardı. SHP'de genel anlamda huzurlu bir dönem açılmıştı. Ama Demirel'in Çankaya'ya çıkmasından sonra, Erdal İnönü için ne koalisyonda ne de partide huzur kalacaktı. Tam zamanıydı siyasetten ayrılmasının, üstelik eşi Sevinç Hanım'ı mutlu etmenin de tam zamanıydı. Sevinç İnönü, 1983'te başlayan, 1993'te noktalanmakta olan siyasal yaşamı asla sindirememiş, sürekli karşı çıkmış ve galiba bu kez kazanmıştı. Bkz. Cüneyt Arcayürek, **Etekli Demokrasi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s. 352.

çevirmişti.¹⁰³ İnönü ayrılma kararını açıkladığında Genel Başkan adayları arasında Murat Karayalçın önde gelen bir isimdi. İnönü kararını açıkladıktan bir gün sonra Cezmi Kartay ile görüştü. Bu görüşmeyi Kartay Anılarında şöyle anlatmıştır:¹⁰⁴

“ ‘Öyle görüyorum ki bu kararınız kesindir. Bu durumda Genel Başkanlık için kimi düşünüyorsunuz?’ dedim. Yanıtı yeni bir soru oldu. ‘Siz ne düşünüyorsunuz?’ Ben ‘Murat Karayalçın kamuoyunda beklenen isim olduğunu, bu nedenle O'nun Genel Başkanlığında yeni bir coşku kazanabileceği görüşünde olduğumu’ söyledim. Erdal İnönü'nün bu görüşe karşı olmadığını anladım.”¹⁰⁵

“O gün Murat Karayalçın ile Genel Başkanlık konusunu konuştum. ‘İnönü'nün kararı kesin, bu ortamda sizin Genel Başkanlık için ivedi karar vermeniz uygun olur. Başka adaylar açıklama yaptıktan sonraya kalırsanız, bazı ön anlaşmalar nedeni ile rakipler güç toplamış olurlar’ dedim. Karayalçın, önce İnönü ile görüştü. Yakın çalışma arkadaşlarının da fikirlerini aldı. Adaylığını açıkladı.”¹⁰⁶

Murat Karayalçın, yapılan görüşmede adaylığıyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “Mensubu olduğum siyasi partinin genel başkanı olmayı çok doğal olarak arzuladım. En azından siyasetçilerin çoğunun aklından geçen bir şeydir. Ben de bunun Türkiye için, Sol için Sosyal Demokrasi için, öngördüklerimin düşündüklerimin gerçekleşmesi için bir fırsat olacağını düşündüm. Ama SHP genel başkanlığına aday olmak için bunların benim gönlümden geçmesi tabii ki yeterli değildi. Kamuoyunun da örgütün de bu konuda bir düşünce taşıması gerekiyordu. Aslında bana uzunca bir süredir Erdal beyin genel başkanlıktan ayrılacağını açıkladığı tarihten önce de bu konuda telkinler yapılıyordu. Parti içinde kimi arkadaşların düşüncelerini seslendiriyordu. Yurttaşlarımızdan bu doğrultuda telkin almaktaydım. Ama benim Sayın İnönü'ye karşı olan sarsılmaz bir bağlılığım ve sevgim yüzünden böyle bir düşünceyi bırakın girişimin ortasına taşımayı, seslendirmeyi bile, hatta bunun konuşulmasını bile doğru bulmuyordum. Ve bu tür

¹⁰³ Dağıstanlı, a.g.e., s.242; Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

¹⁰⁴ Kartay, a.g.e., s.373.

¹⁰⁵ Murat Karayalçın ile yapılan görüşmede ise Karayalçın konu ile ilgili şunları söylemiştir: “Ben doğrusu Erdal beyin benim olmamı isteyeceğini düşünüyordum. her halde beni istiyordur düşüncesindeydim. Ama ben bu konuda Erdal Bey'den herhangi bir ima, herhangi bir açıklama duymadım. İnönü'nün bu konuda başkalarına da imasının ya da açıklamasının olmadığını biliyorum. Basına yansımış bir açıklaması kesin olarak yok. Bu zaten Erdal beyin de yapmayacağı bir şeydir. Meşruiyet anlayışına olağan üstü önem veren bir siyasetçi olarak Erdal Bey zaten bunu düşünmezdi bile. Dolayısıyla aramızda böyle bir görüşme geçmedi.” Bkz. **Murat Karayalçın** ile 3 Haziran 2009 tarihli görüşme.

¹⁰⁶ Kartay, aynı yer.

açıklamaları, bu tür düşüncelerin ortaya konulmasını doğrusu engelliyordum. Ama bir yerlerden benimle ilgili bir takım düşüncelerin geliştirildiğini biliyordum. Erdal Beyin o günkü basın toplantısının ardından kamuoyundan da partimizden de SHP içinden de bana aday olmam için çok yoğun telkinler yapılmaya başlandı. Gerek benim gerek partililerin genel başkanlıkla ilgili düşünceleri örtüştüğü için ben de aday oldum.”¹⁰⁷

Heyecansız geçeceği belli olan kurultaya bir gün kala Murat Karayalçın ile Aydın Güven Gürkan'ın aday olacağı kesinleşti. İnönü'nün koltuğu için iki güçlü aday yarışacaktı. Karayalçın ve Gürkan'ın yanı sıra İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Yüksel Çakmur ve Prof. Tolga Yarman da vardı adaylar arasında ama hiçbir iddialarının olmadığı açıkça gözüküyordu¹⁰⁸

Murat Karayalçın DYP'liler içinde olumlu bir isimdi. Erdal İnönü'nün SHP Genel Başkanlığı'na yeniden aday olmama kararında direnmesi halinde DYP'liler kendilerine en yakın Murat Karayalçın'ı buluyorlardı. Bugüne kadar iki parti arasında ortaya çıkan çelişkiler ve farklı düşüncelerin İnönü'nün uzlaşmacı, tavrı ve partili milletvekilleri üzerinde geliştirdiği otoritesiyle çözümlendiğini düşünen DYP'liler 26 Ağustos 1993 tarihli Günaydın gazetesinde şunları söylediler: *“Karayalçın'ın programı DYP'nin ilkelerine ters düşmüyor. Uyumlu ve elastikiyeti olan bir program. Kişi olarak da yumuşak ve uyumlu bir yapıda. Gürkan'ın ise tutumu belli. Bugüne kadar hükümet icraatına en büyük eleştiriler Gürkan'dan geldi.”¹⁰⁹*

Öte yandan SHP İzmir 4. Olağan İl Kongresi'nde konuşan Tunceli Milletvekili Kamer Genç Ankara ve İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlarını kastederek *“iki belediye başkanı genel başkanlık yarışından çekilmelidir. Bunu partinin çıkarları doğrultusunda söylüyorum”* dedi.¹¹⁰

¹⁰⁷ Murat Karayalçın ile 3 Haziran 2009 tarihli görüşme.

¹⁰⁸ Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme; Dağıstanlı, aynı yer.

¹⁰⁹ **Günaydın**, 26 Ağustos 1993, s. 3.

¹¹⁰ **Aydınlık**, 10 Ağustos 1993, s. 5; Kamer Genç bunları söylerken dönemin Kültür Bakanı Fikri Sağlar ise neden Karayalçın'ı desteklediğini Derya Sazak'a anlatmıştır: *“sol söylem”* yerine *“eylem radikalizmi”* öneren Karayalçın'ın *“teknokrat”* kişiliği, enerjik ve atılımcı yönleridir. Sağlar, Karayalçın tercihlerinde bu özelliklerin etkili olduğunu belirterek: *“Biz on yılda yeterince politikacı yitirdik ama itiraf etmek gerekirse, iktidarı düşünerek teknokrat yanı ağır basan kadroları pek önemsemedik. Sol söyleme ağırlık verdiğimiz dönemler, hep muhalefetteydik. Bugün ise iktidar ortağıyız. Hala yapacaklarımız var. Murat Beyi bu nedenle destekliyor ve parti örgütümüzün de desteğiyle onun siyaset noksanlarını tamamlayacağımızı düşünüyorum. Çünkü önümüzdeki yerel seçimleri de planlayarak öncelikle iktidarda etkili olabilmeliyiz. Karayalçın'ı desteklememiz bu yüzden. Aydın Bey'in de mutlaka yetmekleri vardır ama bu aşamada icraatçı, eylemci bir genel başkan tercihi daha*

Kamer Genç gibi Aydın Güven Gürkan da Murat Karayalçın'ın aday olmasına karşıydı. Bunu Murat Karayalçın ile yapılan görüşmede Karayalçın şöyle belirtiyor: *“Aydın Bey'in de adaylığı gündemdeydi. Aramız çok iyiydi. Onu yemeğe davet edip yemekte bu konuyu görüştük. Aydın Bey bana: 'Aday olma. Çünkü sen çok başarılı bir belediye başkanıydın. SHP'ye Genel Başkan olursan sana yazık olur. Çünkü SHP'nin eğimi aşağıya doğru gidiyor. Yaşanan olaylar yüzünden İSKİ, Sivas gibi... Bunu durdurmanın yukarı çekmenin imkanı yok. Sen de yapamazsın ben de yapamam. Onun için aday olma. Senin belediyede devam etmeni isterim' dedi. 'Peki siz niye aday oluyorsunuz' diye sordum. 'Ben aday olmak zorundayım dedi. Çünkü beni milletvekilleri zorluyor. Ayrıca benim senin gibi ayrılacağım bir kurum yok. Ben zaten milletvekiliyim. Partinin içindeyim' dedi. Çok ilginçti. Aydın Hocanın söyledikleri şu açıdan doğrudu. Milletvekilleri bana oy vermediler. Gürkan'ı desteklediler. Seçimden sonra da Gürkan'ı grup başkanlığına seçtiler.”*¹¹¹

Murat Karayalçın, Aydın Güven Gürkan, Yüksel Çakmur ve Tolga Yarman'ın aday oldukları kurultayda, Karayalçın 559 delegenin oyunu alarak SHP Genel Başkanlığı'na seçildi.¹¹² SHP'de artık Murat Karayalçın dönemi başlıyordu. Karayalçın SHP'liler için umut idi. Çünkü parti içinde DYP ile koalisyonla başlayan çöküş, İSKİ olayı ile artmıştı ve büyüyerek devam ediyordu.¹¹³ Siyaset acemisi Karayalçın, rahat seçilmesinin heyecanıyla, en yakın rakibi Aydın Güven Gürkan ile ortak bir parti meclisi listesini ertesi gün kurultay delegesine sundu. Ve işte bu hareketi sonun başlangıcını ortaya koyarken, umut olan Karayalçın'ın ilerleyen günlerde ortaya çıkacak sıkıntılarını da başlatmış oldu.¹¹⁴ Çünkü Karayalçın, milletvekili olmadığı için grup başkanı olamıyordu. Bila'ya göre rakibi Aydın Güven

doğru. Çünkü partide bir atılıma ihtiyaç var. Murat Beyin bunu başaracağına inanıyoruz” dedi. Bkz. Milliyet, 10 Eylül 1993, s.12.

¹¹¹ Murat Karayalçın ile 3 Haziran 2009 tarihli görüşme.

¹¹² 19 Eylül'de Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Erdal İnönü, bu görevlerini Murat Karayalçın'a devretti. SHP'li bakanlıkların bazılarında değişiklik bekleniyordu. Ancak SHP böyle bir değişikliğe bakanlarına güven tazelemek amacıyla gitmedi. Bkz. Yalansız, a.g.e., s. 458; İnönü, Kurultay..., s. 445-464.

¹¹³ Hatta daha da önemlisi İnönü-Baykal yarışları partiyi bir kurultaylar partisi haline getirmiş, diğer partilerden birisi, SHP'li birini görse *“Kurultay ne zaman?”* diye sormaya başlamıştı. SHP, resmen Türk siyasi hayatının *“alaya alınan”* partisi haline gelmişti. Bkz. Dağistanlı, a.g.e., s.244.

¹¹⁴ Dağistanlı, aynı yer; Cezmi Kartay da Dağistanlı gibi düşünmektedir. Kartay anılarında şunları belirtmiştir: *“Bu ortamda medyanın ve delegelerin açık desteği ile Genel Başkanlığa gelen Karayalçın'dan beklenen tam bir düşünce beraberliği içinde ve kamuoyuna güven verecek yeni isimlerin de yer aldığı bir Parti Meclisi listesini bir gün sonra Kurultaya sunup onay alması gerekirken; rahat seçildiğini görüp rakibi Aydın Güven Gürkan ile o gece ortak liste yapma önerisi bana göre büyük hata oldu.”* Bkz. Kartay, a.g.e., s. 374.

Gürkan, “kaşla göz arasında” 54 milletvekiline sahip SHP grubunda grup başkanı seçildi. Karayalçın, ilk bunalımını yaşıyor, SHP’de iki başlı bir yönetim ortaya çıkıyordu.¹¹⁵ Parti Meclisine de şu isimler seçildi:¹¹⁶

Seyfi Oktay, Mümtaz Soysal, Ahmet İsvan, Fikri Sağlar, Halil Çulhaoğlu, Erzan Erzurumluoğlu, Cevdet Selvi, Mustafa Gazalcı, Mustafa Kul, Onay Alpago, Tevfik Çavdar, Mehmet Moğultay, Fehmi Işıklar, Mehmet Alp, Şadan Kaya, Bahattin Alagöz, Sinan Yerlikaya, Ethem Cankurtaran, Gülay Gün, Erdal Koyuncu, Ünal Ozan, Onur Kumbaracıbaşı, Mehmet Kahraman, Hilmi Yükselen, Güler İleri, Vamık Tekin, Kâzım Sönmez, Esin Bozoğlu, Nilgün Süer, Üstün Küsefoğlu, Osman Olcay, Ertöz Vahit Suiçmez, Gülay Bayrak, Mustafa Tilmisi, Asude Şenol, Abuzer Tanrıverdi, Selahattin Güleç, Cengiz Özyalçın, Demet Işık, Kenan Coşar, Ayla Kara, Mehmet Dönen, Nazmi Yüksel, Mehmet Gülcegün, Muzaffer Arıkan, Fahri Ertik, Rıza Yılmaz, Ender Karagül, Perihan Ergun, Sezer Şener Komşuoğlu.¹¹⁷

Murat Karayalçın, 13 Eylül 1993 günü Genel Başkanlığı Erdal İnönü’den devir alırken, yaptığı konuşmanın bir bölümünü şöyledir:

“Bugün partimiz önemli bir süreci tamamladı. Bu süreç siyasal yaşamda sizin çok güç bir kararı almanızla başladı. 6 Haziran tarihinde almış olduğunuz karar yalnızca partimiz için değil, Türkiye siyasi yaşamı için gerçekten çok önem taşımaktadır. Ben bunu siyasi yaşamımızın bir kilometre taşı olarak görüyorum. Sizin basın toplantısında kullanmış olduğunuz deyimlerle Türkiye’de parti genel başkanlıklarının değişimi batı demokrasilerinden farklı olarak ya vefat, ya cumhurbaşkanlığı ya da emeklilik gibi olgulara dayanıyor. Bu kararlar yeni bir süreç

¹¹⁵ Aslında Karayalçın bu durumun böyle olacağını önceden biliyordu. Ama buna engel olamamıştı. Konuyla ilgili Karayalçın’ın düşünceleri şöyleydi: “Kurultaydan SHP genel başkanlığına seçildikten sonra Erdal Bey’den iki talepte bulundum. Birincisi Erdal Bey’in Başbakan Yardımcılığına devam etmesiydi. O zaman belediye başkanları parti genel başkanı olabiliyorlardı. Ben 11 Eylül 1993’te genel başkan seçildim. 28 Mart 1994 tarihinde belediye seçimi yapılacaktı. O tarihe kadar hem belediye başkanlığına devam edip hem milletvekillerini tanıyayım örgütü tanıyayım diye düşündüm. Erdal Bey’den devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak hükümette kalmasını talep ettim. Bunu kabul etmedi. Diğer talebim de grup başkanı olması şeklindeydi. Ben milletvekili olmadığım için SHP grubunun başkanı olamıyordum. Grup başkanlığına bir milletvekilinin seçilmesi gerekiyordu. Ve milletvekillerinin de Aydın Beyi seçeceklerini duymuştum. Bunun bir olumsuzluk yaratacağını düşünüyordum. Sonuçta beraber yarıştığınız kişinin grup başkanvekili olması partide iki başlı bir durum yaratacaktı. Bundan endişe ediyordum doğrusu. Öyle olmaması içinde Erdal beyin benim milletvekili olana kadar grup başkanı olmasını istiyordum. Erdal Bey onu da kabul etmedi. Dolayısıyla ben hükümete girmek zorunda kaldım. Grup Başkanlığını da Gürkan seçildi.” Bkz. Murat Karayalçın ile 3 Haziran 2009 tarihli görüşme.

¹¹⁶ Bila, a.g.e., s. 397.

¹¹⁷ Bila, aynı yer.

başladı. Bir tür siyasi amortisman kavramını siyasi yaşamımıza getirdiniz. Bundan sonra parti genel başkanlıklarından 10 yıldan fazla kalanlara partililer 6 Haziran tarihini anımsatacaklardır. Gerçekten 6 Haziran'da almış olduğunuz kararlarla üç aylık bir süre içinde partililerimizin çok sağlıklı bir karar vermelerine olanak sağlayan bir ortam yarattınız. Bu işin partililerle ilgili yanı. Ben burada açıkça ifade edilmese bile bu üç aylık süre içinde genel başkan adaylarının antrene edilmesi gibi bir amacın da olduğunu düşünüyorum. Yalnızca yarışmadık. Genel başkan adayları olarak Türkiye'nin her yerinde partililerimizle bence daha sonraki yıllar için çok önem taşıyan bir çalışma ortamı içine girdik. Sizden pırıl pırıl tertemiz bir parti devralıyorum. Hiçbirimizin bundan en ufak bir kuşkusu yok. SHP'nin genel başkanı olarak size en içten şükranlarımı sunuyorum. Kurultayda söylemiştim izin verirsiniz burda da tekrar etmek istiyorum. Aslanlar çalışmalarını çok yoğun olarak sürdürecekler.” dedi.¹¹⁸

Murat Karayalçın'ın seçilmesiyle ilgili değerlendirmelerde bulunan Toktamış Ateş ise şunları ifade etmiştir: *“SHP Genel Başkanlığı'na seçilen Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Karayalçın, bundan bir süre öncesine kadar müthiş tepkimi çeken bir isimdi. Özellikle SHP Kocaeli İl Kongresinde yaptığını söyledikleri bir konuşmada vurguladığı noktaların, Turgut Özal'ın söylediklerinden bir farkı olmadığını görmüştüm (Ama doğrusu söz konusu konuşmayı dinlememiş, sadece bana aktarılanlar kadarını öğrenmiştim). Ayrıca kitle iletişim araçlarındaki 'körükörüne' Karayalçın desteği beni çok rahatsız etmekteydi. 'Neden?' diyordum. 'Bu gazeteler bu özel televizyonlar nedene Karayalçın'ı bu kadar destekliyor?' Ancak kurultay yaklaştıkça, Karayalçın'ın etrafında güzel insanların toplanmaya başladığını gördüm. Gürtuna gibi, Gürseler gibi isimleri etrafına toplayan Karayalçın, rahatsız edici sloganları da bırakmış gibiydi. Sadece üretmekten ve projeler den değil, refahın dağıtımından söz etmeye başlamıştı.”¹¹⁹*

¹¹⁸ Kartay, a.g.e., s. 375.

¹¹⁹ Toktamış Ateş, **Aslan Sosyal Demokratlar**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1995, s. 24; Mesut İzgili'ye göre, Karayalçın'ın SHP Genel Başkanlığına düşünülmesiyle, iki büyük yanlış yapıldı: Birincisi Murat Karayalçın'ın başarıyla yürüttüğü Başkent belediye başkanlığını bırakmasıydı. Oysa projelerine devam etmeliydi. İkincisi de SHP'nin Genel Başkanı olmaya yöneldiği zaman, artık Belediye Başkanı, bir seçim süreci yaşanmadığı için milletvekili de değildi. Bu durum, SHP Genel Başkanlığında başarısını engelleyen psikolojik bir ortam yarattı. Bkz. Mesut İzgili, **Sola Dönüş Yok mu? Tıkanan Demokrasi Tıkayan Siyaset ve Sol**, Karınca Yayınları, Ankara, 2008, s. 156.

4.2.3. Murat Karayalçın'ın Adıyaman Adaylığı

Solda gözler bütünleşme yerine, milletvekilliği ara seçimine çevrilmişti. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığından gelmesi nedeniyle milletvekili olmayan ve bu yüzden partisinin Meclis Grubuna bir türlü hâkim olamayan SHP lideri Murat Karayalçın için milletvekilliği şansı doğmuştu. Yalnız Karayalçın'ı düşündüren hangi bölgeden seçime gireceğiydi. Çünkü Karayalçın'ın belediye başkanlığı yaptığı Ankara'nın muhafazakâr ve milliyetçi tabana sahip Keçiören ilçesinde de seçim vardı. Kazanmaktan başka seçeneği bulunmayan Karayalçın, bu yüzden seçim çevresini titiz bir şekilde belirlemeliydi. Seçilememesi halinde, yapılacak Bütünleşme Kurultayı öncesi parti içinde de önemli sayılabilecek bir yara alacaktı.¹²⁰

Sonuçta Karayalçın, Keçiören yerine sosyal demokrat tabana sahip olan Adıyaman'ı tercih etti.¹²¹ Karayalçın, istemesine rağmen çekindiği için, başkentte yıllarca hizmet ettiği seçmenin karşısına çıkamıyordu. Atlamadan her hafta sonu Adıyaman'a kurmaylarıyla çıkartma yapıyordu.¹²²

SHP lideri ve Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın seçilmesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmıyordu. Adıyamanspor'a da 250 milyon lira yardımda bulundu. Karayalçın'ın, illerinden aday olmasını fırsat bilen Refah Partili Adıyaman Belediye Başkanı da makamında kendisini ziyaret eden SHP lideri ve Başbakan Yardımcısıyla habercilerin önünde pazarlığa girişiyordu. Refahlı Başkan, “*Adıyaman size bağırnı açtı. Siz de Adıyaman'a bütçenizi açın.*” diyordu. Ancak seçime oldukça iddialı hazırlanan SHP liderine Anayasa Mahkemesi'nin almış olduğu iptal kararı sürpriz olurken, bir ölçüde de sevindiriyordu. Çünkü sonuçta seçilememek de vardı.¹²³

¹²⁰ Dağıstanlı, a.g.e., s. 275.

¹²¹ Adıyaman adaylığı hakkında Karayalçın'ın kendisiyle yapılan görüşmede şunları söyledi: “*Adıyaman'dan ara seçimde seçilmemin başlangıç noktası Celal Kürkoğlunun bana bu öneriyi getirmesiydi. Rahmetli Kemal Tabak ölmüştü. O nedenle onun yerine bir seçim yapılması söz konusuydu. Her halde örgüt düşündü ve böyle bir karar aldı. Örgütün kararı mıydı yoksa Celal Bey'in düşüncesi miydi bilmiyorum. Başka yerlerden de böyle teklifler geldi ama Adıyaman'dan böyle bir teklif gelmesi beni çok etkiledi. Çünkü ben Rize kökenliyim, Karadenizliyim. Belki de ilk kez bir Karadenizlinin doğudan milletvekili seçilmesi söz konusuydu. 1994'ün ortasında Kürt sorununun çok yoğun olarak tartışıldığı o dönemde bana çok sıcak geldi. Arkadaşlarıma açtım arkadaşlarıma da çok sıcak geldi. Ve Adıyaman'dan aday oldum. Doğrusu bu günde son derece memnunum mutluyum. Böyle bir devşirme Adıyamanlı gibi olduk. Çok yakın bir ilişki, bir defa bir gönül bağı kurduk. Ancak Anayasa mahkemesi iptal etti. Eğer iptal edilmeseydi. Türkiye tarihinde bir ilk yaşanacaktı. Bir Karadenizli bir doğu ilimizden seçilecekti.” Bkz. Murat Karayalçın ile 3 Haziran 2009 tarihli görüşme.*

¹²² Dağıstanlı, aynı yer.

¹²³ Dağıstanlı, a.g.e., s. 276.

4.2.4. SHP-CHP Birleşmesi

CHP'nin kurulmasından bir süre sonra SHP'de önemli gelişmeler yaşanmıştı. İnönü kendi isteğiyle genel başkanlık koltuğunu boşaltmış ve yapılan ilk kurultayda Murat Karayalçın genel başkan olmuştu. Karayalçın'a karşı Gürkan'ı destekleyen önemli sayıda milletvekili CHP çatısı altına girmiş olan ancak beklediklerini bulamayan ve yine sayıları azımsanmayacak milletvekilleri ile birlikte birleşme konusunu görüşmeye başlamışlardı.¹²⁴

Bu anlamda 1993 yılı solda birleşme tartışmalarının yoğunlaştığı yıl olmuştur. CHP ve SHP saflarında birleşme daha sık dile getirilirken DSP, birleşmeye soğuk bakıyordu. Ecevit, SHP'yi çıkar çevreleriyle ilişkili olmakla, CHP'yi de hizipçilikli suçluyordu.¹²⁵ Ecevit, SHP ve CHP'nin “*Türk Milleti*” ifadesini kullanmaktan çekindiklerini söylüyor, “*Bunlarla aynı çatı altında olmam*” diyordu.¹²⁶ Birçok SHP'li CHP'lilerin partilerine katılmaları için ısrarlı görüş içinde idiler. CHP yönetimi de “*Onlar bize gelmeye mecburlar*” şeklinde düşünüyorlardı.¹²⁷ Kamuoyunun beklentisi ise, en kısa sürede birleşme ve bütünleşmeyi görmek idi. Bu konu basında hemen hemen her gün yer almakta idi.¹²⁸ Bu yayınların çok yoğunlaştığı 1993 Ekim ve Kasım ayları basın haberlerinden bir kısmı şöyledir:

1 Ekim 1993 tarihli Sabah gazetesinde Ertuğrul Günay, “*Özellikle İSKİ Skandalı sonrasında artık SHP kimliği ile toplum önüne çıkılamaz. SHP'nin bunca*

¹²⁴ Coşkun, a.g.e., s. 345.

¹²⁵ Oysa Altan Öymen bu konuda farklı düşünmektedir. “*Hem DSP hem de SHP bizimle (CHP) birleşmeye razıydılar. Ancak DSP, SHP ile birleşmek istemediğinden bizim de bu durumda bir tercih yapmamız gerekiyordu. Ya SHP'yi ya da DSP'yi tercih edecektik.*” Bkz. Altan Öymen İle 26 Mayıs 2009 tarihli yapılan görüşme.

¹²⁶ Bila, a.g.e., s.398.

¹²⁷ Kartay'a göre CHP, tüm sosyal demokrat partilerin, partilerine gelmesini istiyordu. Ona göre bu istek ve bekleyiş haklıydı. Eğer CHP kapatılmamış olsa idi. Ne SODEP kurulurdu, ne Halkçı Parti ve ne de DSP. O halde yuvaya dönüşü beklemek doğaldır. Bkz. Kartay, a.g.e., s. 397-398; Baykal ise birleşme tezini şu gerekçelere dayandırıyor. SHP kimliğinin artık ömrünü tamamladığını, iflas noktasına geldiğini söylüyor. O nedenle bütünleşme için CHP'nin ideal olduğunu söylüyor. Baykal yaptığı açıklamada: “*SHP artık iflas etmiştir. O nedenle birleşmenin herkese saygın gelen CHP çatısı altında yapılması daha uygundur*” diyor. CHP Genel Başkanı'nın yapacağı açıklama, iki gerekçeye dayanıyor. “*Şimdi önümüzde iki hedef duruyor. Türkiye'nin yeni bir sosyal demokrat kurumsal kimliğe ihtiyacı vardır. Ya var olan partilerden birinde birleşeceğiz, ya da yeni bir kurumsal kimlik oluşturacağız. Ama bu ikincisini yapmak çok güçtür. O nedenle yıpranmamış bir isim olan CHP çatısı altında birleşebiliriz.*” Bkz. Ertuğrul Özkök, “Politika”, **Hürriyet**, 9 Eylül 1993, s. 29.

¹²⁸ **Süle Bucak** İle 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

yıpranmışlığından sonra ancak CHP kimliği altında gidilebilir yerel seçimlere”¹²⁹ derken; 3 Ekim tarihli Cumhuriyet gazetesinde de Deniz Baykal “CHP’yi biz dayatmasak bile halk dayattıyor. Birlik kararı alınsın. CHP’yi birlikte ayaklandıralım.”¹³⁰ Sonraki gün Milliyet gazetesinde ise Murat Karayalçın “SHP PM solda birlik kararı aldı. Birleşme görüşmelerinde tek koşulumuz, ön koşulsuz yaklaşım.” diyordu.¹³¹

Ancak her iki partide de bir kesim vardı ki, ilerleyen dönemde partilerini terk edecek olan bu kişiler açıktan ya da gizliden birleşmeye karşı olduklarını dile getirmekten çekinmiyorlardı. Bu isimlerden birisi CHP Ankara Milletvekili Uluç Gürkan idi. Gürkan, SHP Parti Meclisinin kararına karşın 6 Ekimde, “Solda birleşme şart değil. Önerilerimiz var. CHP’nin varlığını korumak istiyoruz. CHP’nin cazibe merkezi olma özelliği var” diyerek “solda birleşmeye” tepki gösteriyordu.¹³²

SHP ve CHP’liler arasında gazete sütunları aracılığıyla birleşme için iletişim kurulmaya çalışılırken, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, “DSP, sosyal demokrat olarak değil, demokratik sol parti olarak nitelendirir kendisini. SHP’nin çıkar çevreleri ile ilişkileri sosyal demokratlıkla veya genel olarak solculukla bağdaşmayacak niteliktedir. Aramızda ahlaki değerler açısından da derin ayrılıklar vardır. CHP yöneticilerininin SHP’den ayrılmalarına ideolojik farklılıklardan çok, hizipçilikler, kişisel uyumsuzluklar etken olmuştur,” diyordu.¹³³

Birleşmeyi istemeyenlerden SHP’li Cevdet Selvi de, “Sayın Ecevit, manevi genel başkan olabilir,” derken, CHP’li İstemihan Talay, “Sayın Ecevit herkesin kabulüne, saygısına baştan sahip olarak bu işte yerini alacaktır,” diyerek tavırlarını

¹²⁹ **Sabah**, 1 Ekim 1993; Sonraki gün Cumhuriyet gazetesinde Ertuğrul Günay “Artık Sayın Baykal SHP’den, şizofrenik parti diye bahsetmeyecek. Ben de koltuğumu Karayalçın’a vermeye hazırım” diyen Günay, SHP liderine “Gel CHP’de genel sekreter ol” demişti. Bkz, **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1993; Ancak SHP’liler bu öneriyi açıkça ifade etmeseler de “hakaret” olarak algılıyorlardı. Bkz. Dağıstanlı, a.g.e., s.249.

¹³⁰ **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1993; Hatta Deniz Baykal bir konuşmasında SHP’lileri-özellikle SHP’li Bakanları- ağır bir dille itham edip “Kırmızı Plakalarınızı bırakmaya cesaret mi edemiyorsunuz” demiştir. Bkz. **Burhan Şenatalar** ile 27 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

¹³¹ **Milliyet**, 4 Ekim 1993; Aslında Karayalçın’ın birleşme ile ilgili düşüncesi şöyledir: “Ben birleşmenin bir tasarıma dayanmasını istiyordum. Evet, bir birleşme olacak ama kamuoyuna bir proje şeklinde sunulabilmeliydi. Yeni bir örgüt yapısı ortaya konulmalıydı. Yeni bir sol program hazırlanabilmeliydi. Bunlar yapılmadan birleşmenin kamuoyu üzerinde yeterince ikna edici olmayacağından kaygı duyuyordum. Onun için mekanik bir birleşme değil ideolojik temellere dayalı bir birleşme düşünüyordum. Bunu da seslendiriyordum.” Bkz. Murat Karayalçın ile 3 Haziran 2009 tarihli yapılan görüşme.

¹³² **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1993.

¹³³ **Milliyet**, 9 Ekim 1993; Dağıstanlı, a.g.e., s. 250.

ortaya koyuyorlardı.¹³⁴ Zaten Cevdet Selvi ile İstemihan Talay, SHP-CHP birleşmesinin olacağını anlayınca DSP'de buluşacaklardı. Ancak Baykal, CHP'yi yeniden siyasal yaşama kazandırırken birlikte yola çıktığı arkadaşlarının tepkilerine aldırmaz etmiyor ve “*Anlaşarak olmazsa çatışarak olacak,*” diyerek kararlılığını sergiliyordu.¹³⁵ Bu arada, solda birlik kararını ilk alan partinin genel başkanı olan Murat Karayalçın, 10 Ekim günü, “*Üç partiden birisi olmazsa bunun adı solda birlik olmaz. Sosyaldemokrat harekette birlik olur.*”¹³⁶ diyordu. Aynı gün toplanan sosyaldemokrat belediye başkanları da bölünmüşlüğe seyirci kalamayacaklarını ve samimiyetsiz her türlü oluşumun karşısında olacaklarını açıklayacaklardı. Belediye başkanları, birleşmenin olmaması halinde partilerinden istifa edecekleri tehdidinde bile bulunacaklardı.¹³⁷

Karayalçın'ın, CHP ile temasların süreceğini açıklamakla yetindiği günlerde Deniz Baykal bir adım daha yol alıyordu: “*Bu işten kaçanın yakası bırakılmamalı.*”¹³⁸ Baykal'ın hamlelerine karşılık vermek zorunda kalan SHP yönetimi, ilk ciddi önerisini yapıyordu: “*CHP, SHP'ye katılsın, SHP de adını CHP olarak değiştirsin.*”¹³⁹ Bu öneri CHP yeniden açılırken SHP'nin o zamanki genel başkanı Erdal İnönü tarafından yapılmıştı zaten ve kabul görmemişti. SHP yönetimi, 1985 yılındaki Halkçı Parti-SODEP birleşmesini örnek alıyordu. Bu birleşmede Halkçı Parti SHP adını almış, SODEP de SHP'ye katılmamıştı.¹⁴⁰

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, bu öneriye, “*Sorun ismin şuraya ya da buraya verilmesi değildir. Sizin öneriniz CHP'nin kapatılması demektir. Bunu Kenan Evren yaptı. Ama halkımız, 12 Eylülün kapattığı CHP'yi açtı,*” diyor ve daha da sertleşerek partisinin yoluna tek başına devam edeceği tehdidini dile getiriyordu.¹⁴¹ Baykal, bir yandan böyle sert çıkışlar yaparken, diğer yandan da SHP lideri Murat Karayalçın'la aynı odaya kapatılmaktan bahsediyordu. Karayalçın'la aynı dili

¹³⁴ **Sabah**, 9 Ekim 1993.

¹³⁵ **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1993.

¹³⁶ **Cumhuriyet**, aynı yer.

¹³⁷ Dağistanlı, a.g.e., s. 251.

¹³⁸ **Hürriyet**, 14 Ekim 1993.

¹³⁹ **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1993.

¹⁴⁰ Dağistanlı, aynı yer; Altan Öymen ile 26 Mayıs 2009 tarihli yapılan görüşme.

¹⁴¹ **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1993.

konuştuklarını belirten Baykal, bu görüşme sırasında Karayalçın'ı ikna edeceğinin altını çiziyordu. SHP Merkez Yürütme Kurulu, 21 Ekim tarihinde toplandı.¹⁴²

SHP ve CHP' ise birleşmeye doğru adımlar atmaya başlamışlardı. SHP, birleşmenin CHP çatısı altında olmasını kabul etti. Ancak, parti meclisinin yüzde 70'inin SHP, yüzde 30'unun CHP'lilerden oluşmasını istedi. Baykal ise eşit temsilde ısrarlıydı. SHP'li Aydın Güven Gürkan ve Ercan Karakaş da, Baykal gibi düşündüklerini açıkladılar.¹⁴³

Birleşme girişimleri askıdayken 26 Mart 1994 yerel seçimleri geldi. SHP İstanbul'daki İSKİ yüzünden yıpranmıştı. Nurettin Sözen'in yerine Zülfü Livaneli aday gösterildi. CHP'nin İstanbul adayıysa Ertuğrul Günay'dı. Ankara'da SHP'nin adayı Korel Göymen, CHP'nin adayı Ali Dinçer'di.¹⁴⁴ İki büyük kentte solu sürpriz bekliyordu. Ne SHP ne CHP kazanabildi. Refah Partisi (RP) İstanbul'da Recep Tayyip Erdoğan'la, Ankara'da Melih Gökçek'le Büyükşehir belediye başkanlıklarını kazanmışlardı. İstanbul'da ANAP'ın güçlü adayı İlhan Kesici de kaybedenler arasındaydı. Yerel seçimler sol için tam bir hezimetti. Beş yıl önce yerel seçimlerde birinci parti olan, şimdi dördüncü sıradaydı. Başarısız yerel yönetimler, seçmenin güvenini sarsmıştı.¹⁴⁵ Yeniden açılan CHP de hiçbir varlık gösterememişti. Sağ güçlendikçe sol düşüş eğilimi gösteriyordu.¹⁴⁶

¹⁴² Dağıstanlı, aynı yer.

¹⁴³ Bila, aynı yer.

¹⁴⁴ Bila, aynı yer.

¹⁴⁵ Bila, aynı yer.

¹⁴⁶ Bu konuda Emre Kongar'ın yorumu dikkat çekicidir. Kongar'a göre; 1994 yerel seçimlerine SHP ve CHP iki ayrı parti olarak girmiş, SHP yüzde 13,6, CHP de yüzde 4,6 oy almıştır. Bu seçimlerde Baykal'ın CHP'si, Ankara'da otuzbin dolayında oy alarak dörtyüzbine yaklaşan sayılarda dolaşan bir yarışta, SHP adayı Korel Göymen'in bir kaç bin oy ile, Refah'lı Melih Gökçek'e karşı seçimi kaybetmesine yol açmıştır. Bkz. Emre Kongar, "Deniz Baykal", <http://www.kongar.org/aydinlanma/2000/aydin222.php>, (Son Erişim: 09.06.2009).

Tablo 15: 1994 Yerel Seçim Sonuçları

Parti	Belediye Başkanı(%)	Belediye Meclisi(%)	İl Genel Meclisi
DYP	18.9	18.9	21.4
ANAP	22.9	23.0	21.1
RP	19.2	19.1	19.1
SHP	16.7	16.7	13.5
DSP	8.3	7.9	8.8
MHP	7.6	7.5	8.0
CHP	4.3	4.4	4.6
BBP	1.1	1.0	1.3
DP	0.3	0.3	0.5
MP	0.2	0.2	0.5
YDP	0.2	0.2	0.4
SBP	0.1	0.1	0.3
İP	0.2	0.2	0.3
Bağımsız	0.1	0.8	0.3

Kaynak: Erol Tuncer, Seçim 2004'ten alınan verilerle oluşturulmuştur.¹⁴⁷

Tablo 15'ten de anlaşılacağı gibi, SHP de bu seçimlerden umduğunu bulamadı. SHP, önceki seçimlerde %21 oranında oy almışken, bu seçimlerde, il genel meclisi seçim sonuçlarına göre, ancak %13,5 oranında oy alabildi. DYP, 1991 genel seçimlerindeki başarısını koruyamamıştır. 1991 Genel Seçimlerinde %27 oranında oy almış olan DYP, 1994 yerel seçimlerinde il genel meclisi sonuçlarına göre %21 oranında oy alabildi. Yine ANAP da bu seçimlerde oy oranını %24'ten %21'e düşürdü.¹⁴⁸ Seçimin asıl galibi Refah Partisi oldu. 1991 genel seçimlerinde MÇP ve İDP ile seçim birlikteliği yapmasına rağmen RP, ancak %16,8 oranında oy almışken, bu seçimlerde oy oranını %19,1'e yükseltti.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Erol Tuncer-Coşkun Kasapbaş, **Seçim 2004, 28 Mart 2004 İl Genel Meclisi ve Belediye Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, Tesav Yayınları, Ankara, 2004, s.307; http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1984.php, (Son Erişim:05.07.2009).

¹⁴⁸ Altan, a.g.m, s. 184-185.

¹⁴⁹ Bu seçimler göstermiştir ki, partiler iktidardayken önemli oranda yıpranmaktadır. Özellikle Türkiye gibi temel sorunlarını henüz çözememiş ülkelerde halk sürekli iktidar arayışlarına girmekte, bu da bize partilerin seçmen tabanlarının çok kaygan olduğu sonucunu vermektedir. Partilerin İktidarda kalma süreleri uzadıkça yıpranmaları da fazla olmaktadır. Biri sağ yelpazede, diğeri sol yelpazede iki partinin bir araya gelerek koalisyon hükümeti kurmuş olmaları, iki partinin de önemli sayılabilecek oranda oy kaybetmelerine neden oldu. Bu da bize Türkiye'de koalisyon kültürünün henüz oluşmamış olduğunu göstermektedir. Bkz. Altan aynı yer.

Murat Karayalçın 27 Mayıs 1994 tarihli basın toplantısında sonucu şöyle yorumluyor: *“Sosyal demokratlar solda birliğin 27 Marttan önce sağlanamamasının getirmiş olduğu sıkıntıları yoğun bir biçimde tartışmaktadır. Damdan düşmeden de, damdan düşmenin nasıl bir şey olacağının bilinmesi gerektiğini söyledik, olmadı. Hep birlikte damdan düştük. Yine inatla bir kez daha damdan düşelim demenin anlamı ne? DSP ve CHP yöneticilerinin direktmelerini sol tabana yapılan büyük haksızlık olarak görüyorum. Sonuç olarak bu yaklaşım ‘ben kazanamıyorsam, öteki sol parti de kazanmasın, sonuç ne olursa benden sonrası tufan demektir.’”* diyor.¹⁵⁰

SHP ve CHP'nin 27 Mart Yerel Yönetim Seçimleri öncesi birleşme ve bütünleşme için çatıda sürdürdükleri çatışma ve çekişme sonucu 27 Mart 1994 gecesi ikisinin de damdan düşmesi ile sonuçlandı. Bu sonucun bir yararı oldu. Artık birleşme yeniden tek gündem oldu.¹⁵¹

Daha seçimin şoku atlatılamamıştı ki, 5 Nisan Kararları geldi. DYP-SHP koalisyon hükümeti, 24 Ocak 1980 kararlarını hatırlatan bir acı reçeteyi yürürlüğe koydu. Yeni ekonomik paket, halktan yine kemer sıkmasını istiyordu. Yeni vergiler koyuyor, tarımın desteklenmesine son veriyor, şok zamlar getiriyordu. 5 Nisan Kararları ekonomiye bir bomba gibi düştü. Eleştirin çoğu da, 5 Nisan Paketine imza atan sol parti SHP'ye ve onun Genel Başkanı Karayalçın'a yöneliyordu.¹⁵²

Yerel seçimler ve 5 Nisan şokunu atlatan Karayalçın, partide ve hükümette değişikliğe girişti. Önce, Grup Başkanı Aydın Güven Gürkan'ın istifasını sağladı. Sonra SHP'li bakanları değiştirdi. Önay Alpago, Salih Sümer, Azimet Köylüoğlu, Mümtaz Soysal, Mustafa Yılmaz, Nihat Matkap, Mehmet Dönen, Timurçin Savaş, Halil Çulhaoğlu, Fikri Sağlar, Karayalçın dönemi koalisyon hükümetinin SHP'li bakanları oldular.¹⁵³

Yeni bakanların atanması da sonrası da biraz sancılı olmuştu. Genel başkan seçildikten sonra uzun süre bakanları değiştiremeyen Karayalçın, *“Gruptaki arkadaşları yeterince tanıdıktan sonra değişiklik yapacağını”* söylüyordu. Kararını verdikten sonra Hikmet Çetin'in direnişiyle karşılaşmış, istifada geciken Çetin'i

¹⁵⁰ Kartay, a.g.e., s. 404.

¹⁵¹ Kartay, a.g.e., s. 405.

¹⁵² Bila, a.g.e., s. 399.

¹⁵³ Bila, a.g.e., s. 399.

Paris'te bulunduğu sırada görevden almıştı. SHP'nin yeni bakanları da yerlerinde fazla duramadılar. Bir süre sonra Mustafa Yılmaz ve Fikri Sağlar istifa etti. Yerlerine Halil Çulhaoğlu ve Şahin Ulusoy getirildi.

Hikmet Çetin'in yerine Dışişleri Bakanı olan Mümtaz Soysal ise, Başbakan Tansu Çiller'le anlaşamayarak görevinden ayrıldı. Karayalçın bir süre Soysal'a vekâlet etti, sonra başbakan yardımcılığının yanı sıra dışişleri bakanlığına da asaleten atandı. Karayalçın için sıra birleşmeye gelmişti. SHP ve DSP gruplarında, “*milletvekili girişimi*” olarak tanımlanan bir grup milletvekili, birleşme çabalarını ciddi boyutlara taşıyordu.¹⁵⁴ SHP ile birleşmeye karşı çıkan ve DSP'yle birleşmeyi savunan CHP Genel Sekreteri Ertuğrul Günay, partisinden istifa etti. DSP'ye geçti.¹⁵⁵

Sonunda iki partiden beşer kişinin oluşturduğu on kişilik komisyon tarafından “*bütünleşme ön protokolü*” imzalandı. Tarih 30 Eylül 1994'tü. Komisyonunda, Mustafa Timisi, Onur Kumbaracıbaşı, Fehmi Işıklar, Ercan Karakaş, İsmail Cem, Adnan Keskin, Fuat Çay, Ali Topuz, Ertöz Vahit Suiçmez ve Hasan Fehmi Güneş vardı. SHP-CHP birleşme protokolü, 6 Kasım 1994 günü SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın ve CHP Genel Başkanı Deniz Baykal tarafından imzalandı, iki partinin birleşme ön kurultayları ayrı ayrı yapıldı ve protokol onaylandı. Kamuoyuna açıklanan protokol, şu ilkeleri ön plana çıkarıyordu: “*Bireyin özgürlüğü, toplum yararı, emeğin üstünlüğü, eşitlik ve dayanışma içinde gelişme, farklı kültür ve kimliklerin korunması ve geliştirilmesi, Kürt sorununun ülke bütünlüğü ve çoğulcu demokrasi içinde çözülmesi.*”¹⁵⁶

Bütünleşme kurultayı, 28 Ocak 1995'te toplanacaktı. Ancak büyük sorunlar henüz çözülmemişti. Bunlardan biri “*birleşmenin çatısı ve genel başkanın kim olacağı*” idi. Birleşmiş partinin başına Erdal İnönü'nün geçmesini isteyenler de vardı,

¹⁵⁴ Karayalçın'ın konuyla ilgili düşünceleri şöyledir: “*Bu anlamda çok sayıda arkadaşımızın yanlış yaptığını düşünüyorum. Çok sayıda milletvekili, siyasetçi ve örgüt yöneticisinden kimileri benden kurtulmak için kimileri kendilerine daha iyi olduğunu sandıkları geleceği hazırlamak için çok büyük yanlışlıklarına tanık oldum. 24 Aralık 1994 tarihli SHP Olağanüstü Kurultayında ben SHP'lilere ‘Arkadaşlar bugün birleşme kararı alalım ama birleşmeyi aceleye getirmeyelim. Birleşmeyi yeni bir tasarıma oturtalım.’ diye bir çağrıda bulunmuştum. Gürkan, Ercan karakaş, Mehmet Kerimoğlu benden sonra kürsüye çıktılar. Dediler ki ‘Karayalçın bu işi savaştırıyor hemen şimdi birleşmeliyiz.’ CHP'lilerin değil ama SHP'lilerin çok acelesi vardı. Bir an önce birleşilsin diye çok sayıda SHP'li çaba içindeydi.*” Bkz. Murat Karayalçın ile 3 Haziran 2009 tarihli yapılan görüşme; Şule Bucak ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

¹⁵⁵ Ancak Günay, DSP'de umduğunu bulamayacak ve Nisan 1999 seçimlerinden sonra tekrar CHP'ye yazılacaktır. Bkz. Bila, a.g.e., s. 400.

¹⁵⁶ Bila, aynı yer. Ayrıntılı metin için Kartay, a.g.e., s. 405-407.

Ecevit'in genel başkan olmasını isteyenler de.¹⁵⁷ Aslında kavganın Karayalçın ile Baykal arasında olduğu açıktı. Karayalçın, birleşmenin CHP çatısı altında, ancak kendi genel başkanlığında olmasını önerdi, Baykal kabul etmedi.

28 Ocak günü Atatürk Spor Salonu iki partinin bayraklarıyla süslenmişti. “*Bütünleşme kurultayı*” yazan pankart hemen göze çarpıyordu. Kırmızı beyaz balonlar salonu bayram yerine çevirmişti. Ancak, birleşecek taraflardan biri ortada görünmüyordu. CHP'liler oradaydı. SHP'liler yoktu. Karayalçın, bu şekilde birleşmenin sağlıklı olmayacağını söyleyerek, kurultaya gelmemişti. Gözler, 18 Şubat tarihine çevrildi.

Kamuoyunun gözleri önünde yaşanan olaya rağmen birleşme süreci kesilmedi. Hemen buluşan Karayalçın ve Baykal, üçüncü bir genel başkan adayı üzerinde anlaşılabilir: Hikmet Çetin. Ancak çatı sorunu henüz çözülmemişti. Karayalçın bu kez bütünleşmenin SHP'de olmasını, Baykal'sa CHP'de olmasını istiyordu. Erdal İnönü beklenmedik bir açıklama yaptı ve birleşmenin CHP çatısı altında olmasını istedi. İnönü, “*SHP, CHP'nin devamıdır*” diyordu. İnönü'nün çıkışı, çatının kaderini belirlemişti. 8 Şubat 1995 günü geldiğinde sonuç aşağı yukarı belliydi. 1003 delege birleşmenin CHP'de olması yönünde oy kullandı. 635 delege de SHP dedi. Hikmet Çetin genel başkan seçildi. Çetin, CHP'nin 5. genel başkanı oldu.

Gece yarısı toplanan SHP Kurultayı, Karayalçın'ın duygulu konuşmasının ardından 121'e karşı 508 oyla kendini feshetti ve CHP'ye katılma kararı aldı. 12 Eylül'den sonra bin bir güçlkle kurulup siyasete giren SHP 12 yıl sonra tarihe karışmıştı.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Bila, a.g.e., s.400.

¹⁵⁸ Bila, a.g.e., s.401; Hasan Önkas, **1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Demokrasi: CHP Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, Muğla, 2006, s.89 ; Karayalçın birleşme sürecini kısaca şöyle özetlemektedir: “*Ben SHP genel başkanlığına aday olduğum tarihte de solun birleşmesi için solun birlikteliği için çaba harcayacağımı söylemiştim. Sol güçlerin bir araya gelmeleri benim o günden beri en temel düşüncelerimden biri olmuştur. Önce sol partilerin birleşmesi diye düşünmüştüm ben bunu ama birleşmeden istediğimiz sonuçları alamadığımızı gördüm. Daha sonra da İtalyan modelini öne çıkarttım. Sol partilerin ittifakını, birlikteliğini savunmaya başladım. Önce birleşme dedim, 1996’dan sonra da birlikteliği savundum. DSP birleşmeye hiç yanaşmadı. Bülent Bey her görüşmemizde bu kapıyı kapatıyordu. CHP ile birleşmemiz gündemdeydi. Başlangıçtan itibaren bir deneme ortaya konmuştu. İkinci deneme 94 seçimlerinden sonra gündeme geldi. Ve birleşmenin sağlanması için birinin fedakârlık yapması gerekiyordu. Maalesef o fedakârlığı yapması gereken kişi de bendim. Dışişleri Bakanydım. Başbakan yardımcısıydım. Bunları bırakmam gerekiyordu. Galiba Türkiye siyasi tarihinde ilk kez oldu. Solun birleşmesi için SHP Genel Başkanlığını, Dışişleri Bakanlığını ve Başbakan Yardımcılığını bıraktım. Aslında birleşmeden yanaydım ama birleşmenin böyle olmaması*

Karayalçın'ın birleşme ile ilgili değerlendirmesi şöyledir: *“Birleşmeyi çok aceleye getirdiler çok yanlış oldu. Aslında 1994 Eylül-Ekimi'nden itibaren zaten bu bir danışıklı dövüş şeklinde sürdürülüyordu. SHP yöneticilerinde adeta denetimsiz bir birleşme şehveti ortaya çıkmıştı. Kontrol etmek çok güçtü. Arkadaşların CHP ile yaptıkları müzakerede SHP için önem taşıyan konuları gündeme taşımadıklarını öğrenmiştim. Aslında mesele sağduyulu düzenlemelerin yapılmasıydı. Solun kazanması için yeniden iktidar seçeneği haline gelebilmesi için sağduyulu rasyonel bir çalışmanın yapılması gerekiyordu. Onun içinde yeni, bir sol programın hazırlanması gerekiyordu. Biz de onu tamamladıktan sonra halkın karşısına çıkıp ‘Ey halkım yeni bir programla ve yeni bir yapıyla geliyoruz!’ demeliydik. Bu daha sonra ‘Madem birleşecektiniz niye ayrıldınız?’ sorularını da cevaplayacaktı. Halka yeni bir siyasi modeli de sunabilirdi. Olmadı. Oysa iki partinin genel başkanları olarak Baykal ve ben, ‘böyle bir çalışma yapıyoruz’ diye halkın karşısına çıkabilirdik.” dedi.¹⁵⁹*

Birleşmenin ne getirip götürdüğü konusunda ise Karayalçın şunları söylemiştir: *“Nitekim 24 Aralık 1995 tarihinde seçim yapıldı. Birleşmiş CHP o seçime girdi. Birleşmeden önceki oyların toplamı yarı yarıya düşmüştü. Her zaman bir artı bir, iki etmeyebiliyor. Bir artı bir bir oldu. Ciddi bir gerileme, yarı yarıya düşüş söz konusu.” dedi.¹⁶⁰ Bu konuda CHP’de Adıyaman milletvekilliği yapmış olan Celal Topkan da Karayalçın ile aynı düşüncededir. Topkan birleşme için *“‘Türk siyasal yaşamında parti birleşimlerinde birleşilen partinin oyları artar’ kuralının Türk siyasal yaşamında karşılığı yoktur. Çünkü Türk halkı oy verirken partileri tanıyarak veriyor. Yani birleşilen partiler daha önce halkın tanıdığı partilerdir. Kadrosu, yönetenleri, siyaset yapma anlayışı aynı olan partilere halk niye oy versin. ‘Türkiye’de partiler birleşerek büyür’ ifadesinin bir örneği yoktur. Aksine birleşen partilerin oylarının düştüğü örnekleri fazlasıyla vardır. Bu yalnız sol için böyle değildir. Sağ içinde durum böyledir” dedi.¹⁶¹**

gerektiği inancındaydım. Yani bu birleşme benim istediğim türden bir birleşme olmadı.” Bkz. Murat Karayalçın ile 3 Haziran 2009 tarihli yapılan görüşme.

¹⁵⁹ Murat Karayalçın ile 3 Haziran 2009 tarihli yapılan görüşme.

¹⁶⁰ Murat Karayalçın ile 3 Haziran 2009 tarihli yapılan görüşme; Şule Bucak ile 3 Haziran 2009 tarihli yapılan görüşme.

¹⁶¹ Celal Topkan ile 4 Haziran 2009 tarihli görüşme.

SHP'nin 1987'den 1991'e kadarki seçim kampanyalarını düzenleyen eski YÖK üyesi Prof. Dr. Burhan Şenatalar da birleşme sonrasını değerlendirirken *“Birleşmeden sonra bir kaynaşma olmadı. İki partinin birleşmesiyle birlikte oyların artması için ilave bir şey eklenmesi lazım. Eğer bir artı bir ilave bir şey üretmeyip çatışma üretiyorsa iki etmesi olanaksızlaşıyor. Partide çok fazla iç çatışma yaşandı. Bu çatışmanın tarafları da daha çok fikir temelinde ortaya çıkmış olan çatışmalar değildi. Yani SHP'deki gruplar arasında kurultaylardan gelen bir anti Baykalcılık kuvvetiydi. Deniz Baykal'ı destekleyen gruplar arasında ise Baykalcılık kuvvetiydi. Bu iki grubun temel politikalarla ilgili düşünceleri çok farklı değildi. Sadece tarafsız olarak bir farklılık vardı. Bu da Partide negatif enerji üretti. Yani birincisi partide birleşme oldu ama kaynaşma olmadı. İkinci olarak kaynaşma olmadığı gibi sürekli bir çatışma oldu. İnsanlar hep o çatışmalara göre pozisyon almaya çalıştılar. Hatta Deniz Baykal birleşme sürecindeki bir konuşmasında SHP'lileri- özellikle SHP'li Bakanları- ağır bir dille itham edip ‘Kırmızı Plakalarınızı bırakmaya cesaret mi edemiyorsunuz’ demiştir. Bütün bunlarda birleşmeden sonra kaynaşmanın önüne geçmiştir. Bu da bir artı birin iki etmesini engellemiştir”* dedi.¹⁶²

Erol Tuncer de *“Birleşme çok mekanik bir düzeyde gerçekleşti. Yani biz hep şunu savunduk: ‘Birleşme değil bütünleşme olmalı.’ Mekanik birleşmeler de iki partiyi yan yana getirdiğinde bir artı bir etmiyor. Bir program etrafında ortak bir amaç için birleşebilirsiniz işte o zaman birleşme olur. Kamuoyunun baskısıyla zorunlu bir birleşme olduğu için gönülsüz bir birleşmeydi. Bu da birleşmenin bütünleşmemesi sorununu doğurdu.”* dedi.¹⁶³

4.2.5. Çatı Niçin CHP

SHP-CHP birleşmesi gündeme gelmiş, bu konuda çalışmalar yapılmış ve genel başkan sorunu halledildikten sonra sıra çatı sorununa gelmişti. Bu sorunun çözümü için randevu, uzlaşılan isim Hikmet Çetin'in genel başkan seçileceği 18 Şubat 1995 tarihinde yapılacak Birleşme Kurultayına verildi.

¹⁶² Burhan Şenatalar ile 27 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

¹⁶³ Erol Tuncer ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

18 Şubat kurultayına adım adım yaklaşılırken çatı tartışması bütün hızıyla sürmekteydi. SHP yönetimi, partilerinin hem oy hem de örgütlenme bakımından büyük parti olduğunu belirterek, birleşilecek partinin SHP olması gerektiği üzerinde duruyordu. CHP'liler ise partilerinin tarihsel misyonunu anımsatıyor ve Atatürk'ün kurduğu partiyi 12 Eylül'ün kapattığını, bu kez de sosyal demokratların kapatmamasını istiyorlardı.¹⁶⁴ Tartışma sürerken Erdal İnönü Birleşmenin CHP çatısı altında olmasını istemiş ve yaptığı yazılı açıklamada şunları ifade etmiştir:

“Biz SHP olarak her zaman CHP'nin devamı olduğumuzu ifade ettik. Aramıza birçok yeni katılan oldu. Biz hep; 'CHP kapanmış olmasaydı, bugünkü koşullarda ne yapardı, onu yapıyoruz' dedik. CHP'nin engin tarihinin bütününe eşsiz dorukları ve kaçınılmaz sıkıntılarıyla sahip çıktık. 18 Şubat toplantısında CHP adını almaya karar vermemiz ve sonra CHP'ye katılmamız, yıllardır süren uğraşımızın başarıya ulaştığını gösteren bir hareket olacaktır.”¹⁶⁵ “Parti adları konusundaki 12 Eylül yasağını kaldırdığımız zaman yapılması gereken davranış şimdi gerçekleşecektir. O zaman SHP'lilerin küçük bir bölümü CHP adını almışlardı. Kuşkusuz bu yetersizdi. Şimdi SHP'nin büyük bölümü de CHP adını alacaktır. Herkes bir araya gelince parti içi çekişmeler yeniden başlayacak mıdır, onu bilemem. Fakat şunu bilirim ki, geçmişte CHP'nin ve SHP'nin büyük başarıları, parti içi çekişmelere rağmen gerçekleşmiştir. Bundan sonra da böyle başarılar varabilmek, parti içinde biraraya gelen bütün iyi niyetli insanların ortak amacı olmalıdır. Hiçbir parti içi sorunun çözümü, partili bilincinin kavrayamayacağı kadar karmaşık ve partinin erişemeyeceği kadar sarp değildir.”¹⁶⁶

“1983 yılında beni siyasete çağırınlar arasında Sayın Hikmet Çetin'in de bulunduğunu bugün memnulukla hatırlıyorum. Geçen yıl kurultayımızın seçtiği Genel Başkan Sayın Karayalçın'a, on yıla yakın bende bulunmuş emaneti mutlulukla devretmiştim. 18 Şubatta hep birlikte bu emaneti Sayın Çetin'e verirken, görevini sonuna kadar yapmış bir insanın vicdan huzurunu da duyacağım.”¹⁶⁷

¹⁶⁴ O dönemde Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel, genel başkanı belirleyen sosyal demokratlara yol gösteriyordu: “Birleşme SHP'de olmalı.” Bkz. Dağistanlı, a.g.e., s. 283.

¹⁶⁵ Dağistanlı, a.g.e., s. 285.

¹⁶⁶ Erdal İnönü, **Anılar ve Düşünceler 1**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2007, s. 265.

¹⁶⁷ Dağistanlı, a.g.e., s.286; İnönü daha sonra birleşmenin neden CHP'de olması gerektiğini şöyle açıklıyor: “Benim gözümde CHP'nin tekrar açılmasının ve kendi adıyla büyük bir parti olarak siyasal yaşamımızdaki yerini devam ettirmesinin, kişisel ya da parti çıkarları dışında, önemli bir yararı vardı. Ben CHP gibi, yetmiş küsur yıl önce kurulmuş bir partinin Türkiye'de bugün yaşamakta olmasını

Açıklama SHP'liler üzerinde şaşkınlık ve üzüntü yaratırken, CHP'lilerde sevinç etkisi yaptı. SHP'liler şaşkınlıkla, “*Bu açıklama Sayın İnönü'nün kişisel görüşleridir. Kurultay delegeleri üzerinde etki yapmaz,*” değerlendirmesinde bulunuyorlardı. İnönü'nün açıklaması en çok da CHP lideri Deniz Baykal'ı sevindirmişti. Baykal, İnönü'nün açıklamasını takdir uyandıran bir yaklaşım olarak nitelerken, İnönü açıklama yapma gereği duymasını, birleşmenin gerçekleşmesini istemesine bağlıyordu.¹⁶⁸ Sonuçta, delegelerin büyük çoğunluğu SHP Genel Merkezi'nin sözünü dinlemediler ve CHP'nin tüzel kişiliğinde bütünleşme doğrultusunda oy verdiler.

Karayağın böyle bir açıklama beklemiyordu. “*Ben yaşam boyunca Erdal Bey'den ilgi ve sevgi gördüm. Fakat kırıldığım bir şey vardır. O da bu konudur. Birleşme CHP çatısı altında olmalıdır deyince doğrusu kırıldım. Bir de SHP'de birçok arkadaş o doğrultuda sözler almışlardı. Ben CHP çatısı altında birleşmesine karşıydım. Birleşmenin SHP çatısı altında olması gerektiği görüşünü savunuyordum. Ama sonuçta birleşme SHP'de bu kurultay kararıyla gerçekleşti. Daha sonra da partisini kendi elleriyle kapatan genel başkan diye yazılar yazılabildi.*”¹⁶⁹

Altan Öymen de İnönü gibi CHP adının çatı olmasını istiyordu. Öymen konuyla ilgili şunları söylemiştir: “*CHP Atatürk'ün kurduğu partiydi. 12 Eylül'den sonra kurulan HP, SODEP, SHP ve DSP gibi partilerin hepsi CHP'nin içinden geliyorlardı. CHP'nin devamıydı. Bu yüzden CHP adı çatı olursa bu partilerin hepsinin CHP adı altında birleşebilme ihtimali olurdu. SHP ve DSP bir türlü birleşememişlerdi. Ama bu iki partinin CHP adı altında birleşme ihtimali vardı.*”¹⁷⁰ derken Murat Karayağın kısmen Öymen'in dediklerine katılsa da ondan biraz farklı düşünüyordu. Karayağın: “*Çatının CHP olmasında SHP'nin yıllardır DSP ile birleşmemesinin belki de bunların CHP çatısı altında birleşebilmesi düşüncesinin olduğunu sanmıyorum. Bir kere CHP'ye çok büyük bir haksızlık yapıldı. Türkiye'yi kuran Atatürk'ün partisine bu yapılmamalıydı. CHP bu yüzden çok önemliydi.*”¹⁷¹

demokrasimiz için bir güvence olarak görüyordum. En azından, Türk demokrasisinin sağlamlığı imajını dünyaya vereceğine inanıyordum.” Bkz. İnönü, a.g.e., s. 262.

¹⁶⁸ Dağistanlı, a.g.e., s.287.

¹⁶⁹ Murat Karayağın ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

¹⁷⁰ Altan Öymen ile 26 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

¹⁷¹ Murat Karayağın ile 03 Haziran 2009 tarihli görüşme.

Burhan Şenatalar da CHP adı altında toplanmalarını sadece belli bir kuşağın CHP tarihi ismine sahip çıkma çabası olarak yorumluyordu.¹⁷²

Erdal İnönü'ye en yakın isimlerden olan ve İnönü'nün özel kalem müdürlüğünü yapan Uğur Büke, CHP'nin çatı olmasıyla ilgili olarak İnönü'nün düşüncelerini şöyle açıklamıştır: *“CHP Atatürk'ün ve babasının kurduğu partiydi. O parti bir bakıma kendi evinde büyümüş gelişmiş, bütün aşamalarına şahit olmuş, inandığı bir sürü değeri de temsil ediyordu. İnönü bir konuşmasında 'Biz CHP'nin devamıyız, CHP kapanmasaydı SHP olmayacaktı.' diyordu. Yani SHP, CHP'nin devamıdır.”* demiştir.¹⁷³ CHP'de Parti Meclisi üyesi yapan Eski DPT uzmanı Mehmet Kabasakal da *“Eğer Erdal İnönü istemeseydi eski kapanmış partilerin tekrar açılması ve CHP'nin tekrar kurulması mümkün olmazdı. Bundan dolayı da çatının CHP olmasını istiyordu.”* dedi.¹⁷⁴

¹⁷² Burhan Şenatalar ile 27 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

¹⁷³ Uğur Büke ile 28 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

¹⁷⁴ Mehmet Kabasakal ile 26 Mayıs 2009 tarihli görüşme.

SONUÇ

12 Eylül Müdahalesiyle Türk Siyasal hayatında yeni bir sayfa açan Askeri Yönetim, bir süre sonra yeni siyasal bir düzen sağlamaya çalışmıştı. Askeri Yönetim tarafından 12 Eylül Müdahalesinden sonra siyasi partiler kapatılmış yeni bir Anayasa hazırlanmış ve bu doğrultuda yeni bir siyasal düzenlemeye gidilmişti. Daha sonrada bu yeni siyasal düzende yeni partiler sistemi oluşturulmaya çalışılmıştı. Askerlerin kafasında şekillenen partiler sisteminde sosyal demokrat bir parti, öncelikle muhalefet yapacak ılımlı bir parti olarak düşünülmüş, CHP'nin devamı şeklinde olması da bütün partilerin yasaklanması ile önlenmişti. CHP eski genel başkanı Bülent Ecevit ise, on yıl boyunca her tür siyasi faaliyetten men edilmişti. Ecevit'in kendisi de, 29 Ekim 1980 tarihinde CHP başkanlığından feragat ederken, bundan sonra CHP veya onun devamı olan başka bir partide kendisine biçilen doğal önder rolünü yerine getirmeyeceğini açıklamıştı. Bu anlamda sosyal demokrat parti ya da partileri kimin yöneteceği sorunu henüz açıklık kazanmamıştı.

1983 seçimlerinde, CHP'nin ayak izleri üzerinde yürümeye çalışan iki parti bulunmaktaydı. SODEP kurucuları, adıyla, CHP taraftarlarına kendi partilerinde toplanmaları için gerekli mesajı verecek Erdal İnönü gibi bir şahsiyeti kazanmışlardı. HP, aynı kitleyi partisinin adıyla kucaklamayı düşünüyordu. Her iki parti de programlarında altı oku kullanmaktaydı. Askerlerin, kurucu üyelere yönelik müdahaleleri her iki partiyi de hedef aldı, ancak sadece HP bütün engelleri aşarak genel seçimlere katılma hakkını elde edebildi.

1983 genel seçimlerine katılma hakkını elde edebilmiş olması, HP'nin başından itibaren, askerlerce yönlendirilen bir parti olma eleştirisi ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştu. SODEP, HP'nin, kendisine yönelik, aşırı solcuların sızdığı bir parti olduğu biçimindeki karalamaları sayesinde seçimlere katılma izni koparabildiğini iddia etmiştir. Seçimlere katılmayan SODEP, oyların HP'ye verilmesi doğrultusunda bir çağrıyla özellikle yapmamışlar. SODEP'in de katıldığı 1984 yerel seçimleri öncesinde, partiler sert bir zıtlaşmadan uzak durmuşlardır. Bu güç sınama yarışı, HP'nin ağır bir yenilgisi ve SODEP'in sosyal demokrat iddialı partilerin - ancak henüz mecliste temsil edilmeyen- en güçlü temsilcisi olarak ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştı. İki partinin aldığı geçerli oyların toplamı %32,1'di. Sosyal

demokratlar, bu sonucun CHP'nin 1977 genel seçimlerinde aldığı oy oranının %10 kadar altında olduğunu ve bu önemli oranın muhafazakâr partilere gittiğini kabul etmek durumundaydılar. Bu sonuçlar, iktidarın ANAP'tan alınmasının yolunun sosyal demokratların birleşmesinden ve sağ partilere kayan bu oyların geri dönmesinden geçtiğini göstermekteydi.

Geçirdiği aşamalar ve karmaşalara başka kaynaklarda değinilen ve henüz kuruluş aşamasında olan DSP'nin de zaman zaman gündeme geldiği birleşme süreci, Gürkan'ın 1985 yılında partinin ilk olağan kurultayında partinin başına gelmesiyle değişik bir boyut kazandı. Gürkan, HP'nin adının SHP olarak değiştirildiği 2 Kasım 1985 tarihindeki olağanüstü kurultayda, SODEP üyelerinin de bu partiye geçmesiyle birleşmenin gerçekleştiğini açıklıyordu. Bu birleşme SHP'de parti içi demokrasisi açısından önemli sonuçlar doğurmuştu: Her iki tarafı da memnun etmek için merkezî parti yönetiminde kadro artışına gidildi. HP'nin üye potansiyelinin SODEP'ten oldukça düşük olması, HP kadrolarının gelecek olağanüstü kongrelerde, ilçe düzeyinden parti yönetimine kadar SODEP'li üyeler karşısında kabul ettirebilmek için yoğun bir mücadele vermelerini gerektirmekteydi. Karşıt gruba yenik düşmemek için bütün taraflar, artık denetlenemeyecek hale gelen bir üye toplama faaliyetine giriştiler. İnönü'nün parti başkanlığına seçildiği ve parti içindeki güçler dengesinin açıklığa kavuştuğu 31 Mayıs 1986 tarihindeki 2. Olağan Kurultay'a kadar geçen sürede, genç SHP gazete manşetlerine öncelikle kendi içerisindeki çelişkilerle geçmekteydi. 1986 yılının ilk yarısında başkanlık yarışı çekişmeleri, 29 Eylül 1986 tarihindeki ara seçimlerde, içi kavgalı SHP'ye alternatif olarak ilk kez siyaset sahnesine çıkan DSP'nin seçilme şansını arttırıcı bir işlev görmekteydi. Böylece sosyal demokratlar için yeniden “*daha iyi partiyi tercih*” sorunu tartışma gündemindeydi.

DSP, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca sosyal demokrat seçmenler için SHP ve onun devamı olan CHP'ye bir alternatif oluşturdu. DSP 17. Yasama Dönemi'nde, Ocak 1986'dan itibaren, saflarına katılan küçük bir milletvekili grubu tarafından temsil edilmekteydi. Aralık 1986'da gerçekleşen HP-SODEP birleşmesinden sonra, buradan ayrılan 19 milletvekilinin saflarına katılması ile mecliste grup oluşturacak bir sayıya ulaşmış oldu. 28 Eylül 1986 tarihinde yapılan ara seçimlerde, genel başkan Rahşan Ecevit'in SHP genel başkanı Erdal İnönü karşısında İzmir'de kaybetmesiyle,

seçim hedeflerine erişemedi. DSP, 18. Yasama Dönemi'nde mecliste temsil edilmedi. 19. Yasama Dönemi'nde (tam olarak 24 Aralık 1995'e kadar) DSP'ye geçen milletvekili sayısı 3 ile 9 arasında bir dalgalanma gösterdi.

SHP, 1989'a kadarki siyasi yükselişine baktığımızda daha çok ekonomi ve sosyal politikalarına borçludur. Partinin “*sosyal adalet*”i temsil misyonu ve bu doğrultuda *toplumsal sorunların* çözümüne yaklaşım biçimi, onun kitleler içerisinde taban bulmasını sağlarken, 1989 yerel seçimlerinden sonra yerel düzeyde, 1991'den itibaren de ülke genelinde “*küçük adamın partisi*” olma misyonunu oynamadaki başarısızlığına paralel olarak düşüşe geçtiğine tanık olmaktadır.¹ *Küçük insanların* yaşam standartlarında hızlı bir iyileştirme ve daha iyi bir gelir seviyesi vaatleri 1983'te ANAP'ı, 1991'de de DYP'yi iktidara taşımıştır. “*Adil Düzen*” sloganı ile Refah Partisi de 1990'larm başında, “*küçük insanların*” çıkarlarını kendisinden önceki partilerden daha çok temsil ettiği savıyla iktidara oynamıştı.

18. Yasama Dönemi'nin (1987–1991) ikinci yansında Özal'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle rekabet koşullarında yaşanan değişiklik sonucunda, SHP'nin demokratikleşme talepleri hız kazanmıştır. Bu gelişmeler, Güneydoğu sorunsalı bağlamında SHP'nin içinden çıkarak Kürtlerin çıkarlarını kararlılıkla savunan bir parti olarak HEP'in oluşması; DYP'nin, iktidarı ANAP'tan alabilmek için temel insan haklarına bağlı, basın ve düşünce özgürlüğünden yana gerçek ve şeffaf bir demokrasiden yana ağırlığını koyması ve ANAP'ın da, insan hakları ve düşünce özgürlüğü ile ilgili konuları tümüyle DYP'nin tekeline bırakmamak için bu konulara eğilmesidir. Bu üç etken, SHP'nin bir muhalefet partisi olarak demokratikleşme sorunlarıyla ilgili önderlik konumunu tehlikeye düşürmüştür.

¹ SHP'nin başarısız bir parti modeli olarak tanımlanmasının nedeni de, 1989'dan sonra sürekli bir iniş kaydetmesi, 1994'te ayrılımlar yaşaması, 1994 yerel seçimlerinden hüsrana çıkması, CHP ile birleşmesinden sonraki süreçte koalisyonu yıkması ve bir sonraki genel seçimlerde %10 barajını güçlükle aşması değildir. Eğer bir başarısızlıktan söz edilecekse, gerek Baykal başkanlığında CHP'nin devamı olan örgütlenmenin gerekse 1995 genel seçimlerinde DSP'ye yönelmekle sosyal demokrat seçmenlerin çoğunluğunun tercihlerini yeniden otokratik bir lider partisi modelinden yana yapmış olmalarından söz edilmelidir. Parti içinde çoğulcu bir rekabeti benimsemiş SHP'nin aldığı başarısız sonuçların ışığında, oligarşik tarzda örgütlenmiş modellerin kaçınılmazlığının -böyle bir durum gerçekten söz konusu ise hangi toplumsal etkenlerin bir sonucu olduğunun ortaya konması gerekir. Bu araştırmada bu sorunun *nihai* bir yanıtı tam verilememekle birlikte, sorunun ele alınmasını teşvik edebilecek bulgular sunulmaktadır. SHP'nin böyle bir deneye dönüşmesinde, bir taraftan oluşma koşullarının belirlediği yazgı, diğer taraftan da uzun yıllar başkanlığını yapan ve hiç de doğuştan otokratik ve karizmatik lider özellikleri taşımayan Erdal İnönü'nün, siyasete dışarıdan gelmiş biri olarak bilinçli tercihleri etkili olmuştur. Bkz. Harald Schuler, **Türkiye'de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 21–22.

CHP'nin 70'li yıllardaki geleneğiyle ve Partiler Yasası'nın bununla ilgili maddelerle uyum içerisinde SHP, kendisini işçi sınıfının bir partisi olarak değil, bağımlı çalışanların yanısıra küçük esnaf ve zanaatkârların ve çiftçinin de çıkarlarının temsilcisi olan bir kitle partisi olarak görmekteydi. Partinin sanayici ve işveren örgütleriyle ilişkiye geçip geçmemesi ya da bunu yaparsa hangi tavizleri vereceği konusu parti içerisinde süregelen bir tartışma konusu olmuştur.

SHP, sosyal sorunların aşılması konularında yoksulların umudu olma avantajından kısa bir süre yararlanabildi. 1989 yerel seçim zaferlerinin üzerinden henüz iki yıl geçmeden, 1991 genel seçimlerinde Parti kaybedenler arasında değerlendirilmekteydi. Metropollerde ve ülkenin kuzeybatısında, 1987'de elde ettiği oy oranlarına dahi ulaşamamıştı. Yalnızca Güneydoğuda HEP'le girilen seçim ittifakı sonunda olağanüstü sayıda bir (ödünç) oy patlamasına ulaşabildi.

ANAP iktidarı süresince SHP'nin siyasi kampanyalarının ana gündemini *enflasyon ve pahalılık* belirlemiştir. Ancak SHP, ücret ve gelirlerin iyileştirilmesi konularındaki açıklama ve vaatlerinde diğer muhalefet partilerinden belirgin bir farklılık göstermemekteydi.

SHP'nin 1989 yerel seçimlerinde elde ettiği görece başarıdan kısa bir süre sonra oy kayıplarına uğramasının nedenleri tahlil edilirken, SHP ve DSP arasındaki rekabetin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ecevit'in 1988'de partisinin başkanlığından ayrılması, siyasi faaliyetlerine son verdiğini açıklaması ve yerel seçimlere iki ay gibi kısa bir süre kala yapılan olağanüstü parti kurultayında yeniden aday olması DSP'nin 1989 yerel seçimlerine oldukça zayıf bir konumda girmesine yol açmıştı. 1991 genel seçimlerinde DSP'de bu türden bir yönetim zaafından bahsetmek mümkün değildi. Üstelik DSP, Bayrampaşa'daki seçim başarısından sonra, çok daha büyük sayıda seçmenin *saf değiştireceğini* umabilirdi.

DSP'nin 1990 ara seçimlerinde Bayrampaşa ilçesinde elde ettiği seçim sonuçları, DSP'nin de (sosyal) demokrat solcular için, özellikle kendilerini ihmal edilmiş hisseden veya parti içinde yaşanan fraksiyonlaşmadan dolayı partiye kızan SHP'liler için bir adres olarak varlık gerekçesi kazandığını göstermektedir.⁴⁴ Sosyal demokratlar arasında ateşli tartışmalara yol açan SHP'li seçmenlerin DSP'ye yönelmeleri olgusu, SHP'nin 1989'da metropollerde yönetime gelmesiyle yakından ilişkili görünmektedir.

Ayrıca İSKİ de yaşanan olay, SHP’de bir güven bunalımı yaratmış ve koalisyon sürecinde inişe geçmesinde önemli bir rol oynamıştır. Söz konusu gelişmenin etkileri, olayın kamuoyunda henüz 1992’den sonra tartışılmaya başlanmasından dolayı, ancak 1994 yerel seçimlerinde hissedilmiştir.

Buraya kadar, demokratikleşme sorunsalı, “toplumsal sorun” ile “manevî-ahlâkî dönüşüm” ve SHP’nin (iç ve dış) rekabet ile belirlenen üç siyasal düzlemde SHP’nin yükseliş ve düşüşünün yanıtı verilmeye çalışıldı. SHP ve onun devamı olan CHP’nin, ne ANAP, ne de DYP’nin hükümetten düşmesinden sonra yaşamadıkları ölçüde ağır bir varoluşsal krize düşmesinin nedeni, parti içi fraksiyonlar dikkate alınmadan anlaşılabilir.

Baykal taraftarları ve karşıtları, Baykal’ın SHP’ye katıldığı tarihten, yönetimindeki kanatla beraber, yeniden kurulan CHP’ye ayrıldığı tarihe kadar (12 Eylül 1992) parti kurultaylarında beş kez karşı karşıya gelmişlerdir. Baykal, kendi meydan okuması üzerine gerçekleşen üç kurultayda rakibi İnönü’ye yenilmiştir. 26 Ocak 1992 tarihinde gerçekleşen sonuncusu dışındaki kurultaylar 19. Yasama Dönemi’nde, muhtemel bir iktidar arifesinde yapıldığı için, dolaylı olarak hükümet makamlarının paylaşımına ilişkin kararlar gündemdeydi.

Deniz Baykal’ın parti genel sekreterliği görevini yürüttüğü 29 Haziran 1988 – 29 Eylül 1990 döneminde, parti kurultaylarındaki güçler dengesini etkilemek için, parti içerisindeki kanatlar çabalarını yeni üye kazanımına ve il-ilçe örgütlerindeki rakip yönetimleri değiştirmeye odaklamışlardır. Fraksiyonların birbirine karşı mücadelesinde, sol kanatla ilgili tartışmalar, sızmalara ilişkin ithamlar veya Paris Konferansına katılan yedi milletvekilinin partiden ihracı meselesi, daha bu evrede esaslı farklılıkları ortaya çıkarmıştır.

1993 ilkbaharında, 10 Mart 1993 tarihindeki 26. Olağan Kurultay’da Baykal’ın CHP başkanlığının onaylanmasından ve her iki partinin başkanlarının da sosyal demokratların birleşmesine ancak kendi çatıları altında sıcak baktıklarını açıklamalarından sonra, SHP ve CHP’nin kendi yollarında yürüyecekleri anlaşılmıştı. SHP’nin 1993’te yeni bir program ve tüzük değişikliğini gerçekleştirmesinin² ve 17 Nisan 1993 tarihinde Özal’ın beklenmedik ölümüyle Süleyman Demirel’in Cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ardından SHP’nin 1993

² SHP Sosyal Demokrat Halkçı Parti Program ve Tüzük 1993, (Basım yılı ve yeri yok)

Haziran'ında 4. Olağan Kurultayında İnönü, aktif siyasetten çekildiğini açıkladı. 12 Eylül 1993'teki 4. Olağan Kurultay'da delegeler, dört aday arasından Ankara Büyükşehir Belediyesi eski başkanı Murat Karayalçın'ı parti başkanlığına getirdiler. SHP'nin zirvesinde gerçekleşen bu değişiklikten sonra, 1993 sonbaharındaki ilk birleşme girişimi sonuçsuz kalmıştır.

1994 Mart'ında yapılan yerel seçimlerde sosyal demokrat seçmenler DSP, CHP ve SHP arasında bir tercihte bulunmak zorundaydılar. Sosyal demokratların bu bölünmüşlüğü, DSP lehine sonuçlanmamıştır. SHP'nin aldığı %13,5'luk oy oranı, birbiri ile rekabet halinde olan bu partileri korkutmuş olmalıdır. Çünkü SHP'nin koalisyonda başarısız olması durumunda, bazı seçmenlerin buradan CHP'ye gideceği ve sonuçta hiçbir sosyal demokrat partinin %10'luk ülke barajını aşamayacağı ihtimali belirlemiştir.

CHP ve SHP yönetimleri 1994 Eylül'ünde birleşmenin temel ilkeleri üzerinde anlaşarak, bunu bir protokole bağladılar. Son birleşme protokolü, delegeler tarafından 24 Aralık 1994'te ayrı kurultaylarda karara bağlandıktan sonra, 18 Şubat 1995 tarihinde CHP'nin 12. Olağanüstü Kurultay'ında, CHP çatısı altında gerçekleşti.³ Böylece Türk Siyasal yaşamında 12 Eylül sonrasında kapatılan CHP'nin yerine kurulan ve sol oyları bünyesinde toplaması amaçlanan SHP'nin hukuki varlığı sona ermiş oldu.

³ Schüler, a.g.e., s. 21–36.

KAYNAKLAR

Röportajlar

Sevinç İnönü	(Erdal İnönü'nün Eşi)	(25 Mayıs 2009)
Mehmet Kabasakal	(Siyaset Bilimcisi ve Okan Üni. Öğrt. Ü.)	(26 Mayıs 2009)
Altan Öymen	(CHP Eski Genel Başk., Gazeteci Yazar)	(26 Mayıs 2009)
Burhan Şenatalar	(Bilgi Üni. Öğrt. Üyesi ve YÖK Üyesi)	(27 Mayıs 2009)
Uğur Büke	(Erdal İnönü'nün Özel Kalem Müdürü)	(28 Mayıs 2009)
Murat Karayalçın	(SHP Eski Genel Başkanı)	(03 Haziran 2009)
Erol Tuncer	(12 Eylül öncesi CHP Milletvekili)	(03 Haziran 2009)
Şule Bucak	(İnönü'nün Sosyalist Ent. Danışmanı)	(03 Haziran 2009)
Celal Topkan	(20. Dönem CHP Adıyaman Milletvekili)	(04 Haziran 2009)
Adnan Ekmen	(52. Hükümet'te Devlet Bakanı)	(04 Haziran 2009)

Sürelî Yayınlar

I. Gazeteler

Akşam

Aydınlık

Cumhuriyet

Günaydın

Güneş

Hürriyet

İstanbul

Meydan

Milliyet

Resmî Gazete

Sabah

Taraf

Tercüman

II. Dergiler

Kurtuluş, Sayı:43, Nisan-Mayıs 2000

Sosyal Demokrat Değişim, Sayı:4, Eylül-Ekim 1996

Resmi Yayınlar

MGK'nın 12.09.1980 tarihli 1 No'lu bildirisi,

http://www.belgenet.com/12eylul/12091980_01.html (Son Erişim: 01.01.2009)

MGK'nın 12.09.1980 tarihli 2 No'lu bildirisi,

http://www.belgenet.com/12eylul/12091980_02.html, (Son Erişim: 01.01.2009)

MGK'nın 12.09.1980 tarihli 7 No'lu bildirisi,

http://www.belgenet.com/12eylul/12091980_09.html, (Son Erişim: 01.01.2009)

MGK'nın 2.6.1981 tarihli 52 No'lu bildirisi,

<http://www.belgenet.com/12eylul/mgk52.html> (Son Erişim: 01.01.2009)

Parti Yayınları

Genel Başkan İnönü'nün 3. Kurultay Konuşması, 10 Ağustos 1985, SODEP Genel Sekreterliği

Halkçı Parti 1985 Mali Yılı Bütçe Konuşmaları, Teknik Basım, Ankara, (Basım yılı yok)

SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'nün Bölge Toplantılarında ve TBMM'de Yaptığı Konuşmalar, SHP Genel Başkanlık Yayınları, Senem Matbaacılık, (Basım yılı ve yeri yok)

Sosyaldemokrat Halkçı Parti, Üçüncü Olağan Kurultay, Parti Meclisi Çalışma Raporu, 27-28 Temmuz 1991, (Basım yeri ve yılı yok)

SHP Program ve Uygulama Politikaları, Ankara, 199, (Basım yeri ve yılı yok)

S.H.P. Sosyaldemokrat Halkçı Parti Tüzüğü, (Basım yılı ve yeri yok)

SHP Sosyal Demokrat Halkçı Parti Program ve Tüzük 1993, (Basım yeri ve yılı yok)

Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri Ankara, 1990

Kitaplar

Ahmad, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007

Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 2007

Akar, Atilla, **Öteki DSP, Ecevitlerin Gayri Resmi Öyküsü**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002

Akat, Asaf Savaş, **Sosyal Demokrasi Gündemi**, Armoni Yayıncılık, İstanbul, 1991

Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007

Arcayürek, Cüneyt, **Baba'sının Kızı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001

Arcayürek, Cüneyt, **Bir Giden Bir Gelen Bir Bekleyen**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000

Arcayürek, Cüneyt, **Çankaya Hesaplaşması**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990

Arcayürek, Cüneyt, **Etekli Demokrasi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001

Arcayürek, Cüneyt, **Namı 864 Rakımlı Tepe Çankaya**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989

Ateş, Toktamış, **Aslan Sosyal Demokratlar**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1995

Baykal, Deniz-İsmail Cem, **Yeni Sol**, Cem Yayınları, İstanbul, 1992

Bila, Hikmet, **CHP 1919–1999**, Doğan Yayınları, İstanbul, 1999

Bila, Hikmet, **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, Milliyet Yayınları, (İstanbul), 1987

Bütün Yönleriyle Özal Ve Dönemi 1983–1993, Tempo Kitapları–2, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1993

Cem, İsmail, **Geçiş Dönemi Türkiye'si 1981–1984**, Cem Yayınları, İstanbul, 1984

Cem, İsmail, **Siyaset Yazıları, 1975–1980 Türkiye'si**, Cem Yayınları, İstanbul, 1980

Cemal, Hasan, **Kürtler**, Doğan Yayınları, İstanbul, 2003

- Cemal, Hasan, **12 Eylül Günlüğü Tank Sesiyle Uyanmak**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986
- Cemal, Hasan, **Özal Hikâyesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990
- Coşkun, Süleyman, **SHP Bir Oluşumun Perde Arkası**, Esen Yayınları, Ankara, (Basım yılı yok)
- Coşkun, Süleyman, **Türkiye’de Politika (1920–1995)**, Cem Yayınları, İstanbul, 1995
- Çavdar, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**, İmge Yayınevi, Ankara, 2004
- Çölaşan, Emin, **Bir Dönemin Yazıları 1988–1999**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990
- Çölaşan, Emin, **24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1984.
- Dağıstanlı, Fatin, **Sosyal Demokratlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998
- Doğan, Yalçın, **Dar Sokakta Siyaset**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985
- Donat, Yavuz, **Demirel’in Yokluk Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993, s., 17-18.
- Ecevit, Bülent, **Bu Düzen Değişmelidir**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1974
- Ergül, Teoman, **Sosyal Demokraside Ayrışma Yılları (Sosyaldemokratların On Yılı)**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995
- Ergül, Teoman, **Sosyal Demokraside Bölüşme Yılları**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000
- Erkoca, Yurdagül, **Siyasette 2. İnönü’lü Yıllar**, Sosyal Demokrasi Yayınları, Ankara, 1994
- Esmer, Gülsüm Tütüncü, **Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006
- Göknel, Ergun, **Ağlayalım mı Gülelim mi?, Medya, Yargı ve Politikanın İSKİ Snavı**, Büke Yayınevi, İstanbul, 2004
- Göknel, Ergun, **Başarısız Başarı Bir İstanbul Macerası**, Truva Yayınları, İstanbul, 2005
- Göknel, Ergun, **Sanık Dut Ağacı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2003

- İleri, Hasan, **Türkiye’de Siyasal Demokrasi (1908- 1998)**, Yorum Yayıncılık, Ankara, 1998
- İnönü, Erdal, **Anılar ve Düşünceler 1**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2007
- İnönü, Erdal, **Anılar ve Düşünceler 2**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2007
- İnönü, Erdal, **Anılar ve Düşünceler 3**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2007
- İnönü, Erdal, **Kurultay Konuşmaları**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998
- İzgili, Mesut, **Sola Dönüş Yok mu? Tıkanan Demokrasi Tıkayan Siyaset ve Sol**, Karınca Yayınları, Ankara, 2008
- Kartay, Cezmi, **11 Eylül 1980’den Günümüze Siyasal Anılar ve Sosyal Demokrasinin Öyküsü**, Sanem Yayınları, Ankara, (Basım Yılı Yok)
- Koloğlu, Orhan, **Ecevit İle CHP Bir Aşk ve Nefretin Öyküsü**, Buke Yayıncılık, İstanbul, 2000
- Kongar, Emre, **Demokrasimizle Yüzleşmek**, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007
- Kumbaracıbaşı, Onur, **İnönü’lü Günler**, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007
- Milletvekili Genel Seçimleri 1923–2007**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara, 2008
- Mumcu, Uğur, **Bir Pulsuz Dilekçe**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994
- Mumcu, Uğur, **Devrimci ve Demokrat**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994
- Mumcu, Uğur, **Liberal Çiftlik**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994
- Mumcu, Uğur, **Terörsüz Özgürlük**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994
- Mumcu, Uğur, **Tüfek İcat Oldu..**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994
- Mumcu, Uğur, **12 Eylül Adaleti**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994
- Oran, Baskın, **Kenan Evren’in Yazılmamış Anıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989
- Oran, Baskın, **Kenan Evren’in Yazılmamış Anılar 2, Son Defter**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990
- Öndegider, Seyfi, **Çankaya’nın Bütün Adamları**, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2006
- Pulur, Hasan, **Olaylar ve İnsanlar, (1988–1990)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993

Saybaşı, Kemali, **DYP-SHP Koalisyonunun Üç yılı**, Bağlam Yayınları, İstanbul 1995

Schüler, Harald, **Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

Tuncer, Erol-Coşkun Kasapbaşı, **Seçim 2004, 28 Mart 2004 İl Genel Meclisi ve Belediye Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, Tesav Yayınları, Ankara, 2004

Turgut, Hulûsi, **12 Eylül Partileri**, ABC Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1986

Ulagay, Osman, **Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987

Uncular, Betül, **İste Böyle Bir Meclis 1983–1991**, Bilgi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1992

Uyar, Hakkı, **Türk Siyasal Hayatında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, Büke Yayınları, İstanbul, 2001

Yalansız, Nedim, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961–2002**, Büke Yayınları, İstanbul, 2006

Yücel, M. Serhan, **Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859–2005)**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları., 8. baskı, İstanbul, 2000

12 Eylül Öncesi ve Sonrası, (MGK Genel Sekreterliği Tarafından Hazırlanmış), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981

Makaleler

Alpay, Şahin-Seyfettin Gürel, “SHP-DSP Nerede Birleşiyor Nerede Ayrılıyor?”, **Cumhuriyet**, 25–26 Mayıs 1986

Alper, Emin, “Bülent Ecevit”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt: 8, Sol**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007

Altan, Cemal, “Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983–2004)”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, ISSN:1304–0278 Bahar 2005 C.3 S. 12 (174–190), www.e-sosder.com, (Son Erişim 14. 02. 2009)

Arslan, Ali, “12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye’nin Siyasi Yapısı” <http://www.akademikbakis.org/sayi11/makale/aliarslan.doc>. (Son Erişim: 01.04.2009)

Batur, Nur, “Türkiye’ye 18 Yıl Kaybettiren 36 Sıcak Saat”, **Sabah**, 4–6 Nisan 2009.

Belge, Murat, “Anavatan Partisi ve Müttefikleri-Apolitik Bir Politik Parti”, **12 Yıl Sonra 12 Eylül**, Birikim yay., İstanbul, 1992

Cemal, Hasan, “Anap’a Güvenoyu ve Sonrası”, **Cumhuriyet**, 26 Mart, 1984

Çavdar, Tevfik, “Adalet Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

Doğan, Yalçın, “SHP’de Fetret Devri”, **Cumhuriyet**, 8 Mart 1988

Dündar, Can, “İnönü Birleşmeyi Anlatıyor”, <http://www.gercekgundem.com/?c=51785>, (Son Erişim:14.02.2009)

Ekşi, Oktay, “Beyhude”, **Hürriyet**, 2 Mart 1988

Gedik, Canan, “Hükümetler ve Programları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Yüzyıl Biterken, Cilt: 13**, İletişim Yayınları, İstanbul , 1996

Gemalmaz, Mehmet Semih, “12 Eylül Rejimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 14**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996

Güner, Agah Oktay, “SHP Kurultayı”, **İnsan ve Siyaset**, Tesav Yayınları, İstanbul, 1991

Hanoğlu, Nazmi, “Demokratik Sol Parti”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 15**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996

Hür, Ayşe, “Osmanlı’dan Bugüne Kürtler ve Devlet-6” **Taraf**, 25 Ekim 2008 <http://www.taraf.com.tr/haber/20161.htm>, (Son Erişim:18 Mayıs 2009)

Karakaş, Ercan, “Sosyal Demokrasi Arayışları” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt:8, Sol**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007

Küçük, Yalçın, “İktidar Değişmedi, Muhalefet Değişti”, **Cumhuriyet**, 26 Mart, 1984

Kongar, Emre, “Deniz Baykal”, <http://www.kongar.org/aydinlanma/2000/aydin222.php>, (Son Erişim: 09-06-2009)

Mumcu, Uğur, “Emanetçi Sultana”, **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1986

Onar, Erdal-Levent Gönenç, “1982 Anayasası'na Göre Ara Seçim”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/284/2596.pdf>, (Son erişim: 01.03.2009)

Öymen, Altan, “Baykal’ı Kızdıran Mektup”, **Radikal**, 29 Temmuz 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=228350>, (Son Erişim: 09.06.2009)

Özdemir, Hikmet, “Siyasal Tarih (1960-1980)” **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Editör: Sina Akşin), Cem Yayınları, İstanbul, 2005

Özkök, Ertuğrul, “Politika”, **Hürriyet**, 9 Eylül 1993

Soysal, İlhami, “12 Eylül Döneminin Başlıca Partileri” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:8**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

Sabuncu, Yavuz-Murat Şeker, “Seçimler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Yüzyıl Biterken, Cilt: 14**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996

Şener, Mustafa, “Seçim Sonuçları Değerlendirilmesi 1984 Yılı Raporu”, www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1984, (Son Erişim, 14. 02. 2009)

Şener, Mustafa, “Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1989 Yılı Raporu”, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1989.php#8, (Son Erişim: 06-04-2009)

Tanör, Bülent, “Siyasal Tarih”, (1980-1995), **Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980-2003**, (Editör: Sina Akşin), Cem Yayınları, İstanbul, 2005

Yıldız, Yavuz Gökalp, “SHP-CHP”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Yüzyıl Biterken, Cilt: 14**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996

Ansiklopediler

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961- 1980, Cilt: 3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981- 2000, Cilt: 4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt: 7 İletişim Yayınları, İstanbul, 1988

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Yüzyıl Biterken, Cilt: 13,
İletişim Yayınları, İstanbul, 1996

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Yüzyıl Biterken, Cilt: 14,
İletişim Yayınları, İstanbul, 1996

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Yüzyıl Biterken, Cilt: 15,
İletişim Yayınları, İstanbul, 1996

Tezler

Belhan Şeyda, **Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve İktidara Gelişi,**
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve
İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005

Önkas, Hasan, **1980 Sonrası Türkiye'de Sosyal Demokrasi: CHP Örneği,**
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Bölümü, Muğla, 2006

İnternet Adresleri

<http://www.akademikbakis.org/sayi11/makale/aliarslan.doc>. (Son erişim: 01.04.2009)

<http://arsiv.sabah.com.tr/2009/04/04/haber,50F0794E55F64795AB6ED27CCC474D43.html>, (Son Erişim:18 Mayıs 2009)

<http://baybul.com/ansiklopedik-bilgiler/100197-sosyaldemokrat-halkci-parti.html>.
(Son erişim: 01.04.2009).

<http://baybul.com/siyasi-partiler/371085-ecevit-dspyi-nasil-kurdu.html>, (Son Erişim:
01.03.2009)

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10, (Son Erişim: 23.04.2009)

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=11, (Son Erişim: 23.04.2009)

<http://blog.milliyet.com.tr/Print.aspx?BlogNo=147900>,(Son Erişim:01.06.2009)

http://www.chp.org.tr/index.php?module=content&page_id=456, (Son Erişim:
01.06.2009)

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/284/2596.pdf>, (Son erişim: 01.03.2009)

<http://www.e-sosder.com>, (Son Erişim 14. 02. 2009)

<http://www.ekitapyayin.com/id/016/siyasalanilar21.htm>,(Son Erişim: 01.06.2009)

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3834283&yazarid=91>. (Son Erişim: 14.02.2009)

<http://idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/secim02.htm>, (Son Erişim:06.04.2009)

<http://www.itusozluk.com/goster.php/29+kas%FDm+1987+genel+se%E7imleri> , (Son Erişim: 01.03.2009),

<http://www.karamandan.com/karaman-secim-gundemi/1407-sosyal-demokrat-halk-partisi.html>, (son erişim: 14.02.2009)

<http://www.kongar.org/aydinlanma/2000/aydin222.php>, (Son Erişim: 09.06.2009)

<http://www.kurtuluscephesi.org/secim02/secim83.html>, (Son Erişim 14. 02. 2009)

http://www.marksist.com/Lenin/sosyalist_enternasyonal_konumu_ve_gorevleri.htm, (Son Erişim: 01.03.2009)

http://muzafferdeligoz.blogcu.com/CHP+nin+Se_im+Seruveni/, (Son Erişim:01.06.2009)

http://nehaberbiz.blogcu.com/kurtce-yemin-erkendi_40566001.html, (Son Erişim: 18.5.2009)

<http://www.ozanormeci.com/userfiles/CHP%20tarihi%20Türkiye%20tarihinin%20eks-enidir.ppt>. (Son Erişim: 23.04.2009)

<http://www.partiparti.com/sosyal-demokrat-halkci-parti.html>, (Son Erişim: 23.04.2009)

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=228350>, (Son Erişim: 09.06.2009)

<http://www.sodev.org.tr/AYLAR/Kasim/sodep.htm>, (Son Erişim: 14.02.2009)

<http://www.sosyaldemokrasi.org/ynt.htm>

<http://www.taraf.com.tr/haber/20161.htm>, (Son Erişim:18 Mayıs 2009).

<http://www.tarafsizhaber.com/Kurtce-yemin-zamansizdi-wordh-149340.html>, (Son Erişim: 18.5.2009)

<http://www.tbmm.gov.tr>,(Son Erişim:23.04.2009)

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secimler.secim_parti_iller?p_secim_yili=1991&p_parti=35, (Son Erişim:23.04.2009)

<http://www.tempodergisi.com.tr/dunya/16043/>, (Son Erişim: 01.03.2009)

<http://www.tempodergisi.com.tr/eglence/kitap/06768/>, (Son Erişim:06.06.2009)

<http://www.tesav.org.tr/1986.htm>, (Son Erişim: 01.03.2009),

http://tolgaistan.blogcu.com/genel-secimler-yerel-secimler-iliskisi_10917291.html,
(Son Erişim: 01.03.2009)

<http://www.turkmedya.com/V1/Pg/detail/NewID/258841/CatID/25/CityName//TownID/0/VillageID/0/SchoolID/>, (Son Erişim: 18.5.2009)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_Halk_F%C4%B1rkas%C4%B1,
Son erişim: (04.04.2008)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyal_Demokrat_Halk%C3%A7%C4%B1_Parti” dan
alındı. (son erişim: 05.01.2008)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyalist_Enternasyonal, (Son Erişim: 01.03.2009)

http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1984, (Son Erişim, 14.02.2009)

http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1989.php#8,
(Son Erişim: 06.04.2009)